

**KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN İRAK VE SURİYE İLE
İLİŞKİLERİ (1991 – 2003)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı**

Engin ERYILMAZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT

**Ocak 2016
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Engin ERYILMAZ tarafından Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT yönetiminde hazırlanan “KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK VE SURİYE İLE İLİŞKİLERİ (1991 – 2003)” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 08.01.2016 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Ayar ÖZGEUK

Jüri-Danışman

Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT

Jüri

Doç. Dr. Torkay TÖREKİ

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 18/04/2016 tarih ve 09/1.5 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Kenan ÇOYAN

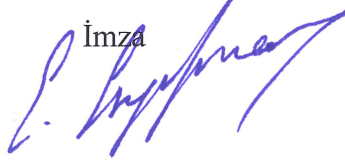
Enstitü Müdürü

.....

Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Engin ERYILMAZ

ÖNSÖZ

Ortadoğu coğrafyasının sahip olduğu jeopolitik ve yer altı zenginlikleri dolayısıyla tarih boyunca büyük çekişmeler, savaşlar ve iç karışıklıklar hep bu coğrafya da vukuu bulmuştur. Bugün bu coğrafya üzerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı sonucu hakimiyetini kaybetmesi ile dönemin egemen güçlerinin kendi çıkarları doğrultusunda buradaki etnik milliyetçilik akımlarını desteklemesi, bu coğrafyada yüzyıldır bitmek bilmeyen karışıklıklara ve acılara yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı ile bu etnik milliyetçilik temelinde gelişen karışıklıkların başında Ortadoğu coğrafyasında dört ülke sınırları içerisinde kalan Kürt etnik hareketleridir. Aşiret yapısının egemen olduğu Kürt toplumunda bağımsızlık hareketleri ya da egemenliği altında yaşadığı ülkeler içerisinde federasyon tipinde yönetim şekilleri için mücadele etmeye yönünde ivme İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle Irak'ta hızlanmaya başladı. Yakın geçmişte gerçekleşen iki Körfez Savaşı, Irak'ta Kürt devleti kurulması yönünde büyük adımların atılmasına ve ilerlemeler elde etmesine yol açmıştır.

Bu bağlamda ise Türkiye sınırları içerisinde gelişmeler bambaşka yönde gerçekleşmiştir. Ülke içerisinde devletin kurulmasından sonra birkaç isyan dışında, bu isyanlar da sadece bir grup tarafından tüm Kürtlerin desteğinden yoksun gerçekleştirilmiştir, yüzyıllardır devam eden Türk ve Kürt kardeşliği bugüne kadar devam etmiştir. Ancak 1974 yılında PKK terör örgütünün ortaya çıkışı, ülke içerisinde büyük yıkımlara yol açmıştır. Bağımsız birleşik Kürdistan kurmak için yola çıkan örgüt otuz yıl sonra elebaşının yakalanması ile büyük güç kaybederek söylemini demokratik Türkiye hedefi bağlamında değiştirmiştir.

Ancak PKK terör örgütü Türkiye'deki tüm Kürtlerin desteğini alamamakla birlikte gerçekleştirdiği terörist ve silahlı eylemleri ile halkın üzerinde büyük bir korku yaratarak toplumu etkileme ve istekleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin güçlenmesini ve etki alanının genişlemesini istemeyen devletlerin sağladığı dış destekle ve dünyada gelişen koşullar çerçevesinde ülke gündemini kırk yıldır meşgul edebilmiştir.

Türkiye, PKK terör örgütünün ülke içerisindeki terörist eylemleri boğuşurken, bir yandan bu örgütü bitirmek için yoğun operasyonlar yapmış bir yandan da ülke içerisindeki yüzyıllardır kardeş olarak yaşadığı adeta et ile kemik olduğu Kürt vatandaşlarının eksik kalan kültürel ve sosyal haklarını daha fazla dikkate alarak bu hakların verilmesi yönünde adımlar atmıştır. Ancak dünyada gelişen gelişmeler bu sorunun çözümünü maalesef zorlaştırmıştır.

Özellikle güçlü bir Türkiye istemeyen komşu Suriye'nin sürekli destek vermesi ve Irak'ta meydana gelen gelişmeler, örgütün zaman zaman güçlenmesine yol açmıştır. Birde bu güçlenmenin yanı sıra Körfez Savaşları neticesinde Irak'taki Kürtlerin devlet kurmaya adım adım yaklaşması Kürt sorununu bölge ülkelerin kendi iç problemleri olmaktan çıkarmış uluslar arası boyuta ulaşmasına yol açmıştır. Bu gelişme, sorunu komşu ülkelerin

birbirlerinin iç işlerine müdahale edecek boyutlara ulaştırmış ve meydana gelen her olay bütün bölgeyi etkilemiştir. Bu etki, bölge ülkelerin ikili ilişkilerinin gelişmesi veya gerginliklerinin giderilmesi için Kürt hareketlerine verilen desteğin kesilmesi koşulu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda çalışmamızda Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürt siyasi ve terör hareketleri incelenerek öncelikle sorunun nasıl çıktığı ve niçin geliştiği anlaşılmasına çalışılmış, Osmanlı İmparatorluğu mirasını devralarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu bağlamda karşılaştığı sorunlar, isyanlar ve terörist eylemler çözümlenerek sorunun temel boyutu anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise Kürt hareketinin Suriye ve Irak'taki gelişmelerine bakılarak Türkiye'nin Suriye ve Irak ile ilişkilerinde, ana teması PKK terör örgütü ve Irak'taki Kürtlerin devletleşme adımları olan Kürt sorunu bağlamında gelişen olaylar iki Körfez Savaşı (1991-2003) arasında incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın hazırlanması esnasında sabırla yol gösteren ve yardımlarını eksik etmeyen çok değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT başta olmak üzere bilgi ve belge konusunda yardımcı olmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi çalışanlarına, Türkiye Cumhuriyeti Milli Kütüphanesi çalışanlarına ve bugünlerime gelmemde büyük katkısı olan Türk Silahlı Kuvvetleri kurumu ile personeline ve Pamukkale Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim görevlilerine, hayat arkadaşım eşime, üzerimde en büyük emeğin sahibi değerli aileme ve bağrında yetiştirdiğim, bir ferdi olmakla her zaman gurur duyduğum yüce Türk Milleti'ne teşekkürü borç bilirim.

Engin ERYILMAZ

Denizli - 2016

ÖZET

KÜRT SORUNU BAĞLAMINDA TÜRKİYE’NİN IRAK VE SURİYE İLE İLİŞKİLERİ (1991 – 2003)

ERYILMAZ ENGİN

Yüksek Lisans Tezi

TARİH ABD

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Umut KARABULUT

Ocak 2016

Bu çalışma ile Türkiye’nin Irak ve Suriye ile ilişkilerinde Kürt sorununun etkisi incelenmeye çalışılmış ve özellikle iki Körfez Savaşı arasında bu etkinin tarihsel, uluslararası ilişkiler ve güvenlik açısından boyutu ve ilişkilere yön verme gücü açıklanmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde, Kürt sorununun tarihsel arka planı incelenmiştir. Bu inceleme ile Osmanlı İmparatorluğu döneminden Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünlerine kadar Kürt sorununun ülke içerisinde hangi aşamalardan ve değerlendirmelerden geçtiği anlatılmış ve bu sorunun en son süreci olan ve en büyük etkiyi yapan PKK terör örgütünün anlaşılması amaçlanmıştır.

İkinci bölümde, Türkiye – Suriye ilişkileri incelenmiştir. Bu inceleme ile Kürt sorununun ve onun direk etkisi ile PKK sorununun, iki ülke arasındaki ilişkilerin her çeşidini nasıl etkilediğini görmek amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye – Irak ilişkileri incelenmiştir. Bu inceleme ile Kuzey Irak’taki Kürt sorunu ile PKK’nın iki ülke ilişkilerine nasıl tesir ettiği ve bölgenin stratejik konumu sebebiyle diğer devletlerin etkilerinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler : Türkiye, Irak, Suriye, Kürt Sorunu, PKK, KDP, KYB

ABSTRACT

TURKEY'S RELATION WITH IRAQ AND SYRIA IN THE CONTEXT OF KURDISH ISSUE (1991 – 2003)

ERYILMAZ ENGİN

Master Thesis

History Department

History Of The Republic Of Turkey Programme

Adviser of Thesis: Assistant Professor Umut KARABULUT

January 2016

In this study, the effect of Kurdish issue in the relationships between Turkey, Iraq and Syria has been studied to examine and especially between two Gulf War, this effect's dimension of historical, international, security and its power to shape of relations explained.

This study contains three main sections:

In the first part, the historical background of the Kurdish issue has been investigated. With this investigation, Kurdish issue which went through phases and assessments in the country clarified from Ottoman Empire to up to today of the Republic of Turkey and aimed to understand the PKK terrorist organization which is the latest phase and made lasting impact of this problem.

In the second part, Turkey - Syrian relations have been investigated. With this investigation, intended to see how the Kurdish issue and the PKK problem which its direct effect associated affects all types of relations between the two countries.

In the third part, Turkey - Iraq relations have been investigated. This investigation, aimed to understand how the Kurdish issue in northern Iraq and PKK influenced the relations between two countries and how other states affect this region because of its strategic location.

Keywords: Turkey, Iraq, Syria, Kurdish issue, PKK, KDP, KYB

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRT SORUNUNUN TARİHSEL ARKA PLANI.....	3
1.1 OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİ	5
1.1.1 Yavuz Sultan Selim'den II. Mahmut'a Kürtler	5
1.1.2 II. Abdülhamid Dönemi Politikaları	8
1.1.3 İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi	9
1.1.4 Birinci Dünya Savaşı	11
1.1.5 Mustafa Kemal Paşa'nın Sahneye Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı Dönemi	15
1.1.6 Lozan Antlaşması	16
1.2 CUMHURİYET DÖNEMİ	18
1.2.1 1923 - 1978 Dönemi (PKK'nın Kuruluşuna Kadar)	19
1.2.1.1 Şeyh Said İsyanı	20
1.2.1.1.1 Azadi Örgütü	21
1.2.1.1.2 Ağrı ve Dersim İsyanları	24
1.2.1.1.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler	26
1.2.2 1978 Sonrası Dönem	30
1.2.2.1 PKK (KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ) Süreci	30
1.2.2.1.1 Parti	36
1.2.2.1.2 Ordu	37
1.2.2.1.3 Cephe	39
1.2.2.1.4 Süreç Başlıyor	43
1.2.2.1.5 Abdullah Öcalan'ın Yakalanması	60
1.2.2.1.6 Öcalan Sonrası Dönem	60

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ	68
2.1 GERGİNLİK DÖNEMİ (1980 – 1998).....	70
2.1.1 Su Sorununun Tarihsel Gelişimi	71
2.1.1.1 Fırat Nehri	74
2.1.1.2 Dicle Nehri	75
2.1.1.3 Asi Nehri	75
2.1.1.4 Tarafların Tezleri ve Çözüm Önerileri	76
2.1.1.5 Barış Suyu Projesi	80
2.1.2 Güvenlik Merkezli Politika	81
2.1.2.1 1991 Körfez Savaşı Sonrası Gelişmeler	85
2.1.2.2 Adana Mutabakatı	94
2.2 YUMUŞAMA DÖNEMİ (1998 - ...)	95
2.2.1 Irak'ın İşgali ve Kürt Sorunu Çerçevesinde Gelişen İlişkiler	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ	100
3.1 IRAK'TAKİ KÜRT SORUNUNA KISA BİR BAKIŞ	100
3.2 I. KÖRFEZ SAVAŞI ÖNCESİ TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ (1980 - 1990)	105
3.3 IRAK'IN KUVEYT'İ İŞGALİ VE I. KÖRFEZ SAVAŞI	111
3.4 I. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER (1991-2003)	116
3.4.1 Çekiç Güç	118
3.4.2 Kürt Sorunundaki Gelişmeler	120
3.5 İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI (2003)	132
3.5.1 Irak'ın İşgal Süreci ve 1 Mart Tezkeresi Olayı	132
3.5.2 II. Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Sonrası Değişen Dinamikler	134
SONUÇ.....	138
KAYNAKLAR	141
EKLER	148
ÖZGEÇMİŞ	182

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADYÖD	Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği
AHKO	Anadolu Halk Kurtuluş Ordusu
ARGK	Arteşe Rızgariye Gele Kurdistan – Kürdistan Halk
Kurtuluş Ordusu	
BM	Birleşmiş Milletler
BKDP	Birleşik Kürdistan Demokratik Partisi
DHB	Demokratik Halk Birlikleri"
DYÇ	Düşük Yoğunluklu Çatışma"
EIP	Yunan Ulusal İstihbarat Servisi
ERNK	Eniya Rızgariye Netewayı Kurdistan – Kürdistan Ulusal
Kurtuluş Cephesi	
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HRK	Hezen Rızgariye Kurdistan - Kürdistan Kurtuluş Birlikleri
HPP	Örgüt içi istihbarat
HPG	Hezen Perastina Gele-Halk Savunma Birlikleri)'
IKDP	Irak Kürt demokratik Partisi
INA	Irak Milli Mutabakatı
INC	Irak Ulusal Kongresi
ITC	Irak Türkmen Cephesi
KADEK	Kongreya Azadi-ü Demokrasiya Kurdistan - Kürdistan
Özgürlük ve Demokrasi Kongresi	
KONGRA GEL	Kürdistan Halk Kongresi
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KEK	Karma Ekonomik Komisyonu
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği
OTK	Ortak Teknik Komite
MC	Milliyetler Cemiyeti
PAK	Partiya Azadiya Kurdistan – Kürdistan Özgürlük Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi - Partiya Karkeren Kurdistan
PKI	Kürdistan Komünist Partisi
TEVSAL	Örgüt dışı istihbarat
THKP-C	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephe
USAID	ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı
YAJK	Ulusal Kadın Hareketi'nin -Kürdistan Özgür Kadınlar
Birliği	
YNDK	Ulusal Demokratik Güç Birliği
YKY	Yüksek Koordinasyon Komitesi
YNG	Low-intensity Conflict"

GİRİŞ

Bir ülkenin dış politikasını belirleyici unsurlar olarak; stratejik konumu, tarihsel ve kültürel özellikleri, güvenlik ve ekonomik politikaları ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bazı içyapı özellikleri veya içyapısal sorunları bu dış politikada belirleyici unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların en etkili olanı etnik kimliğe dayalı ayrılıkçı siyasetin ortaya çıkmasıdır.

Dünyanın pek çok yerinde, çeşitli nedenlerle, bir ülke içerisinde yaşayan ve köken itibariyle farklılık gösteren gruplardan (etnik gruplardan) kaynaklanan sorunlar gözlenmektedir. Bir etnik grubun siyasallaşarak etnik hareket başlatması ve başka ülkelerin kendi ulusal çıkarları adına fayda sağlamak için bunlara arka çıkmaları da 20'nci yüzyıl boyunca sık rastlanan olaylardandır. Bu tip sorunların çözümlenememesinde yabancı devletlerin bu hareketleri desteklemesinin önemli payı vardır. Öte yandan etnik boyut taşıyan sorunlara yabancı devletlerin karışması ve etnik hareket başlatan grupların dış destek arayışı içine girmesi sonucu bu tip sorunların kısa sürede uluslararası gündeme taşınmasına ve uluslar arası politikanın konusu olabilmesine olanak tanımaktadır¹.

Bu çerçevede Türkiye'nin en önemli içyapısal sorunu olarak karşımıza Kürt sorunu çıkmaktadır. Anadolu coğrafyasının özellikle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölümü 1000 yılı aşkın süredir Türk Milleti'nin, Türk devletlerinin ve Türk kültürünün himayesi altında olduğu bilinen bir gerçektir. Her ne kadar başka bir millet olarak gösterilmeye çalışılsa da Kürtler², Türk milletinin doğal seyri içinde yer almış olmaları sebebiyle Kürt meselesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine kadar uzanan ve psikolojik, sosyolojik, iktisadi ve siyasi yapısıyla karmakarışık bir vaka olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde aşiret liderlerinin bölgesel hakimiyetini kaybetmeme mücadelesi ile ortaya çıkan isyanlarla gündeme gelen Kürt meselesi, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu mesele siyasi ve dış güç odaklı olarak zaman zaman alevlenip zaman zaman küllenmiş olsa da gündemdeki yerini muhafaza etmiştir. Ancak PKK'nın ortaya çıkmasıyla Türkiye açısından hem en etkili sürecine girmiş hem de daha karışık bir hal almıştır. 1980'lerin ortasında meselenin yeniden gündeme gelmesi PKK'nın terör eylemleriyle olurken, özellikle ülkenin Doğu sınırındaki karakollarına yapılan baskınlar toplumda infial duygusu yaratmıştır. Ancak son derece karmaşık bir süreç olan PKK'nın gelişimi ve Kürt sorununun adeta ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, Kürt meselesinde varılan yeni merhalenin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu oluşum ise Kürt meselesi ile terörü, PKK ile Kürt meselesini

¹ Erol KURUBAŞ, *1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ocak 2004, C. II, s. 1.

² Kürt tarihi meselesinin ayrıntılı araştırması için bakınız: Bayram KODAMAN, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67 Seri: IV Sayı: A 21, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, Ankara; Türkmən TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2002; Abdulhaluk ÇAY, *Her yönüyle Kürt Dosyası*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2010.

birbirine karıştırmıştır. Bu bağlamda PKK, yaşananların nedeni olarak görülürken, PKK'nın bitirilmesiyle sorunun da çözüleceği kabul edilmiştir³.

Ancak Kürt nüfusunun Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte dört farklı ülke (Türkiye, Irak, Suriye, İran) sınırları içerisinde kalması sorunun iç yapısal sorun olmaktan uluslararası sorun olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu sebeple bir ülkedeki halkın istekleri doğrudan sınırın ötesindeki azınlık grubun istekleri ile eylemlerini de etkilemektedir. Bu halkalardan herhangi birinin etnik birleşme hususunda bulunacağı hak iddiası, bir ülkenin topraklarının ayrılmasından öte, söz konusu bölgedeki uluslararası sınırların geniş ölçüde yeniden çizilmesi anlamını taşır. Bu tehdidin sonucu olarak, farklı ülkelerin topraklarında yaşayan bir etnik grubun her türlü ayrılıkçı ve isyancı eylemleri gerçekleştirmesini önleyebilmek adına bölge devletleri işbirliğine girebilmektedirler⁴. Bu işbirliğinin yanı sıra kendi sorunlarını diğer devletlerin üzerinden çözmek ve diğer devletin güçlenmesini önlemek amacıyla o devlet üzerindeki bu ayrılıkçı veya isyancı hareketi desteklemek suretiyle bölge devletler birbirleri arasında çatışma ortamı da yaratabilmektedirler.

Türkiye'nin Irak ve Suriye ilişkisine baktığımız zaman hem işbirliğini hem de çatışma ortamını açık bir şekilde görmekteyiz. PKK'nın Suriye tarafından desteklenmesi ile ortaya çıkan çatışma ve gerginlik ortamı, PKK'nın kuzey Irak'a yerleşmesiyle ve burada sürekli isyan halinde bulunan kuzey Iraklı Kürt gruplarının varlığı dolayısıyla Irak ile işbirliği ortamı ancak Körfez Savaşları neticesi gelişen uluslararası olaylar neticesi ile hem işbirliği hem de çatışma ortamı mevcut olmuştur.

Bu çerçevede çalışmamızla, Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar yaşanan gelişmeler ve bu süreçte yaşanan en büyük gelişmelerden biri olan PKK sürecinin ortaya çıkması ve gelişmesi izlenerek Kürt sorununun anlaşılması amaçlanmış ve bu amaçla Kürt sorununun Türkiye – Suriye – Irak ilişkilerine nasıl etki yaptığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

³ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Doğan Kitap, Şubat 2011, İstanbul, s. 20.

⁴ Graham E. FULLER & Henri J. BARKEY, *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, Profil Yayıncılık, Eylül 2011, İstanbul, s. 20.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KÜRT SORUNUNUN TARİHSEL ARKA PLANI

Eski Yunan kaynaklarında Mezopotamya adıyla anılan Doğu ve Güneydoğu Anadolu coğrafyası ile bugünkü Irak-Suriye ve İran kuzey coğrafyası, eski çağlardan itibaren önemli ticaret yollarının kesiştiği bir mevkide olması ve tarihin her döneminde pek çok medeniyetin geçiş güzergahında bulunmasından dolayı medeniyetlerin başlıca yerleşim sahası olmuştur. Bu ticari özellikleriyle beraber bölgedeki arazilerin diğer bölgelere göre daha verimli ve zengin oluşu, stratejik konumuyla Anadolu ve Ortadoğu üzerinde hakimiyet kurmak isteyen bir çok devletin mücadele alanını olarak ortaya çıkmıştır⁵.

Anadolu'nun Türkleşmesi, Selçuklu Devleti'ni kuran Türkmenlerin Anadolu'ya yerleşmesi ile başlamış, 26 Ağustos 1071 yılında Bizanslıların Malazgirt Savaşı'nda Sultan Alparslan'a yenilmesiyle oldukça hızlanmış, Ege ve Marmara sahillerine kadar ulaşmıştır. Her ne kadar kesin olarak bu tarihte başlamış olsa da İslamiyet öncesi Hun Türklerin Ön Asya'ya Azerbaycan civarlarına ve Doğu Anadolu'ya zaman zaman göçleri⁶ olmuştur. Anadolu'nun Türkleşmesi ile Doğu Anadolu'da şu Türkmen Beylikleri kurulmuştur: Yukarı Fırat'ta Saltuklular, Aşağı Fırat'ta Mengücekler, Bitlis ve Erzen'de Dilmaçoğulları, Van bölgesinde Sökmenliler, Diyarbakır'da Yıvaloğulları, Harput'ta Çubukoğulları ve Doğu-Güneydoğu Anadolu'yu 250 yıla yakın idare eden Artuklular adlı Türkmen Devleti olmuştur. Bu beyliklere ek olarak Karakoyunlular ve Akkoyunlular Türkmen Devletleri bölgenin Türkleşmesinde önemli rol oynamışlardır⁷. Bütün bu devletler ve beylikler sonrası Osmanlı İmparatorluğu ile bu coğrafya tek bir Türk devletinin hakimiyeti altına girmiştir.

Ancak Anadolu Türkleşirken Kürtlerin daha önceden bu coğrafyada yaşadığına dair hiçbir ize rastlanamamaktadır. Kürtlerin daha çok Türk boyları ile birlikte hareket ettiği bazı kaynaklarda ise Türk boylarından biri olduğu belirtilmektedir. Bugünlerde tarihe mal olmuş çeşitli topluluk ve devletleri Kürt tarihi ile bağdaştırılmaya çalışılmasını kasıtlı olarak görmekteyiz. Nitekim İslamiyet öncesi bu coğrafyaya hakim olan Bizans'ın bölgeyi Hıristiyanlaştırmış olması karşımıza Hıristiyan Kürt gruplarını veya bununla mücadele eden grupları çıkarmalıdır⁸.

⁵ Bilgehan PAMUK, *XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Safevi Mücadelesi ve Kürtler, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014, s. 125.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Abdulhaluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul Temmuz 2010.

⁷ Mehmet SARAY, *Anadolu Coğrafyasına Türkler ve Kürtler Ne Zaman Geldiler?, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014, s. 17-18.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, Abdulhaluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Mehmet SARAY,

Kürdistan terimi ise ilk defa XII. Yüzyılda Büyük Selçuklu Sultanı Sancar zamanında ortaya çıkmıştır. Irak-ı Acem (Cibal)'in merkezi olan Hamedan'ın kuzeydoğusunda Bahar şehrinin merkez belirlendiği, Şehr-i Zor, Hulvan, Kirmanşah ile Dinaver yörelerinden oluşan ve eskiden beri kalabalık Türkmenler'in yaşadığı dağlık bölgede Kürdistan eyaleti teşkil edilmiş ve valiliğine de Sancar'ın yeğeni Süleymanşah tayin edilmiştir. Hitit döneminden Türk fethine kadar olan bölümde de bölgenin hiçbir coğrafi köşesinde Kürdistan terimi kullanılmamıştır. Anadolu'nun Türk yurdu oluşunu takiben günümüze kadar mevcut idare sistemleri incelendiğinde Türk topraklarında da coğrafi ve idari adları ortaktır. Selçuklu Türkiye'sinde Kürdistan terimi özellikle Anadolu coğrafyasında mevcut değildir. Osmanlı döneminde ise Tanzimat sonrası idari değişikliğe kadar olan devrede Kürdistan terimi ilgili bölge için hiç kullanılmamıştır⁹. Osmanlı belgelerinde bu tabir İran Kürdistan'ı olarak kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı I.François'a 1526 yılında yazdığı mektupta; "*Ben ki... Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve Vilayet-i Dulkadiriyye'ninve Diyarbekir'in ve Kürdistan'ın ve Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Haleb'in ve Mısır'ın ve Mekke'nin ve Medine'nin... nice diyarın sultanı ve padişahı sultan Beyazıt Han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han'ım...*" diyerek Kürdistan coğrafyasını Anadolu'dan ve Diyarbekir eyaletlerinden ayırmaktadır¹⁰.

Anadolu Coğrafyasına Türkler ve Kürtler Ne Zaman Geldiler?, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014.

⁹ Aralık 1847 yılında Diyarbekir eyaleti, Osmanlı Devleti'ndeki yeni idari yapılanma çerçevesinde bir düzenlenmeye tabii tutularak Van, Muş, Hakkari sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları ile birlikte yeni bir eyalet oluşturularak Kürdistan Eyaleti adını almıştır. Yeni oluşturulan Kürdistan eyaleti 36. Eyalet olmuştur ve Mardin, Siirt ve Diyarbekir olmak üzere 3 livadan meydana gelmiştir. Ancak bu yapılanma eski Diyarbekir eyaletinde büyük bir değişikliğe yol açmamıştır. Bu yüzden eyalete yeni bir ad verilmesinin Tanzimat dönemi devlet adamları üzerinde Avrupa tesiri-baskısı ile olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü Osmanlı döneminde İran bölgesinde rastlanan bu tabirin Diyarbekir başta olmak üzere bölge ile alakası yoktur. Nitekim Osmanlı Devlet adamları yapılan yanlışları görerek 1864 yılında yeni bir yapılanmaya giderek Vilayet Nizamnamesi ile topraklarda yeni idare teşkilatlanması oluşturmuşlardır. Buna göre en büyüğüne Vilayet, vilayetten sonra büyükten küçüğe doğru Sancak, Kaza ve Karye sıralanmıştır. 1867 tatbik edilen bu nizamnameye göre Diyarbekir vilayeti oluşturularak, Diyarbekir, Mardin, Siirt, Malatya, Aziz ve Mamuratül sancakları Diyarbekir vilayetine bağlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İbrahim YILMAZÇELİK, *Diyarbekir Eyaletinin İdari Taksimatı ve 1848-1864/1867 tarihleri arasında Kürdistan Eyaleti Adıyla Yeniden Teşkilatlandırılması, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014, s. 226-229. Özellikle 1500'lü yıllarda çeşitli yazışmalarda kullanılan Kürdistan terimi Ekrad ve Hükümet Sancaklarının ifadesi anlamında kullanılmış nitekim bu ifade daha sonra kullanılmamıştır. Kullanıldığında ise ilgili coğrafya olarak İran bölgesindeki Kürdistan kastedilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Orhan KILIÇ, *Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasındaki Muhtevası Üzerine Bazı Tepitler(16-18. Yüzyıllar), Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014, s. 167-205.

¹⁰ İbrahim YILMAZÇELİK, *Diyarbekir Eyaletinin İdari Taksimatı ve 1848-1864/1867 tarihleri arasında Kürdistan Eyaleti Adıyla Yeniden Teşkilatlandırılması, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, s. 229-231.

1.1. OSMANLI DÖNEMİ

Kürt sorununun ilk kez 19'uncu yüzyıl başlarında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Bunun temelinde yeni bir merkezi yapı kurmak isteyen Osmanlı yönetiminin modernleşme politikaları yatmaktadır. Tanzimat reformlarının "merkezileşme ve devleti yeniden kurma" çabaları ilk önce gayrimüslim tebaada hoşnutsuzluk yaratmış, bu hoşnutsuzluk 1876 Anayasası'yla giderilmeye çalışılmış olsa da bu mümkün olmamıştır¹¹. Bu merkezileştirmeci idari düzenlemelere Kürtler de mevcut düzenlerinin bozulacağı endişesiyle tepki göstermiştir. Bu bağlamda, "merkezileşme, millileşme ve sekülerleşme gibi büyük toplumsal süreçlerden oluşan modernleşme serüveni" ile etnik boyutu hiç olmayan Kürt sorunu arasında doğrudan bir bağlantı kurulmaktadır¹².

1.1.1. Yavuz Sultan Selim'den II. Mahmut'a Kürtler

Sorunun ortaya çıkmasından önceki mevcut yapıyı incelersek: Osmanlı İmparatorluğu birbirinden çok farklı çeşitli etnik grupları bünyesinde bulundurmaktaydı. Geniş bir coğrafyaya yayılan imparatorluğun temel gayesi farklı din, etnik ve kültür gruplarını barış ve huzur içerisinde bir arada tutabilmektir. Bunun içinde her toplum ve her bölgenin özelliklerine göre idari bir yapı belirlemiştir¹³.

Yavuz Sultan Selim, 1514 yılında Çaldıran Seferi ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun büyük çoğunluğunu kontrol altına alarak Şah İsmail'in, Safevi Devleti'nin, Anadolu üzerindeki siyasi ve dini emellerine son vermiştir. Çaldıran Zaferi esnasında ve daha sonra büyük bir kısmı Sünni olan halk Yavuz Sultan Selim tarafını tutmuştur. Sultan Selim, Osmanlı hakimiyetinin bu bölgeye tam anlamıyla yerleşmesi için Diyarbakır beylerbeyi olarak Bıyıklı Mehmet Paşa'yı atamış ve dönemin önde gelen alimlerinden İdris Bitlisi'yi görevlendirmiştir. İdris Bitlisi'ye ferman göndererek kendi adına tasarrufla bulunması yetkisini vermiş ve bu bölgenin meselelerinin çözümlenmesini isteyerek yapılanmasını istemiştir. Nitekim, Kanuni Sultan Süleyman zamanında İrakeyn seferinden önce bu bölgede yaşanan beylere gönderilen emir-i şerifte '*kadimden temessükleri üzere*' ibaresi idari yapının Yavuz döneminde belirlendiği doğrulanmaktadır¹⁴.

Osmanlı'nın doğusunda yerleşim merkezlerinin savunmaya yönelik olması uygun yerleşim alanlarına yol açmadığından, ticari yollar üzerinde olanlar dışında, halkın da hayvancılıkla uğraşması sebebiyle göçebe aşiretleri yaratmıştır. Bu aşiret

¹¹ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 31.

¹² Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009, s. 17.

¹³ Mehmet Ali ÜNAL, *İstimalet Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürd Politikası, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014, s. 141.

¹⁴ Bayram KODAMAN, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67 Seri: IV Sayı: A 21, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, Ankara, s.10.

yapılanması, aşiret beyine dayanan feodal bir yapılanma oluşturarak merkezi otoritenin üzerlerinde tam hakimiyeti sağlamasına engel olmuştur. Bu sebeple Osmanlı idaresi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun fethinden sonra bölgenin coğrafi özelliklerini, siyasi ve sosyal yapısını ele alarak teşkilatlanmayı yapmıştır¹⁵.

Osmanlı Devleti, söz konusu bölgede Diyarbakır merkezli olmak üzere Musul, Bitlis, Mardin, Harput, Dersim ve Çapakçur'u içine alan ve Beylerbeyi yönetimi altında geniş bir eyalet meydana getirmiştir. Kanuni döneminde yeni bir düzenleme yapılarak Van'da ayrı bir eyalet oluşturulmuştur. Eyaletlerden sonra sancaklar gelmektedir. Osmanlı idari teşkilatının temel birimini sancaklar oluşturmaktadır. İmparatorlukta, devletin vergi tahsilatını belirlemek ve asker temin etmek amacıyla yapılan tahrirlerde birim olarak sancak esas alınmıştır. Her sancağın kanunnamesi Tahrir Defterlerinde yazılmıştır. Yine benzer olarak, merkezi hükümetten çıkan bütün yazışmalarda sancak idaresi esas alınmıştır. Bu bağlamda Diyarbakır ve Van eyaletlerinde bulunan sancaklar şu üç şekilde toplanmıştır: a. Klasik Osmanlı Sancakları, b. Ekrad Sancakları ve c. Hükümet Sancakları. Klasik Osmanlı Sancakları, imparatorluk bünyesinde tatbik edilen klasik sancaklardan farklı değildirler. Sancakbeyi doğrudan merkez tarafından tayin edilmekte, lüzum görüldüğünde görevden alınabilmekte olduğu için hiçbir imtiyaza sahip değildirler. Genellikle bu sancak yapılanması aşiret yapısının kuvvetli olmadığı veya bir aşiretin daha kuvvetli olarak ön plana çıkmadığı bölgelerde teşkil edilmiştir. Ekrad Sancakları ise, farklı bir statüye sahiptirler. Bu sancakların idaresi genellikle eskiden beri hakim olan nüfuzlu beylere veya aileye, fetih zamanında verdikleri hizmet ve itaatten dolayı 'Yurtluk ve Ocaklık' olarak verilmiştir. Bu şekilde sancağa sahip olan beyler hayatta iken sancağın idaresini üstlenmekte ölünce ise yerlerine kendi evlatlarından veya ailesinden birisi merkez tarafından atanmaktadır. Ancak ihanetleri söz konusu olunca görevden alınabilmekte ve yine evlat veya aileden birisi merkez tarafından atanmaktadır. Birer Tahrir defterine sahip olan Ekrad Sancaklarında, padişah ve sancakbeyi hasları çıktıktan sonra kalan hasılat, tımar ve zeamet sahiplerine dağıtılmaktadır. Sefer zamanında ise Sancak Beyi, askerleriyle birlikte Beylerbeyi'nin emrine girmek zorundadır. Ayrıca bu sancaklara merkezden kadı tayin edilerek mali ve hukuki bazı yetkiler tanınmıştır. Hükümet Sancakları'nda ise durum bambaşkadır. Ekrad Sancaklarına benzer bir idare şekline sahip olan yani 'ocaklık ve yurtluk' olarak verilen ve aile üyelerinin yönettiği Hükümet Sancaklarında temel farklılık, tahrir işlemlerine tutulmamış olmalarıdır. Böyle olunca tımar sisteminin uygulanmadığı bu sancaklarda sancakbeyi, vergileri toplama yetkilerine sahip olmakla birlikte bazı yargı yetkilerine de sahiptirler. Ancak beyler, sefer zamanında askerleriyle birlikte Beylerbeyi'nin emri altına girmek zorundadırlar¹⁶.

Her ne kadar Ekrad ve Hükümet sancakları yönetiminin başında beyler bulunsa da bu sancaklar Osmanlı merkezi idarenin sıkı bir kontrolü altındadır. Bu kontrolü 3

¹⁵ Mehmet Ali ÜNAL, *İstimalet Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürd Politikası, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, s. 146-147.

¹⁶ Bayram KODAMAN, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s. 12-17.

temel esasa dayanmaktadır; Mali, adli ve askeri. Mali açıdan bakıldığında beyler her yıl belli bir meblağı merkez hazinesine yatırmak zorundadırlar. Adli açıdan bakıldığında atanan kadı, kazai meselelerde tek yetkiye sahiptir. Askeri açıdan ise her iki sancak beyi de sefer ilanında kendi kuvvetleriyle beylerbeyinin emrine girmek zorundadır. Bunun yanı sıra her iki sancakta da merkez ordusundan bir garnizon bulunmaktadır¹⁷.

Ancak 1689'da Viyana Kuşatması'nın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin gerileme sürecine girmesi, devleti yöneten asker ve sivil aydınlar arasında büyük tartışmalarla çözüm arayışlarının ortaya çıkmasına neden oldu. 19'uncu yüzyılın ilk yıllarından itibaren fikir ayrılıkları devlet içerisinde çatışmalara dönüştü. III. Selim'in öldürülmesi, 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'nın ısrarıyla II. Mahmud'un istemeyerek de olsa Anadolu ve Rumeli Ayanları'yla Sened-i İttifakı imzalayarak padişah ile ayan arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemesi, Yeniçeri Ocağı'nın tavsiyesi ve Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulması bu süreci daha da hızlandırdı. 1839 yılında Mustafa Reşit Paşa tarafından okunarak ilan edilen Tanzimat Fermanı batılılaşma ve modernleşme yolunda önemli bir dönüm noktası oldu. Siyasi, mali, hukuki ve idari yeni düzenlemelere gidildi. 1856 yılında bugünkü anlamda tapu teşkilatı kurularak geleneksel Osmanlı toprak düzeni değiştirildi¹⁸. Osmanlı'nın tımara dayalı geleneksel toprak düzeninin, sarayın siyasi iktidarını tehdit edebilecek yerel iktidar sahiplerinin ortaya çıkmasını engellediği genellikle kabul edilir. Ancak 18'inci yüzyılda tımar sisteminin yerine iltizam sisteminin geçmesiyle birlikte, Fatih'ten bu yana Osmanlı merkezîyetçiliğine yönelik etkin bir tehdit oluşturabilme yeteneğinden mahrum bırakılmış olan yerel güçler İstanbul'un siyasi iktidarını tehdit edebilme cüretini gösterebildiler. Osmanlı siyasi tarihindeki ilk sistematik ıslahat teşebbüsünün en ayırt edici özelliği, idari ve siyasi yapıdaki yeniden merkezileşme olmuştur. II. Mahmut'un saltanatının ilk yıllarında, Osmanlı sarayı iktidarını ayanla paylaşmak zorunda kalmış, ancak padişahın saray ıslahat teşebbüsüne devam edecek gücü yeniden kazanmasıyla birlikte atılan ilk adım, siyasi iktidarın yeniden merkezileştirilmesi olmuştur. II. Mahmut'la birlikte başlamış olan iktidarın merkezileşmesi işi, Tanzimat'la birlikte iltizam usulünün kaldırılışı, yerine doğrudan vergilendirmenin konulması, vilayetlerdeki feodal ailelerinin gücünün kırılmasıyla daha da ileriye götürülmüştür. Merkezileşmiş bir idari yapının tesisini hedefleyen bu ıslahatlar, kaçınılmaz olarak taşranın mevcut yapısını ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Dolayısıyla imparatorluğun taşralarından birisi olarak, Kürtlerin yaşadığı bölgenin uzun zamandır beylikler vasıtasıyla yaşıyor olduğu gevşek ilişkiye bir son vermenin ve bu bölgede merkezi iktidarın yoğunlaştırılması zamanı gelmiş idi¹⁹. Tanzimat Fermanı sonrası ortaya çıkan merkezileştirme süreci ile mevcut haklarının ve düzenlerinin değişeceğini düşünen beyler isyan etmeye başladılar. Bu isyancı liderlerin en ünlüleri Revanduzlu Mir Mehmet Paşa ve Cizreli Bedirhan Bey'di. Ne var ki asla milliyetçi nitelikte olmayan bu isyanların bastırılması, daha sonra

¹⁷ Mehmet Ali ÜNAL, *İstimalet Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürd Politikası, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, s. 150.

¹⁸ Altan TAN, *Kürt Sorunu*, s.86.

¹⁹ Mesut YEĞEN, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, s. 57-232.

yeni isyanların başlatılmasında önemli rol oynayacak şeyhler ile tarikat liderlerinin güçlenmesini sağlamıştır²⁰.

1.1.2. II. Abdülhamid Dönemi Politikaları

1876 yılında II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle uyguladığı siyaset sebebiyle bu konuda bambaşka süreç yaşanmıştır. II. Abdülhamid'in saltanatının daha altıncı yılında devletin büyük bir kısmı elden çıkmıştır. Geri kalan kısmı elde tutmak için ne gerekiyorsa yapılmalıydı. Abdülhamid'in bu maksatla dört başlık üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Birincisi elden geldiğince merkezi güçlendirmek, ikincisi " İslam Birliği" politikasıyla hilafet makamının manevi imkanını kullanarak Devleti içte ve dışta güçlendirmek, üçüncüsü denge siyaseti izleyerek doğru zamanda doğru konumu alarak devletin güçsüzlüğünü siyasetle aşmak ve dördüncü olarak da reform politikalarıyla iyi eğitilmiş devlet ve ordu mensubu yetiştirmekti. Bu bağlamda Doğu Anadolu bölgesinde baş gösteren Ermeni tehdidi ve onu destekleyen dış güçlere karşı Kürt aşiretler üzerinde merkezi devletin kontrolünü tam olarak sağlamak gerekliydi²¹.

Devletin tam kontrolü de, Şakir Paşa'nın Rusya'da görev yaptığı sırada Rus Kazak Alayları'ndan etkilenerak padişaha bu konuda bir rapor sunması Kürtlerden de Kazak Alayları benzeri birlikler kurularak sağlanabileceği fikrini oluşturdu. Bazı paşalar bu fikre karşı çıksalar da Padişah, Zeki Paşa'yı görevlendirerek 1891 yılında uygun görülecek Kürt aşiretlerinden Hamidiye Alayları'nın kurulmasına karar verdi. İstanbul'a getirilen reislere çeşitli rütbelere, nişanlar, hediyeler ve para verildi. Her alayın başında da aşiret reisi olmak üzere kaymakam rütbesinde bir 'paşa' bulunuyordu²².

Sultan Abdülhamid elbette sadece Ermeni tehdidini bertaraf etmek için bu alayları oluşturmamış aynı zamanda birçok amacı gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu amaçlar ise ²³:

- Merkezi otoriteyi tesis etmek,
- Doğu Anadolu'da devletin etkin olabileceği yeni bir sosyo-politik denge kurmak,
- Aşiretlerden askeri güç olarak faydalanmak,
- Ermenilerin faaliyetlerine engel olmak ve Müslüman halkla Ermeniler arasında güç dengesini tayin etmek,
- Rusların saldırısından ve İngilizlerin politikasından Doğu Anadolu'yu korumak,
- Panislamizm politikasını yürütmektir.

²⁰ Graham E. FULLER & Henri J. BARKEY, *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, s.28.

²¹ Bayram KODAMAN, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s.21-24 .

²² Altan TAN, *Kürt Sorunu*, s.98-99.

²³ Bayram KODAMAN, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, s.29-30.

Doğu Anadolu'da halkın devletle bütünleşmesinde Abdülhamid'in hizmeti büyüktür. Kürt aşiret reislerinin çocuklarını askeri okullarda okutmuş, bunlardan Harbiye Mektebi'nden mezun olanları Nizamiye Ordusu'na tayin etmiştir. Arap şeyh ve emirlerinin çocuklarını eğitmek için kurulan Aşiret Mektebi'ne Kürt öğrencileri de aldırılmış, bu okulu tamamlayarak Mülkiye Mektebi'ne devamlarını sağlamıştır²⁴.

Bu gelişmeler ışığında geniş bir Kürt kitlesinde Sultan Abdülhamid'e karşı hem dini inanç birliğinden ötürü, hem de her ne olursa olsun o döneme göre Kürtlere bir statü ve etkinlik sağlamasından dolayı sempati ve bağlılık oluşturmuştur²⁵.

1.1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti Dönemi

İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC), 1908 yılında geniş özgürlükçü ve liberal özelliğiyle iktidara gelişi, imparatorluk bünyesinde büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu dönemde imparatorluk bünyesinde Kürtler de dahil olmak üzere, hemen hemen bütün gruplar kendilerini siyaseten ifade edebilecek yayınlara ve dernek kurma faaliyetlerine giriştiler.²⁶ İlk Kürt örgütü, Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti, Şerif Paşa²⁷, Bedirhanlı ailesi ve Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Şeyh Seyyid Abdülkadir tarafından kuruldu²⁸. Ayrıca Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti, Hevi gibi politik, kültürel ve toplumsal Kürt organizasyonları kuruldu. Kürd, Kürdistan ve Roja Kurd gibi süreli yayınlar da çıkarıldı²⁹.

Her ne kadar ortam bu şekilde doğmuş ise de daha sonra yaşanan ardı ardına büyük toprak kayıpları ve isyanlar İTC yönetimini sert tedbirler almaya itti. Bu da üç tarzlı siyasetin gelinen son aşamasını oluşturdu. Yani "İslamcılıkla" başlayan "Osmanlıcılıkla" devam eden politikanın "Türkçülükle" sonuçlandırılmasıydı. Daha 1912 yılında Balkan Savaşları'nda Makedon ve Arnavut Müslümanlarının Osmanlı'ya karşı isyan etmeleri, İstanbul'da derin bir travma yaratarak, iktidardaki İttihatçı kadroda Türkçü duyguları güçlendirdi. Madem gayrimüslümler ve ardından Müslüman Arnavutlar Osmanlı'dan isyanla ayrılmıştı ve Arap ile Kürt aydınlar arasında milliyetçi eğilimler baş göstermişti, öyleyse devletin dayanacağı 'asli unsur' güçlendirilmeliydi. İttihatçıların Osmanlıcılık siyasetinden Ziya Gökalp'in formüle ettiği anlamda Türkçülüğe doğru yönelmelerinde bu gözlem ve bu hissediş temel etkendir³⁰. Kürdistan Teali Cemiyeti gibi örgütlerin başlangıçta, "Osmanlıcılık" bayrağı altında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu vilayetlerinin kalkınması için çaba harcıyordu. İTC

²⁴ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, Doğan Kitap, Mart 2006, İstanbul, s. 45.

²⁵ Altan TAN, *Kürt Sorunu*, s.104.

²⁶ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 57.

²⁷ Şerif Paşa: Osmanlı Dışişleri Bakanlığı yapmış Süleymaniyeli Said Paşa'nın oğludur ve on yıl Stockholm büyükelçiliği ve daha sonra Meclis başkanlığı yapmıştır.

²⁸ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s. 404.

²⁹ Celile CELİL, *XIX. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtler*, Özge Yayınları, Şubat 1992, Ankara, s.201.

³⁰ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 56.

yönetimindeki daha reformist Osmanlı Hükümeti, merkezileşme yönünde çaba sarf etmeye başlayıp Türkleştirmeye ilgi gösterdiğinde, bu Kürt örgütleri Osmanlıcılıktan uzaklaşıp, Kürt milliyetçiliğiyle daha fazla bağlantılı düşünceler üzerine yoğunlaşmaya başladılar³¹.

Bu bağlamda İTC yönetiminin başladığı dönem ile Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönem arasında Kürtlerle Osmanlı Hükümeti arasını açan başlıca nedenler şunlardır³²:

1. İktidara gelişinden sonra İTC'nin aldığı diplomatik ve askeri yenilgilerdir.

2. İTC'nin idareyi merkezileştirme ve Türkleştirme politikaları eleştiri ve mücadeleye yol açtı.

3. Abdülhamit'in devrilmesiyle Kürtler güçlü hamillerini ve ayrıcalıklı konumlarını kaybetmişlerdi. Bu bağlamda bu dönemde meydana gelen iki büyük isyandan bahsetmek gerekir. Birincisi İbrahim Paşa isyanı diğeri de Barzanlı Şeyh Abdüsselam isyanıdır.

İbrahim Paşa Hamidiye Alaylarının komutanıdır ve Abdülhamit'in devrildiği haberini aldıktan sonra 1909 yılında 1500 Kürt askeriyle Şam'a yürüyerek Sultan adına bu şehri işgal ettiğini açıkladı. Fakat kısa sürede geri çekilmek zorunda kalan Paşa, Viranşehir'deki karargahına dönerken İTC'nin bağlantıya geçtiği Şammar aşiretiyle girdiği çatışmada öldürüldü³³.

Şeyh Abdüsselam'ın İTC ile olan çatışması, Barzanlı Şeyhler ve Osmanlı Hükümetleri arasında sürüp giden ve bir türlü çözüme kavuşturulamayan, Barzan - Zibari bölgesinde Barzan egemenliğini kabulü, meseledir. Musul vilayetindeki Osmanlı Kuvvetleri'nin Komutanı Dağıstanlı Muhammet Fazıl Paşa, hükümete karşı gizli işler çevirdiği iddiasıyla Şeyh'i huzuruna çağırdı. Ancak Şeyh bu çağrıya uymayarak kişisel meselelerinden dolayı gelemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Fazıl Paşa, Şeyh'in üzerine yürüdü ve çıkan çatışma sonucu Şeyh'i mağlup etti ve Şeyh Hakkari dağlarına kaçmak zorunda kaldı. Bu arada Bağdat'a vali olarak atanan Nazım Paşa, Şeyh'in itibarını geri iade etmesiyle Şeyh geri döndü. Ancak Nazım Paşa'nın tekrar İstanbul'a dönmesi ve Fazıl Paşa'nın Şeyh'e huzuruna çıkmasını emretmesiyle ipler yeniden koptu. Köyünün yakıldığı gerekçesiyle bu çağrıya uyman Şeyh ile Fazıl Paşa komutasındaki ordu arasında çıkan çatışmada bu sefer Fazıl Paşa mağlup oldu. Bu zaferle Şeyh, Hükümete mesaj göndererek sadakatini sundu Paşa'nın azlını istedi. Hükümet bu isteği kabul ederek Şeyh'e itibarını tekrar iade etti ve Fazıl Paşa'yı Bağdat'a tümen komutanı olarak atadı. Fakat izleyen iki yıl içerisinde Şeyh'in

³¹ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül 2011, İstanbul, s. 97.

³² Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 217-218.

³³ Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 219.

faaliyetleri hükümette çeşitli endişelere yol açtı. Şemdinlili Şeyh Seyyid Tahha³⁴ ile iyi geçinmesi ve aralarında geçen mektuplaşmalarda çeşitli vatana ihanet suçu bağlamında nitelendirilecek yazışmaların³⁵ olması ateşli bir İTC destekçisi olan Musul Valisi Süleyman Nazif'i harekete geçirdi ve Şeyh'i huzuruna çağırdı. Buna uymayan ve isyana kalkışan Şeyh, üzerine yollanan kuvvetlere yenilerek Ruslarla ilişkiye geçerek oraya sığındı. 1914'ün başlarına Şikak Aşiret reisi Simko Ağa'yı ziyaret etmek için Türk – İran sınırında yol alırken yakalanan Şeyh Abdüsselam yakalanarak idam³⁶ edilmiştir³⁷.

1.1.4. Birinci Dünya Savaşı

1914'te savaşın başlamasıyla, Kürtlerin çoğunlu Osmanlı Kuvvetlerinin saffında vatan savunmasına katılırken, Kürt örgütlerinin kimi üyeleri müttetiklerle temasa geçerek kendi yönetimlerinde bağımsız bir krallık için çaba gösterdiler. 1914'te Şerif Paşa Mezopotamya'da seferberlik halindeki İngiliz kuvvetlerine hizmette bulunmayı teklif etti, ancak teklifi geri çevrildi³⁸.

Savaşın ardından İngiltere'nin asıl meselesi savaş sonrası oluşan yeni durumu korumaktı. Irak'ın işgal durumunu devam ettirebilmek de Kürt meselesinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Bir kısım Kürt aşireti Osmanlı'yla, yeni Türkiye'yle kader birliği etmeyi esas tutum olarak benimserken, ikinci bir grup da İngilizlerin himayesinde yeni kaderi örgütlemek istemiştir. İlk grup, Kürtlerin geleceğini Kürtlerce yönetilen özerk ancak Osmanlı'nın bir parçası olmaya devam eden bir yapıda görürken, ikinci grup İngilizlerin himayesiyle inşa edilecek bağımsız bir devleti esas alan siyaset izlemiştir. Ancak İngiltere 1919 sonbaharı civarında şu kararı almış görünüyordu³⁹: Kürtlere kendilerine yönelik bir misilleme yapılmayacağı yolunda garanti vermek; İran'ın toprak bütünlüğüne saygı gösterilecek şekilde Birleşik Kürdistan siyasetine kapı aralamamak; bu coğrafyada doğrudan bir İngiliz yönetimi kurmak; Musul, Bağdat ve Basra'yı kesin olarak kontrol etmek; bölgenin Türk hakimiyetine girmesine izin vermemek⁴⁰.

Birinci Dünya Savaşı sona erdikten hemen sonra galip devletler, Paris Barış Konferansı ile mağlup devlet topraklarına yeniden şekil vermek amacıyla toplandılar. Bu toplantıya Kürtleri temsilen Kürt Teali Cemiyeti tarafından görevlendirilen Şerif Paşa gönderildi. Şerif Paşa burada Ermenilerle hareket etmiş ve bir ortak bildiri

³⁴ Seyyid Tahha'nın Rusya ziyaretinden sonra Rus himayesini kabul ederek Rus denetimindeki İran köyüne yerleşmesi kuşku duyulan bir kişi olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 227.

³⁵ Söz konusu mesajlarda Şeyh Abdüsselam, Seyyid Tahha'ya "Ruslarla iyi ilişkilerde telkinde bulunmuş ve Türklere güvenmeye gelmez, Kürtlerin güçlü bir desteğe ihtiyaç duyacakları gün geliyor ve bu desteğin Ruslardan geleceği kesin" dediği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 227.

³⁶ Bu idamın bundan sonra yaşanan tüm Barzani isyanlarının temelinde yattığı belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 225.

³⁷ Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 222-229.

³⁸ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 405.

³⁹ Mesut YEĞEN, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012, s.17.

⁴⁰ Mesut YEĞEN, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, s.19-20.

yayınlamıştır⁴¹. Şerif Paşa, Doğu Anadolu'nun küçük bir parçasında bağımsız bir Kürt devleti karşılığında, bir Ermeni devletinin kurulmasını kabul etmeye razı olmuştur. Bu haberin Kürtler arasında yarattığı şaşkınlık, Paris'e birçok telgrafın çekilmesine yol açtı. Bu telgraflarda Kürtlerin Türklerden ayrılmak istemediği ileri sürüldü. Erzincan'dan on Kürt aşiret reisi, İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği'ne Şerif Paşa'nın hareketini protesto eden bir telgraf gönderdi. Türklerle Kürtlerin "soy ve din bakımından kardeş" olduğunu ilan ettiler. Misak-ı Milli'nin kabul edilmesinden iki gün önce, Ocak 1920'de, Şerif Paşa'yı eleştiren ve Türklerle Kürtler arasındaki dayanışmayı ifade eden benzer telgraflar, Osmanlı Meclisi'ne de gönderildi. Mart 1920'de, İslami dayanışmayı ve Kürtlerle Türkleri ayırma çabalarına muhalefeti vurgulayan bir bildirge, 22 Kürt aşiretinin reisleri tarafından imzalandı⁴². Bunun üzerine oluşan tepkilere karşı koyamayarak Şerif Paşa, Sevr Antlaşması'ndan önce Halife'ye ve Sultan'a bağlılığını bildirerek Konferanstan ve Kürt temsilciliğinden çekilmiştir. Bunun üzerine Kürt Teali Cemiyeti Başkanı Seyyid Abdülkadir, konferansa telgrafla başvurarak Kürtlerin temsil edilmediklerinden dolayı konferans kararlarının Kürtleri bağlamayacağını bildirdi⁴³.

Galip devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile imzaladığı ve adeta küçücük bir devlete dönüşmesi yolunu açan Sevr Anlaşması, Ankara Hükümeti'nin bu anlaşmayı kabul etmemesi üzerine her ne kadar ölü doğmuş olsa da, Kürtlerin geçtiği ilk uluslar arası antlaşmadır. Bu anlaşma ile İngiltere'nin asıl amacı, mevcut manda yönetiminin bulunduğu Irak ve Irak'ın sahip olduğu petrol sahalarında egemenliğinin devamını sağlamak ve oluşturmaya çalıştığı Ermeni devleti ve Kürt yönetimi ile de kuzeyden gelebilecek tehlikelerin Irak'a ulaşmasını engellemektir⁴⁴.

Sevr antlaşmanın 62,63 ve 64'üncü maddeleri şöyledir⁴⁵:

"Madde 62: Fırat'ın doğusunda, ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. maddenin II/2. ve 3. fıkralarındaki tanıma uygun olarak saptanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin sayıca üstün bulunduğu bölgelerin yerel özerkliğini, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içinde, İstanbul'da toplanan ve İngiliz, Fransız ve İtalyan Hükümetlerinden herbirinin atadığı üç üyeden oluşan bir Komisyon hazırlayacaktır. Herhangi bir sorun üzerinde oybirliği oluşmazsa, bu sorun, Komisyon üyelerince, -bağlı oldukları Hükümetlerine götürülecektir. Bu plân, Süryanî- Geldanîler ile, bu bölgelerin içindeki öteki etnik ve dinsel azınlıkların korunmasına ilişkin tam güvenceler de kapsayacaktır; bu amaçla, İngiliz, Fransız, İtalyan, İran'lı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir Komisyon incelemelerde bulunmak ve, işbu Andlaşma uyarınca, Türkiye

⁴¹ Altan TAN, *Kürt Sorunu*, s.160-161.

⁴² Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 94-95.

⁴³ Altan TAN, *KÜRT SORUNU*, s.163.

⁴⁴ Cemender ASLANOĞLU, "Kürt" Adı Üzerine Etimolojik İnceleme... Şark Meselesi Ve Kürtçülük... *Vur Yalanı Bölücünün Yüzüne 4 Doğu'da Emperyalist Oyunları*, Ortadoğu Gazetesi, 7 Ekim 1993.

⁴⁵ "Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf, s.21-22.

sınırının İran sınırı ile birleşmesi durumlarında, Türkiye sınırında yapılması gerekebilecek düzeltmeleri kararlaştırmak üzere bu yerleri ziyaret edecektir.

Madde 63: Osmanlı Hükümeti, 62. Maddede öngörülen komisyonlardan birinin ya da ötekinin kararlarını, kendisine bildirildiğinden başlayarak üç ay içinde kabul etmeği ve yürürlüğe koymağı şimdiden yükümlenir.

Madde 64: İşbu Antlaşmanın yürürlüğe konuşundan bir yıl sonra, 62. Maddede belirtilen bölgelerdeki Kürtler, bu bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun Türkiye'den bağımsız olmak istediklerini kanıtlayarak Milletler Cemiyeti Konseyine başvururlarsa ve Konsey de bu nüfusun bu bağımsızlığa yetenekli olduğu görüşüne varırsa ve bu bağımsızlığı onlara tanımayı Türkiye'ye salık verirse, Türkiye, bu öğütlemeye [tavsiyeye] uymağı ve bu bölgeler üzerinde bütün haklarından ve sıfatlarından vazgeçmeğı, şimdiden yükümlenir. Bu vazgeçmenin ayrıntıları Başlıca Müttefik Devletlerle Türkiye arasında yapılacak özel bir sözleşmeye konu olacaktır. Bu vazgeçme gerçekleşirse ve gerçekleşeceği zaman, Kürdistan'ın şimdiye dek Musul ilinde [Vilâyetinde⁴¹] kalmış kesiminde oturan Kürtlerin, bu bağımsız Kürt Devletine kendi istekleriyle katılmalarına, Başlıca Müttefik Devletlerce hiçbir karşı çıkışta bulunulmayacaktır."

Antlaşmanın 62'nci maddesinde açık olmayan birkaç nokta göze çarpmaktadır. Her şeyden önce, Kürdistan'ın Ermenistan ile sınırları belirsizdi. Ermenilerin yıllar önce terk ettikleri ve uzun süredir Kürt halkının çoğunlukta olduğu bazı yerler, "Ermenistan'ın daha sonra belirlenecek olan sınırının güneyinde" olmayacaktı. Yani Kürdistan'ın kuzey sınırları tam açıklığa kavuşturulmuş değildi. 64'üncü madde ise Kürtlerin bağımsızlıklarını kazanabilmeleri için ne gibi engelleri aşmaları gerektiğı belirtiliyordu. Buna göre 62'nci maddede sınırları çizilen bölgede oturan Kürt halkı, antlaşma başkanlığının saptadığı tarihten itibaren geçen bir yıl içinde, Türkiye'den ayrılarak tamamen bağımsız olmak arzusunu ortaya koyacaktı. Fakat bunun nasıl olacağı, ölçüsünün ne olacağı ve Kürt halkı adına kimin bunu ortaya koyacağı belli değildi. Bu belirsizliğe rağmen yine de Kürt halkı bu koşulu yerine getirebilirse, Milletler Cemiyeti'ne başvurmasını öngörülmekteydi. Bundan sonra ikinci bir engel veya koşul öne sürülmekteydi. Milletler Cemiyeti bu halkın bağımsızlık isteğini gerçekleştirecek nitelikte olduğu kanısına varacak, sonra bunun yerine getirilmesini tavsiye edecekti. Türkiye bu durumda tavsiyeye uyarak haklarından vazgeçecekti. Tabii antlaşmanın yapılmasının üzerinden bir yıl geçmişken ve Yakındoğı için yeni dengeler kurulup paylaşım yapılmışken, Milletler Cemiyeti'nin en etkin üyesi olan İngiltere, niçin bu bağımsızlık isteğini kabul etsin? Bu tarihten sonra İngiltere'nin Anadolu'da gelişen hareketi dikkatle izlediğı ve ona göre politika oluşturduğu göz önüne alınacak olursa, bu maddeyle ortaya konan koşulların Kürtleri oyalamaya ve zaman kazanmaya yönelik olduğu söylenebilir⁴⁶.

⁴⁶ Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ocak 2004, C. I, s. 100-101.

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'ne sadık kalan Kürtler, savaş sonrası işgal kuvvetlerine karşı başlatılan kurtuluş mücadelesi karşısında temel olarak üç ayrı tutumu Ahmet Özcan-Ural Aküzüm şu şekilde belirtmişlerdir⁴⁷: İlk olarak, Kürtlerin büyük bir çoğunluğunun, Anadolu'daki direniş hareketiyle kendilerini özdeşleştirmiş ve onu desteklemiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, 1919 Erzurum Kongresi'ne katılan 56 delegenin 22'si Kürt iken; benzer bir şekilde, 437 üyelik Birinci Meclis'in 74 temsilcisi Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelmekteydi. İkinci grup, bağımsız bir Kürt Devleti ya da en azından Osmanlı Devleti veya yeni kurulacak başka bir devlette otonomi talep eden milliyetçi bir gruptu. Direniş hareketine karşı yapılan üç Kürt ayaklanmasına ilham veren bu grubun başında, merkezi İstanbul'da bulunan Kürdistan Teali Cemiyeti üyeleri ve Osmanlı parlamentosunun önde gelen Kürt üyelerinden Şerif Paşa ve Seyid Abdülkadir gelmekteydi. Kürt milliyetçileri arasında otonomi fikrini savunan Seyid Abdülkadir'in dışında, Şerif Paşa yukarıda belirttiğimiz gibi, 1919 Paris Barış Konferansı'nda bağımsız bir Kürt Devleti sözü karşılığında Kürt nüfusun yaşadığı bazı bölgelerin kurulacak Ermeni Devleti'ne dahil edilmesini kabul etmişti. Direniş hareketini destekleyen ilk grubu oluşturan Kürtler ise Şerif Paşa'nın uluslararası arenada yürüttüğü bu faaliyetleri protesto ettiler ve 22 Kürt aşiret lideri, Mart 1920'de Kürtlerle Türkler arasındaki İslami bağı vurgulayan bir bildiri yayımladılar. İşgal kuvvetlerine karşı yürütülen direniş hareketinin, saltanat ve hilafet kurumlarıyla birlikte Osmanlı Devleti'ni kurtarma amacını sık sık deklare etmesi, bu hareket içindeki Türk ve Kürtlerin arasındaki dayanışma ruhunun arkasında yatan en temel nedendi. Nitekim, Mustafa Kemal'in Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında yaptığı temel vurgu, meclis üyelerinin basit bir şekilde Türk, Kürt, Laz ya da Çerkez olmadığı, ama asıl olarak birleşik bir İslami cemaatin üyeleri olduklarıydı.

Bağımsız bir Kürt Devleti ya da kurtarılacak devlet içinde otonom bir Kürt bölgesi hedefleyen ikinci grubun başarısızlığının arkasında, Kürtlerin önemli bir kısmının İslami bir bağ üzerinden direniş hareketini desteklemesinin yanında, Kürtler arasında birliğin ve etnik bilincin oluşmamış olması da yatıyordu.

İşgal kuvvetlerine karşı yürütülen kurtuluş hareketi sırasında faaliyet gösteren üçüncü grup Kürtleri, Kürt nüfusun yaşadığı bölgelerde kendi yönetimlerini kurmak isteyen güçlü aşiret liderleri oluşturuyordu. İlk olarak, Osmanlı Devleti'ne başkaldıran Botan Emir'i Bedirhan Bey'in soyundan gelen ve Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kurucuları arasında bulunan Emir Ali Bedirhan, atalarının 1820'lerde hüküm sürdüğü topraklarda bağımsız bir Kürt Devleti'nin oluşturulması amacını güdüyordu. Ayrıca, Güney Kürdistan Konfederasyonu lideri olan ve 1919'da bağımsızlık ilan ederek kendisini "Kürdistan Kralı" olarak tanıtan Şeyh Mahmut Berzenci ve Batı İran'da Şikak aşireti lideri İsmail Ağa (nam-ı diğer Simko) kendi bölgelerinde bağımsız bir Kürt krallığı kurmaya çabaladılar. Söz konusu bu iki Kürt aşiret lideri, Kürt Teali

⁴⁷ Ahmet ÖZCAN – Ural AKÜZÜM, *Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu*, Arı Hareketi, 2012, http://www.ari.org.tr/TR/?post_publications=dusunmek-ve-duslemek-arasinda-kurt-meselesi-siyasal-ekonomik-ve-kulturel-analiz-ve-cozum-onerileri-raporu, s. 17.

Cemiyeti'nin birleşik bir Kürdistan hedefinden kendilerini ayırmış ve bölgelerinde kendi kişisel yönetimlerini kurmaya çabalamışlardır. En sonunda, Şeyh Mahmut Britanya tarafından ve İsmail Ağa İran tarafından yenilgiye uğratılacaktır.

1.1.5. Mustafa Kemal Paşa'nın Sahneye Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı Dönemi

Mustafa Kemal'in 1916 ve 1917 yıllarında Silvan'da 16'ncı Kolordu Komutanı ve Diyarbakır'da 2'nci Ordu Komutanı olarak görev yapması hem bölgeyi hem de Kürtleri yakından tanımasını ve bölgenin ileri gelen birçok şahsiyeti ile samimi dostluklar kurmasını sağladı ve imparatorluğun çöküş döneminde Kürtlerin durumlarını yakından gözlemlene şansını yakaladı. Yeni Türkiye'nin ancak Türklerle ve Kürtlerin ittifakı ile kurulabileceğini yakinen gördü. Bunun içindir ki Kurtuluş Savaşı esnasında ve ondan sonra Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar geçen sürede Kürtlerin desteğini almak için büyük çaba harcadı⁴⁸.

Ancak Kürtlerin desteğini alırken gerekli tedbirleri almayı ihmal etmeyen Mustafa Kemal, özellikle KTC'nin yurtiçindeki etkinliklerini yakın takibe aldı. 8 Haziran 1919'da Diyarbakır'da bir "Kürt Kulübü"nü açıldığı haberinin bildirilmesi karşısında Mustafa Kemal gönderdiği yazıda "cemiyetin dağıtılmasının pek vatani ve zaruri bir vazife olduğu" nu söyledi. Türk kurtuluş hareketinin ilk önemli kongresi olan Erzurum Kongresi'nin yapılma nedenlerinden biri, İngiliz himayesi altında bağımsız ya da özerk bir Kürdistan kurulması yolundaki İngiliz-Kürt çalışmalarına karşı önlem alınmak istenmesiydi. Nitekim kongre sonucunda alınan kararlardan biri "*vilayet-i şarkıye ve buradaki livaların hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı camiasından ayrılmaz bir bütün teşkil ettiği ve bölgedeki Müslümanların öz kardeş oldukları...*"ydı. Ayrıca kongrenin Erzurum'da toplanması da oldukça anlamlıydı. Çünkü Erzurum Ermeni ve Kürt hareketlerinin merkezi sayılabilecek bir yerdi. Wilson'un yaptığı vaatlere umut bağlamanın ne derece tehlikeli sonuçlar doğuracağını anlayan Mustafa Kemal, Kürt davası yüzünden "Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımları" savını terk ederek, onun yerine müstakbel Türkiye için daha sade olan "hudut tayini" yoluna gitmeyi uygun gördü. Bu yüzden Erzurum ve Sivas Kongreleri beyannamelerinde "*30 Ekim 1918'deki hududumuz dahilinde kalan... memalik-i Osmaniye*" formülünü benimsedi. Buna karşın Misak-ı Milli'deki "*hattı mütareke haricindeki... Osmanlı İslam ekseriyeti ile meskun bulunan aksam...*" sözleri daha az açıktı. Mustafa Kemal bu deyimlerdeki ince farkla aslında ileride yapmak istediklerinin de işaretini vermekteydi. Kürtler, yeni yapılanmanın dışında ayrı bir özne olamayacaktı. Kemalistlerin Kürt önderlerinin çalışmalarına karşı başarılı bir biçimde aldıkları bir önlem de, Meclis-i Mebusan'a Misak-i Milli'yi kabul ettirerek, bunu Kurtuluş Savaşı'nın temeli olarak bütün halka mal etmesiydi. Böylece Kürt halkının nazarında "bağımsız Kürdistan" geçersiz bir slogandan başka bir anlam taşımaz hale geldi⁴⁹.

⁴⁸ Altan TAN, *Kürt Sorunu*, s.175-176.

⁴⁹ Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, s.106-108.

Kurtuluş Savaşı'nın başlarında Mustafa Kemal, sık sık Türklerle Kürtlerin eşitliğinden, ortak bir mücadele verildiğinden ve iki halkın kardeşliğinden söz ediyordu. Nisan 1920'de ilk kez toplanan mecliste yaptığı ilk konuşmada Mustafa Kemal, Türkler, Kürtler, Çerkezler ve Lazların temsilcilerinden ziyade güçlü biçimde kenetlenmiş bir İslam Cemaati'nin temsilcilerinden oluştuğunu ileri sürmüştü. Bazı konuşma ve gazetecilerle yaptığı sohbet kayıtlarına göre Mustafa Kemal Kürtlerin çoğunlukta oldukları bölgelerde özerk yönetime sahip olmalarını tasarlamıştı⁵⁰. İnsan ve malzeme sıkıntısı çeken Mustafa Kemal Kürtleri dışlayamazdı: Yabancı işgalcilere karşı verdikleri savaşı sürdürebilmeleri için Kürtlerin işbirliğine ihtiyaçları vardı⁵¹. Bunun yanında Mustafa Kemal'in aşıldığı güven duygusu bir yana bırakılacak olsa bile, birçok aşiret reisinin onun yanına geçmesi şaşırtıcı değildir: Onun onları temsil edebilecek gücü varken Kürt örgütlerinin bu gücü mevcut değildi. Bu örgütler en fazla Müttefiklerin iyi niyetini ve Sevr Antlaşmasının maddelerini hesaplayarak hareket edebilirdi; oysa çoğu aşiret reisi Müttefiklerin öncelikle Kürtlerin değil Ermenilerin dostu olduğunu kavramıştı⁵². Nitekim Kürt halkının daima kuşkuyla baktığı Ermeni halkının temsilcileriyle ve Kürt önderlerinin anlaşmasını ve bu anlaşmanın yarattığı Kürt halkında ki önderlerine olan güvensizlik ortamını Mustafa Kemal başarıyla kullanmıştır⁵³. Sonuç olarak bütün bu etkenlerin birleşimi sonucu Mustafa Kemal'in yönettiği Ankara Hükümeti, Kürt aşiret reislerini direniş hareketine çekmeyi ve Kürtlerin Halife-Sultan'a ve vatana sadakatini harekete geçirmeyi başardı⁵⁴.

1.1.6. Lozan Barış Antlaşması

Lozan'da Kürtler iki temel açıdan gündem maddesi olarak ortaya çıktı. Birincisi Musul sorunu bağlamında diğeri ise azınlıklar konusu bağlamındadır.

Konferansın 12 Aralık 1922 tarihi oturumunda azınlıklar konusu gündeme geldi ve İngilizler Azınlık kavramını etnik açıdan ele almak istedi. Fakat Türk Heyeti, Müslümanlar arasında bu anlamda bir farklılığın söz konusu olmadığını belirterek Türkiye'de sadece dini azınlıkların olduğunu ileri sürdü. Nitekim İsmet Paşa, konferansta Ankara Hükümeti için "*Türklerin olduğu kadar Kürtlerin de hükümetidir, çünkü Kürtlerin de hükümetidir; çünkü Kürtlerin gerçek ve meşru temsilcileri Millet Meclisi'ne girmiştir ve Türklerin temsilcileriyle aynı ölçüde ülkenin hükümetine ve yönetimine katılmaktadır*" demektedir⁵⁵.

⁵⁰ 16 Ocak 1923 İzmit konuşması gibi. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Kirişçi, Gareth Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, dipnot s.96.

⁵¹ Graham E. FULLER & Henri J. BARKEY, *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, s.30.

⁵² Martin Van BRUINSEN, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s. 410-411.

⁵³ Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, s.107.

⁵⁴ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 103.

⁵⁵ Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, s.133-137.

Lozan'daki görüşmeler devam ederken aynı tartışmalar Büyük Millet Meclisi'nde de yaşanır. Bitlis, Erzurum, Kastamonu, Mardin, Muş, Siirt, Kozan, Diyarbakır, Urfa ve Van milletvekillerinin imzaladıkları metin mecliste okunur:

"Türk, Kürt bir kütle-i vahdedir (tek vücuttur). Kürtler, hiçbir vakit Türkiye camiasından ayırlamaz ve bunu ayırmak için hiçbir kuvvetin tesiri yoktur. Avrupa hükümetlerinin Kürtleri müdafaa etmeye yetkileri olmadığı defaatle memleketimiz halkıyla beraber protesto edilmiş olduğu halde yine azınlıklardan mevzu bahis edilmesi şayan-ı teessüftür. Kürtlerin her vakit Türklerle beraber vatan uğrunda daima ölmüş ve ölmeye hazır oldukları cümlelerin malumudur..."⁵⁶.

Mebuslar Kürtlerin, Türkiye'nin bir azınlık unsuru olmadıklarını ısrarla vurgulama ihtiyacı duyarlar. Mecliste konunun ele alındığı bir oturumda Dersim Mebusu Diyarbağa'nın "*Ne Türklük ne Kürtlük davası vardır*" beyanına, Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey "*gayemiz hür ve müstakil bir devlet teşkil etmektir. Kürtler Türkiye'nin en büyük azınlığı değildir. Büyük ağabeyleri Türklerin selametini isterler*" diyerek destek vereceklerdir. Mecliste tam bir Kürt-Türk kardeşliği havası eser⁵⁷.

Sonuç olarak azınlıklar konusu Ankara'nın istediği gibi çözümlenmiştir.

Lozan Konferansı'nda Kürtlerin adı geçtiği, onları da yakından ilgilendiren en önemli konu kuşkusuz Musul sorunu idi. Ama Kürtler bu görüşmelerde bir özne değil, nesneydiler ve yalnızca Musul sorunu çerçevesinde ele alınmaktaydılar. Bir başka deyişle asıl konu Kürtler değildi⁵⁸. Musul vilayetinin Türkiye ve İngiltere arasında pazarlık aşamasında, Türkiye konuyu etnografik-siyasal ve güvenlik bağlamında ele almıştır. Son Resmî istatistiklere⁵⁹ göre Kürtlerin ve Kürtlerden sonra da Türklerin çoğunlukta olduğu bu bölgenin Türkiye'ye bırakılması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Musul'un Irak'a bırakılması halinde, İngiltere'nin ileride Musul'daki Kürtlere özerklik verilmesini istemesi halinde, Türkiye'deki Kürtler için de aynı istekler ortaya sürülebilirdi. Kürtlük konusu, Türkiye için bir iç ve dış güvenlik sorunu yaratabilirdi. Konu üzerine bir anlaşmaya varılamayınca bu konu, Lozan sonrasına bırakılmış ve Milletler Cemiyeti'nin saptadığı Bürüksel Hattı çerçevesinde İngiltere'nin tezine yakın bir sınır tespitiyle Musul, 5 Haziran 1926 yılında imzalanan Sınır ve İyi Komşuluk Anlaşması ile Irak'a bırakılmıştır⁶⁰.

Lozan Antlaşması'nın imzalanması, Kürtler ve özellikle de Kürt milliyetçiliği açısından bazı önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçlar⁶¹: İlk olarak, Lozan'la birlikte

⁵⁶ Altan TAN, *Kürt Sorunu*, s.192-193.

⁵⁷ Rıdvan AKIN, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, Aralık 2010, s.230.

⁵⁸ Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, s.135.

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ömer KÜRKCÜOĞLU, *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim 2006, s.340.

⁶⁰ Ömer KÜRKCÜOĞLU, *Mondros'tan Musul'a Türk-İngiliz İlişkileri*, s.340- 390.

⁶¹ Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, s.141.

Kürt sorunu, uluslararası niteliğini kesin olarak kaybetmiştir. Kürtler artık uluslar arası politikanın ne bir öznesi, ne de nesnesidir. Öyle ki Kürtler, bundan sonra uzun bir süre dünya siyasi literatüründe yer almayacaklardır⁶².

İkinci olarak, Lozan Antlaşması, Kürt milliyetçiliği için bölücü bir anlaşma olarak görülmüştür. Onlara göre, 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla, doğu batı olarak ikiye bölünen tarihi "Kürdistan", Lozan'la kuzey güney olarak bir kez daha bölünmüştür. Daha doğrusu bu bölünmüşlük resmileşmiştir. Aslına bakılırsa bu topraklar zaten hiçbir zaman siyasal ve sosyo-ekonomik açıdan bir bütün olmamıştır. O nedenle bölünmüşlüğü coğrafi bölünmüşlük olarak kabul etmek gerekir.

Üçüncü olarak, Lozan sonrası Kürt milliyetçiliğinin yaptığı etkinlikler iki açıdan değişime uğradı. Öncelikle kullandıkları yöntem değişti. Diplomatik ve siyasi girişimlerle amaçlarına ulaşmaya çalışan Kürt milliyetçileri, bundan sonra kurdukları örgütlerle askeri yöntemlere (ayaklanmalara) yönelmeye başladılar. İkincisi, etkinliklerin yönü ve alanı değişti. Daha doğrusu yön ve alan açısından bir daralma oldu. Önceleri yabancı devletler nezdinde ve uluslar arası konferanslarda etkinlik gösterebilen Kürt milliyetçileri, artık böyle bir olanağa uzun süre sahip olamadılar. Onlar kendi bölgelerinde ve sınırları içerisinde kaldıkları devletler açısından ayrılıkçı etkinlikler yürütmeye başladılar. Yani etkinlikleri bölgeselleşti.

1.2. CUMHURİYET DÖNEMİ

Kürt sorunu, Türkiye'nin, kimliklerin dinsel olarak belirlendiği geleneksel bir toplumdan, amacın bireyin kimliğini devlet düzeyinde tanımlamak olduğu bir topluma dönüşmesiyle bağlantılıdır. Bu dönüşümün ardındaki itici güç Türk milliyetçiliğidir. İlk evrelerinde, milliyetçi Türk seçkinleri toprak bazında tanımlanacak bir ulus kimlik yaratmak istiyorlarmış gibi göründüler. Bu, içinde çok kültürlülüğe ve Kürt kültürel etnik kimliğinin ifadeleri bulunan vatandaşlığa dayalı bir milliyetçilik biçiminde gelişebilirdi. Ne var ki, Türkiye'deki ulus-inşası ve devlet-inşası süreçleri, güçlü bir merkezi rejimin kurulmasıyla sonuçlandı. Geleneksel Kürt seçkinlerinden bazıları, bu devlet-inşası sürecine direnmeye çalıştı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kürtlerin oturduğu bölgeleri, İkinci Dünya Savaşı başına kadar bir dizi isyana sahne oldu. 1950'lere gelindiğinde, geleneksel Kürt seçkinlerinin çoğu ya ortadan kaldırılmış ya da görel olarak daha demokratik olmaya başlayan yeni rejimle bütünleştirilmişti. Türkiye'de toplumun modernleşmesi birçok Kürdü entegre etti. Fakat, bu modernleşmenin başka bir ürünü de, ayrı bir Kürt kimliğinin tanınmasını sağlamaya çalışan küçük, fakat giderek büyüyen yeni bir Kürt seçkinler grubunun ortaya çıkışı oldu. 1980'lere gelindiğinde bu grup, diğer Kürtler arasında bir Kürt kimliği duygusu yaratabildi. Bugün Türkiye'deki Kürt sorununun kalbinde, bu gelişen Kürt kimliği

⁶² Erol KURUBAŞ, *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, s.141, Dipnot: En son 16 Aralık 1925'te MC'ye sunulan Musul raporunda Kürtlerden söz edilecek, ondan sonra 1991'deki Körfez Savaşı sonrası BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararına kadar hiçbir uluslar arası belgede Kürt sözcüğü geçmeyecektir.

bilinci ve Türk siyasal sisteminin bunu karşılama güçlüğü yattığı söylenebilir⁶³. Bu güçlüğü temelinde ise ulus devlet inşa sürecinin henüz tam olarak gerçekleşmemiş olduğunu söyleyebiliriz.

Bu sebeple yukarıda belirtildiği gibi Cumhuriyet dönemi Kürt sorununda temel iki kırılma noktası mevcuttur. Birincisi 1923 cumhuriyetin ilanı ile başlayan ulus devleti inşa etme süreci ve bu bağlamda gelişen yeni dönem, ikincisi ise PKK terör örgütünün ortaya çıkışı ve sonrası oluşan dönemdir.

1.2.1. 1923 - 1978 Dönemi

Türkiye, çağdaşlaşma ve uluslaşma atılımlarıyla geri kalmışlıktan çıkarak medeni devletlerin yanında yer alabilmek için var gücüyle inkılaplarla dolu bir döneme girmiştir. Bu dönemi Mustafa Akyol şöyle değerlendirmiştir⁶⁴: "Ulus-devlet modern çağın ayrılmaz bir parçasıdır. Modernleşen dünyada şu veya bu şekilde ulus devletler oluşmuş, insanlar bunların çatısı altına girmişlerdir. Modernleşme ile uluslaşma ve ulus-devlet arasında kesin bir bağ vardır; biri ötekini geliştirmiştir. Atatürk'ün tarihe vurduğu iki büyük damga ise;

1. Kurtuluş Savaşı'nı kazanarak Türkiye'yi işgalden kurtarması,
2. Türkiye'yi modern ulus-devlet haline getirmesidir.

Ve bu iki hedefi yerine getirmek için gereken kimi söylem ve politikalar birbirinden zorunlu olarak farklıdır. Kurtuluş Savaşı'nın politikaları ile bağımsızlık kazanıldıktan sonra uygulanan çağdaşlaşma politikalarının kendilerine özgü öncelikleri vardı.

Birinci hedef için öncelik, Türkiye sınırları içinde yaşayan tüm etnik kökenleri, hiçbirine özgü vurgu yapılmadan birleştirerek Milli Mücadele'yi kazanmak, ülkeyi işgalden kurtarmaktır. "Anasır-ı İslam" terimi bunu ifade eder. Türkiye kavramı ise daima ve her dönemde ön plandadır, Mustafa Kemal Paşa bu aşamada da "Türkiye Halkı... Türkiye Devleti" terimlerini sık sık kullanır. Kürtler Milli Mücadele'yi, ayrı bir halk olarak değil, Türkiye kavramını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi terimindeki anlamı benimseyerek, Türk bayrağı altında birleşerek desteklemiştir.

İkinci hedef, yani çağdaşlaşma için öncelik ise, söz konusu "anasır-ı İslam"a bu kez modern ortak bir kimlik, bir ulus kimliği kazandırmaktır. Bu da, dünyanın diğer pek çok ülkesinde olduğu gibi, o unsurların en büyüğü ve en merkezisi ve en tarihi olanın, yaşanan tarihe ve kurtuluşa öncülük edenin, yani Türklerin kimliğinin bir üst kimlik olarak belirlenmesi ve telkin edilmesiyle başlamıştır.

⁶³ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 104.

⁶⁴ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 83-84.

Milliyetçiliğin formülasyonu üzerinde Kemal Krişçi ve Gareth Winrow'un belirttiği gibi Mustafa Kemal'in düşüncesi kadar Ziya Gökalp'in etkisi büyüktür. Gökalp'e göre bir ulus, 'ırksal, etnik, coğrafi, siyasal ya da gönüllü bir grup ya da birlik değil'di. Bir ulus, aynı eğitimden geçen ve 'dilde, dinde, ahlakta ve estetikte aynı kazançları edinmiş' insanlardan oluşan bir gruptu. Mustafa Kemal, ulusu aynı toprak parçasında oturan, aynı kanunlara bağlı, ortak bir ahlak ve dili paylaşan bir insan grubundan ibaret olarak tanımladı; ulusun bir karakteristiği olarak birlikte yaşam ögesine büyük önem veriyordu. Ahlak, dil, ve eğitime yapılan vurgu, açıkça Gökalp'in düşüncelerinin etkisini taşıyordu. Ne var ki, Mustafa Kemal'in tanımında dine herhangi bir göndermenin yapılmaması ve toprağa atfedilen önem çarpıcıydı. Etnisite ve ırkın, bir ulusun oluşturucu öğeleri olduğu düşünülüyordu. Böyle bir ulus tanımı, Osmanlı döneminde farklı etnik kökenlerden Müslümanlar arasında bir beraberlik duygusu yaratmada dinin oynamış olduğu rolün yerini alabilirdi. Ancak özellikle 1920'lerin sonundan 1940'ların ortalarına kadar hiçbir Türk Hükümetinin vatandaşlığa dayalı milliyetçiliği uygulamaya geçirmedikleri görülüyor. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişmeler, gerçek anlamda bir vatandaşlığa dayalı milliyetçiliğin gelişimine uygun değildi. Ankara'nın Türk Devletini merkezileştirme ve modernleştirme çabalarına karşı bir dizi halk ayaklanması daha oldu. Osmanlı ve daha sonra Türk siyasi sisteminde demokratik bir gelenek olmaması, Ankara'daki karar alıcılar için, etnik milliyetçiliğe karşı olarak vatandaş bütünlüşmesine dayalı bir politika izlemeyi son derece güçleştirecekti. Bu da uygulamada, vatandaşlığa dayalı bir Türk milliyetçiliği anlayışından uzaklaşılmasına sebep oldu⁶⁵.

Burada kritik olan nokta ise, batı ülkelerinde on yıllar hatta asırlar süren bu kimlik değişiminin, Türkiye'de tek bir on yıla sığdırılmak zorunda kalınmış olmasıdır. Üst kimlik değişimi batılı ülkelerde büyük sancılar, çalkantılar oluşturmuştur. Bu sürecin hızlandırılmış versiyonunun bizde de kırılmalar oluşturması kaçınılmazdı." Nitekim bu kırılmalar Şeyh Said isyanı ile başlayıp günümüzde PKK süreci ile devam etmektedir.

1.2.1.1 Şeyh Said İsyanı

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne en büyük meydan okuma, Kürt dini lider Şeyh Said'in başını çektiği 1925 baharındaki büyük isyandı. Bu ayaklanmanın kökeni Mayıs 1923'te Azadi denilen milliyetçi bir Kürt örgütünün kuruluşuna ve Hilafetin kaldırılmasına götürülebilir⁶⁶. Ancak örgütün kurulması her ne kadar etnik milliyetçiliğe dayansa da isyanın çıkışı ve gelişimi milliyetçilik olmayıp halifeliğin de kaldırılmasının verdiği etken ile dini bir çarpanla olmuştur.

⁶⁵ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 114-115.

⁶⁶ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 104.

1.2.1.1.1. Azadi Örgütü

Türkiye sınırları içerisinde 1923 yılında gizli bir örgüt kuruldu. Adı Azadi'ydi (Özgürlük) ve daha önceki örgütlerden farklı bir yapısı vardı. Bu örgütün çekirdeğini oluşturanlar, birkaç etkin şahsiyet hariç, kalburüstü şehirliler değil, çoğunluğu asker deneyime sahip kişilerdi. En önemlisi bu örgütün karargahı İstanbul ya da Ankara'da değil, 8'inci Ordu'nun ikametgahı olan Erzurum'daydı. Azadi'nin merkezi şahsiyetlerinden biri Cibran aşiretinin ağalarından Halid Bey⁶⁷, diğeri de Bitlis Mirlerinin soyundan gelen ve mecliste buranın temsilcisi olan Yusuf Ziya Bey'di⁶⁸. Mustafa Akyol'un Robert Olson'dan aktarımına göre bu örgütün üç temel hedefi vardı: Kürtleri Türk yönetiminden kurtarmak; Kürtlere kendi özgürlüğünü ve fırsatını vermek; ve Kürtler tek başlarına ayakta kalamayacaklarına göre, İngilizlerin desteğini sağlamak⁶⁹. 1924'te Azadi'nin ilk kongresi yapıldı. Katılanlar arasında ateşli bir milliyetçi Nakşibendi Şeyhi ve Halid Bey'in dünürü Şeyh Said'te bulunuyordu ve kongreye Diyarbakır'ın kuzeydoğusunda Zazaca konuşan aşiretler arasındaki etkinliği nedeniyle davet edilmişti. Kongrede alınan önemli karar ise, Kürdistan'da genel bir ayaklanma olacak ve ardından bağımsızlık ilan edilecekti. Ayaklanma tarihi ise Mayıs 1925 olarak belirlendi⁷⁰.

Bu gelişmeler olurken Türkiye'nin çağdaşlaşma adımları hızla devam ediyordu. Mustafa Kemal Paşa, milli hakimiyeti temsil eden TBMM dışında siyasi bir otorite olmasını hem modern egemenlik kavramına aykırı, hem de modernleşme projesine engel olarak görüyordu. Hilafetin devamı, halifenin yetkileri ne kadar sınırlanırsa sınırlansın, devrimci Kemalist rejimin çağdaşlaşma projesiyle ve otorite-yetki anlayışıyla bağdaşmıyordu⁷¹. Bu bağlamda mecliste görüşülmeye başlanan ve tartışmaların eşliğinde Adliye Vekili Seyyid Bey'in halifeliğin siyasi makam olduğunu göstererek açıklaması birçok muhafazakarı bu makamın kaldırılmasına ikna etmişti⁷². Nitekim Hilafet 3 Mart 1924'te kaldırıldı ve son halife ile Osmanlı ailesi ülke dışına sürüldü. Bu karar Kürtler arasında şok etkisi yarattı. Çünkü halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte Türk-Kürt kardeşliğinin en önemli sembolü ortadan kalkmış oluyordu. Artık Ankara Hükümeti'ni dinsizlikle lanetlemek mümkün olmuştu. Bu iddianın İslam dinine çok bağlı olan Kürtler arasında diğerlerinden daha fazla ağırlığı vardı⁷³.

⁶⁷ Halid Bey: Hamidiye Alayları'na katılacaklar için kurulan aşiret mektebine giden sayılı aşiret reisi oğullarındandı; birçok aşiret milisi komutanının saygısını kazanmıştı ve kendisi düzenli orduda albay'dır. Bilgi için bakınız: Martin Van BRUINESSEN, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s. 412.

⁶⁸ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s. 412.

⁶⁹ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 92.

⁷⁰ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s. 412.

⁷¹ Hilafetin çağdaşlaşma sürecinde nasıl değerlendirildiği ve hangi etkilere yol açtığını görebilmek maksadıyla bakınız: Niyazi BERKES, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2010, s. 509-516.

⁷² Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 86.

⁷³ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa,Şeyh,Devlet*, s. 413.

Bütün bu etkenlerin etkisiyle Şeyh Said'e ve ayaklanmayı destekleyen diğer şeyhlere ayaklanmada önemli görevler verildi. Azadi birkaç sebepten dolayı şeyhlerin ayaklanmanın görünürdeki önderleri olmalarını tercih etti: birincisi, birçok şeyhin kişisel takipçileri ve dikkate alınacak derecede maddi kaynakları vardı. İkincisi, şeyhlerin ayaklanmaya katılması sayesinde ayaklanmaya dini bir görünüm verilebileceği ve böylece kendi takipçilerinin de ötesinde daha geniş çevrelerin desteğinin, hatta katılımının sağlanabileceği bekleniyordu. Üçüncüsü, çeşitli aşiretlerin birliği ve katılımı, şeyhlerin geleneksel aracı ve arabulucu rollerini oynamalarıyla sağlanabilirdi⁷⁴.

İhsan Nuri⁷⁵ ve Yusuf Ziya Bey'in kardeşi Rıza'da dahil, içinde Azadi'nin önemli üyelerinin bulunduğu 7'inci Ordu'ya bağlı bir alay, Ağustos 1924'te Hakkari'deki Nasturileri cezalandırmak üzere sefere gönderildiğinde, bu kişiler hükümete bağlılık duymadıklarını gösterdiler. Beytüşşebab'da buldukları sırada Azadi'nin ilişkileri üzerinden askeri telgraftan yararlanabilen Yusuf Ziya'dan şifreli telgraf aldılar. Yusuf Ziya o sırada Türk muhalif çevrelerinin durumunu kolaçan etmek üzere İstanbul'da bulunuyordu. telgrafı bu konudaki bulgularına ilişkin bir rapor içeriyordu. Ancak kardeşi Rıza ve diğer Kürt subaylar telgrafı yanlış yorumladılar ve ayaklanmanın başlaması için bir işaret olarak algıladılar. Yanlarına birçok silah ve hemen hemen hepsi Kürtlere oluşan dört bölüğü de alarak dağlara çıktılar. Genel bir ayaklanma olmadığını ve durumlarının tehlikeli olduğunu fark ettiklerinde ağır silahları tahrip ederek Irak'a kaçtılar. İhsan Nuri, 1929-1930 Ağrı ayaklanmasında askeri önder olarak rol oynayacaktır. Bu aşamada Türk Hükümeti Kürt milliyetçi hareketinden gelen tehdidin ciddiyetini kavradı. Yusuf Ziya Bey, Cibranlı Halid Bey ve olayla ilişkileri olan bazıları tutuklandı. Bazı önderlerle birlikte Şeyh Said de Halid Bey'in davasına şahit olarak çağrıldı. Ancak kendisinin de tutuklanacağından çekindiği için mahkemeye gitmeyerek, ikamet ettiği Hınıs'tan da ayrıldı ve hükümet gücünün henüz pek de ulaşmadığı Çapakçur'a (Bingöl) geçti⁷⁶.

Çapakçur'dan sonra Palu, Lice ve Hani dolaylarında dolaştı. Şeyh Said ve emrindekiler Piran'dayken (bugünkü Dicle ilçesi) emrindekilerden birini jandarma tutuklamak isteyince ilk çatışma çıkmıştır. Böylece ayaklanma planlanandan önce başlamıştır. 10 Şubat'ta bir posta arabasına el konuldu, 14 Şubat'ta Darhine ele geçirerek ayaklanmanın başkenti ilan edilmiştir. Şeyh Said'in isyan bayrağını açtığını duyan diğer isyankar aşiretler ayaklanmaya katıldılar. Çapakçur, Maden, Siverek, Ergani gibi birçok kasaba asilerin ellerine geçti. Asiler daha sonra Varto ve Elazığ'ı ele geçirdiler. Elazığ'da işgalden sonra yapılan büyük yağmalama, kent eşrafının milis gücü örgütleyerek asileri Elazığ dışına sürmesi sonucunu vermiştir. Bu noktadan sonra Diyarbakır kuşatıldı. Bütün bunlar olurken hükümet, Fransızların izin vermesi sonucu, büyük bir askeri gücü Halep-Nusaybin hattıyla Mardin'e sevk etti. Bu takviye gücün

⁷⁴ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 415.

⁷⁵ Türk Ordusunda Kurmay Binbaşı ve aslen Bitlis kökenlidir. Bakınız: Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 411.

⁷⁶ Martin Van BRUINESSEN, *Ağa, Şeyh, Devlet*, s. 418-419.

gelmesiyle ayaklanma yöresinde denge Hükümet lehine değişti. Bunun sonucunda ayaklananlar önce Diyarbakır kuşatmasını kaldırdılar. 14 Nisanda Şeyh Said ve arkadaşları yakalandı. Bazı küçük yörelerde çete savaşlarının sürmesine karşın Şeyh Said ayaklanmasının askeri boyutu böylece sona erdi⁷⁷.

Yakalananlar İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmışlar ve mahkeme kararında Şeyh Said'in asıl amacının bir Kürdistan kurmak olduğu belirtilmiştir. Bunun sonucunda Şeyh Said'le beraber 49 kişi idam cezasına çarptırılmış, bu idam cezalarından ikisi on yıl hapse çevrilmiştir⁷⁸.

Şeyh Said isyanında İngiliz Parmağı hep konuşulmuştur. Ancak buna evet demek zordur. Akyol'un Uğur Mumcu'nun Kürt İslam Ayaklanması eserinden aktardığına göre Mumcu'nun koyduğu bilgiler, İngiltere'nin isyanı izlediğini, bazı isyancıların İngilizlerle temas kurduğunu, ancak İngiltere Hükümeti'nden somut bir yardım alamadıklarını göstermektedir⁷⁹. Mesut Yeğen'de İngiliz Belgelerinde Kürdistan (1918-1958) eserinde aynı şekilde belirtmiştir⁸⁰.

Şeyh Said isyanı genç Türkiye Cumhuriyeti için bir dönüm noktasıydı. Çünkü bu tarihten önce ancak sınırlı bir çerçevede kalan Kürt milliyetçiliği bu isyanla tarih sahnesine çıktı ve genç Cumhuriyet'in devrimlerinin radikalleşmesi sonucunu doğurdu. İsyana, Milli Mücadele'yi yeni bitirmiş, cumhuriyeti yeni ilan etmiş olan Türkiye'de hem bölünme hem de rejimin sarsılması korkusu yarattı. Bu da bir tür sıkı yönetim genelgesi olan "Tahriri Sükun Kanunu"nun 4 Mart 1925 tarihinde ilan edilmesine yol açtı. Tahriri Sükun, isyanla ilgisi olmayan muhalefeti⁸¹ ezerken, asıl gazabını isyan bölgesine yöneltti kuşkusuz. İsyanın ileri gelenleri yakalandı ve öbür asillerle birlikte idama mahkum edildi. Ama isyana bulaşmamış pek çok Kürt ileri gelenleri de tutuklandı, bir kısmı Anadolu'nun farklı bölgelerine sürüldü⁸².

Şeyh Said isyanından sonra izlenen politika⁸³, umulanın aksine tepkiyi körüklemiştir. İsyana ilgisi olmayanlarında cezalandırılması dini kisve altında başlatılan Şeyh Said isyanı sonrası etnik milliyetçiliğin oluşmasına yol açtı⁸⁴. Nitekim isyan sonrası bölgeye giden ve Cumhuriyet döneminin ilk doğu raporunu hazırlayan Meclis Başkanı Abdülhalik Renda bu ayrıntıyı şöyle belirtmiştir: Doğu'daki asıl sorun

⁷⁷ Tefik ÇAVDAR, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, Eylül 2008, s. 305.

⁷⁸ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 96.

⁷⁹ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 97.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mesut YEĞEN, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, s.23.

⁸¹ Bu kanun Terakkiperver Fırka'nın kapatılmasına yol açmıştır.

⁸² Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 101-103.

⁸³ Bu politika için bakınız: 24 Eylül 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile yayımlanan Şark Islahat Planı. Ayrıca özeti ve açıklaması için bakınız: Hüseyin YAYMAN, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 78-84.

⁸⁴ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 104-105..

Kürt milliyetçilik fikrinin gelişmesidir. Arz ettiğim bu notlar içinde en çok önem verdiğim husus, Kürtlerde fikr-i milliye'nin gündemden güne çoğalması ve gelecekte tamamen milli bir isyanın ortaya çıkması meselesidir⁸⁵.

1.2.1.2. Ağrı ve Dersim İsyancıları

Azadi örgütü üyesi olup isyanın ortaya çıkması sonucu Irak'a kaçan İhsan Nuri'nin bu isyanı, Suriye ve Lübnan'da üstlenmiş bir grup Kürt entelektüelin kurduğu "Khoynun" (Bağımsızlık) adlı örgütle koordineli olarak düzenlenmiştir. Tümüyle seküler-milliyetçi bir amaçla ve liderlikle yürütülen isyan, bu açıdan Kürt tarihinde bir ilkti. İran'daki Rıza Şah yönetiminden üstü kapalı destek bulan İhsan Nuri, 1929 yılında Bitlis, Van, Ağrı ve Botan bölgelerinde yayılan geniş bir alana egemen hale geldi. İsyana o denli ciddiye ki, ancak 1930 yazında bastırılabilirdi. İsyan sonucunda İhsan Nuri de aralarında olmak üzere lider kadronun bir kısmı İran'a kaçtı, yakalananlar ise idam edildi⁸⁶.

İsyan sırasında İran'la sınır konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Sorun, isyancıların Ağrı Dağı'nda karargah olarak kullandıkları bölgenin İran toprağı olmasından kaynaklanıyordu. Bu yüzden isyancıların dağlık ve korumasız sınır boyunca ilerleyerek muhtemelen dokunulmazlığa kavuşacakları İran topraklarına geçip tekrar örgütlenmeleri ve gerekli malzeme desteğini almaları oldukça kolay oluyordu⁸⁷.

1923'te sınır çatışmalarıyla somutlaşan, batı İran'daki Simko Ağa ve Güneydoğu Anadolu'daki Şeyh Sait isyanlarıyla önemi artan sınır güvenliği sorunu, Ağrı isyanları sırasında birer krize dönüştü. Özellikle Haziran 1930'da başlayan son Ağrı isyanında bu kriz çok ciddi bir durum yarattı. Çünkü, isyancılar sıkıştıkları zaman İran topraklarındaki Küçük Ağrı'ya geçiyorlar ve yakalanmaktan kurtuluyorlardı. Türkiye, bu yüzden İran'la temasa geçerek bu bölgenin kullanımı veya Türkiye'ye verilmesini talep etti⁸⁸. Sonuçta Türkiye, Ağrı Dağı'nın tümü kendi egemenliğinde olmadıkça bu sorunun çözülemeyeceğini düşündüğünden bölgeyi (Küçük Ağrı'yı) fiilen işgal etti ve isyanı sona erdirdi. İran ise bu duruma müdahale edemedi. 23 Ocak 1932 antlaşmalarının ardından, 27 Mayıs 1937 'de imzalanan bir antlaşmayla sınır günümüzdeki gibi biçimlendirildi. Bu antlaşmaya göre Ağrı Dağı tümüyle (Küçük Ağrı dahil) Türk tarafında kalacak ve karşılığında Van'ın Kotur bölgesinden verimli arazi verilecekti⁸⁹.

1937 Ocak'ında Dersim'de büyük bir isyan patlak verdi. Doğu Anadolu'nun İç Anadolu ile birleştiği yerde oldukça arızalı sınırlarla çevrili bir bölge olan Tunceli,

⁸⁵ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 67.

⁸⁶ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 106.

⁸⁷ Wadie JWAİDEH, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, s. 415.

⁸⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Arşiv için bakınız: Ek-1.

⁸⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt I 1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 362-363.

kuzeyinde Munzur sıradağları ve kısmen Karasu nehri, doğuda Peri/Büyüksu, güneyde Muratsuyu, batıda Karasu ile çevrilidir. Bölgenin en eski yerleşim merkezleri Çemişkezek, Mazgirt, Pertek ve Hozat olup bölge Dersim⁹⁰ olarak adlandırılmaktadır. Burada, Zaza adı ile anılan grupların büyük çoğunluğu Alevi-Bektaşî inancına bağlıdırlar. Bölge halkı, Seyyid adı verilen dini otoritelere körü körüne bağlılığın ve aşiret ağalarının çıkarlarının kurbanı olmuştur⁹¹.

Ancak Dersim hadisesini, Koçgiri, Şeyh Sait veya Ağrı isyanlarından ayırmak gerekmektedir. Adı geçen bu isyanlar iyi kötü bir etnik bilinç veya ulusal hedefler doğrultusunda gelişmişken, Dersim hadisesinde ‘ulusal hüviyet’ izini bulmak mümkün değildir. Cumhuriyet idaresinin Dersim ile olan meselesinin, buranın uzun süredir devam eden asayişsizlikten ve devletsizliğinden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Nitekim bu asayişsizlik, Dersim’de bulunan çapulcuların yaptığı tacizler ve sarkıntılar, Dahiliye Vekaleti (İç İşleri Bakanlığı) tarafından iletilen raporlarda açıkça görülmüştür⁹². Dersim hadisesinde, ne 1925 hadisesini planlayan Azadi, ne de 1930 ayaklanmasını sevk eden Hoybun gibi örgütlenme, önderlik ve ne de Kürtlere dair özgürlük programı vardır. Bu bağlamda Dersim, genç cumhuriyetin toprak reformu yapıp, bölgedeki feodal düzeni değiştiremeyince sorunu asayiş tedbirleriyle çözme iradesini ortaya koymaktadır⁹³.

Bu dönemde hazırlanan raporlar 2510 sayılı ‘İskan Kanunu’nu ortaya çıkarmış ve kanun 7 Haziran 1934’te müzakere edilerek kabul edilmiştir. Bu kanunla aşiret reisliği, ağalığı ve şeyhliği; kısaca aşiret hayatı sona erdirilmek istenmiştir. Kanunun kabulü sırasında İçişleri Bakanı Şükrü Kaya bunun "*bir medeniyete girme, bir dil, göç, iskan ve topraklandırma meselesi*" olduğunu söylemiştir. Kanunla bir takım alanlar, yerleşilmesi yasak bölge ilan edilmiştir ki tespit edilen yasak bölgelerden birisi de Dersim ve civarındır. Kanuna göre, İçişleri Bakanlığı Dersim’de iskan etme ve orada yaşayanları nakletme işini yürütmekle görevlendirilmiştir. İskan Kanunu ile başlayan Dersim’in güvenliğini sağlama çalışmaları neticesinde, 25 Aralık 1935 tarihinde TBMM tarafından çıkarılan 2884 sayılı kanunla "Tunceli vilayeti" kurulmuştur. Dersim’in bütün bölgelerinde imar, iskan ve teşkilatlanma hamleleri hızla yapılmaya başlanmıştır. Özellikle karakol, yol ve köprü yapımına hız verilerek bölge üzerinde daha kolay hakimiyet sağlanabileceği düşünülmüştür. Dersim’de her geçen gün cumhuriyet idaresinin otoritesini daha fazla hissettirmesi aşiret yapısını sarsmış, yerel kanat önderlerinin gücünü kırmaya başlamış ve bu durum başka rahatsızlıkların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Durumu endişeyle izleyen aşiret reisleri sık sık toplantılar⁹⁴ yaparak devlet otoritesini tartışmışlar ve savunma hatlarını güçlendirmişlerdir⁹⁵.

⁹⁰ Dersim’in coğrafi ve sosyolojik yapısı için Umumi Müfettişlik Raporu’na bakınız: Ek-2.

⁹¹ Abdulhaluk Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, s. 480-481.

⁹² Bu raporlar için bakınız: Ek-3.

⁹³ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 75.

⁹⁴ Bu toplantıların istihbarat raporu için bakınız: Ek-4.

⁹⁵ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 75.

Dersim’de kendi aralarındaki mücadeleleler sonucunda büyük nüfuz kazanarak çıkan Seyyid Rıza, devlet otoritesini tanımayarak kendi nüfuzunun bu bölgede daim olmasını arzulaması ve kendisine katılmayanları idam ile tehdit etmesi sorunları büyüttü⁹⁶. İsyanın lideri Şeyh Seyyid Rıza ve kendisiyle birlik olan aşiretler ile Dersim’deki jandarma ve polis karakollarına saldırması kargaşanın ve isyanın büyümesine sebebiyet verdi. Ordu isyanı bastırmak için uzun süre uğraştı, çünkü karşısında vur-kaç taktikleriyle savaşıyan bir grup vardı. Kasım 1937’de Seyyid Rıza, iki oğlu ve bazı aşiret liderleri yakalandılar ve idama mahkum edildiler. Ancak isyan aylarca sürdü ve tam olarak bastırılması Ekim 1938’i buldu. Tunceli’deki sıkı yönetim 1946’ya, askeri abluka ise 1950’ye kadar devam edecekti⁹⁷.

1939’a gelindiğinde Türk Hükümeti, Kürt nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde egemenliğini pekiştirmişti. Kirişçi ve Winrow’un Van Bruinessen’den aktırdığı gibi: ‘ bütün isyanlar bölgesel kalmıştı ve birçok durumda, bu isyanların bastırılmasında aktif rol almış olanlar bizzat Kürtlerdi.’ 1950’de, Demokrat Parti’nin zaferi ile sonuçlanan seçim yapıldığında ülkede Kürt milliyetçiliğinden hemen hemen eser yoktu. Bu sırada birçok Kürt asimile edilmiş ve Kürt aşiret reisleri Türk siyasal sistemine çekilmiş görünüyordu⁹⁸.

1.2.1.3. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Gelişmeler

1950 seçimlerinde Demokrat Parti’nin elde ettiği zaferle başlayan çok partili siyaset yapısı, Kürtler de dahil olmak üzere ülkedeki tüm insanlara sıkıntılarını ve şikayetlerini nispeten ifade edebilme özgürlüğü sağlaması açısından kayda değer bir dönem oluşturdu. Nitekim bu dönemde ayrılıkçı hareket olmamıştır⁹⁹.

DP iktidara geldiğinde Kürt meselesine bakış da değişmeye başlamıştır. Bu noktada, Kürt meselesinin gündeme gelişini Türkiye’nin demokratikleşme meselesinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bunun en somut göstergesi 1927 yılında kurulan Umum Müfettişlikleri’nin 1952 yılında kaldırılması ve DP’nin Doğu’da parti teşkilatları açmasıyla yaşanmıştır. Böylece, Türkiye’nin yaşadığı normalleşmeye bağlı olarak, devletin Kürt meselesine de yaklaşımı değişmiştir. Bununla birlikte bölge halkının başlangıçta DP’ye mesafeli bir tutum takındığını belirtmemiz gerekmektedir. 1950 seçimlerinde CHP bölgede oyların %53.4’ünü alırken DP’nin oy oranı %43.7’dir. Hatta Hakkari’de oyların %100’ünü CHP almıştır. DP döneminde yaşanan normalleşmeye bağlı olarak 1954 ve 1957 seçimlerinde DP oylarını artırmış ve bölgede birinci parti olmuştur¹⁰⁰.

⁹⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ek-5.

⁹⁷ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 106-107.

⁹⁸ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 126.

⁹⁹ Graham E. FULLER & Henri J. BARKEY, *Türkiye’nin Kürt Meselesi*, s. 37.

¹⁰⁰ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 41.

1950’li yılların sonlarına doğru oluşan Türkiye’deki ciddi ekonomik sorunlar ve siyasal istikrarsızlık, 1960’ta askeri müdahaleye yol açtı. Ordu, DP yönetiminde özellikle Doğu bölgelerinde gerçekleşen liberalizasyondan rahatsız olmuştu. Silahlı Kuvvetler, bunun Kürt ulusal bilincinin artmasına yol açtığına inanıyordu¹⁰¹. Yayman’a göre ise 1950 yılında demokrasiye geçişle birlikte hararetini kaybeden toplumsal muhalefet, on yıl devam eden normalleşme dönemi sonunda 1960 askeri darbesiyle yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu dönemde özellikle Cemal Gürsel’in ‘Türkçe konuş’ ve ‘herkes Türk’tür’ yaklaşımıyla üretilen politikalar ile köylere Kürtçe adlar yerine Türkçe adlar veren yasa gibi kanunların çıkarılması¹⁰² Kürt sorununu bir kez daha alevlendirmiştir¹⁰³. Ancak artan Kürt milliyetçiliğinin darbe ile bir bağlantısının olduğunu düşünülmemektedir. Her ne kadar Hüseyin Yayman Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası eserinde bu şekilde belirtse de dönemin şartlarının bu artışa sebebiyet verdiğini düşünmekteyiz.

Çünkü 1960’lara gelindiğinde gerek ulusal, gerek bölgesel ve gerekse uluslar arası konjoktür Kürt milliyetçilerinin yeni bir hareket başlatması için son derece elverişliydi. 1958 sonrası Irak’ta yaşanan gelişmeler Türkiye’deki Kürt milliyetçilerini cesaretlendirmekteydi. Uluslar arası sistemde yaşanan gelişmeler, örneğin Afrika’daki ulusal kurtuluş hareketlerinin birbiri ardına başarıya ulaşarak bağımsızlık kazanmaları ve kendi kaderini tayin ilkesinin bu dönemde işlevsellik kazanması Kürt milliyetçilerini özellikle Irak’ta etkilemekte, Irak’taki gelişmelerde dolaylı olarak Türkiye’yi etkilemekteydi¹⁰⁴.

Ülke içinde ise, özellikle 27 Mayıs darbesi sonucu çıkarılan anayasanın doğurduğu özgürlükçü ortamda gelişen sol akımlar, Kürtlerin içinde yer alabilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri meşru zemini oluşturdu. Bu anayasa halka daha çok sivil halk, üniversitelere daha fazla özerklik ve öğrencilere kendi örgütlerini kurma hakkı veriyordu¹⁰⁵. Ayrıca Türkiye’nin batısına doğru yaşanan göç olgusu, pek çok Kürt’ün doğuyla batı arasındaki eşitsiz ekonomik gelişmenin ve farklılıkların farkına varmalarını sağladı. Bundan sonra doğudan gelen gençler okumak ve siyasetle uğraşmak olanağını buldular ve etnik kimliklerinin farkında olmaya başladılar. Ayrıca bu genç öğrenciler birbirleriyle tanışma ve birlikte hareket etme imkanı yakaladılar. Bunlar arasında Musa Anter, Faik Bucak, Sait Elçi... gibi kimseler vardı. Entelektüellerden küçük fakat etkin bir grup oluşturarak ‘Doğuculuk’ akımının doğmasını sağladılar. Özellikle Musa Anter ve arkadaşlarının çıkardığı ve doğunun geri kalmışlığını işleyen İleri Yurt gazetesi bu açıdan önemliydi¹⁰⁶.

¹⁰¹ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WINROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 127-128.

¹⁰² Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WINROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 128.

¹⁰³ Hüseyin YAYMAN, *Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, s. 41.

¹⁰⁴ Erol KURUBAŞ, 1960’lardan 2000’lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, C. II, s. 10.

¹⁰⁵ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WINROW, *Kürt Sorunu Kökeni Ve Gelişimi*, s. 128.

¹⁰⁶ Erol KURUBAŞ, 1960’lardan 2000’lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 10-11.

Artan Kürt etnik bilincinin oy verme davranışını etkilediğine dair belirtiler de vardır. Çoğunlukla doğu bölgelerindeki seçkinlerden oluşan Yeni Türkiye Partisi, 1961’de doğuda oyların %30’dan fazlasını aldı. YTP, altı bakanıyla Temmuz 1962 ile Kasım 1963 arası dönemde işbaşında kalan CHP yönetimindeki koalisyonun bir üyesiydi. YTP’nin etkisiyle, Eylül 1962’de hükümetin aldığı ilk önemli kararlardan biri, askerler tarafından batıya sürülen 55 Kürt ailenin doğuya dönmesine izin vermek oldu. Ayrıca bağımsız adaylara verilen oylardaki artış da bu bilincin göstergesi gibidir. 1961’den farklı olarak 1965 ve 1969 seçimlerinde bu bağımsız adaylar, özellikle Kürtçe konuşulan kırsal alanlarda önemli miktarda oy aldılar. Örneğin, 1969 seçimlerinde bağımsız adaylar Türkiye genelinde oyların ortalama %5.6’sını alırken Güneydoğu’da %22.8’ini aldılar. Güneydoğu’da bağımsızlar, aldıkları oy oranı bakımından, 1960’tan sonra DP’nin yerini alan, Adalet Partisi’nden sonra ikinci en büyük grubu oluşturdu¹⁰⁷.

1960’larda yeniden canlanmaya başlayan Kürt hareketinin 1920’lerdeki ve 1930’lardaki Kürt hareketlerinden önemli bir farkı vardı. Bu dönemde Kürt hareketi kısmen gelenekselliğin izlerini taşımakla birlikte daha çok eş zamanlı olarak yükselen sol akımların etkisinde gelişti. Bunun nedeni Kürtlerin sol akımları muhalif bir güç olarak görmeleriydi. Kürt kökenli aydınlar kültürel ve siyasi olarak kendilerini dışlanmış muhalif bir grup olarak hissettiklerinden düzen içi bir tercihi benimsemeleri zaten mümkün değildi. Türkiye İşçi Partisi’nin kurulması ve örgütlenmesiyle birlikte pek çok Kürt kökenli aydın ve yerel politikacı bu partinin saflarında yer aldı. Pek çok üniversiteli Kürt genci, TİP’in örgüt birimlerinde ve gençlik kolu olan Fikir Kulüpleri Federasyonu içinde görev aldılar. Ama bu kimseler parti içi çalışmalarında kendi Kürt kimliklerini ön plana çıkardılar. Böylece zamanla parti içinde ‘Doğulular Grubu’ doğdu. Gelecek yıllarda Kürtlerin kuracağı ayrı örgütlerin çekirdeğini bu grup oluşturdu¹⁰⁸.

1967 sonbahar aylarında Doğu Anadolu’nun sorunlarına dikkat çekmek ve devlet politikalarını protesto etmek için TİP’in katılımıyla ve birçok sol grubun desteğiyle¹⁰⁹ geniş çaplı bir dizi miting düzenlendi. ‘Doğu Mitingleri’ adıyla anılan bu gösterilerden ilki 16 Eylül’de Diyarbakır’da yapıldı. Bunu 24 Eylül’de Silvan’da, 1 Ekim’de Siverek’te, 8 Ekim’de Batman’da, 15 Ekim’de Tunceli’de, 22 Ekim’de Ağrı’da ve 19 Kasım’da Ankara’da yapılan mitingler izledi. Hükümet mitingleri düzenleyenleri vatani bölmekle suçladı. Bu mitinglerle ‘Doğu Sorunu’, Türkiye kamuoyuna taşınmaya çalışıldı¹¹⁰. Nitekim Ekim 1967 MGK toplantılarında bu konu ciddi olarak değerlendirilmiştir¹¹¹.

Ayrıca bu mitingler, Doğu Anadolu’nun sorunları konusunda kamusal bilinci ortaya çıkardı. Kürt kimliğini öne çıkarmaya başlayan kültür ve öğrenci örgütleri

¹⁰⁷ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 128-129.

¹⁰⁸ Erol KURUBAŞ, 1960’lardan 2000’lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 13.

¹⁰⁹ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 130.

¹¹⁰ Erol KURUBAŞ, 1960’lardan 2000’lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 11.

¹¹¹ *Milli Güvenlik Kurulu Kürtçülük Konusunu Görüştü*, Akşam Gazetesi, 1 Ekim 1967 ve *Milli Güvenlik Kurulu Toplandı*, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1967.

kuruldu. Bunların en büyüğü ve en etkilisi, TİP ve FKF içindeki 'Doğulular Grubu' tarafından Mayıs 1969'ta kurulan¹¹², Devrimci Doğu Kültür Ocakları'ydı¹¹³. Bunların önemli bir özelliği Cumhuriyetin ilk yasal Kürt örgütleri olmalarıydı. Çoğunluğunu TİP'ten ayrılan üniversiteli Kürt öğrencilerinin oluşturduğu bu dernekler önce Ankara'da sonra İstanbul'da, daha sonra da 1970 sonu 1971 başlarında da Diyarbakır, Silvan, Ergani, Batman ve Kulp'ta örgütlendiler. DDKO'lar aynı tüzükle kurulmalarına rağmen toptan kapatılma tehlikesinden ötürü şubeler şeklinde değil, her biri bağımsız birer örgüt olarak kuruldular¹¹⁴. Bu örgütlerin amacı, başlangıçta, hükümeti Kürt dilini tanımaya ve Kürtlere kültürel haklar vermeye ikna etmek olarak görünüyordu. İki savaş arası dönemde Kürt gruplarının yararlandığı dinsel, aşiretsel ve geleneksel temalar yerine, bu kültür ve öğrenci örgütlerinin liderleri, zamanla daha devrimci, radikal ve ayrılıkçı bir harekete döneceklerdi¹¹⁵.

Bu oluşumlar olurken TİP, Kürt hareketinde önemli rol oynamaya devam ediyor ve bünyesinde Kürt meselesi açıkça tartışılıyordu. 1969 yılında seçilen yeni parti yönetiminde TİP'in hem genel başkanı hem de yardımcısı Kürt'tü. Başkan Mehmet Ali Aslan, Yeni Akis adı altında, hem Türkçe hem de Kürtçe yayın yapan ve Kürt etnik kimliğini savunan bir dergi yayımlamaya başladı. TİP'in 1970 yılında gerçekleştirdiği dördüncü kongresinde alınan kararla ilk kez bir siyasi parti Kürt meselesini "Türkiye'nin çözüm bekleyen bir sorunu" olarak gündeme getirdi¹¹⁶. Kararda "Türkiye'nin doğusunda Kürt halkının yaşamakta olduğu" ve bu halk üzerinde "hakim sınıfların, faşist iktidarın... baskı, terör ve asimilasyon politikası uyguladıkları" ilan edildi¹¹⁷. Yani Fuller ve Barkey'in tanımıyla parti, Türkiye'de etnik bir sorun olduğunu ilan etti; söz konusu iddianın ortaya konulduğu analiz sınıfsal ve sol terminolojiyle dolu olsa da¹¹⁸.

Radikal Marksist güçlerle sağ milliyetçi güçler arasında artan şiddet, Türkiye'de ciddi istikrarsızlığa yol açtı. Mart 1971'de ordu, gücünü kullanarak bu örgütlerin birçok üyesini tutukladı ve aralarında TİP ve DDKO gibi örgütler kapatıldı. 1970'lerin ortalarındaki genel aftan sonra 1971 öncesinin radikal örgütleri yeniden su yüzüne çıkmaya başladıklarında, Türk ve Kürt Marksistler arasında bir zamanlar var olan ideolojik özdeşliğin zayıflamış olduğu belliydi¹¹⁹. Bununla birlikte Kürtlerin yasal partilerden sol eğilimdekilere yakın olma geleneği sürdü. Ama TİP, artık Kürt milliyetçilerin gözde partisi değildi. Doğunun sorunlarına eğileceğini söyleyen ve Kürtlere karşı görece hoşgörülü görünen CHP ve onun lideri Ecevit, Kürtlere daha çekici geliyordu. Bu dönemde sol akımların Kürt hareketlerine bakışları ise değişmedi.

¹¹² Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 133.

¹¹³ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 130.

¹¹⁴ Erol KURUBAŞ, 1960'lardan 2000'lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 19.

¹¹⁵ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 130.

¹¹⁶ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 133-134.

¹¹⁷ Erol KURUBAŞ, 1960'lardan 2000'lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 13.

¹¹⁸ Graham E. FULLER & Henri J. BARKEY, *Türkiye'nin Kürt Meselesi*, s. 38.

¹¹⁹ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WİNROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 131.

Milli demokratik devrim çizgisini izleyenler de dahil hemen hemen bütün sol gruplar, Kürt Marksistlerinin ayrı örgütlenmelerine iyi gözle bakmıyorlar ve onları emperyalizmin kucağına düşmekle suçluyorlardı¹²⁰.

Bununla birlikte Türk solcuları, Kürtlerin kültürel ve ekonomik kurtuluşunun Türk proletaryasının öncülüğünde Marksist bir devrimin sonucunda geleceğini ileri sürüyorlardı. Bu Türk solculardan bir çoğu, Kürt milliyetçilerinin taleplerini, gerici olmasa da zamansız görüyordu. Diğer yanda Kürt solcular ise, Kürtlerin kendi proleter devrimlerine öncülük edebilecek ayrı bir ulus olarak tanınmasını istiyorlardı. Bu çatlağın bir sonucu radikal solcu Kürt gruplarının sayısının katlanarak artması oldu. İsmet İmset'in *PKK: Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı (1973-1993)* eserinden Kirişçi ve Winrow'un aktarımına göre İmset; Türkiye'de, 1970'lerde aktif olan Marksist-Leninist eğilimli en az 12 Kürt ayrılıkçı grubu sıralamıştır. Nitekim bunların en radikali ve etkilişi PKK (Kürdistan İşçi Partisi) olacaktır¹²¹.

1.2.2. 1978 SONRASI DÖNEM

1.2.2.1. PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Süreci

Türkiye'nin 1978 sonrası Kürt Sorununun isimlendirildiği ve bir türlü ayırmayı beceremediği, bugünlere kadar uzanan kan ve acının yan yana dolaştığı bir terör sorunu kısaca PKK ile mücadele dönemidir. Ülke gündeminin yıllardır ayrılmaz parçası olan bu sorun 1970'li yılların ortasında kurucusunun ifadesi ile "5-6 kişilik bir gurupla" başlayıp günümüze kadar gelen bir mücadeledir¹²².

1947 yılında Urfa ili Halfeti ilçesi Ömerli Köyü'nde doğan PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan¹²³, çocukluk yıllarını Türkiye'nin 1960'lardaki çalkantılı sosyal ve siyasal gelişmeler içinde şekillendirmiş, ilkokulu yakın bir köyde ortaokulu ise bir akrabasının yanında Nizip'te okumuştur. 1960 müdahalesinin sık sık gündeme getirdiği subaylığa özentisini çevresindekilere dile getiren Öcalan, dönemin Anadolu'da geçerli olan tahsil yapmanın çözümüne uygun olarak "kısa yoldan hayata atılmak" ve liseye devam etmek için Ankara Tapu Kadastro Meslek Lisesi'ne girdi. Yatılı okuduğu bu lisede "devlete dayanarak Ankara'da gerçekleri görme – burjuva toplumunu gözetme" imkanını yakaladığını belirten Öcalan, her ne kadar bu dönemde Maltepe Camii'ne ve Komünizmle Mücadele Derneği'ne gittiğini ifade etse de Barzani'nin röportajlarını takip eder ve tesadüfen eline geçen "Sosyalizmin Alfabesi" kitabını okudukça kendisinde "dinin kaybetmeye Marx'ın kazanmaya başladığını" belirtmektedir. Bu ortamda 1968 yılında liseyi bitiren Öcalan, aynı yıl kadastro memuru olarak

¹²⁰ Erol KURUBAŞ, 1960'lardan 2000'lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 14.

¹²¹ Kemal KİRİŞÇİ – Gareth M. WINROW, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, s. 131.

¹²² İsmet G.İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, Eylül 1993, s. 13.

¹²³ Abdullah Öcalan ile ilgili geniş bilgi için bakınız: Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, Milliyet Yayınları, Kasım 1992 ve İsmet G.İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, Eylül 1993.

Diyarbakır'a atandı. Marksizm'de karar kılan ve Doğu mitinglerinden etkilenecek Kürt meselesine yönelen Öcalan'ın, 1970 yılında İstanbul'a tayini çıkmıştır¹²⁴.

İstanbul DDKO'larına üye olan Öcalan'ın, o günlerden saygıyla yad ettiği iki kişiden birisi Hikmet Kıvılcımlı diğeri ise Mahir Çayan'dır. Özellikle THKP-C'nin (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephe) önde gelen üç ismi Mahir Çayan, Yusuf Küpeli ve Sinan Kazım Özüdoğru'nun toplantısında cesur biçimde Kemalizm ve Kürt meselesi üzerine yaptığı konuşmadan çok etkilenen Öcalan'ı, asıl etkileyen Çayan'ın "Devrimci şiddeti ele almakta çekinmemesi gereken örgüt" üzerine olan fikridir¹²⁵. Marksizm'de ifadesini bulan Çayan'ın öngördüğü Silahlı Propagandanın devrimci müdahaleye etkisi, daha sonraki yıllarda Öcalan'ın şiddet uygulamasında ve bunu meşrulaştıran teorik yaklaşımlarda da bir hayli paralellik gösterecektir¹²⁶.

Bir yandan DDKO'larda faaliyetlerini sürdüren Öcalan, burada faaliyetlerini sürdürürken önce İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydını yaptırır ardından 1971 yılı sonlarında kaydını Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne aldırır¹²⁷. Mumcu bu nakli Öcalan'ın Mahir Çayan'a olan hayranlığına bağlamaktadır. Çünkü Çayan'ın fikirlerinin odak noktalarından biri Siyasal Bilgiler Fakültesi'ydi¹²⁸.

Öcalan, Ankara'ya gelip siyasal bilgilere başladığında artık bambaşka bir insan olmuştu. Din unsuru tamamen bırakılmış, okuduklarıyla sosyalizme yönelmiştir. Kürt hareketine de yine aynı dönemlerde yavaş yavaş ilgi duymaya başlamış ve Mahir Çayan'ların Kürt sorununa da açık açık değinmeleri ve sorunu oldukça radikal şekilde ortaya koyuşlarından cesaretlenmişti¹²⁹.

Aynı zamanda Öcalan, Marksist açıdan "Milli Meseleyi", Ulusların Kendi Kaderini Tayin Hakkı'nı okuyarak öğrenirken, Hikmet Kıvılcımlı'dan Halk Savaşı'nın Planları'nı, Giap'tan Halk Savaşı'nın Askeri Sanatı'nı ve Çayan'dan da Şiddetin gerekliliğini özümseyip kişiliğinde birleştiriyordu. Öcalan'ın Ankara'ya geldiği günlerde şiddet olayları yüzünden yoğun tutuklamalar devam ediyordu. Devrin ileri gelen öğrenci liderlerinin devrimi hayata geçirmek için yoğun çalışmaları ve bazılarının tutuklanmaları sebebiyle SBF'deki liderlik Öcalan'a kalmıştı. Nitekim Öcalan'da karıştığı bildiri dağıtma olayı akabinde 7 Nisan 1972'de tutuklanarak cezaevine kondu ve burada yaklaşık 7 ay kaldı¹³⁰. Öcalan, kendisini bir anda Türkiye devrimcilerinin "parti okulu" diye adlandırdıkları demir parmaklıklarının ardında buluyordu. Ve bu ortamda profesyonel devrimciliğe geçiyordu¹³¹.

¹²⁴ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 26-29.

¹²⁵ Bu fikir için bakınız: Uğur MUMCU, *Kürt Dosyası*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993, s. 29.

¹²⁶ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 30.

¹²⁷ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 30.

¹²⁸ Uğur MUMCU, *Kürt Dosyası*, s. 28.

¹²⁹ Mehmet Ali BİRAND, *APO VE PKK*, Milliyet Yayınları, Kasım 1992, s. 81-82.

¹³⁰ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 30-31.

¹³¹ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 24.

Cezaevinden çıkan Öcalan, ileride örgütü kuracağı Haki Karer ve Kemal Pir'le aynı evde kalmıştır. Bu dönemi Öcalan'la aynı evde kalan Fehmi Yılmaz şöyle aktarmaktadır: "Kemal Pir ve Haki Karer ile Bahçelievler'de ev tuttuk. Sol görüşlü olan ve ev arayan Öcalan 7-8 ay bizimle birlikte kaldı. Kendisi Türk solunun Kürdistan'a bir çözüm getiremeyeceği fikrini ileri sürüyordu." Cezaevi çıkışında bir süre aktif faaliyetten uzak kalan Öcalan, arkadaş çevresini yaş itibariyle kendisinden küçük hemşerileri arasından seçti. Bu arkadaşlarının önde geleni ise uzun süre beraberlikleri sürecek olan Cemil Bayık ve Duran Kalkan'dır. Arkadaş çevresinde öngörü ve üstün yeteneklerini göstermek isteyen Öcalan, bir yandan da "Kürdistan sömürgeci" fikri üzerinde ısrarla duruyordu. Daha sonra bu fikrin ilk¹³² kez kendisi tarafında dile getirildiğini öne sürecektir¹³³. Öcalan'ın sonradan terk edeceği "sömürge tezi" yani Türkiye'nin sömürgeci olduğu iddiası ve buna karşı "devrimci, sosyalist bir Kürdistan" kurma ideolojisi PKK'nın özünü oluşturur¹³⁴.

5-6 kişilik arkadaş çevresi ile 1973 yılında Çubuk Barajı'nda yapılan toplantıda grup kurma kararı alınmış, fakat bu gerçekleşmemiştir. 1974'te Tuzluca'yır'da yedi kişi ile yapılan toplantıda ise PKK'nın temelleri atılmış ve bu grup, 1974'te Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği (ADYÖD) içinde yer almıştır¹³⁵. Dernek, Öcalan'ın çevresini genişletmesine ve yeni ilişkiler kurmasını sağladı. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nin etkisindeki bu dernekte bir süre çalışmalarına devam etti. Bu fırsatı oldukça iyi değerlendiren Öcalan, grubunu yavaş yavaş büyüttü¹³⁶.

1975 yılına gelindiğinde İmset'in değimiyle PKK tarihinde ikinci aşama başlamıştı. ADYÖD polis tarafından kapatılmış, legal alanda propaganda ve mücadelenin son imkanları da devlet tarafından kaldırılmıştı. Ayrıca örgütün üst kademesini oluşturanların bölgelere dağıldıkları ve bölge çalışmalarına ağırlık verdikleri yıldı¹³⁷.

Yürütülen faaliyetlerin okullar çevresinde olması, öğrenciler arasında sayıyı artırırken, okulların kapanması ile de her öğrencinin kendi arkadaş ve aile çevresinde sempatican kazandırma çalışması devam etti. Dönemin özelliği gereği, toplum kutuplaşmaya gittiği ve bir tarafa mensup olmanın çeşitli imkanlar sağladığı dönemde taraftar kazanmakta pek zorlanmadılar. Bu taraftar sayısındaki artış yanında toplumdaki

¹³² Oysa ki o günlerde Kürtler, "Kürdistan'ın sömürge olduğu" düşüncesini ileri sürmeye başlamışlardı bile. "Sömürge" Kürdistan diye nitelendirilen bölgenin tarihsel geçmişini, bugünkü politik, toplumsal ve ekonomik ilişkilerini kavrama sürecinde kullanılan önemli bir kavram olmuştu. 1970'lerin ortalarından başlayarak ortaya çıkan ve yeniden örgütlenen Kürt hareketlerinin hemen hemen tümü, "Kürdistan'ın Sömürge" olduğu tezini işlemeye başlamışlar, Türklerin çoğunlukta olduğu hareketler ise, ağırlıklı olarak bu teze karşı çıkmışlardı. Sömürge kavramına karşı çıkan bu çevrelere göre; bu tez, ayrılıkçı burjuvazinin pazara egemen olma tezi veya kimilerine göre de burjuvazi milliyetçi görüşlere geçirilmek istenen bir kılıftı. Bilgi için bakınız: İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 27.

¹³³ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 31.

¹³⁴ Mustafa AKYOL, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, s. 135.

¹³⁵ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, Strateji Yayınları, Ankara 1995, s. 92.

¹³⁶ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 32.

¹³⁷ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 31.

hızlı gruplaşma, Öcalan'ın kişisel ihtirasıyla birleşince gruplaşma çabaları istenen sonucu verdi¹³⁸.

Başlangıçtan bu yana yaklaşık üç yıl kadar süren hazırlıklara takiben, 1976 yılında Öcalan liderliğindeki yaklaşık 25 kişilik grup, bu sefer Ankara'nın Dikmen semtinde bir araya geldi. Amaç o güne kadar ortaya çıkan görüşleri bir anlamda formüle etmek, pratikten hareketle, gruba merkezi bir yapı kazandırarak örgütlemektir¹³⁹. Toplantı sonucunda Öcalan'ın Ankara'da kalması uygun görülerek, diğerlerinin kendi bölgelerinde faaliyetler göstermesi kararı alındı. Bu dönemin ardından artık amatör çalışmaların yerini profesyonel çalışmalar alacaktı. İdeolojik dönem olarak adlandırılan bu safhada isteğe bağlı gönüllü devrimcilikten parti devrimciliğine geçilecekti¹⁴⁰.

Bu süreci kısaca özetlersek; Öcalan ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen, 1973 Çubuk buluşması ve 1974 Tuzluca toplantısı ile örgütün başlangıç, 1976 Dikmen toplantısı ile merkezileşme temeli atılmıştır. Tuzluca toplantısı ile Öcalan, hem grup içindeki liderliğini somutlaştırıyor, hem de elle tutulur bir öneri ile, Türkiye'de bir Kürt ulusal hareketi için koşulların olgunlaştığının ve Türk solundan soyutlanma zamanının geldiğini açıklıyordu. Dikmen toplantısı ile o güne kadar Türkiye'de faaliyet gösteren Türk ve Kürt sol örgütlerin geleneksel yapısından kopulması, yeni örgütlenmenin pratik bir zemine oturtulması ve bu yapılanmanın da Ankara'nın dar kapsamlı mücadele alanından koparılarak "Bölgeye intikal ettirilmesi" kararı alınmıştır. Henüz PKK adını almayan örgüt Dikmen toplantısı ile "Apocular" olarak anılmaya başlanmıştır¹⁴¹.

1977 yılında Öcalan, üst düzey taraftarlarının katıldığı bir toplantı daha gerçekleştirdi. Toplantıda, örgütün iskeleti oluşmaya başladı ve gelenler faaliyet alanları hakkında bilgiler verdiler. Bu toplantıdan sonra Öcalan, faaliyetleri yerinde görmek amacıyla iki ay sürecek gezilerine başladı. Bu gezi, Ağrı, Kars, Tunceli, Elazığ, Şanlıurfa ve Gaziantep'i kapsadı. Nisan ve Mayıs aylarını kapsayan gezide gidilen bölgelerden son durum hakkında bilgiler alınırken, bir yandan da bölge gezilerek askeri açıdan değerlendirilmesi yapıldı. Gerek bu tarz çalışma, gerekse profesyonel yoğunlaşma semeresini verirken asıl şans, T-KDP'deki anlaşmazlığın bölünmeye yol açmasıyla Öcalan'ın yüzüne güldü. Gerçekten de, Diyarbakır, Bingöl, Tunceli, Şanlıurfa bölgelerinde T-KDP'den ayrılan çok sayıda militan Öcalan'ın örgütüne katıldı. Böylece bu grup, gittikçe bölgede etkinliğini artırmaya başladı. Aynı günlerde Öcalan, "Program Taslağı" üzerinde çalışmaya başladı ve partileşme konusu gündeme geliyordu. Program taslağı ile ilgili konuların Elazığ'da yapılan bir toplantıda "Vietnam Komünist Partisi" örnek alınarak çözülmesi kararlaştırıldı. Böylece gençlik örgütlenmesinden partileşme sürecine geçilecekti¹⁴².

¹³⁸ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 36.

¹³⁹ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 32.

¹⁴⁰ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 36.

¹⁴¹ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 25-34.

¹⁴² Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 37-38.

1978 yılı Öcalan'ın politikleşme yolunda daha hızlı adımlar atması gerektiğine inandığı yıl olmuştur. Öcalan, Mayıs ayında üç ay süre ile Diyarbakır'da bir eve çekilerek teorik çalışmalar yapmıştır. 27 Kasım 1978 tarihinde Öcalan ve kurmayları, Diyarbakır'ın Lice ilçesi Fis köyünde Partiya Karkeren Kurdistan (PKK)'yı kurma kararı almışlardır¹⁴³.

Fis'teki toplantıda, PKK'nın manifestosu ve program taslağı kabul edilmiştir. Bu metinlerde, Türkiye Cumhuriyeti bir sömürgeci ülke ve Doğu ile Güneydoğu Anadolu bölgeleri de sömürge olarak nitelendirilmiştir. Örgütün, işçi-köylü tabana dayanarak uzun süreli halk savaşı uygulayacağı, şiddetin zorunlu olduğu ve köylü tabana dayanan bir halk ordusu oluşturulacağı vurgulanmıştır. Aynı toplantıda örgüt, dönemin AP Urfa milletvekili Mehmet Celal Bucak'ın 30 Temmuz 1979'da öldürülmesini kararlaştırmıştır. PKK'nın kuruluşunun ilan edileceği bu aşiret karşıtı eylem ile, bölgeye yönelik silahlı propaganda yapılması hedeflenmiştir. Bu dönemde PKK'nın 30'a yakın silahlı kadrosu ve 300'den fazla taraftarı vardır. Nisan 1979'da Diyarbakır'ın Ofis semtinde alınan kararla, bildirilerin altına PKK yazılmaya başlanmıştır. Ağustos 1979 'da gerçekleştirilen Bucak' a yönelik saldırı sonrasında yayımlanan bildiride, "*PKK, ... karşı devrimci terörü vazgeçilmez mücadeleye yöntemi sayar... Bağımsız ve demokratik bir Kürdistan yaratmak için, PKK saflarında örgütlenelim*" denilmiştir¹⁴⁴.

Bu bildiriye göre Kürdistan devriminin niteliği ve amacı ortaya konmuştur. Buna göre yapılacak devrim şu iki özelliği ihtiva edecekti: "Milli ve Demokratik". Devrimin Milli yönü "sömürgeciliğin, siyasi, ekonomik ve kültürel alandaki hakimiyetini yıkmayı hedef alır." Öngörülen devrimin ikinci yanı, demokratik yanıdır. Burada amaç, "orta çağdan kalma çelişkileri temizlemektir." Devrimin önündeki iç engelleri, örgüt şu şekilde listelemiştir: "Feodal, komprador, sömürsü, aşiretçilik, mezhepçilik, kadının köleci bağımlılığı." Teorik olarak tanımlanan bu amaçlara göre, " Demokratik devrimin milli devrime bağlı gelişeceğini, milli devrimin gelişmeden demokrasinin gelişmeyeceği" sonucuna varılacaktır. Sonuç olarak, " Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan" kurulacak ve bu hedefin önündeki engel olarak belirlenen, " Türkiye Cumhuriyeti'nin sömürgeci boyunduruğunu parçalamayı hedeflemeyen bölgesel özerklik, otonomi vs. gibi özünde sömürgecilikle uzlaşmayı getiren, teslimiyetçi anlayışları teşhir etmek, bunlara karşı kararlı mücadele etmek en önemli görevdi." Hedef; bağımsız, birleşik ve demokratik Kürdistan'ın kuruluşu olarak ortaya konmuştur¹⁴⁵.

PKK mücadele ve stratejisini, "Baskı ve sömürüye karşı görevlerimizi yerine getirmek, ancak bilimsel sosyalizmin rehberliğinde bir politik örgüt, bu politik örgütün önderliğinde bir Ulusal Kurtuluş Cephesi ve bu cepheye bağlı savaştan güçlü bir halk ordusunun örgütlenmesiyle mümkündür" belirlemesi artık "Parti, Cephe ve Ordu"

¹⁴³ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 47-50.

¹⁴⁴ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 93.

¹⁴⁵ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 63-64.

üçlemesi ile hedefe yönelmenin temel organlarını ortaya koyuyordu¹⁴⁶. Yani PKK mücadelenin üç temelini de bütün Marksist-Leninist modelle kurtuluş mücadelesi veren örgütlerde olduğu gibi halk savaşının üç unsuruna değinerek bunların; Parti, Cephe ve Ordu olduğunu açıklamakta ve bu temel üzerine halk savaşının başarılacağını belirtmektedir¹⁴⁷.

Bu üçlemenin başlangıçta oturması gereken sosyal yapı ise, parti, cephe ve ordu örgütlenmelerinin içinde, işçilerin, köylülerin, esnafın, gençliğin ve kadınların kitle halinde örgütlerinin yaratılması ile mümkündür. Bu tespitler ışığında yapılması gereken ise;

1. Uzun süreli bir silahlı mücadele,

2. Her şeye basitten başlamak,

3. Tüm halkı seferber etmek,

4. Mücadeleyi adım adım geliştirmektir. Yani küçükten büyüğe, basitten karmaşığa gitmektir. Buna göre uzun süreli savaş ile beklenen sonuç "Kırsal kesimi temel alarak, siyasi ve askeri çalışmaları hızlandırıp gerilla üs bölgeleri yaratılırken bunlara dayanarak şehirlerde siyasi çalışma yapmak, kırsal kesimi uzun süreli bir yıpratma savaşı ile devlet denetiminden çıkarıp şehirleri ele geçirmektir." Kırsal alanların mücadelenin temeli olarak alınmasında ise şu nedenler vardır;

- Devletin egemenliği zayıftır,
- Henüz her köyde karakol ve yol yoktur,
- İşbirlikçi ve ajan ağı yeterince örülmemiştir,
- Kürt yurt severliği güçlüdür,
- Ulusal değerlere bağlılık vardır,
- Köylüler proletaryanın en yakın müttefiki ve aynı zamanda halk ordusunun bel kemiğidir.
- Bu nedenle bu devrimci mücadele kırsal kesimde örgütlenecek, burayı temel mücadele alanı olarak alacak ve burada gelişen mücadeleye dayanarak şehirlere yönelecektir¹⁴⁸.

Bütün bu mücadelenin ancak uzun vadeli halk savaşı ile başarılı olacağını farkında olan PKK, bu savaşın siyasi aşamalarını strateji şeklinde ortaya koymaktadır. Bu stratejiler ise; Stratejik Savunma, Stratejik Denge ve Stratejik Taarruz safhalarıdır¹⁴⁹.

Stratejik Savunma safhasında; ideolojik oluşumdan başlanarak ideolojik mücadele, parti inşası, partinin silahlı propaganda temelinde gelişmesi ve halka

¹⁴⁶ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 66.

¹⁴⁷ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 95.

¹⁴⁸ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 66-67.

¹⁴⁹ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 95.

kavratılması, cephe ve ordunun inşası, gerilla mücadelesi ile ordu ve cephenin sağlaştırılması sağlanacaktır¹⁵⁰. Bu sebeple Kürt halkının endoktrine edilmesi, örgütlenmesi ve silahlı mücadele şartlarının sağlanması amaçlanmaktadır¹⁵¹. Bu amaçla, ajitasyon ve propaganda ile halkın ulusal ve ekonomik taleplerinin dile getirilerek bilinçlendirilmesi, ajan ve muhbirlerin ortadan kaldırılması, silahlı propaganda birliklerinin çoğaltılarak kurulacak ordunun askeri çekirdeğinin oluşturulması, partinin her alanda inşa edilerek bu faaliyetleri başarıya ulaştığında gerilla aşamasına geçilmesi, 3-5-7-11 kişiden oluşan silahlı propaganda birliklerinin sayısının 50-60 kişiye çıkarılması amaçlanmıştır¹⁵². Gerilla oluşumları ise, seçici davranarak güvenlik güçlerini hedef alacak ve girecekleri çatışmalarda baskın avantajlarını kullanacaklardı¹⁵³.

Stratejik Denge safhasında; gençlerin PKK saflarına katılması ve düzenli orduyla savaşacak bir gerilla ordusunun kurulmasıydı. Geniş bir halk cephesinin tesis edileceği bu dönemde, devletin güçlü olduğu metropollerden uzak Kürt bölgelerinde sarp arazi, ikmal zorlukları ve kültürel farklılıklar Kürt devriminin gerilla ordusunun avantajına olacaktır¹⁵⁴. Böylece devletin kırsal alandaki güçlerine saldırarak bu alanlardan çekilmesi sağlanacak ve buralarda kurtarılmış mevziler oluşturulmasına çalışılacaktır. Bu dönemde, devletin askeri gücünün güçlü olması nedeniyle dönem içerisinde devlet gücüyle dengeye gelmesi hedeflenmiştir¹⁵⁵.

Stratejik Taarruz safhasında ise; halkın gücünün ortaya çıkarılması ve sömürgeci devlet kurum ve kadrolarının kapsamlı halk isyanları ile devrilmesi amaçlanmaktadır. Bu dönemde gerilla ordusunun iyi bildiği arazi şartlarında düzenli orduya üstün gelmesi hesap ediliyordu. Bütün bunlar başarı ile gerçekleşirse, "Kürdistan" Türkiye'den koparılacak ve komşu ülkelerde aynı kurtuluşu gerçekleştirmiş olan diğer Kürt gruplarıyla birleştirilecek ve Bağımsız Birleşik Kürdistan oluşturulacaktı¹⁵⁶.

Örgütün bu stratejik hedeflerinden sonra bu süreci daha iyi anlayabilmek amacıyla uzun süreli halk savaşını gerçekleştirecek örgütün işleyişini yani kurumsal yapılanmasını incelememiz gerekmektedir. Hatırlayacağımız üzere bu yapı "parti, cephe ve ordu" üçlemesiydi.

1.2.2.1.1. Parti:

Parti, örgütün hedefleri doğrultusunda siyasal ideolojik yapılanmadır.

¹⁵⁰ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 96.

¹⁵¹ Doğu ERGİL, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, Timaş Yayınları, Ekim 2010, s. 372.

¹⁵² M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 95-96.

¹⁵³ Doğu ERGİL, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, s. 372.

¹⁵⁴ Doğu ERGİL, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, s. 372.

¹⁵⁵ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 96.

¹⁵⁶ Doğu ERGİL, *Kürtleri Anlamak Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, s. 372.

Bu yapılanmayı Özcan şu şekilde açıklamaktadır¹⁵⁷:

"Kuruluş döneminde parti hiyerarşik yapılanmada aşağıdan yukarıya "Hücre, Köy Komitesi, Yerel Komite, Bölge Komitesi, Merkez komitesi ve Polit Büro" olarak örgütlendi. Örgütlenmedeki görev dağılımının amacı kuruluş döneminde propaganda, taraftar kazanma ve maddi destek sağlamayı hedef almıştı. Her üst komite altını denetlemekten ve kontrolden sorumlu olarak sistem kurulmaya çalışılmıştır. Merkez komitesi, 4 kişilik polit büroyu seçmekle görevli olup, ayrıca genel olarak tüm sorumlulukta merkez komiteye aitti. Merkez komitenin önündeki en önemli görev ise silahlı direnme kuvvetlerinin kuruluşunu, yetki ve görevlerini saptamaktı. Böylece parti, ordunun çekirdeğini oluşturacaktı. Merkez komite genel sekreteri de seçecekti. Genel sekreter ise Merkez komitenin ve Polit büronun başkanıdır ve partinin tüm çalışmalarından sorumlu tutulur."

Kuruluş döneminde tespit edilen ve tüzükte belirtilen yapılanma 1995 başında toplanan V. kongreye kadar korundu. Kongrede yeni tüzük belirlenerek genel sekreter kaldırıldı, yerine parti genel başkanı konuldu ve merkez komite ve merkez disiplin kurulu üyelerini seçme yetkisi verildi. Böylece Genel Başkan, iki kongre arasında partinin en yüksek ideolojik politik organı oldu¹⁵⁸.

1.2.2.1.2. Ordu:

Kürdistan tahlilini yaparak, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini sömürge ve yarı-feodal olarak tanımlayan örgüt, önüne koyduğu, Birleşik Bağımsız Kürdistan amacına ulaşmak için mücadelesinin temelini devrimci şiddete dayandırarak silahlı mücadele, halk savaşı ve ulusal kurtuluş savaşı şeklinde düğümlendiği görülmektedir¹⁵⁹.

Bu bağlamda ulusal kurtuluş savaşını, yani bu bölgedeki devrimi geliştirmenin tek yolu, halkın devrimci savaşını çıkartmaktır. Bu savaş ise kanlı ve uzun, çarpışmalarla süren devrimci bir halk savaşı olacaktır. Silahlı şiddet bu nedenle her konunun ve çabanın temeli, itici gücü olarak görülmüştür. Silahlı şiddetin yöntemi ise; silahlı gücün ve tüm organların temel taşı olan "gerilla"dır. Uzun süreli halk savaşı üç aşamadan sonra sonuca ulaşacaktır. Bunlar yukarıda açıkladığımız Stratejik savunma, stratejik denge ve stratejik taarruz safhalarıdır¹⁶⁰.

Gerilla tarzında ısrar ise şu sebeple açıklanmaktadır. PKK; "Kürdistan halk savaşı herhangi bir ülkede olduğundan daha fazla gerilla savaşı biçiminde başlamak ve gelişmek zorundadır. Gerilla savaşı Kürdistan'da askeri dengesizliği gidermek üzere değil, bununla birlikte halkın siyasal gelişmesini hızlandırmak, sağlamlaştırmak ve koruma özelliğine sahip olacaktır..." Bu açıklama silahlı şiddetin nereye ve niçin

¹⁵⁷ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 69-72.

¹⁵⁸ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 71-72.

¹⁵⁹ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 80-81.

¹⁶⁰ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 82.

yöneleceğini açıkça ilan ediyordu. Çünkü silahlı şiddet sivil halka yöneldikçe halkın dikkati veya ilgisi derinleştikçe siyasal çalışmalar geliştirecektir¹⁶¹.

Gerillanın başlangıç dönemi ise silahlı propagandadır. Bu aşamayı örgüt şu şekilde açıklamaktadır: " Kürdistan'da gerillanın başlangıç dönemi silahlı propaganda dönemi olacaktır. Silahlı propagandayı geliştirmiş gerilladan ayıran temel fark şudur: Gerilla savaşı siyasal etkiyi geliştirme yanında askeri olarak da düşman güçlerini adım adım imhayı amaçlar ve faaliyetini bu ikili görevle birlikte yürütmeye göre ayarlarken, silahlı propaganda temel olarak siyasal mücadeleyi geliştirmeyi hedefler ve düşmanın askeri güçlerini imha etmek tali planda kalır." Bu doğrultuda silahlı propaganda birlikleri belli esaslarda çalışmalarını yürütmüşlerdir. Bu çalışmalar, çalışma yapılacak bölgeler hakkında detaylı bilgilerin toplanması, bölgenin coğrafi yapısının etüt edilmesi, halkın genel eğilimleri hakkında bilgi toplanması, sempatizanlarla ilişkiye geçilmesi ve uzun bir silahlı mücadelenin ihtiyaç duyacağı, içerisine cephane, erzak yerleştirilecek ve koruma sağlayacak sığınakların hazırlanmasıydı. En önemli görevlerinden birisi ise ileride yürütülecek askeri faaliyetler için "bölge hazırlık komiteleri"ni oluşturmasıydı. İki – üç kişiden oluşacak bu çekirdek kadronun amacı dağılan kadroyu toplamak ve yeni elemanlar kazanmaktı¹⁶².

Öcalan, bölgede faaliyetlerini sürdüren silahlı gruplara, Haziran 1984'te eylemlere başlanacağı talimatını gönderdi. Talimatı alan gruplar hazırlıklara başladılar. Amaç büyük bir eylemle silahlı propagandadan gerillaya geçiş ile örgütün amaç ve varlığını duyurmaktı. Bu duyuru "Hezen Rızgariye Kurdistan (HRK) (Kürdistan Kurtuluş Birlikleri)" ilanı şeklinde olacaktır¹⁶³.

Birkaç yıl içerisinde lağvedilerek yerini başka bir yapıya bırakan HRK'nın üye sayısı birkaç yüz kişi. Silahlanması ise standart değil, rastgele yada mevcut olanla yetinme anlayışı içinde. HRK gerilla faaliyetlerinin ilk yıllarda yaygınlaştığı alanlar Hakkari, Van, Şırnak, Pervari, Eruh, Çukurca ve Çatak idi¹⁶⁴.

Silahlı propaganda döneminde militanlara, dönemin şartları çerçevesinde ses çıkarmayan bölge halkı, eylemlerin başlamasıyla birlikte her ne kadar bu eylemlere anlam verememişse de olaylardan zararlı çıkacağını anladığı için örgüte tepki göstermeye başlamıştır. Çok sayıda elemanı yakalanan veya öldürülen PKK, bu gelişmeler üzerine paniğe kapıldı. Öcalan, bu paniği Türkiye'deki tüm militanları Kuzey Irak'a çekerek aşabilmiştir. İçine girilen bu dar boğazı 25-30 Ekim 1986 yapılan III. Kongre ile aşmıştır. Bu kongrede silahlı faaliyetler için şu karar alınmıştır: HRK'nın yerine ARGK'nın (Ardeş Rızgariye Gele Kurdistan – Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu)¹⁶⁵ kurulması ve askerlik yasası¹⁶⁶.

¹⁶¹ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 83-84.

¹⁶² Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 85-92.

¹⁶³ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 95.

¹⁶⁴ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 104-105.

¹⁶⁵ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 120.

Yapılan toplantıda Öcalan'ın ortaya koyduğu hedef bölgesel çapta gerilla faaliyeti ve milis örgütlenmesiydi. Milis hem suç ortağı hem de taze askeri güçtü. Halk olmadan gerilla olmazdı. O halde halk bir şekilde bu işe ortak olmalıydı. Askerlik yasası adı altında uygulanacak taktik değişiklik kendini hemen gösterdi. Devrimci şiddet artık gerçek amacına yönelmeye başlamıştı. Hedefte öncelikle sivil halk vardı. Bu noktada güdülen amaç sürekli olarak devletin aciz içinde olduğunu, vatandaşını koruyamadığını gündemleştirmektir. Bölgenin sosyo-kültürel yapısında şiddetin yerini iyi bilen örgüt bu cezalandırmanın nasıl bir etki yaratacağını iyi biliyordu. Yarattığı korku bir süre sonra kamunun gücüne duyulan güven duygusunu yok etmeye başladı ve önü alınmaz bir biçimde arttı. Bu aşamada uygulanan şiddetten elde edilmek istenen sonuçlara uygun olarak PKK her eylemden sonra adını ve savunduğu düşünceleri topluma duyurdu. Şiddet, teorinin öngördüğü gibi hızla bölge halkını olayların içine çekti¹⁶⁷.

Merkezi Askeri Konsey komutasında, eyalet, bölge ve yerel komitelerden oluşan ARGK, hareketli, yerel ve halk savunma birliklerinden oluşmuştur. ARGK'nın eylem biçimleri ise, pusu, sabotaj, suikast ve mayınlamadır¹⁶⁸.

ARGK saflarına alınanlar "Savaşçı Adayı Eğitim Programı" içinde 20 gün siyasi, 10 gün askeri olmak üzere toplam 30 gün temel eğitim görürler. Daha sonra eğitime devam edecek olanlar, 45 gün siyasi, 15 gün askeri olmak üzere toplam 2 ay "Orta Kademe Eğitim Programı"na tabi tutulurlar. "Akademi Eğitim Programı" ise 2 ay olmakla birlikte, askeri eğitim ile beraber, genelde 3 ila 4 ay sürer¹⁶⁹.

Pratikte ARGK birlikleri: Hareketli Birlikler, Yerel Birlikler, Halk Savunma Birlikleri'nden oluşur. Hareketli Birlikler, alanları gerillaya örgütlenmeye açma ve etkin katılımı sağlama yönünde faaliyet yürüten, savaşta merkezileşmeyi ve koordineyi gerçekleştiren, örgütsel denetleyicilik ve yönlendiricilik rolü üstlenen, sürekli hareketliliği esas alan, atak ve çok kararlı savaşçılardan oluşan... adeta devrimci buldozer rolünü üstlenen birliklerdir. Yerel birlikler ise bölge-mıntıka düzeyinde halkı örgütleyen, Halk Savunma Birliklerini ve Halk Komiteleri'ni koordine biçiminde çalıştıran, yerel eylemlere katılan birliklerdir. ARGK yönetmeliğinde Halk Milisi olarak da adlandırılan Halk Savunma Birlikleri ise geniş kitlelerin silahlı örgütlenme biçimidir. Başka bir deyişle, kitle silahlı kuvvetleridir¹⁷⁰.

1.2.2.1.3. Cephe:

Uzun süreli halk savaşının öngördüğü cephe ile ilgili faaliyetler silahlı propagandadan itibaren başladı. Gerilla ile önem kazandı. Halk desteği mücadeleyi yürüten her iki taraf için de önemlidir. Çünkü mücadelenin her aşamasında elde edilmek üzere mücadele edilen toprak parçası değil halktır. Çabalar askeri sonuçlara değil, halkı

¹⁶⁶ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 96-98.

¹⁶⁷ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 97-100.

¹⁶⁸ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 99.

¹⁶⁹ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 192.

¹⁷⁰ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 193-194.

örgütlemeye yöneliktir, yani politiktir. Uzun süreli halk savaşının temel askeri taktiğinde vazgeçilmez olan, hayatiyeti sürdürmek için gerekli üs bölgesi, en iyi savunma aracı olan gizlilik, halkla işbirliği olmadan gerçekleştirilemez. Silahlı mücadele için bir yandan elzem olan lojistik destek, savunma ve saldırının temel şartı olan istihbarat konuları bu temele dayanmaktadır. Örgütlenmiş halk parti tarafından yönlendirilen ve korunan eylemlerle siyasal şiddetle mücadelenin içine çekilecek, gittikçe devletten koparılacak, devlet bölgede sadece çıplak askeri güç olarak kalacaktı. Yani zafer, halkı elinde tutanın olacaktı. Mücadelenin merkezinde halk vardı. Kim halkı kimden koparabilirse mücadeleyi o kazanacaktı. Bu ya devlet ya da parti olacaktı. Cephe devletten koparılmış halkın örgütlenmesiydi¹⁷¹.

PKK bu nedenle başlangıçta oluşturmayı düşündüğü cepheyi "işçi, köylü, aydın ve diğer sınıf ve tabaklardan gelen yurtseverlerden oluşan geniş bir Ulusal Birleşik Cephe" olarak öngörüyordu. Bu hedefi gerçekleştirmek ve ideolojiyi halka benimsetmek için "1978-79-80 yıllarında işçi, köylü, gençlik ve küçük burjuvazi içinde sürdürdüğü yoğun pratik çalışmasıyla programını bu sınıf ve tabaklara mal edebilmiştir" demektedir. Silahlı eylemlerin Türkiye içlerine taşınma kararı alındığı 1982 yılında, "Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi – Program Taslağını" yayınladı. Her ne kadar bu taslak yayınlansa da cephenin ilanı 21 Mart 1985 yılında ERNK'nın (Eniya Rızgariye Netewayı Kurdistan – Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi)¹⁷² kurulmasıyla oldu¹⁷³.

Öcalan bu yapıyı şu şekilde açıklamaktadır: Ulusal Kurtuluş Cephesi, bağımsızlığı için mücadele eden her halk gibi halkımızın da vazgeçemeyeceği silahıdır. ERNK, proletarya devrimlerinin vazgeçilmez müttefiki olan ulusal kurtuluş devrimleri döneminde Kürdistan halkının da kendisini ulusal olarak tanımlama ve özgür bir topluma ulaşma yönündeki iradesini tezahür ettirmesi, askeri, kültürel, ahlaki ve felsefi alana kadar üzerindeki vahşi sömürgecilikle ortaçağ kalıntılarına karşı çok az olanaklarla bile olsa savaştan bir halk gerçekçiliğine bilinçte ve pratikte varması adımıdır. Milli baskı ve işbirlikçi feodal kompradorlara karşı, halkların, ister devrimci burjuva milliyetçiliği ve isterse proletarya ideolojisi altında ulusal bağımsızlık ve demokratik kurtuluş aşamasını bu bayrakla yaşadığı ve böyle bir aşamaya da cephe aşaması denildiği bilinmektedir. Kısaca cephe hareketi, sömürgeciliğin ve işbirlikçilerinin ulusa ve topluma dayatmış oldukları siyasal, ekonomik, kültürel koşulları kabul etmeme, bu konuda uyanışa geçerek bilinçlenme, örgütlenme, çok sınırlı da olsa ortaya çıkan isyan tepkilerini giderek gelişmiş halk savaşına dönüştürme ve bunun bağımsız ve demokratik bir toplum yaratıncaya kadar sürdürme hareketidir¹⁷⁴.

ERNK, Kürdistan'ın nüfus, sosyal bilişim ve coğrafya açısından en elverişli parçasından ilan edilip ete kemiğe büründürülmekle, Ulusal Kongreye giden yolda en sağlam güvenceyi oluşturmuştur. ERNK, teorik ve pratik gelişimiyle yalnız Kuzey-Batı

¹⁷¹ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 180.

¹⁷² İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 113.

¹⁷³ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 96-98.

¹⁷⁴ Abdullah ÖCALAN, *Kürdistan Yurtseverliği ve Ulusal Kurtuluş Cephesi*, Zagros Yayınları, İstanbul 1993, s.46

Kürdistan için değil Kürdistan'ın diğer parçaları için de girilmesi gereken hattı göstermiştir. Cephe, geçmişin ilkel milliyetçi ve reformist yaklaşımlarının hızla aşılarak, bu konuda çok güçlü olan devrimci birikimin politik düzeyde de devrimci bir akıma ulaşmasını, eskisinin yetersiz kalan örgüt anlayışlarının radikalleşerek yurtsever, devrimci-demokrat bir kimliğe kavuşmalarını zorlayacak, ısrarlı engellemeleri doğu devrimci pratiği ile aşacaktır¹⁷⁵.

Cephe örgütlenmesinin temel eylemliliği siyasal boyutludur veya fazla şiddete başvurmayan güçtür. Şiddeti daha çok şu kapsamdadır: Devletin otoritesini, geleneksel korkusunu yürüyüşlerle, gösteri ve Filistin deneyiminde iyi ortaya çıktığı gibi taşlı-sopalı silahlarla yıkmayı esas almak. Ulusal Kurtuluş Cephesinin savaş biçimi ağırlıklı olarak siyasal savaş biçimi oluyor. Bunu özenle gerilladan ve ayaklanmadan ayırt etmek gerekiyor. Bizim hem gerilla, hem ayaklanma hatta milis dışında düşündüğümüz halk cephesinin temel eylem biçimi farklıdır. Siyasal derken, öğrenci, çocuk ve kadından oluşan gücü ağırlıklı olarak ateşli silahlara fazla başvurmadan çok zorunlu olmadıkça fazla örgütlenmeye de bulaştırmadan sömürgeci otorite ve uygulamalarına karşı eylemlilik halinde tutmayı kastediyoruz¹⁷⁶.

Bu bilgiler ışığında, ERNK'nın çalışma alan ve tarzına bakıldığında ortaya çıkan tablo, Cephe'nin yurtiçi ve yurtdışı olmak üzere iki ayrı birim halinde çalıştığıdır. Bu bağlamda ERNK'nın Avrupa örgütlenmesinin görevleri şu şekildedir:¹⁷⁷

- Eylemsel faaliyetler (basın toplantısı, protesto...vb)
- Türkiye'ye yönelik faaliyetler
- Kitle çalışmaları
- Dış ilişkiler ve kamuoyu çalışmaları
- Propaganda ve ajitasyon çalışmaları
- Basın-yayın ve dağıtım faaliyetleri
- Federasyon çalışmaları
- Kültürel çalışmalar
- Denetim, istihbarat ve parti güvenliği çalışmaları
- Mali çalışmalar: finansman alanları bulmak.

ERNK'nın Türkiye içindeki faaliyetlerine bakıldığında, bunlarda 10 ana başlık altında toplanabilir:¹⁷⁸

- ARGK için yerel katılım sağlamak
- Şehir ve kırlarda PKK halk eylemlerini örgütlemek
- Örgüte maddi gelir sağlamak
- Örgüte istihbarat temin etmek

¹⁷⁵ Abdullah Öcalan, *Kürdistan Yurtseverliği ve Ulusal Kurtuluş Cephesi*, s.66.

¹⁷⁶ Abdullah Öcalan, *Kürdistan Yurtseverliği ve Ulusal Kurtuluş Cephesi*, s. 320-321.

¹⁷⁷ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 166-167.

¹⁷⁸ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 168.

- Yerel grup ve birimler arasında irtibat sağlamak
- Otorite boşluğu yaratılan bölgelerde adi mekanizmayı yerleştirerek davaları görmek
- Cephe birimleri yolu ile çeşitli yayınlar üretmek, örgüt içi haberleşme sistemi yaratmak
- Gerektiğinde kuryelik görevi üstlenmek
- PKK adına özellikle dinci çevrelerde çalışmalarda bulunmak
- PKK'nın adının duyurulması için çeşitli araçların da kullanımı ile propaganda faaliyetlerinde bulunmak.

Cephe faaliyetlerinin öngörülen etkinliği gerçekleştirmesi ve örgütlenmenin sağlanması amacıyla 1989 yılında bir yönetmelik çıkarıldı. Bu yönetmeliğe göre faaliyet gösterilen eyaletlerde ikili iktidarın kurulması amaçlanıyordu. Bu maksatla "Eyalet Düzeyinde Örgütlenme" iki ana başlık altında toplandı. Bunlar "Eyalet Askeri Konseyi ve Cephe Eyalet Komitesi" olarak tespit edildi. Cephe Eyalet Komitesi, "ulusal kurtuluş mücadelesinde halkın ekonomik, sosyal, kültürel ve eğitim alanındaki yaşamını düzenlemek amacıyla gerekli örgütleri kurar ve yönetir", denmekte ve bunu gerçekleştirmek içinde "propaganda, ajitasyon, askeri ve örgütsel çalışmalarını yürütmek" ana faaliyet alanlarını oluşturuyordu. Bu amaçla tüm halkı kapsayacak Koma-Gel birlikleri örgütlenilecektir¹⁷⁹.

İsmet İmset bu yapıyı şu şekilde aktarmıştır:¹⁸⁰ Bazı yetkililerin "Gündüz külahlı, gece silahlı" diyerek şüphe duyduğu bölge halkını kapsayan bu yapıyı, bir anlamda şüphenin nedenlerini anlamak için, Koma-Gel talimnamesine göz atmakta yarar var. Bu talimnameye göre:

- Koma-Gel, her kesimin kendine özgül sorunları temelinde gerçekleştirilen halk örgütlenmelerinin bir bileşkesi olacak ve her kesimden cephe üyesini barındırabilecektir.
- Halk kesimlerini üretimden koparmadan, ekonomik ve sosyal yaşam içerisindeki yerlerine göre, örgütlenilecektir.
- İlegaliteye önem verilecek ve halkı sömürgelerden koruyacak şekilde halkın örgütlenilmesine önem verilecek
- Savaş ekonomisini yaratma temelinde halkı üretime teşvik edecektir.
- Genelde lojistik ve destek gücüdür. Özel olarak bunu devrimin güçlü bir kolu olarak kurumlaştıracak.
- Eylem biçimleri; siyasal, ekonomik, sosyal ve askeridir. Kendi örgütlerini bu temelde kuracaktır.
- İstihbarat ve haber ağıları kuracaktır.
- ERNK halkın iktidar biçimi olarak kendini şekillendirecektir.

¹⁷⁹ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 199.

¹⁸⁰ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 171-172.

Bu tanımlama çerçevesinde, Türkiye içerisindeki Koma-Gel örgütlenmesinin çeşitli birimlerle ayrı ayrı yapılandırılması da kararlaştırılıyor, toplum kesimler halinde ele alınarak, her kesim ayrı bir örgütlenme biçimi, aynı cephe altında ayrı gruplaşmalar öneriliyor¹⁸¹. Bu bağlamda bunlar:¹⁸²

- Yurtsever Köylüler Birliği
- Yurtsever Gençlik Birliği
- Yurtsever İşçiler Birliği
- Yurtsever Kadınlar Birliği
- Yurtsever Esnaf Birliği
- Yurtsever Aydınlar Birliği

1.2.2.1.4. Süreç Başlıyor

Sonuç olarak örgüt ismini ilk olarak bölgede hayli güçlü olan Bucak aşireti lideri Mehmet Celal Bucak'a 1979 yılında saldırarak duyurdu. 1978'deki Kahramanmaraş olaylarından sonra güneydoğu bölgesinde ilan edilen sıkı yönetim, PKK çalışmalarını zorlaştırdı, örgüt mayısta yurtdışına çıkma kararı almıştır. Bu sebeple 1979 yılı Kürt hareketi için önemli bir dönemeçtir¹⁸³. Yurtdışına kaçan Öcalan için ilk durak Suriye olmuştur. Öcalan daha Türkiye'den ayrılmadan önce, zamanın Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün çalışmalarından haberdar olmuş, özellikle Abu Cihad'ın Türk örgütleri ile ilişki kurmak istediğini biliyor ve bölgedeki dengeleri yakından takip ederek kimlerle işbirliği yapabileceğini az çok seziyordu. 1979 yılı sonunda Filistin örgütlerinin de yardımlarıyla Şam nezdinde yapılan girişimler sonucu PKK'ya Bekaa vadisinin güneyinde bir yer gösterilmiştir ve Türkiye'den kaçan eylemciler Filistin gerillalarının kontrolündeki bu kamplara taşınmıştır. 1979 yılı sonunda, bu koşullarda, Libya, Almanya, ve İsveç bağlantılı Kürtlerden gelen parasal yardımın yanı sıra, Hawatme grubunun sağladığı profesyonel gerilla eğitimi olanağı da PKK için bulunmaz bir fırsattır¹⁸⁴.

İşte bu dönemde, Türkiye'de 12 Eylül 1980 müdahalesi oldu. Türkiye'deki tüm örgütler son derece kısa bir sürede tırpanla biçilir gibi biçildi. Kimi liderleriyle birlikte, kimi ellerinde silahlarıyla yakalanan militanlarının tümü içeri alındılar. 12 Eylül ve sonrası gelişmeleri Öcalan şöyle yorumlamıştır: "Bu benim en büyük tedbirliğimi gösterir. 1979'da dışarı çıkarak ihtiyatlı davranmış oldum. Diğerleri benden iki yıl sonra ve örgütlerini kaybettikten sonra çıkabildiler. Oysa ben 12 Eylül gelmeden çıkarak hem yüzlerce arkadaşı çekebildim hem de bunları eğitebildik¹⁸⁵."

¹⁸¹ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 173.

¹⁸² Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 200.

¹⁸³ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 130.

¹⁸⁴ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 84-87.

¹⁸⁵ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 111.

İşte bu koşullar altında, Lübnan – Suriye sınırındaki ilk PKK kampında bir araya gelen yaklaşık 75-80 kadar eylemci ve lider kadro, 15-26 Temmuz 1981 tarihleri arasında örgütün ilk konferansını düzenledi. Bu toplantı, PKK için büyük önem taşımaktadır¹⁸⁶:

- Toplantıda PKK, ülkeye dönme ve bu amaçla dönüş çalışmalarına başlanması ve siyasi-askeri hazırlıklar yapılmasına kararına vardı.
- Toplantıda PKK'nın geçmişte DHB-HK ve KUK gibi diğer Kürt örgütlerine karşı faaliyetleri de gündeme getirilerek bir öz eleştiri yapıldı.
- Bu toplantı, sunulan Politik Rapor ile, bir anlamda PKK'nın Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da öngördüğü Vietkong usulü uzun vadeli savaş stratejisinin temelini oluşturan kararlara sahne oldu. Buna göre PKK hareketi kısa orta ve uzun vadeli planlarını belirleyerek gerilla savaşının gereklerini ortaya koyacak, çeşitli sorunlara rağmen aralıksız eğitim çalışmalarına devam edecektir.

Suriye'nin kontrolü altındaki bölgelerde eğitim çalışmalarına hız verilmesinin yanında, Iraklı Kürt gruplarla da doğrudan temasa geçilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca konferansta, Parti disiplini ön plana çıkarılırken, örgüt kadrosu ile sempatizan kitlenin birbiri hakkında rapor hazırlanması sağlanarak kadroların bir arada tutulması amaçlanmıştır¹⁸⁷.

1982 yılı PKK için oldukça büyük sürprizlerle dolu geçti. Her şeyin başında, aynı yılın Haziran ayında İsrail'in Lübnan'ı işgali geldi. Bu sıralarda Beyrut içinde ve civarında bulunan örgüt, Filistinli gruplarla birlikte İsraililere karşı savaşa katıldı. Aynı zamanda Hawatme ile paylaştıkları kampın korunmasında da kilit rol oynadılar. İsrail baskısıyla birlikte Filistinliler ellerinde tuttukları pozisyonları bıraktıkları gibi, PKK ile paylaştıkları kampı da boşaltıp İsrail'in ulaşamayacağı bölgelere çekildiler. Bu çekiliş ile PKK, kampın kontrolünü ve egemenliğini ele geçiriyordu¹⁸⁸.

Bu dönemde örgüt, 20-25 Ağustos tarihleri arasında bu kampta 2. Kongresini topladı. Bu kongrede, Öcalan'ın hazırladığı yeni parti tüzüğü ve programı kabul edilirken, alınan silahlı mücadele başlatma kararına uygun olarak, Güneydoğu'da örgütlenme ve hazırlık çalışmaları başlatıldı¹⁸⁹. Bu bağlamda alınan kararları incelersek¹⁹⁰:

- PKK mensuplarının Suriye'de eğitilmesi, eğitimin kısmen Türk sınırına yakın yerlerde yapılması,

¹⁸⁶ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 88-89.

¹⁸⁷ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 101.

¹⁸⁸ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 117.

¹⁸⁹ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 101.

¹⁹⁰ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2002, s. 66-67.

- Şam, Halep, Kamışlı, Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilikler açılması
- Kuzey Irak'ta Lakk-ı Yanın'da kamp açılması
- Bir yıl içinde askeri faaliyetleri yürütecek silahlı propaganda birliklerinin kadro ve silah bakımından hazırlanması,
- Gerilla savaşı ve müteakiben halk ayaklanmasına geçebilmek için propagandaya başlanması.

Öncelikli olarak Siirt-Van-Hakkari bölgesi pilot alan olarak seçildi. Türkiye'ye girecek gerilla birimleri buraya yoğunlaşacak, ardından diğer bölgelere doğru genişletilecekti. 2. Kongre PKK açısından gerilla savaşının başlama işaretini veriyordu. Şimdi geriye, timleri oluşturup ülkeye giriş aşaması kalıyordu ki, Türkiye'deki bir başka gelişme PKK'nın hem moralini yükseltti, hem de önemli destek sağladı¹⁹¹.

Özellikle 1981 yılında Diyarbakır cezaevinde başlayan baskılar, cezaevinde bulunan apolitik ve sempatican kadroları da, adi suçluları da, geleceğin PKK'sının lider kadroları haline getirecekti. Bugün uzmanların görüş birliği¹⁹² içinde oldukları bir konu, Diyarbakır Cezaevi'nin PKK için bir "Parti Okulu" haline geldiğidir¹⁹³. Bu baskıya karşı direnen PKK'lılar, tutumlarıyla diğer Kürt milliyetçileri arasında büyük prestij kazandılar. Önce hapisane içinde PKK'nın adının duyulması, ardından da hapisane dışında PKK'nın adeta 12 Eylül hareketine karşı direnmenin sembolü olmasına kadar giden eylemler gerçekleştirdiler¹⁹⁴. Bugün, PKK kadrolarının en önde gelenlerinin de "Diyarbakır Parti Okulu" çıkışlı olmaları bir tesadüf değildir¹⁹⁵.

Kuzey Irak'ın önemini kavrayan Öcalan, bu bölgede rahatça dolaşabilmenin ve kamp kurabilmenin Barzani'nin izniyle olabileceğinin bilincinde olarak, 1983 yılında Barzani ile görüşerek bir anlaşma imzaladı ve örgütünü bu bölgeye yerleştirmeye başladı¹⁹⁶.

1984 yılının Haziran ayı sonlarında, Öcalan'ın talimatıyla Kuzey Irak'ta iki tane silahlı propaganda birliği oluşturuldu. Bu birliklerin üst kuruluşlarına HRK (Kürdistan Kurtuluş Birliği) adı verildi. Bu iki silahlı propaganda birliğinin biri Hakkari Bölge Komitesi, diğeri de Erüh-Şırnak Bölge Komitesi sahasında konuşlandırıldı. Bu birlikler üçer tane silahlı propaganda grubundan oluşuyordu. Birkaç ay sonra da Van-Çatak sahasında bir silahlı propaganda birliği teşkil edildi. HRK isimli bu askeri kuruluşun ilanı sansasyonel eylemlerden sonra yapılacaktı. Bu, aynı zamanda yaklaşık dört yıllık bir hazırlık döneminin ardından Türkiye topraklarında devreye sokulması oluyordu¹⁹⁷.

¹⁹¹ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 117-118.

¹⁹² Farklı bir düşünce için bakınız: Soner YALÇIN, *Başbuğ'a katılmıyorum*, Sözcü Gazetesi, 15 Ocak 2015.

¹⁹³ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 93.

¹⁹⁴ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 119.

¹⁹⁵ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 94.

¹⁹⁶ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 123.

¹⁹⁷ Ahmet Cem ERSEVER, *Kürtler, PKK ve Öcalan*, Milenyum Yayınları, Kasım 2011, İstanbul, s. 121.

Nitekim 1984 Temmuz'unda Merkez Komite toplantısında alınan karar gereği, 15 Ağustos gecesi Siirt'e bağlı Eruh ilçesindeki jandarma karakol binasına karşı ilk saldırı yapıldı. Bu saldırı sırasında 1 er şehit oldu, 6 er ve 3 sivil yaralandı. Hemen ardından Hakkari'ye bağlı Şemdinli ilçesinde jandarma birliklerini tarandı ve 1 subay, 1 astsubay ve 1 er yaralandı¹⁹⁸. Bu olayla birlikte PKK, bölgede sürdürdüğü silahlı propagandayı üst aşama olan gerilla hareketine dönüştürmüştür¹⁹⁹.

Eruh ve Şemdinli olayları sonrasında, kolaylıkla eylem gerçekleştirdiğini gören örgüt, bu beklenmedik başarı karşısında oldukça şaşırıldı. Ancak, silahlı propaganda birlikleri olarak örgütlenme ve hareket tarzından , gerillaya geçiş sonrasında ve olayları takip eden günlerde, güvenlik güçlerinden beklenmedik takip ve tepki gördü. Silahlı propaganda döneminde militanlara, dönemin şartları çerçevesinde ses çıkarmayan bölge halkı, eylemlerin başlamasıyla birlikte her ne kadar bu eylemlere anlam verememişse de olaylardan zararlı çıkacağını anladığı için örgüte tepki göstermeye başlamıştır. Çok sayıda elemanı yakalanan veya öldürülen PKK, bu gelişmeler üzerine paniğe kapıldı. Öcalan, bu paniği Türkiye'deki tüm militanları Kuzey Irak'a çekerek aşabilmiştir. Yapılan toplantılarda 1985 yılı için, Öcalan'ın ortaya koyduğu hedef bölgesel çapta gerilla faaliyetleri ve milis örgütlenmesiydi. Bu bağlamda 1985 yılında ERNK (Ulusal Kurtuluş Cephesi) ilan ediliyordu. Ancak PKK her ne kadar ERNK'yı ilan etse de istenilen atılımı bir türlü yapamıyordu. Bu yüzden içine girilen bu darboğazdan çıkış için, 25-30 Ekim 1986 tarihinde Şam'da III. Kongre'sini gerçekleştirdi²⁰⁰. Bu kongre kararlarına göre²⁰¹:

- HRK'nın lağvedilerek yerine ARGK'nın kurulması,
- ARGK'nın ihtiyaç duyduğu personelin askerlik yasası gereğince temin edilmesi,
- Örgüt ilerlemesi önünde önemli bir engel olan "Geçici Köy Korucuları"nın kendilerinin ve yakınlarının katledilmesi, evlerinin kundaklanması gibi yöntemlerle sindirilmesi,
- HPP (örgüt içi istihbarat), TEVSAL (örgüt dışı istihbarat) birimlerinin kurulması,
- Cezaevlerinin daha aktif hale getirilmesi, çalışmaların derhal başlatılması ve buna bağlı olarak cezaevleriyle ilişkilerin merkezileşmesi ve örgütlü biçime kavuşturulması,
- Başlıca faaliyet bölgelerinin 7 eyalet bölgesine ayrılmasıdır. Bu eyaletler BOTAN (Siirt, Şırnak, Uludere, Beytüşebap, Hakkari, Van), GARZAN (Batman, Kurtalan, Sason, Bitlis'in bir bölümü), ORTA EYALET (Diyarbakır, Bingöl, Muş, Elazığ'ın bir bölümü), SERHAT (Kars,

¹⁹⁸ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 124-125.

¹⁹⁹ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s.71.

²⁰⁰ Nihat ÖZCAN, *PKK (Kürdistan İşçi Partisi) Tarihi, İdeolojisi ve Yöntemi*, s. 96-98.

²⁰¹ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s.75-76.

Ağrı), DERSİM (Tunceli), MARDİN, GÜNEY BATI (Gaziantep, Şanlıurfa, Adıyaman, Kahramanmaraş).

Bu eyaletlerin en önemlisi Irak'ın kuzeyi ile sınırdaş olan Botan eyaletidir. Örgüt çalışmalarının kalpgahı olarak gördüğü bu bölgeyi şöyle tanımlamaktadır: 15000 km^2 alanı kapsayan Siirt, Van, Hakkari'nin önemli bölümlerini içine alan Botan, Kürdistan'ın kalbidir. Direniş ve koordinasyon merkezidir. Planlamanın hayati bir alanı olarak rol oynayacaktır. PKK gerçek silahlı savaşı bu alanda gerçekleştirecektir. Botan eyaleti ülkenin iç kesimlerinin sağlam bir cephe gerisidir. Eruh üzerinden Mardin'e, Pervari ve Eruh üzerinden Garzan'a ve Çatak üzerinden Van'a ve Bitlis'e açılım sağlamak özelde Botan eyaletinin görevidir²⁰².

1987 yılında bölgede tam bir kaos yaşandı. Halk, artan PKK saldırıları ve buna karşı geliştirilen yeni politikalar sonucunda, gerçek anlamı ile iki ateş arasında kaldı. 1987 yılındaki PKK stratejisi ve buna bağlı taktikler şöyle özetlenebilir²⁰³:

- Bölgede güç gösterisinde bulunmak
- Halkı örgüte destek olmaları için terörize etmek
- Sivil hedeflere öncelik vermek
- Yeni yerel destekçileriyle saldırılar düzenlemek

1987 yılı PKK'nın gerçekten patlama yılı olmuştu. Sivil hedeflere yönelmesi prestijine büyük darbe indirmesine rağmen, Türk kamuoyu ve güvenlik kuvvetleri PKK işinin ciddiyetini ilk defa bu yılda tüm boyutlarıyla ve tam anlamıyla hissetti²⁰⁴. Türkiye, artan terör olayları sebebiyle 14 Temmuz'da Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt, Tunceli ve Van'da Olağanüstü Hal ilan ediyordu. Ve bu ilan edilen Olağanüstü Hal Bölgesi'nin başına bir vali atayarak tedbirlerini artırıyordu²⁰⁵.

1988 yılının özelliği ise, Irak yönetiminin Irak-İran savaşının bitiminden sonra İran ile işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kuzey Irak bölgesinde yaşayan Kürtler üzerine operasyonlar yapmaya başlamasıdır. Bu operasyonlara bağlı olarak 16 Mart 1988 tarihinde Halepçe kasabasına kimyasal bombaların atılmasıyla binlerce kişinin ölümüyle sonuçlanan bir katliam gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen katliam neticesi paniğe kapılan halk, evlerini eşyalarını terk ederek Türkiye ve İran'a sığınmıştır. Ağırlıklarını terk ederek panik halinde sınırlara doğru yürüyen halkın birçok yörede ölü PKK'lılar tarafından kesilmiş, ellerindeki silahlara el konulmuştur. Türkiye ve İran'a sığınma amacındaki halkın ellerindeki silahlar bu şekilde PKK'nın eline geçmiştir. Böylece PKK kısa süre içinde binlerce silah ve mermi sahibi olmuştu. Irak saldırılarından kaçarak Türk sınırına yığılan yaklaşık 60 bin Irak Kürdü, Ankara'yı ciddi şekilde kaygılandırdı. Birçok vatandaşa birlikte askerler ve istihbarat da, PKK

²⁰² Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s. 46.

²⁰³ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 230.

²⁰⁴ Mehmet Ali BİRAND, *Apo ve PKK*, s. 148.

²⁰⁵ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 235.

militanlarının bu şekilde ülkeye sızabileceğinden endişe etmişlerdir. Aslında, Ankara ilk başta bu kadar sığınmacıyı ne yapacağını bilmediği için olayın heyecanı ile sınırı kapatmış, durumu Irak'ın iç işi gibi nitelendirmeyi uygun görmüştü. Ne var ki, hızla artan dış baskı, Türkiye'nin tutumunda bir yumuşama başlattı. Zamanın Başbakanı Turgut Özal, Halepçe'de beş bin sivilin Irak tarafından kimyasal gazlarla katledildiği haberleri karşısında sınırı açmak zorunda kaldı. Bu arada, Irak birliklerinin Kuzey'de başlattıkları katliamla boşaltılan bölgeler, PKK tarafından kullanılmaya başlandı. Siviller tarafından terk edilen dağ köylerine yerleşen PKK militanları, Türkiye sınırının engebeli Irak tarafında birçok yeni kamp açtılar. Bu gelişmeler, örgütün hemen Türkiye'nin yanı başında güçlenmesine olanak sağladı²⁰⁶.

1989 PKK atılımı biraz gecikmiş seyir izleyerek mart ayında değil mayıs ayında başladı. Terör uzmanları, bu gecikmenin taktik bir gelişme olduğunu, 1988 yılında örgüte katılan yüzlerce yeni militanın eğitiminin tamamlanmasının beklendiğine inanıyorlardı. Şırnak kömür ocaklarına düzenlenen bir saldırı ile bölgeden 20 gencin kaçırılması, yeni eylemlerin başladığının ilk habercisiydi. Gecikmiş de olsa, yeni PKK eylemleri ile yüz yüze gelen Türkiye, 1989'da Olağanüstü Hal Bölgesi'nde daha fazla güvenlik, daha sert yaklaşım ve daha vurucu operasyonlardan oluşan bir politikayı uygulamaya soktu. Örgütün bu yıldaki durumu şu şekildedir:

- 1988'de 20 üst düzey militanın öldürülmesi ve 1989 operasyonlarından sonra, örgütte ciddi kopmalar olmuş, teslim olanların sayısında artış görülmüştü.
- Bölgeyi bilen militanların öldürülmeleri ya da yakalanmaları yüzünden örgüt, Avrupa'daki sempatizanlar, Güneydoğu'daki gençler ve Suriye'deki askerler arasından yeni kadrolar yaratmaya çalışıyordu.
- Birçok profesyonel kadro ele geçtiğinden, bölgede kalanların çoğu daha yeni eğitimden çıkmış militanlardı.
- 1988'den sonra örgüt, THKP-C Devrimci Sol ile ilişkiler geliştirmiş, hatta bir protokol bile imzalamıştı. Başka aşırı sol örgütlenmelerle görüşmeler de başlatılmıştı.
- Öcalan nispeten Kuzey Irak'a girebilmiş, Suriye ve İran ile olan ilişkilerini bir raya oturtmuştu²⁰⁷.

4-13 Mayıs 1990 tarihinde Lübnan'da gerçekleştirilen II. Konferans'ı önemli kılan esas husus bu konferansın yurtiçinde yapılması planlanan ve Öcalan'ın da katılmayı düşündüğü IV. Kongre'nin bir nevi provası olması ve hazırlıklarını içermesidir. Diğer taraftan PKK yanlısı kitlesel gösterilerin yapıldığı günlerin hemen akabinde gerçekleştirilmesi bu konferansın kitlesel boyutlu gösterilerin tirmandırılması gibi kararlara esas teşkil etmesi, konferansın diğer önemli nitelikleridir. Bu konferansta;

²⁰⁶ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 94-96.

²⁰⁷ İsmet İMSET, *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, s. 253-258

- Faaliyetlerin en üst seviyede siyasi büro ve askeri komite şeklinde pratik olarak birbirinden ayrılması ve siyasi büronun cephe faaliyetlerinden sorumlu kılınması,
- Halk ayaklanmaları sürecine gelindiği, kitlelerin buna göre örgütlenmesi, cephe örgütlenmesinin bu ihtiyaca göre şekillendirilmesi,
- ERNK alt birimlerinin oluşturulmasıyla bunların kitle içinde örgütlenmesi,
- Dini ve mezhepsel örgütlenmelere ağırlık verilmesi, bu amaçlara uygun teşkilatların oluşturulması²⁰⁸.

Ayrıca konferansta, ARGK'dan, şiddeti "Düşmanın Geri Üssü", "Cephe Gerisi" olarak nitelendirilen büyük şehirlere kaydırması ve ekonomik hedeflerin vurulması istendi ve ülke genelinde toplam 1500 kadro ve militan sayısına ulaşılması öngörüldü. Askeri hedeflere saldırılarla, askeri birliklerin kırsaldan merkeze çekilmelerinin ve kırsalın boşaltılmasının sağlanmasını amaçlayan PKK, batıya göç eden bölge insanlarını ajite ederek taban sağlamayı hedefledi. Ülkedeki legal ve illegal yapılanmalar içine girip örgütlenmenin ve bu grupları mücadelesine çekmek için de provakasyonların amaçlandığının ifade edildiği PKK Konferans metninde, "*sınır boylarında gümrük vergisi geliştirmek, kaçakçıları iş hacimlerine göre vergiye bağlamak...*" kararları ile de, hem maddi gücünü geliştirmeyi hem de devletin faaliyetlerine alternatif olmayı hedeflemiştir²⁰⁹.

1990 yılında PKK, güvenlik güçlerine yönelmeyi ve kitleyi güvenlik güçleri ile karşı karşıya getirmeyi hedefledi. Bunun ilk örneği ise Nusaybin ve Cizre'de²¹⁰ yaşandı. Türkiye'de dağıtılan broşürde, 1990 yılının bir değerlendirmesini yapan Öcalan, 1987-1989 sürecinde masum insanlara yönelik eylemlerin sorumluluğunu ilgili birimlere atarak, kitleye önem verilmesini, militan kaybına dikkate edilmesini, örgüt üyelerinin bazı aşiretlerce kullanılmasına izin verilmemesini ve örgüt içindeki militanlardan birbirini kontrol etmesini istemiştir. Örgüt içi birliğine önem veren PKK, 26-31 Aralık 1990'da IV. Kongresi'ni yapmıştır. Bu kongrede, 2000 yılına kadar bölgede bağımsız bir Kürdistan devleti kurmak için yerel ayaklanmaların başlatılması kararı alan PKK, halkın ve korucuların sempatilerinin kazanılmasını öngördü ve legal kitle örgütlenmelerine ve basın yayın çalışmalarının artırılmasına yöneldi. Örgütün, sivil katliamlara son vermesi, geçmişteki katliamların sorumluların cezalandırılması, 1991-92 yıllarında güvenlik güçlerine karşı yoğun şiddet eylemlerinin gerçekleştirilmesi, halk direnişlerine ve kitle eylemlerine ağırlık verilmesi, bütün milislerin ve militanların topyekün mücadeleye katılması, 18 yaşından küçük olanların eğitime alınmaması

²⁰⁸ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 98-99.

²⁰⁹ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 107.

²¹⁰ Nusaybin ve Cizre olayları için ayrıntılı bilgi için bakınız: Türkmen TÖRELİ, *PKK TERÖR ÖRGÜTÜ (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 110-121.

kararları alınmıştır²¹¹. Ayrıca bu kararların yanı sıra; "geçici köy koruculu" sistemini kaldırmak için af ilan edilmesi, kepenk kapatma, protesto yürüyüşleri ve açlık grevlerinin düzenlenmesi, ölen PKK'lıların törenle gömülmesi ve 15Ağustos, 21 Mart ve 1 Mayıs günlerinin bayram olarak kutlanması istenerek "gerilla"nın yaygınlaştırılması amaçlanmıştır²¹².

1990 sonrasında PKK, ERNK'nın faaliyetlerini artırmayı ve stratejik denge safhasına geçmeyi hedefliyordu²¹³.

1991 yılında Körfez Savaşı'nın patlak vermesi ve Saddam'ın yenilmesiyle sonuçlanan bu savaşta, Kuzey Irak'ta bambaşka gelişmeler açığa çıktı. Savaştan sonra kendisine isyan eden Şiiler ve Kürtlere yönelik Saddam, bu grupların üzerine taarruza geçti. Kuzeydeki Kürt gruplarının 1988'deki Halepçe katliamını hatırlayarak Saddam önünden Türkiye sınırına doğru kaçması ve sonrasında Irak'ta 36'nci paralelin kuzeyinin Güvenlik Kuşağı adı altında Saddam' a yasaklanmasıyla sonuçlanan süreç PKK'ya olumlu katkıda bulunmuştur. Bağdat'ın Kuzey Irak'ta boşalttığı 30 km'lik alana PKK yerleşmiştir²¹⁴.

1988 Halepçe katliamından sonrasında Kuzey Irak'ta kaçan Kürtler arasında propaganda faaliyeti bulunan PKK, onlara; Saddam ve Kuzey Iraklı Kürt gruplardan hayır gelmeyeceğini en akılcı yolun ilk önce Türkiye Kürdistan'ını kurtarmak olduğunu söylüyordu. Bu amaçla Öcalan adına kardeşi Osman Öcalan nezaretinde 8 Haziran 1991 tarihinde PAK (Partiya Azadiya Kürdistan – Kürdistan Özgürlük Partisi) adıyla parti kurularak bu bölgede siyasi çalışmalara başlamıştır.

Bu arada Abdullah Öcalan'da Kasım 1991'de Botan'ı yaşatabilmek için savaşı bütün Kürdistan'a yaymak düşüncesiyle Türkiye'deki militanlarını 9 eyalete (Botan, Mardin, GAP, Güney-Batı, Amed, Garzan, Dersim, Orta, Serhat) ayırmıştır²¹⁵.

1991 yılı faaliyetleri PKK'ya ümit verince 1992 yılı için Abdullah Öcalan üç büyük hedef ortaya atmıştır. Bu hedefler şunlar idi:

- Botan-Behtinan Savaş Hükümeti'nin kurulması,
- Kürdistan Ulusal Meclis Seçimi'nin yapılması ve meclisin oluşturulması,
- Türkiye'nin batı illerinde yeni bir örgütlenme ile terörün batıda da tırmandırılması.

²¹¹ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 109.

²¹² Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 101.

²¹³ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 109.

²¹⁴ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 170.

²¹⁵ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 121-122.

Abdullah Öcalan 17 Ocak 1992 tarihinde, "Ayaklanma Taktiği Üzerine Tezler ve Görevlerimiz" talimatını yazarak her alandaki örgüt üyelerine gönderdi.

1992 için belirlenen 3 ana hedefin gerçekleştirilmesi için Abdullah Öcalan ani bir çıkış yaptı. 1992 yılı 21 Martı'nda yani Nevruz'da genel bir ayaklanma başlatmak istedi. Bu ayaklanmanın hızla propagandasını yaptı. Türkiye de tüm hazırlıklarını buna göre yaptı. PKK'lılar, 21 Mart öncesi özellikle Cizre, Silopi, Şırnak, Nusaybin gibi kentlere (ve köylere) binlerce silah sokarak işbirlikçilerinin ellerine tutuşturdu. 20-21 Mart gecesi çoğu askeri karakol ve kışlaya, polis karakollarına ve lojmanlarına, devlet binalarına, devlet memurlarının evlerine saldırı başlatılarak yüz binlerce mermi sıkıldı. Bazı bölgelerde ise havan topu ve roketatar ile havaya ateş açıldı. Çoğu yerde de "izli mermi" atışı yapıldı. Masum folklorik amaçlı Nevruz şenliklerinde PKK halkı siper ederek genel bir saldırı başlattı. Özellikle Şırnak ve Cizre'de bu başarıyla uygulandı. Pek çok gösterici ölmüşse de bu provokasyon PKK'nın istediği düzeyde olmayıp başarısız kalmıştı. Abdullah Öcalan, "Botan-Behdinan savaş hükümetini" ön plana çıkararak bu eylemlere umutla sarılmıştı. Bu amaçla Türkiye'nin her bölgesinden kazanılan binlerce genç kırsala gönderildi. Yeni gelenlerin pek çoğu da bu saldırılarda hayatlarını kaybettiler. Fakat gençlerin devamı geliyordu. Hazırlıklar hızlandırılarak 18 Ağustos 1992 gecesi Şırnak'a gerek şehir dışından teröristler, gerekse şehir içindeki milislerce yoğun bir saldırı başlatıldı.

PKK, 2 gün süren Şırnak baskınında da başarılı olamayıp Kuzey Irak'a doğru geri çekildi. Şırnak'ta "devlete ait her şey tahrip edilecek, hatta şehir ele geçirilecek, bir kurtarılmış bölge" oluşturulacaktı. Fakat güvenlik güçlerinin kararlı direnişi ile başarılı olunamadı.²¹⁶

PKK'nın 1980 yılı sonrasında Türkiye'ye 10-15 km. uzaklıktaki Kuzey Irak'ta ana üs bölgeleri bulunmakta idi. Bu üsler; Sinaht, Avagöze, Pırbela, Banık, Marsis, Kışhan, Haftanın, Ari, Basyan, Durjan ve Hakurk köyleri ve kırsalı idi. 1991-92'deki Türkiye'ye yönelik olarak yapılan saldırıların tümü bu üslerden yapılmıştı. Bu üslerin yok edilmesi veya en azından zararsız hale getirilmesi gerekiyordu. Türk Hava Kuvvetlerinin zaman zaman bu üslere yapmış olduğu hava hareketleri yetersiz kalıyordu. Türkiye Barzani ve Talabani ile anlaşarak 12 Ekim 1992 tarihinde Kuzey Irak'a askeri hareketi zırhlı birlik, komando birlikleri ve hava gücüyle başlattı. Kuzey Irak hareketinde Zaho cephesi çöküyordu. Öcalan, Lazkiye'den telsizle, telefonla; "...Sonuna kadar direnin, o bölge Botan-Behdinan savaş hükümetinin merkezidir..." diyordu. PKK cephe savaşına başlamıştı. Gerilla tarzında savaşmıyordu ve çember içerisine düşmüştü. Operasyon ile Türkiye'nin Güneydoğu sınırının güneyi PKK'dan temizlenmişti. Bu temizlik sonunda PKK'nın kaybı; 1500-2000 teslim olan, 900-1000 yaralı, 1500-2000 ölü, toplam 4000-4500 kişi olarak hesaplanmaktadır. (Öcalan da bu rakamları kendi ağzıyla teyid etmektedir.) 300 tonu aşkın yiyecek, 650 bin çeşitli çapta mermi, 3600 civarında Kaleşnikof piyade tüfeği ele geçirilmiştir. Barzani ve

²¹⁶ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 124-125.

Talabani'ye (Harekattan 3 gün sonra PKK ile anlaşmıştı) güvenildiğinden dolayı PKK'nın imhası gerçekleşmemişse de Türk Silahlı Kuvvetleri büyük başarı kazanmıştır. Türkiye'de 1992 yılında 9342 terörist ele geçirilmiştir (1228'i ölü, 52'si yaralı, 7908'i yakalanan, 154'ü teslim olan). 1252'de şehit verilmiştir (618'i sivil, 461'i asker, 48'i polis, 125'i GKK)²¹⁷.

1992 sonu itibari ile PKK'da, hem askeri hem de siyasi yönden bir tıkanma yaşandı. Eylemlere ulaşılması amaçlanan kurtarılmış bölgeler elde edilemedi. Savaş Hükümeti ve Ulusal Meclis hedefleri gerçekleştirilemedi. Silahlı propaganda faaliyetleri ile hedeflenen "kurtarılmış bölgelerde hareketli savaş taktiğinin" gerçekleşmemesi "kurtarılmış bölgelerde yerleşik karargah sistemine" de geçilemedi. Kadrolar kırsalda sıkışıp kaldı. Askeri alandaki bu tıkanma, siyasal alanda vaat edilen "kurumsallaşmaya" ulaşamaması ile birleşince, örgütün kitledeki desteği de azaldı. Bu tıkanıklığı aşmak isteyen PKK, Kuzey Irak'taki gruplarla anlaşarak yeniden Kuzey Irak'a yerleşmeye başladı. Bu konuşlanma için ihtiyaç duyulan dönemde karşı propaganda için 17 Mart 1993'te "Ateşkes" ilan etti. 24 Mayıs 1993'te Bingöl'de 33 erin öldürülmesiyle ateşkesin sona erdiği açıklanmıştır. Burada önemli olan Martta ilan edilen ateşkesin Mayısta iklim, coğrafi ve hazırlık safhası koşullarının eylem için uygun olduğu bir dönemde sona erdirilmesidir²¹⁸.

Ağustos 1993'de Türk Silahlı Kuvvetleri savunma konseptinde değişiklik yaparak, en büyük tehdit olarak algıladığı Yunanistan'ı ikinci plana iterek, PKK'yı birinci tehdit olarak tanımlamıştır. Buna paralel olarak 1'inci Ordu ikinci sıraya itilirken, 2'nci Ordu, Jandarma Asayiş komutanlığı emrine birliklerinin bir kısmını tahsis ederek ön plana çıkmış, ardından diğer ordular bünyesinden de bölgeye birlikler kaydırılmıştır. Bu şekli ile mücadele iki yıl sürdükten sonra kolordunun örgütlenme özellikleri nedeni ile üzerine aldığı yükün fazla olması sebebiyle Olağanüstü Hal Yasası kapsamında kalmak kaydıyla, 1995 Eylül'ünden itibaren bölgedeki 2'nci ve 3'üncü Ordular doğrudan sorumluluk yüklenmiştir. Bu durum PKK'ya yönelik askeri operasyonlarda sıklet merkezi oluşturmasına imkan vermiştir. Yeni dönemde kaydırılan birlikler vasıtası ile "alan hakimiyeti" konsepti bütün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanmaya başlanmıştır. Bu konseptte göre PKK'nın hareket serbestisini ortadan kaldırmak üzere PKK unsurlarının üs bölgesi oluşturması muhtemel olduğu kritik arazi kesimlerinin işgal edilerek hareket özgürlüklerinin ortadan kaldırılması hedef alınmıştır²¹⁹.

1994 yılında TSK'nın dengeyi sağlayarak, mevcut durumun PKK'nın aleyhine döndüğünü belirtmek gerekir. 1993 yılında Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, "Low-intensity Conflict" (YNG) kavramını Türkçe'ye çevirerek bölgedeki olaylara "Düşük Yoğunluklu Çatışma" (DYÇ) diyerek TSK için bir doktrin değişikliği

²¹⁷ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 126-127.

²¹⁸ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 179-181.

²¹⁹ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s.105-106.

ile mücadeleyi yeni bir boyuta sokmuştur. Mücadele gayri nizami savaş halini almış bunun gerekleri için çalışılmıştır. Emniyet Genel Müdürü ise "Özel Harekat" birimlerinin sayısı, eğitim ve donanımını arttırarak bölgeye göndermek suretiyle bu konseptte katkıda bulunmuştur. Bu birlikler vurucu kuvvet olarak PKK birimlerini arayıp bulup imha etmeye yönelmişlerdir. Güvenlik güçleri 1994 yılında operasyonlarına ilkbaharda başlayınca PKK ağır kayıplar vermeye başlamıştır. Gerek ele geçen teröristlere gerekse bölge halkına iyi muamele yapılmasıyla bölgede inisiyatifin devletin kontrolüne geçmesi sağlanmıştır. Örgüt ise 1994'den itibaren bu durumuna "özellikle siyasi destek ve terörü Akdeniz ve Karadeniz'e yaymak" suretiyle çözüm bulmaya çalışmıştır.

1989-1993 döneminde örgütün bölgede kurduğu hakimiyet ve yaşanan olaylar hatırlandığında 1994'ten sonra Türk Silahlı Kuvvetlerinin başarıları daha iyi anlaşılabilir olacaktır. 1991 yılında 3193 terörist ele geçirilmiştir (356'sı ölü, 32'si yaralı, 2756'sı yakalanan, 49'u teslim olan). Aynı yıl 431 şehit verilmiştir (158'i sivil, 212'si asker, 20'si polis, 4'lü GKK)". 1994 yılında 11236 terörist ele geçirilecek (3975'i ölü, 138'i yaralı, 6709'u yakalanan, 414'ü teslim olan), buna karşılık, 1866 şehit verilecektir (822'si sivil, 752'si asker, 39'u polis, 233'ü GKK). Görüldüğü üzere, 1991 ve 1994 yılları arasında bir mukayese yaptığımızda her geçen yıl güvenlik güçleri daha başarılı bir faaliyet sergilemekte ve örgütün çökertilmesi hız kazanmaktadır.

Böyle bir ortamda Öcalan, 1994 ortalarında III. Konferans'ını 1995'e girdiğinde de PKK'nın V. Kongresini Suriye'de toplayacak ve değişik kararlar alma yoluna gidecektir.²²⁰

PKK terör örgütünün 5-15 Mart 1994 tarihleri arasında Abdullah Öcalan'ın denetiminde Suriye topraklarında yapılan III. Konferansında alınan kararlar şunlardır²²¹;

- Silahlı mücadele Serhat Eyaletinin Kafkaslara ve Karadeniz kırsal alanına (Artvin-Hopa-Trabzon) kadar kaydırılması (Kuzeye Açılım Planı),
- Sözde Dersim Eyaletinin Sivas, Kayseri, Amasya kırsal alanına kaydırılması,
- Güneybatı Eyaletinin Kayseri ve Toroslar'a açılması. Bu yeni açılımlarla;
 - Örgütün kendine göre çizdiği Kürdistan sınırını kesmesi,
 - Bunun dışında yeni açılacak bölgelerde güvenlik güçleri terör eylemlerine hazırlıksız olacaklarından, yapılacak baskınlar ve

²²⁰ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 127-128.

²²¹ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 131-132.

Toroslarda yol kesme eylemleri ile büyük zaiyatlar verdirilerek dikkatlerin bu alanlara çekilmesi,

- Esas faaliyet alanlarındaki operasyonların yumuşatılması taktiği güdülmesi,
- Başta Batı Avrupa ülkeleri olmak üzere bütün ülkelerde örgütün temsilciliklerinin açılması,
- Türkiye'ye hasım olan ve siyasi baskı yapabilecek ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve örgüt yayınlarının özellikle bu ülkelerde çıkartılarak dağıtılması,
- Diplomatik ilişkilerin Avrupa sorumluları tarafından yürütülmesi,
- Devlet denetiminde bulunan fabrika ve benzeri kuruluşların tahrip edilmesi ve özellikle bölgeye yönelik hizmetlerin aksatılmaya çalışılması,
- Devlet güvenlik güçleri ile birlikte hareket eden GKK sisteminin tahrip edilmesi ile mal varlıklarına örgüt tarafından el konulması,
- Eyaletlerde eyalet meclisleri kurularak bu meclislerin ulusal meclise bağlanması,
- Avrupa'dan bir uydu kiralanarak televizyon ve radyo yayınlarının yaygınlaştırılması ve bu şekilde propaganda çalışmalarının daha geniş alana ulaştırılması kararlaştırılmıştır.
- Konferans'ta eyaletlerin üzerinde bir teşkilat olan "saha komutanlıkları" organize edilmiştir. Buna göre Askeri Teşkilat; Kuzey Saha Cephe Komutanlığı (Dersim, Orta Erzurum, Serhat), Orta Saha Cephe Komutanlığı (Amed ve Garzan) ve Güney Saha Cephe Komutanlığı (GAP, Mardin, Botan) şeklinde oluşturulmuştur.
- Türkiye'nin metropol illeri ve turizm bölgelerinde sabotaj, kundaklama ve bombalama gibi sansasyonel nitelikli eylemlerin gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır.

PKK terör örgütü, III. Konferans'ta alınan kararlar gereği, cephe faaliyetlerine ilişkin olarak "Kürdistan Ulusal Meclisi" veya "Saha ve Eyalet Meclisleri" gibi alternatif yönetim organlarının oluşturulması gayesiyle çabalarını yoğun bir şekilde sürdürmüştür. Bu meclisleri temsilen "sözde savaş hükümeti" veya "sürgün hükümeti" kurulmasına çalıştığı, diğer bölücü örgütlerin de katılımıyla sözde "Kuzey Kürdistan Ulusal Cephesi"nin oluşturulmasının hedeflendiği görülmüştür. Ayrıca Abdullah Öcalan'ın talimatıyla HADEP, ERNK'nin fonksiyonlarını üstlenmiştir. Şehir faaliyetleri HADEP tarafından oluşturulan "Halkla ilgilenme Komiteleri, Tutuklu Aileleriyle ilgilenme Komiteleri, Gençlik Komisyonları, Kadın Komisyonları" kanalıyla yürütülmüştür²²².

²²² Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 133.

Abdullah Öcalan, 8-28 Ocak 1995 tarihleri arasında Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen V. Kongre'nin "sözde ordulaşma ve ordulaşma temelinde iktidarlaşma, iç ve dış ittifakları iktidarlaşma yönünde kanalize etme misyonunu yükleneyeceğini" belirtmiştir. V. Kongre'de parti program ve tüzüğünde değişiklikler yapılmıştır. Kongrede alınan kararlar şunlardır²²³:

- Abdullah Öcalan'm Genel Sekreterlik statüsü Başkan olarak değiştirildi ve bir Başkanlık Konseyi oluşturuldu. (Cemil Bayık, Duran Kalkan, Murat Karayılan, Halil Ataç, Haydar Kaytan ve Mustafa Karasu başkanlık konseyi üyesi oldular).
- PKK, bayrağındaki sosyalist bir sembol olan orak-çekici kaldırarak, sarı-yeşil-kırmızı renkli bir motifi kabul etti.
- Hata ile öldürülen PKK üyelerinin itibarlarının iadesi kabul edildi (Parti içi muhalefet terörle susturuluyor, suçlamaları doğrulanmış oluyordu).
- Suriye'de bir Kürt parlamentosu kurulması kararı alındı (PKK'yı uluslararası platformda daha iyi duyurabilmek, silahlı eylemleri siyasi faaliyetlerle desteklemek ve bu yolla uluslararası toplumun Türkiye üzerindeki siyasi baskısını artırmasını sağlamak amacıyla).

Ayrıca PKK, bu kongrede, programından Marksist-Leninist ilkeleri çıkardı ve sadece, "Biz sosyalist partiyiz" demekle yetinmeye başladı. Bundan amaç ise, Batı'nın PKK'yı desteklemesini sağlamaktı²²⁴.

Kongrede eylem stratejisi olarak; "Hareketli savaş tarzının tek taktik olarak uygulanmaması, buna paralel olarak suikast, sabotaj, pusu, baskın, çatışma, kuşatma gibi eylem biçimlerinin iç içe gerçekleştirilmesi, kurtarılmış alanlar oluşturulması, geçici köy korucularının aileleriyle birlikte imha edilmesi." şeklinde belirlenmiştir. Bu kararlar Türkiye'ye gönderilen terör örgütü mensuplarınca uygulamaya konulmuştur.

PKK V. Kongrede yukarıdaki kararları alırken sürgünde parlamento kurma kararı, Ocak 1995'de Hollanda'nın Lahey kentinde "Sürgünde Kürt Parlamentosu" ilk toplantısını yaparak yerine getirilmiştir. 31 Temmuz 1995'te sözde parlamentonun ikinci toplantısı Avusturya'nın başkenti Viyana'da yapılmıştır. PKK'nın Avrupa'yı diplomatik faaliyetlerin merkezi haline getirme faaliyetleri 1995 yılı boyunca yoğun bir şekilde devam etmiştir.²²⁵

1995'lerde PKK'nın Kuzey Irak'taki bütün düzeni yeni baştan ve daha güçlü silahlar ile donatmış olduğu görülmüştür. Bunun üzerine 20 Mart'ta Türkiye'nin Kuzey Irak'a o zamana kadar giriştiği en büyük operasyon başlatılmıştır. Bu arada PKK ise Erbil'de 21 Mart 1995'te "Kürdistan Demokratik Ulusal Birliği" adında yeni bir örgüt

²²³ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 134.

²²⁴ M. Hüseyin BUZOĞLU, *Körfez Krizi ve PKK*, s. 183.

²²⁵ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 134-135.

kurmuş ve PKK'dan sonra ikinci bir oluşumu gerçekleştirmiştir. Türkiye daha sonra 5-11 Temmuz 1995'te ikinci operasyon ile Kuzey Irak'a 15 km girmiştir. Sonunda KDP ile PKK'nın da çatışmaya girmesi ile durum PKK'nın daha da aleyhine dönmüştür. Çatışmalar 10 Aralık 1995'te tarafların ateşkesi ile durmuştur. Bu tür faaliyetlerde, "örgütü terörist kimliğinden kurtarmak ve bütün Kürtlerin temsilciliğini yaptığı imajını yaratmak amacı" güdülmüştür. Bu çalışmalarda eski DEP üyeleri ve Kürtçülük adına isim yapmış kişiler kullanılmıştır. Bu kişiler heyetler oluşturarak Avrupa alanında ulusal ve uluslararası resmi kuruluşlar, siyasi partiler, hükümet dışı kuruluşlar, baskı grupları gibi çevrelerle temasa geçerek PKK'nın taktik ve dönem hedefleri lehine yapacakları görüşmelerde sözde "Kürt sorunu ile PKK'nın özdeşleştirilmesi" amaçlanmıştır. Bu nedenle PKK'nın Kürt orijinli vatandaşlar tarafından desteklendiği imajını yaratmak amacıyla Avrupa'da geniş katılımlı yürüyüşler, açlık grevleri, bildiri dağıtma, işgal, protesto eylemleri düzenlenmiştir. Ayrıca Terör örgütü PKK, batılı çevrelerin, K. Irak'taki sözde çözüm senaryolarında, yerel güçlere önemli roller vereceği düşüncesinden ve K. Irak'taki önemli bir boşluğun bulunduğu düşüncesinden hareketle 1995 yılı başında bu boşluğu fiilen doldurmayı amaçlamıştır. Bu amaçla Talabani'nin desteğini alan PKK, Barzani kuvvetlerini sindirmeyi, küçük örgütleri ve bazı aşiretleri yörüngesinde tutmayı taktik olarak benimsemiştir. 1995 yılında tamamen kendi kontrolünde olmak kaydıyla 1991 yılında kurulan YNDK (Ulusal Demokratik Güç Birliği) 1995 yılından itibaren Kuzey Iraklı örgüt, grup ve çevrelerden meydana gelen bir cephe haline getirilmiştir²²⁶.

PKK terör örgütü 1995 yılında icra edilen etkin operasyonlar sonucu kaybettiği prestijini yeniden kazanabilmek ve 1996 Baharına toparlanarak çıkabilmek maksadıyla, 15 Aralık 1995 tarihinde tek taraflı ateşkes ilan ettiğini açıklamıştır. Sözde tek taraflı ateşkes süreci ile ilgili olarak; her türlü sözde askeri hazırlıkların yoksun bir şekilde sürdürülmesi, lojistik araç gereç her türlü ihtiyaçların süratle giderilerek üslenme alanlarına intikal ettirilmesi, sözde eyaletlere ilişkin kadro düzenlemelerinin ve toplantılarının gerçekleştirilmesi, özellikle kırsal alanda bulunan grupların eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi, KDP ile ateşkesten istifade edilerek K. Irak alanındaki bir kısım kadroların yurt içersine aktarılması kararları alınmıştır. PKK Terör örgütü bu girişimi ile bir taraftan politik ortamın da barışçıl olduğu imajını yaratarak ve bu imajı kullanarak Türkiye üzerinde baskı kurmayı amaçlarken, diğer taraftan da özellikle kendine müzahir kuruluşları devreye sokarak sözde siyasi çözüm, taraf ve muhatap kabul edilme, dostluk, barış, kardeşlik, akan kanın ve kirli savaşın durdurulması gibi masum temalar işleyerek eylem ve düşüncelerine taraftar bulmaya çalışmıştır. Diğer taraftan *ateşkesin bir ara verme ve barış anlamında mütalaa edilmemesi* gerektiği şeklindeki örgüt başının talimatlarına uygun olarak, kırsal alanda büyük gruplar halinde eğitim ve teşkilatlanma çalışmalarını sürdürmüşlerdir²²⁷.

²²⁶ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 135-136.

²²⁷ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 137.

Örgütün ateşkesteki niyet ve maksadı doğru tahlil edilerek, bu dönemde örgütün toparlanmasına izin verilmemiş ve 1996 kışı süresince ve özellikle Nisan 1996 başından itibaren Sakgöze bölgesinde gerçekleştirilen Atmaca Operasyonları ile örgüte büyük darbe vurulmuş ve 200 civarında terörist etkisiz hale getirilmiştir. Örgüt üst yönetimince, bölgede moral çöküntüsüne giren operasyon bölgesindeki gruplara; *gündüz çatışmalara girilmemesi, operasyon süresinin uzatılması, taciz ile güvenlik güçlerinin yıpratılması, gizli hareket ile manevranın esas alınması* talimatı verilmiştir. Kırsal alanda faaliyet gösteren terörist gruplara ise; şehirlere eylem, gizlenme ve dağılma, korunma ve gücü muhafaza, katılımı zorla da olsa artırma, firarları önleme, yaralıları koruma ve kurtarma, metropollerde sansasyonel eylem icrası talimatı verilmiştir. Metropollerde ses getirici eylem stratejini uygulama fırsatını ise 1 Mayıs 1996'da yakalayan örgüt, bozulan moralini yükseltmek ve güçlü olduğu imajı vermek maksadıyla, İstanbul-Kadıköy'de alınmış tedbirlerin yetersizliğinden de faydalanarak bilinen eylemlerini gerçekleştirmiştir. Örgüt bununla; şehirlerde de varız ve güçlüyüz mesajı vermiş, bundan sonraki hareketleri için elamanlarına moral ve cesaret telkin ederken, halkın moralinin bozulmasına sebep olmuştur.

PKK terör örgütü ileri gelenleri, Abdullah Öcalan'ın talimatıyla 1996 yılı Mart-Nisan aylarında, "II. yüksek Askeri Konsey Toplantısı" ve "Merkez Komite III. Toplantısı" ismiyle bir dizi toplantı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda 1996 yılına ait örgütlenme ve faaliyetlere ilişkin alınması gereken kararlar alınmış ve hedefler tespit edilmiştir.²²⁸

PKK IV. Konferansı 01-15 Mayıs 1996 tarihleri arasında Şam yakınlarındaki bir örgüt kampında gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta;

- Kızıl ve kurtarılmış alanların oluşturulması, gerillanın yaygınlaştırılması,
- İl, ilçe, kasaba gibi kalabalık yerleşim birimlerine baskınlar düzenlenmesi,
- Çeşitli bahanelerle serhildanların (kitlesele başkaldırımların) yeniden başlatılması,
- K. Irak'ın kuzey şehirlerinden başlanılarak iktidar organlarının oluşturulması,
- İntihar eylemlerinin geliştirilmesi,
- Her eyalete intihar timleri gönderilebilecek şekilde hazırlık ve altyapı çalışmalarının yapılması, şeklinde kararlar alınmıştır.

Böylece bir yandan V. Kongrede alınan kararlar güncelleştirilirken, diğer yandan örgüt açısından önemi gittikçe artan Kuzey Irak'a dikkat çekilmiştir²²⁹.

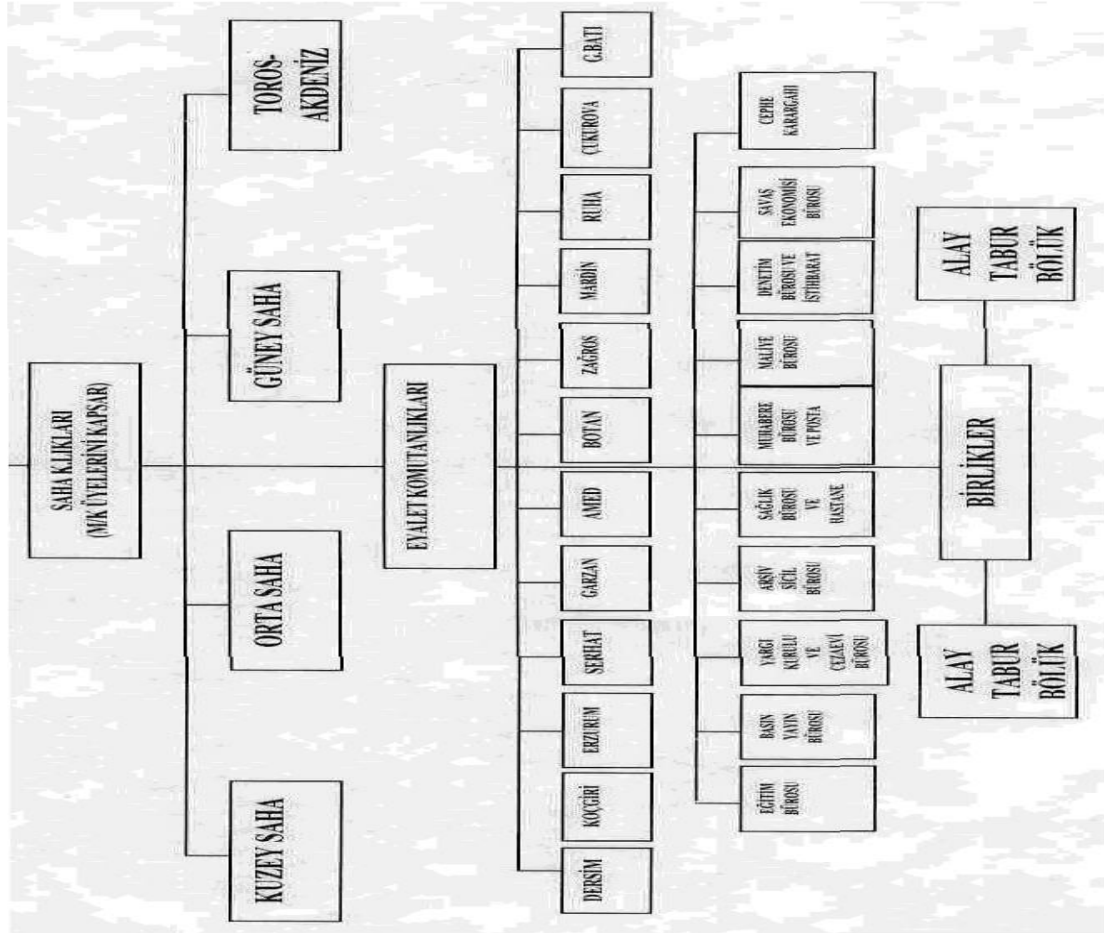
²²⁸ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 137-138.

²²⁹ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 138-139.

PKK; 1996 yılında sıklet merkezini K.Irak'a dayalı olarak Hakkari ve Şırnak bölgesinde tesis etmeyi planlayan ve bu amaçla K.Irak ile olan sınırı ortadan kaldıracak bir üslenmeye giderek kurtarılmış bölgeler elde etmeyi, sınır birliklerine sürekli taciz türü eylemler gerçekleştirerek sınır hattındaki karakolları boşalttırmayı ve böylece yurt içine giriş ve çıkışları kolaylaştırmayı, K.Irak ve İran'daki etkinlik sahasını yurt içine doğru genişletmeyi ve ordulaşmayı gerçekleştirmek olarak hedeflemiştir. Ancak örgüt, 1996 yılı içerisinde icra edilen operasyonlar sonucunda büyük kayıplar vererek kış dönemi ile birlikte kuvvetlerin büyük çoğunluğunu yurt dışına çıkarmıştır²³⁰.

1997 yılına "Fetih yılı, Zafer yılı, Final yılı" sloganlarıyla girilmiş ve kış döneminde K. Irak'tan ve Suriye'den ve yurtiçinden kadro ve eğitim takviyesi yapılmış olmasına rağmen terör örgütü PKK Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde sürdürdüğü silahlı faaliyetlerinde başarılı olamamış ve gerileme içinde olmuştur. 1997 yılında PKK, yurtiçi silahlı faaliyetlerini 4 saha ve 12 eyalet tanzim ederek sürdürmüştür (Bakınız Tablo 1)²³¹:

Tablo 1: PKK Yapılanması (1997)

²³⁰ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 139-140.

²³¹ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 142 -144.

Terör örgütü Karadeniz Bölgesi'nde cılız da olsa "*Pontuşçuluk, Lazcılık, Gürcücülük*" faaliyetleri geliştirmeye çalışırken, bir yandan da Aleviliğin yaygınlık arz ettiği İç Anadolu Bölgesini mezhep çatışmalarının alanı haline getirmek istemiştir. Ayrıca, Akdeniz Bölgesi'nde metropollerde bulunan *Kürt ve Arap* nüfus üzerinde bölücü çalışmalar yapmıştır. Karadeniz Bölgesi'nde 1997 yılı başı itibariyle bir takım eylemlerin başlatılması, özellikle Tokat-Amasya Bölgesinde PKK-DHKP/C örgütlerinin müşterek üslenme faaliyetleri, örgütün Karadeniz'e açılım planlarının 1996 yılında "*keşif*", 1997 yılında ise "*üslenme ve eylem aşamasına*" geldiğini göstermiştir. Öte yandan 1996 yılında Akdeniz Bölgesi'nde eylemlerini hızlandıran örgüt mensupları üslandıkları Nurhak Dağlarından ve Toroslar üzerinden daha batıya açılmanın planlarını yapmışlardır.

PKK terör örgütü, 1997 ve 1998 bahar aylarıyla birlikte üç ayrı koldan Karadeniz'e açılım yapmak istemiştir. Örgütün Karadeniz'e açılım planında TKP-ML /TYKK ve TDP örgütleriyle kurmuş olduğu ittifak, Sivas-Ordu-Tokat bölgelerinde gerçekleştirilen eylemlerle işler hale getirilmek istenmiştir. Abdullah Öcalan'ın gündemde tutmaya çalıştığı "*Türkiyelileşme*" kavramına anılan alanlardaki faaliyetlere hayatiyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Türkiyelileşme kavramı örgüt tarafından;

- Mevcut silahlı güçlerin Türkiye'nin her yerinde faaliyete geçirilmesi,
- Diğer sol grupların PKK'ya, sol ideolojik temel üzerinde kanalize edilmesi,
- Silahlı faaliyet için yeterli potansiyeli bulunmayan sol grupların PKK'nın kontrolünde bu faaliyetlere hazırlanmaları, şeklinde kullanılmaktadır.

Bölge halkına yönelik propaganda faaliyetlerinde ise, "*Kürtçü bir örgüt olarak değil, bütün Türkiye halklarının kurtuluşuna yönelik gerilla faaliyeti olduğu*" söylemleri kullanılmıştır²³².

15-25 Mart 1998 tarihleri arasında ise Abdullah Öcalan sorumluluğunda PKK V. Konferansı Suriye'de gerçekleştirilmiştir. Bu konferans ile PKK'nın 1998 yılı yeni yapılanması şöyle olmuştur²³³:

- Kuzey Saha Savaş Komutanlığı: Serhat, Erzurum, Dersim, Koçgiri Eyaletleri.
- Orta Saha Savaş Komutanlığı: Amed, Barzan Eyaletleri.
- Güney Saha Savaş Komutanlığı: Zağros, Botan, Mardin, Ruha Eyaletleri.
- Yedek (Güney-Batı Eyaleti) Saha Savaş Komutanlığı: Güney Batı, Toros-Akdeniz Eyaletleri.

²³² Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 144-145.

²³³ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 146.

1.2.2.1.5. Abdullah Öcalan'ın Yakalanması:

1998 yılında Türkiye'nin Suriye'ye PKK terör örgütünün ve lideri Öcalan'ın barındırılmasına karşı kararlılığını göstermiş ve bu ev sahipliliğinin bir an önce bitirilmesi gerektiğini belirterek aksi takdirde bitirilmesi için savaşı bile göze aldığını belirtmesiyle Öcalan için artık yolun sonu gözükmeye başlamıştır.

Türkiye'nin üst düzey yöneticilerinden en son 16 Eylül 1998 günü Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Suriye sınırındaki Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde bu ifadeleri²³⁴: "*Türk devleti olarak komsularımızla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyoruz. Bu iyi niyetimize rağmen bazı komsularımız, özellikle ismini açıkça söylüyorum, Suriye gibi komsular, iyi niyetimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı destekleyerek Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye, iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Türkiye beklediği karşılığı alamazsa, her türlü tedbiri almaya hak kazanacaktır. Artık sabrımız kalmadı...*" ile Abdullah Öcalan, Suriye'de barınamayacağını anlayarak yeni bir süreci başlatmış oluyordu.

Bu bağlamda Suriye'den 9 Ekim 1998 tarihinde çıkmak zorunda kalan Öcalan, Türkiye'nin kararlı tutumu ve takibi sonucu Türk Özel Kuvvetleri'nin operasyonu ile 16 Şubat 1999 tarihinde Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir²³⁵.

1.2.2.1.6. Öcalan Sonrası Dönem

PKK terör örgütü VI. Kongresi'ni 1999 Ocak-Şubat döneminde Kuzey Irak-İran sınırında Kandil Dağları bölgesinde toplamıştır. Kongre sonrasında aşağıdaki bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri 05.03.1999 tarihli *Özgür Politika* isimli dergide yayınlanmıştır. Bu bildiriye göre aşağıdaki kararların alındığı tespit edilmiştir. Kongrede²³⁶;

- " *Zafer Kongresi Uluslararası Komploya yanıtı* " denilerek PKK liderinin Suriye'den çıkarılması (Ekim 1999'da) eleştirilmiştir.
- Kongre'de Abdullah Öcalan, oybirliği ile yeniden Genel Başkanlığa seçilmiştir.
- "*Önderliğimize yönelik mevcut uygulamalar derhal durdurulmalı ve halkımızın temsilcisi olarak muhatap alınmalıdır*" denilerek T.C. Devleti'nin tüm yöneticileri uyarılmıştır.
- ARGK'nin devamlı büyütülmesi gerektiği kararı alınmıştır.

²³⁴ *Suriye'ye Uyarı: Sabrımız Kalmadı*, Milliyet Gazetesi, 17.09.1998.

²³⁵ Öcalan'ın kaçış sürecinin tarihsel kronolojisi için bakınız: *Abdullah Öcalan'ın yakalanışı*, Sabah Gazetesi, 16 Şubat 2011.

²³⁶ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 147-148.

- Kongre'de; "*diplomatik faaliyet yürütmeyi, bu çalışmalarındaki hata ve yetersizlikleri de mutlaka aşmayı, başta Ortadoğu'nun ilerici güçleri olmak üzere dünyadaki tüm sosyalist ve demokratik çevrelerle ilişki ve ittifak içinde olmayı gerekli görmüştür*" denilmiştir.
- "*Tüm parti militanları ve ARGK. savaşçılarının Başkan Öcalan gibi devrimci bir çizgide yürümesi gerektiği*" kararlaştırılmıştır.
- Kongrede "*Güney Kürdistan'da örgütlenmenin ve devrimin geliştirilmesi gerekli görülmüştür*" anlayışı benimsenmiştir.
- Ulusal Kadın Hareketi'nin (YAJK-Kürdistan Özgür Kadınlar Birliği) örgüt ve eyleme dökülmesinin gereği üzerinde durulmuştur.
- "*Anadolu Halk Kurtuluş Ordusu (AHKO)*" kurulmuştur. "*Türkiye halkları başta Karadeniz ve Akdeniz olmak üzere gerillayı Türkiye'nin içlerine kadar yaymayı gerekli görmüştür*" denilmiştir.
- Kongrede "*...Başkan Apo'nun devrimci sosyalist düşünce ve yaşam anlayışını evrenselleştirdiğini tespit etmiştir*" denmiştir.
- Kongrede, "*her türlü parti dışılığı aşmak için tüm kadrolara önderlik çizgisine doğru bir tarzda yeniden katılmaya ve önderlik çizgisinde sarsılmaz bir birlik oluşturmaya*" çağrılmıştır.
- "*...Kuzey Kürdistan'daki Türkiye metropollerindeki tüm halkımızı T.C. sistemini çökertmek üzere bir halk ayaklanması düzeyinde her türlü yöntemle mücadele etmeye, Kürdistan'ın diğer parçalarındaki ve yurtdışındaki halkımızı kitlesel eylemliliği sürekli geliştirerek Başkan Apo'ya ve Kuzey Kürdistan'daki mücadelemize destek vermeye, yiğit Kürt gençliğini ise her alanda bu mücadelenin kahramanca militanlığını yapmaya ve gerilla ordumuz ARGK saflarına katılmaya çağırıyoruz*" kararı alınmıştır.
- "*Parti önderliğimize yönelen uluslararası komplo karşısında Kürdistan halkımızın serhildan dalgasını kesintisiz sürdürerek gerillayla birleşip düşmanı yenecek bir düzeye yükseltmeyi tarihi önemde görmüştür*" denilmiştir.

Yukarıdaki kararların alınmasından sonra özellikle 16 Şubat-16Mart 1999 döneminde sadece İstanbul ilinde 300 ayrı terörist eylemi (bombalama, molotof atma, yangın çıkarma vb.) PKK'lı teröristler gerçekleştirmiş ve onlarca sivili katletmiştir. İlerleyen aylarda ise gerek İstanbul gerekse diğer illerdeki terörist eylemler azalmıştır. 1999'un ilk aylarında HADEP il ve ilçe binalarında Abdullah Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye getirilmesini protesto amacıyla açlık grevleri ve parti binalarını işgal eylemleri yapılmıştır. Abdullah Öcalan, İmralı'dan 6 ve 13 Mayıs 1999 tarihlerinde avukatları aracılığıyla yaptığı açıklamada; "*PKK'yu 1 Eylül 1998'den beri tek taraflı yürütmeye çalıştığı ateşkes sürecinden, 1 Eylül 1999'dan itibaren, silahlı mücadeleye son vermeye ve güçlerini, barış için sınırların dışına çıkmaya çağırıyorum*" demiştir. Bu arada Öcalan'ın "teslim olun" çağrısına uyan ve Avrupa'da yaşayan PKK üyesi 8 kişi 29

Ekim'de havayoluyla geldikleri İstanbul'da tutuklanmıştır. Genel olarak 1999 yılında PKK'lı teröristlerin kırsal alanda eylemlerde bulunmadıkları görülmüştür²³⁷.

15 Ağustos 1984 günü başlayan PKK terör örgütü eylemlerinde 22 şubat 1999 tarihi itibarıyla; 6036 saldırı gerçekleştirilmiş, 8257 defa güvenlik güçlerimizle çatışmaya girilmiş, Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde 3071 bomba infilak ettirilmiş, 388 gasp suçu, 1046 adam kaçırmaya ve hürriyeti tahdit suçu işlemiştir. Bu eylemler sonucunda 4472 sivil vatandaşımız şehit düşmüş, 5620'si de yaralanmış, 3878 asker şehit olmuş, 8178'i de yaralanmış, 247 polis şehit olmuş 909'u da yaralanmış, 1225 GKK şehit olmuş, 1665'i de yaralanmıştır. PKK teröristleri sivillere yönelik saldırılarında tam bir vahşet sergilemiş; kadın, erkek, yaşlı, genç, bebek ayırt etmeden rastgele öldürmüşlerdir. Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgilerine göre ise; 1984-30 Mayıs 1999 tarihi itibarıyla de 18.348 PKK'lı terörist ölü, 666 terörist yaralı ele geçirilmiş, 54.238 militan yakalanmış, PKK'dan kaçan 2.086 militan güvenlik güçlerine teslim olmuştur. Bunların dışında bölücü teröre 100 milyar dolardan çok daha fazla bir para devlet tarafından harcanmış, bölgenin ekonomik, sosyal, eğitim, nüfus vb. durumlarında olumsuz değişiklikler meydana gelmiştir.

PKK Kandil Dağı'nın İran kesiminde, 2-23 Ocak 2000 tarihinde gerçekleştirdiği olağanüstü VII. Kongresi'nde "silahlı mücadeleye son verme kararı" almıştır. Kongre'ye İmralı Adası'nda tutuklu bulunan Abdullah Öcalan 4 Aralık 1999 tarihli "Kürtler demokrasinin motorudur" başlıklı 20 sayfalık bir rapor göndermiştir. Örgütün strateji değiştirdiği kongrede, alınan kararlar şöyledir²³⁸:

- Silahlı mücadelenin bırakılması resmen kabul edilmiştir.
- Yeni parti stratejisinin temel mücadele biçimi, "demokratik siyasal mücadele" olarak kabul edilmiştir.
- Silahlı mücadele gücü olan ARGK'nin Türkiye'nin demokratik dönüşümü ve Kürt sorunun çözümüne bağlı olan varlığı, "Halk Savunma Gücü" biçiminde düzenlenmiştir.
- Cephe örgütlenmesi olan ERNK'nın yerine her alanda "Demokratik Halk Birlikleri" (DHB) örgütlenilecektir.
- Yeni parti yönetimiyle birlikte, Abdullah Öcalan oy birliğiyle yeniden PKK'nın Genel Başkanı seçilmiştir.
- PKK Merkez Komitesi, "Parti Meclisi" adını almıştır.
- Parti Meclisi üye sayısı 41'e yükseltilmiştir.
- PKK Başkanlık Konseyi'nin 7 kişiden oluşan sayısı 9'a çıkarılmıştır.
- PKK bayrağı kırmızı zemin üzerinde sol üst köşede bir güneş içinde yer alan kırmızı bir yıldız şeklinde belirlenmiştir.

²³⁷ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 148-149.

²³⁸ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 149-150.

Terör örgütü bu strateji değişikliği ile kuruluşunda açıklamış olduğu “Marksist ve Leninist düzene dayalı, Türkiye topraklarının da bir kısmını içine alan bölgede bağımsız bir Kürdistan Devleti kurma” amacından vazgeçerek Kürt halkının kimliğinin tanınması, idamın kaldırılması, Abdullah ÖCALAN’ın serbest bırakılması gibi istemler içerisine girmiş ayrıca örgüt liderinin yakalanması sonrasında, terör örgütünün dağılmasını engellemek ve örgütün tabanını geniş bir kitleye yaymak amacıyla Serhildan (Sivil itaatsizlik) adı altında Filistin türü intifada tarzında eylemliliğin yaygınlaştırılması kararı alınmıştı. Bu strateji doğrultusunda terör örgütü, Kürdistan olarak adlandırdıkları ve dört devletin (Türkiye-İran-İrak-Suriye) topraklarının bir kısmını içeren ülkelerde faaliyet göstermek üzere, eğitim düzeyi yüksek, konuşma ve etkileme yeteneğine sahip, kent yaşantısını iyi bilen mensuplarını Dole Koge isimli kampında; Türkiye Çalışma Grubu, Orta Doğu Çalışma Grubu, Basın Yayın Okulu, Kültür Okulu, Kültür Sanat Okulu ve Edebiyat Okulu gibi okullar kurarak, bu okullarda; Demokratik Cumhuriyet Projesi, Sivil itaatsizlik, Kürt Halkının Ayaklanması, Gandhi Modeli gibi siyasi eğitimler, ayrıca bu eğitimlerin yanında silah kullanma gibi askeri eğitimler de verdiği, bu örgüt mensuplarını ülkemize ve Kürdistan olarak adlandırdıkları bölgedeki diğer ülkelere gönderip, bu ülkelerdeki legal görünüm altında faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri ile kurum ve kuruluşlara yerleştirerek, buralarda örgüt kararları doğrultusunda örgütlenme ve çeşitli legal görünüm altında faaliyetler yapmalarını sağlamaktadır. Serhildan kısaca yasalara uygun görünüm adı altında, ancak yasanın özüne aykırı bir şekilde, “Demokratik Hak Talebi” adı altında düzenlenen eylemliliği içermektedir²³⁹.

Siyasallaşma aşamasında PKK Terör örgütünün faaliyetlerini gerçekleştirmek için aşağıdaki gelişme stratejisini takip ettiğini söylemek mümkündür²⁴⁰.

1. Terör örgütü PKK'nın ülkelerindeki faaliyetlerine insan ve azınlık hakları, kültürel haklara saygı ilkesinden yaklaşan Batılı ülkelerin bu konudaki hoşgörülerini devam etmekte olup, propaganda ile eylem kabiliyetlerini desteklemek amacıyla Avrupa'da sahte politik kurumlar teşkil etmeye çalışmışlardır.

2. Sosyo-kültürel dernekler ve sözde dayanışma merkezleri şeklinde kamufle edilen örgütler; PKK'nın cephe örgütü olan ERNK tarafından yönetilip, yönlendirilmiştir. Örgütler PKK'nın geleceği için gerekli olan politik moral ve çok yüksek miktardaki finansı sağlamaktadırlar. Bugün Avrupa'da her türlü dernek ve merkezlerin sayısı yüzlerle ifade edilmektedir.

3. Bölücü terör örgütü son zamanlarda özellikle Avrupa'dan aldığı siyasi destekten cesaretlenerek, 1996 yılını "Uluslararası alanlarda siyasi atılım ve PKK'ya yasallık kazandırma" yılı olarak kabul etmiştir. Bu amaca ulaşmak için o tarihten

²³⁹ Erhan ERGÜL, *Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi Ve Şiddet Stratejileri*, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Bolu 2007, s. 171.

²⁴⁰ Türkmen TÖRELİ, *PKK Terör Örgütü (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, s. 153-156.

günümüze kadar Uluslararası kuruluşlar PKK'nın siyasallaşma çalışmalarına destek vermişlerdir.

4. Bölücü terör örgütü tarafından uluslararası platformda PKK adının yarattığı olumsuz etkinin giderilmesi ve örgüte yasallık kazandırılması amacıyla hayata geçirilen "Sözde Sürgün Parlamentosu" terör örgütünün siyasal kimliğe bürünmesinde önemli bir gelişmeyi oluşturmaktadır. Özellikle bu sözde parlamentonun Avrupa ülkelerinden gördüğü destek bu önemi daha da artırmıştır. Adı geçen bu sözde parlamento her seferinde farklı bir ülkede toplanarak Türkiye ile toplantının yapıldığı ülke arasındaki siyasi-sosyal ve ekonomik ilişkilerin bozulmasını amaçlamıştır. Nitekim bu toplantılardan birinin yapıldığı İtalya ile Türkiye arasında yaşanan gelişmeler buna bir örnek teşkil eder.

5. Bölücü terör örgütünün siyasallaşma gayretleri kapsamında PKK propagandasının daha geniş bir kitleye ulaştırılması amacına hizmet etmek için hayata geçirilen MED TV, özellikle PKK'nın terörist yüzünü kamufle etmiş ve siyasi yönünü ön plana çıkarmak suretiyle, özellikle batılı ülkelerde bu meselenin yalnızca PKK'nın empoze ettiği şekilde algılanmasına büyük katkı sağlamıştır. MED TV yayınlarıyla yayın kapsamındaki ülkelerin kamuoyu ve medyasının kazanılması amaçlanmakta ve bu yolda uluslararası örgütler etkilenecek siyasi bir destek oluşturulmaya çalışılmaktadır.

6. PKK'nın uluslararası platformlardaki girişimleri kapsamında; Avrupa Parlamentosu nezdinde Yeşiller ve Sosyalistler aracılığıyla örgütün Avrupa Parlamentosuna girmesine çalışılmaktadır. Ayrıca Avrupa konseyi nezdinde, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin Türkiye Cumhuriyetine baskı yapması amaçlanmaktadır. Buna ilave olarak Avrupa Birliği nezdinde azınlıklarla ilgili maddenin genişletilmesi ve bu yoldan Türkiye Cumhuriyetinin AB'ye üyeliği Kürt sorununa endekslenmek istenmektedir.

7. PKK terör örgütünü Kuzey Irak'ta üçüncü bir güç haline getirme çabaları da siyasal faaliyetler arasında yer almaktadır. Terör örgütü bu bölgedeki uyguladığı yönetim ve siyasi otorite ile kendisini Filistin Kurtuluş Örgütü'ne benzer bir hale getirmeye çalışmaktadır.

8. Bölücü terör örgütünün yurtdışındaki faaliyetleri kapsamında yürütülen önemli bir politika da "*Ermeni soykırımı*" iddiasının "*Kürt sorununa*" bağlı olarak canlandırılması çalışmalarıdır.

9. PKK'nın yurtdışında sürdürdüğü siyasi faaliyetlerinin amacı yurtiçindeki silahlı terör eylemlerini tamamen siyasi isteklerin kabulünde birer vasıta olarak kabul ettirmektedir. Terör örgütü terörist eylemlerle yığınlık yaratarak Devleti kendisi ile masaya oturma anlayışıyla eylemlerini sürdürmektedir.

10. Avrupa kamuoyunda oluşmaya başlayan Kürtlerin siyasi temsilcisinin bölücülük olduğu yolundaki imaj ve siyasi çözüm girişimlerinin terörist eylemlerden

dolayı etkilenecek olması sebebiyle terör örgütünün 1 Eylül 1998 itibariyle ilan ettiği sözde ateşkes bu manada tamamen siyasi içerikli bir gayret olup, bu girişim PKK'nın herhangi bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'ne muhatap kabul ettirmek suretiyle varlığını meşrulaştırmak amacındadır.

11. Bölücü Terör Örgütü yurtiçinde kendi yandaşlarına siyasi partiler kurdurtmak sureti ile legal alanda da siyasi faaliyet yürütmektedir. Bu kapsamda HADEP bölücü terör örgütünün güdümünde ve kontrolünde olup terör örgütüne eleman temin etmekte, elemanlarını kuryeler aracılığıyla dağ kadrosuna göndermekte, parti merkezi ve binalarını örgüte katılanlar için propaganda yeri olarak kullanmaktadır. Partinin üst düzey yöneticileri MED TV'nin programlarına çıkmak suretiyle devlet aleyhine yaptıkları propagandalarla halk kitleleri üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Daha önce de terör örgütü güdümünde kurulan ve benzer faaliyetler yürüten siyasi partiler kapatılmış olmalarına rağmen, siyasi parti konusunda ısrarlı olunarak bu partilerin belirli bir konuma getirilmesi ve örgütün partisi haline getirilerek hareketin tamamen siyasileştirilmesi amaçlanmaktadır. HADEP'in PKK'nın bir yan kuruluşu olduğunu bizzat Öcalan'ın kendisi de itiraf etmişti.

PKK terör örgütünün sekizinci kongresi, örgüt tarafından Abdullah ÖCALAN'ın doğum günü olarak kabul edilen 4 Nisan 2002'de başlayıp, 10 Nisan 2002 tarihinde yayınlanan sonuç bildirgesiyle sona ermiştir. Kongre Irak'ın kuzeyinde bulunan Dole Koge kampında yapılmıştır. Kongreye, kendini halk temsilcisi olarak tanıtan yaklaşık 30 kişi olmak üzere toplam 285 militanın (bunların 106'sı kadın) katıldığı ve 100'e yakın kişinin de kongreyi gözlemci olarak izlediği tespit edilmiştir. Sekizinci Kongrede şu kararların alındığı öğrenilmiştir²⁴¹:

- PKK'nın 3 yıldır uyguladığı demokratik değişim-dönüşüm programı sonucunda gerçekleştirdiği sekizinci kongresinde örgütün ismini KADEK (Kongreya Azadi-ü Demokrasiya Kürdistan veya Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) olarak değiştirildiği,
- Yeni oluşum KADEK'in kuruluş tarihi olarak örgütü liderinin doğum tarihi sayılan 4 Nisan'ı kabul ettiği,
- 2000 yılında düzenlenen Yedinci Kongrede Genel Başkan, Başkanlık Konseyi ve Parti meclisi şeklinde bir yapılanma içerisinde faaliyetlerini sürdüren PKK terör örgütünün düzenlediği sekizinci kongresi ile bu yapılanmadan vazgeçerek Genel Başkan, Genel Başkanlık Konseyi ve Yürütme Kurulu şeklinde yapılandığı,
- Yedinci kongre ile 9 kişi olarak belirlenen Başkanlık konseyinin 11 kişiye çıkarıldığı,
- Abdullah ÖCALAN'IN ideolojik önder olarak kabul edildiği ve Abdullah ÖCALAN'IN cezaevi koşullarının kısıtlılığı göz önüne alınarak bu görevi onun yerine 11 kişilik Genel Başkanlık Konseyinin yürüteceği,

²⁴¹ Erhan ERGÜL, *Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi Ve Şiddet Stratejileri*, s. 174-175.

- Yedinci kongrede 42 kişi olan Parti Meclisi yerine, KADEK'in; Genel Başkan, Genel Başkanlık Konseyi ve Merkez Yürütme Kurulundan oluşan 20'si kadın 51 kişilik bir yönetim organına sahip olduğu,
- Parti Meclisi kavramının Merkez Yürütme Kurulu şeklinde değiştirildiği,
- KADEK Genel Yürütme Kurulunun her 3 yılda toplanacağı,
- PKK'nın silahlı kanadı HPG (Hezen Perastina Gele-Halk Savunma Birlikleri)'nin Türk tarafından genel af, OHAL ve GKK sisteminin kaldırılması ve kimlik bildirimini adı altında ki haklara izin verilmesi yönünde bir adım atılmadığı sürece KADEK içinde mevcut durumunu koruyacağı,
- KADEK'in PKK terör örgütünün amblem, flama ve rozetlerini kullanmaya devam edeceği,
- KADEK (yada PKK) terör örgütünün üslenme merkezinin de Kürdistan tabir edilen bölge olacağı.

Terör örgütünün lideri Abdullah ÖCALAN'IN talimatları doğrultusunda yeniden yapılanma çalışmaları kapsamında terör örgütü KADEK (PKK) Kandil Dağı alanındaki örgüt kamplarında dokuzuncu kongresini 27 Ekim - 06 Kasım 2003 tarihleri arasında gerçekleştirmiş ve ismini 'KONGRA GEL (Kürdistan Halk Kongresi)' olarak belirlemiştir. Bu kongrede alındığı öğrenilen kararlar şunlardır²⁴²:

- KONGRA-GEL'in Genel Başkanlığına Zübeyir AYDAR isimli şahsın getirildiği,
- KONGRA-GEL'in program, tüzük, sosyal reformular, "Demokratik Toplum Koordinasyonu" ve "Demokratik Haklar Bildirgesinin" kabul edildiği,
- Terör örgütünün yeni bayrağının, kırmızı yeşil zemin üzerine sarı güneş şeklinde kabul edildiği,
- Başkanlık sistemi benimsenerek, Kurumsal Genel Başkan Abdullah ÖCALAN, Genel Başkan Zübeyir AYDAR ve 6 Genel Başkan Yardımcısından oluşan bir üst yönetimin belirlendiği,
- Genel Başkana bağlı 41 kişilik Yürütme Konseyi ile 11 kişilik Disiplin Kurulunun oluşturulduğu,
- Genel Başkan Yardımcılarının Osman ÖCALAN, Ali Rıza ALTUN, İlkur SEN, Remzi KARTAL, Abdullah HİCAP, Rengin MUHAMMED isimli örgüt mensuplarının olduğu,
- Yeni yapılanmanın asıl amacının Kürt sorununun siyasi çözüme dayandığı, örgütün silahlı kanadı olan HPG'nin ise özerk bir biçimde varlığını sürdüreceği ancak kongrenin siyasi kararlarına bağlı olacağı,
- Silahlı mücadelenin bırakılmasının arzulandığı, fakat bunun Türkiye basta olmak üzere bölge ülkelerinin atacakları siyasi adımlara bağlı

²⁴² Erhan ERGÜL, *Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi Ve Şiddet Stratejileri*, s. 177-179.

olduğu, demokratik dönüşümün zorunlu hale geldiği ve bu noktada ABD'nin arabuluculuk girişimlerinin beklendiği,

- Kongrenin en yüksek karar organının 300 kişiden oluşan Genel Kurul olduğu, Genel Kurul üyelerinin 3 yılda bir kongre üyeleri tarafından seçileceği.

KONGRA-GEL'in silahlı mücadeleyi esas almadığı gibi HPG ve PJA²⁴³'nin kendilerinden ayrı bir parti olduğunu, yönetiminin ve politikalarının özerk olduğu vurgulanmaktaydı. Örgüt bu ayrımla bundan sonra gerçekleşebilecek şiddet eylemlerinden dolayı KONGRA-GEL'in bir sorumluluğu olmayacağını eylemlerin bağımsız olarak HPG güçlerinin yaptığını, KONGRA-GEL'in HPG'ye doğrudan müdahale yetkisinin bulunmadığını, bu sebepten 'KONGRA-GEL'in terör örgütü değil sadece siyasi bir yapı olduğu' mesajı verilmek istenmiştir. Ancak PKK ve KADEK terör örgütlerinin yönetiminde yer alan üs seviyedeki yöneticilerin aynen HPG yönetiminde de yer aldığı görülmektedir.

Abdullah ÖCALAN'IN yakalanmasının ardından örgüt hedeflerini "Kürt kültürel kimliğinin kabulü" temelinde, anayasal vatandaşlık ve "Demokratik Cumhuriyet²⁴⁴" ekseninde açıklamıştır. İlerleyen dönemlerde ve son olarak KONGRA-GEL'le belirtilen hedefine Türkiye'de siyasi örgütlenme özgürlüğünü de eklemiştir. Örgüt adını KONGRA-GEL olarak değiştirmesinden sonra yayınlamış olduğu program, tüzük, kararlar gibi yeni belgelerde ise hedefinin 'Kürt sorununun çözümü temelinde ayrı bir devlet kurmayı hedeflemeden 4 ayrı paçada 4 ayrı ülkede doğrudan demokrasinin egemen olduğu demokratik ekolojik toplumun inşa edilmesi' olarak ifade edilmiştir. Örgütün yeni stratejisine göre "Kürdistan coğrafi bir kavramdan ziyade bir felsefi alandır". Kurulacak Kürdistan, Kürtlere hizmet etmekten ziyade emperyalist ABD, İsrail ve AB'nin kuklası olacağından coğrafi sınırları olan bir Kürdistan yerine Kürtlerin asli unsur olduğu 4 ayrı devletin varlığından bahsetmektedir. Bu belirlemede en önemli husus Kürtlerin yaşadığı Türkiye, Irak, İran ve Suriye'de o devletlerin ana unsuru olduğu ve bu gerçeğin kanunlarla desteklenmesi, bu coğrafyanın demokratik Ortadoğu Federasyonu çatısı altında birleştirilmesi için mücadele edilecek ve böylece Kürdistan

²⁴³ 1987 yılında ERNK' ye bağlı Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği (Yekitiya Jinen Welatperezan Kürdistan – YJWK) kadın örgütlenmesini kurulu ve 1995 tarihine kadar faaliyetini sürdürdü. Daha sonra Kürdistan Özgür Kadınlar Birliği (Yekitiya Azadiye Jinen Kürdistan – YAJK) adını alarak faaliyete devam etti. Bu örgütlenme İkinci Ulusal Kadın Kongresi'nde Kürdistan İşçi Kadınlar Partisi (Partiya Jinen Karkeren Kardistan – PJKK) olarak 2001 yılına kadar faaliyet göstermiş, 2001 yılında Özgür Kadın Partisi (Partiya Jina Azad – PJA) adını alarak halen faaliyet göstermektedir. Bakınız: Erhan ERGÜL, *Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi Ve Şiddet Stratejileri*, s. 88.

²⁴⁴ Öcalan'ın 21'nci yüzyılın demokrasi yüzyılı olacağını savlayarak ortaya koyduğu tezdır. Buna göre Kemalizmi kategorik olarak reddetmeyen, ayrılıkçı taleplerle ayrı bir ulus-devlet kurma hedefini kesin bir biçimde reddeden Öcalan, bu politikayı Cumhuriyet Başsavcılığı'na verdiği savunmada şöyle açıklamıştır: "Karşı çıktığımız, cumhuriyetin özü değil, onun genelde tüm Türkiye'deki oligarşik-demokratik olmayan yanıyla, doğduğumuz toplumun bağrındaki feodal inanç, değer yargıları ve yapılarıdır. Bunun sonuç hedefi demokratik cumhuriyettir. Onun anayasası altındaki gerçekleşmesi gereken özgür yurttaş ve toplumdur." Veysel Fırat BOZÇALI, *Türkiye'nin Kürt sorunu: 1999-2007*, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Sayı 225, Ocak 2008, Birikim Yayınları, İstanbul, s. 10-11.

birleştirilmiş olacak bu stratejik hedef 'Demokratik Ülke – Özgür Anayurt', 'Demokratik Ortadoğu - Birleşik Anayurt' sloganları ile formüle edilmiştir²⁴⁵.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİ

Hafız Esad'ın 1970 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, 1975 yılından itibaren Suriye'de konsept değişikliğine gidilmiş, "Büyük Suriye" projesi yeniden gündeme getirilerek, sosyalist çizgiden ayrılmaya, hatta "Arap Milliyetçiliği" de terk edilmeye başlanmıştı. 1940'lı ve 1950'li yıllarda da gündeme gelmiş olan "Büyük Suriye" projesi ile yeniden Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ün tek ve daha büyük devlet haline getirilmesi düşünülmüştü. Emevi İmparatorluğu'nu çağrıştıran "Büyük Suriye" projesi sadece Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'le sınırlı olmayıp Sina Yarımadası, Kıbrıs ve Türkiye'nin güneyindeki bazı illeri de kapsayan bir bölgeye hakim bir Suriye'nin ortaya çıkması demektir. Konunun Türkiye açısından önemi ise, Suriye'nin bir türlü kabul etmek istemediği 1939 yılında Türkiye'ye ilhak etmiş olan Hatay'ın, Suriye'nin milli sınırları içerisinde gösterilmesi olayıydı. Büyük Suriye ideali Suriye'nin "Sınırı Aşan Sular" sorununu gündeme oturtup, bu soruna bağlı olarak Arap ülkelerini kışkırtması ve Türkiye'ye ağır ekonomik ve insan kayıpları verdiren teröre destek vermesiyle perdelenmeye çalışılacaktı²⁴⁶.

Özellikle İsrail'e karşı giriştiği tüm savaşları kaybeden Suriye, "Büyük Suriye" hayaline ulaşmak için kendisinin güçlü olmasını beklemektense, rakiplerinin güçsüz olmasını bekleme ve bunu sağlama yoluna gitmiştir. Suriye, özellikle ASALA ile başlayan Türkiye'ye yönelik terör tehdidini PKK ile daha da artırarak sürdürmüştür. Suriye'den Türkiye'ye yönelen terör tehdidi altında üç stratejik hedef yatmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin ekonomik gelişmesini engelleyerek, bölgede politik ve askeri güç olmasına mani olmaktır. İkincisi, baskı altında tuttuğu Kürt vatandaşlarını istismar ederek, kendi Kürt sorununu dışarıya ihraç etmektir. Üçüncüsü ise, Türkiye'nin su kaynakları üzerinde baskı oluşturarak GAP'ın gerçekleşmesini engellemektir²⁴⁷.

Bununla birlikte Erol Kurubaş'a göre, Suriye'nin Kürt politikasının çerçevesini PKK ve önemli ölçüde Türkiye ile ilişkiler oluşturmaktadır. İki ülke arasında PKK sorununun varlığı, aslında kötü ilişkilerin nedeni değil sonucudur. O halde Suriye'nin, ilk ortaya çıktığı günden 1998 sonuna değin PKK'nın koruyuculuğunu üstlenmesinin nedenlerinin önemli bir kısmı Türkiye – Suriye ilişkilerindeki genel sorunlarda aranmalıdır. Bunlar:

²⁴⁵ Erhan ERGÜL, *Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Terör Örgütü: Etnik Terörün Fikri Yapısı, Anatomisi Ve Şiddet Stratejileri*, s. 179-180.

²⁴⁶ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara 2005, s. 361-362.

²⁴⁷ Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2004, s. 99-100.

- GAP sorunu,
- Hatay sorunu,
- Türkiye'nin İsrail karşısındaki tutumu ve bu konuda Arap tezlerine yeterince destek vermemesidir. Özellikle 1990'larda Türkiye'nin İsrail ile güvenlik ve işbirliği antlaşması yapması ile Suriye'nin Türkiye-İsrail ittifakını dengeleme çabası
- Suriye Kuzey Irak politikasında etkili olabilmek için. PKK, Suriye'nin girişimleri sonucu 1984'ten itibaren KDP kamplarını kullanmaya başlamıştı. PKK'nın burada güçlenmesi Suriye'nin buralarda mevzi kazanması anlamına geliyordu. Ayrıca bununla ABD'nin Kuzey Irak politikasında PKK'yı dışlayan tutumu, Suriye'nin PKK'yı ABD'ye karşı bir koz olarak kullanması olanağını sağlamıştır.
- Dolaylı bir neden olarak, 1980'lerde Suriye'nin bir NATO üyesi olan Türkiye'ye karşı, müttefiki konumundaki SSCB'nin istekleri doğrultusunda hareket ederek PKK'ya kucak açtığı düşünülebilir,
- Her halükarda güç kapasitesi ve bu kapasiteyi harekete geçirebilme olanakları açısından Türkiye'yi dengelemekten uzak olan Suriye, bu dengeyi kurabilmek ve Türkiye ilişkilerinde bir pazarlık unsuru oluşturabilmek,
- Suriye'nin uyuşturucudan sağladığı gelirden PKK'nın önemli bir katkısının olduğudur. Özellikle 1990'dan sonra bütçe açığının bir bölümünü (yaklaşık %18'i) uyuşturucu geliriyle kapatmaya çalışması sonucu bu işbirliği artmıştır.
- PKK'yı destekleyerek ülkesinde yaşayan Kürt nüfusunun siyasal isteklerini de Türkiye'ye yönlendirmekte, böylece kendi sorununu Türkiye'ye ihraç etmektedir²⁴⁸. Suriye bu stratejiyi de şu şekilde uygulamıştır²⁴⁹: PKK lideri Öcalan Şam'da yaşarken, Suriye yönetimiyle paralel olarak, 'kuzeydoğuda yaşayan Kürtlerin yerli olmadığını ve Türkiye'den geldiğini' savunuyordu. Bu da Kürtlerin rejime değil, Türkiye'ye yönelmesine yol açıyordu. O dönemde Türk basınında çıkan ve istihbarat kaynaklarına dayandırılan haberde, PKK'nın militan kadrosunun yüzde 25'inin Suriyeli Kürtlerden oluştuğu belirtiliyordu. Bu da Suriye'deki Kürt milliyetçiliğinin nasıl Türkiye'ye kanalize edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Türkiye – Suriye ilişkileri, bu sancılı dönemeçlerle birlikte terör sorununda Türkiye'nin 1998 yılında Suriye'ye karşı kararlılığını göstermesi ve bunun neticesinde imzalanan Adana Mutabakatı'na kadar gerginlik içerisinde (Gerginlik Dönemi) geçmiş ve bu mutabakattan sonra yumuşama (Gelişme Dönemi) sürecine girmiştir.

²⁴⁸ Erol KURUBAŞ, *1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 281-282.

²⁴⁹ Oytun ORHAN, *Suriye Kürtleri ve Türkiye*, Stratejik Analiz Dergisi, Avrasya-Bir Vakfı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Sayı 73, Mayıs 2006, Ankara, s. 77.

2.1. GERGİNLİK DÖNEMİ

Yukarıda bahsettiğim şekilde Öcalan'ın 1979 yılında Suriye'ye geçmesiyle birlikte Türkiye'nin gündemine PKK ve Suriye'yle gergin geçen günler oturmuştur. Suriye, Türkiye Kürtleriyle doğrudan bağlantıyı ilk kez 12 Eylül 1980 askeri darbesi çerçevesinde Kürt hareketlerinin bastırılması ve bazı Kürtlerin Suriye'ye kaçması sonucunda kurmuştur. Kürtlerin, Türkiye'den kaçan diğer Türkler ve Ermenilerle birlikte Suriye'de siyasi faaliyet göstermesi Türkiye ile Suriye arasında gerilime sebep olmuştur²⁵⁰. Suriye Adalet Bakanı'nın 15-19 Haziran 1981 tarihinde Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında Suçluların Geri Verilmesi ve Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Sözleşmesi imzalanmakla birlikte, bu sözleşme Türkiye'nin istediği kadar geniş kapsamlı değildi; siyasi mülteciler sözleşme kapsamında yer almıyordu. Gerçi silahlı eylem yapmış teröristlerin siyasi mülteci sayılmayacağı belirtilmişti ancak iki ülkenin yorumlama biçimleri tamamen farklıydı. Türkiye 12 Eylül sonrası Suriye'ye kaçmış teröristlerin iadesini isteyince, Suriye Türk uyrukluların siyasi mülteci olduğunu belirtmiştir. Yapılan sözleşmeye rağmen Suriye'den Türkiye'ye geçişler engellenemediği için Türkiye geçişleri engellemek amacıyla sınıra paralel devriye yolu inşa etti ve devriye gezdirmeye başladı²⁵¹. Bu dönemde Türkiye ile ilişkilerini gerginleşmeye devam eden Suriye, Türkiye'ye karşı terör kozunu oynamaya başlayacak ve bu doğrultuda PKK, Asala, Dev-Sol gibi örgütlere sığınma sağlayacak, dolayısıyla bu örgütlere destek verecektir²⁵².

Suriye'nin bu tutumunun PKK üzerindeki yansımaları ise ilgi çekicidir. 15-26 Temmuz 1981'de örgüt Lübnan-Suriye sınırındaki kampında ilk konferansını düzenledi. Türkiye Kürdistan'ındaki durumun tartışıldığı konferansta, Suriye denetimindeki bölgelerde eğitim faaliyetlerine hız verilmesi, Irak'taki Kürt grupları başta olmak üzere üst düzey kişilerle ilişki kurulması ve ülkeye dönme ve bu amaçla siyasi, askeri hazırlıkları tamamlama kararları alındı. Bu çerçevede PKK'nın kurduğu ilişkilerin başında Şam yönetimi geliyordu. PKK'nın Suriye'ye girişinden beri örgüte kişisel sempati duyan Hafız Esad'ın kardeşi Suriye istihbaratının başkanı Rıfat Esad²⁵³'la ilk kez doğrudan temas kuruldu²⁵⁴.

1982 yılında Türkiye açısından önemli bir gelişme İsrail'in Lübnan'ı işgali oldu. İsrail'in Lübnan'ı işgali sırasında Ermeni ASALA gibi terör örgütlerine düzenlenen hareket sonrasında Türkiye için çok önemli belgeler ele geçirilmişti. Özellikle ASALA

²⁵⁰ Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 42.

²⁵¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 131.

²⁵² Adnan SOFUOĞLU, *Atatürk'ten Günümüze Hatay Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkileri*, KÖKSAY E-Bülten KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 14 Nisan 2012 KÖKSAY Cumartesi Konuşmaları, http://www.koksav.org.tr/hassas_konular/26042012_hk_asofuoglu.html.

²⁵³ Nitekim bu temas ileride terör faaliyetlerinin desteklenmesi yanında uyuşturucu ticareti ortaklığına dönüşecek kadar ilerlemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Ortadoğu Çıbanı Suriye 4-Şam, PKK'nın merkez üssü*, Türkiye Günlük Siyasi Gazete, 16 Ekim 1998.

²⁵⁴ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 132.

ve DEV-SOL militanları ve faaliyetleri hakkında önemli bilgi ve belgeler elde edilerek Türk tarafı bilgilendirilmişti. Bu bilgiler göre FKÖ'nün yanı sıra Sovyetler Birliği, Libya ve Suriye ASALA'ya para ve silah desteği sağlamıştı. Suriye'nin kontrolündeki Beka Vadisi'ndeki kamplarda, Türkiye karşıtı terör ve anarşi örgütlerine destek sağlayan, bunların eğitimine göz yuman Suriye ile ilişkiler derin yaralar almaya devam ediyordu²⁵⁵. Ayrıca PKK'nın 20-25 Ağustos 1982 tarihinde gerçekleştirdiği II. Kongresi'nde alınan bazı kararlar; 1. PKK mensuplarının Suriye'de eğitilmesi ve eğitimin Türkiye'ye yakın yerlerde yapılması, 2. PKK'nın Şam, Halep, Kımışlı, Afrin gibi Suriye şehirlerinde temsilcilik açması, Suriye'nin desteğini gözler önüne seriyordu²⁵⁶.

Türkiye gerek ASALA gerekse PKK'nın Suriye'den destek alarak bu kamplarda faaliyetlerini sürdürmesinden son derece rahatsızdı. Mart 1983'te Dışişleri Bakanı Türkmen Şam'a resmi bir ziyarette bulunarak, Suriyeli yetkilileri uyardıysa da aldığı yanıt Suriye hükümetinin Türkiye'ye yönelik terör eylemleriyle hiçbir ilgisinin bulunmadığı oldu. Bundan sonra yapılan daha alt düzeydeki ziyaretlerde ve gönderilen mesajlarda Türkiye tutumunu giderek sertleştirdi ve gerekirse güç kullanacağı mesajını verdi. Türkiye'nin bu tavrı karşısında Suriye geri adım atarak ASALA ve PKK güçlerini kendi topraklarından çıkararak İran'a, Kuzey Irak'a ve Beka Vadisi'ne gönderdi. Bu geri adımın iki nedeni vardı: ABD ile yaşadığı gerginlik ve kendi içindeki istikrarsızlık²⁵⁷.

1983 yılında Türkiye'nin kapsamlı bir proje olan Güneydoğu Anadolu Projesi'ni (GAP) başlatması Suriye ve Irak tarafından tepkiyle karşılanmış ve Suriye ile ilişkilerde gerilime neden olmuştur. Bu gerilim ile başlayan süreç ile su sorunu ile terör sorunu iç içe geçmiştir ki, PKK'yla ilgili bir gelişme sağlanmadan diğer sorunun çözümüne dair bir ilerleme kaydedilememiştir²⁵⁸.

2.1.1. Su Sorununun Tarihsel Gelişimi

1960'ların ortalarına kadar Fırat'ın sularından en çok faydalanan ülke Irak'tı. Suriye küçük çapta sulama projeleri yürütürken, Türkiye'nin Fırat'ın sularını kullanımı çok azdı. 1960'lardan itibaren Türkiye büyüyen enerji ihtiyacıyla beraber Fırat ve Dicle nehirlerine barajlar kurmaya başladı. Artan nüfus ve bununla beraber artan su ihtiyacı hem Türkiye'nin hem de Suriye'nin nehirler üzerindeki barajlama ve sulama projelerini hızlandırmalarına neden oldu²⁵⁹.

²⁵⁵ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 380.

²⁵⁶ Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 105.

²⁵⁷ Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 133.

²⁵⁸ Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 45-46.

²⁵⁹ Özlem TÜR, 'Türkiye – Suriye İlişkileri: Su Sorunu', *Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik* Derleyen: Meliha Benli ALTUNİŞİK, Boyut Kitapları, İstanbul, Eylül 1999, s. 106.

Türkiye'nin Fırat üzerinde Keban Barajı'nı inşa etmeye karar vermesi üzerine Türkiye, Suriye ve Irak arasında su ilişkileri yönünde yeni bir dönem başlamıştır. Bilindiği gibi Keban Barajı, enerji maksatlı olup havzadaki su bütçesini değiştirmeyecek olan projedir. Ayrıca Fırat sularının yaklaşık %70'inin düzenlenmesini sağlayarak gerek Suriye, gerekse Irak'taki tüm depolama tesisleri üzerinde çok olumlu etkiler yaratan bir tesistir. İnşaata tamamlanmasını takiben, barajın ölü hacim olarak ifade edilen bir bölümünün doldurulması aşamasında, mansaba bırakılması gereken su miktarının saptanmasına ilişkin görüşmeler 1964 yılı içinde başlamıştır²⁶⁰. İlk toplantı 22-27 Haziran 1964'te, Türk ve Iraklı uzmanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Keban Barajı'nın dış kaynaklı finansman sağlayıcısı olan ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ile imzalanan bir antlaşma sonucunda; Türkiye, nehrin doğal akışının bu boşaltımı karşılamaya yeterli olduğundan yola çıkarak, 350m³/sn suyun derhal barajdan aşağı çığıra salıvermesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almayı kabul etmiştir. Bu durum, aynı yıl Suriye ve Irak tarafından da teyit edilmiştir. Ayrıca bu toplantı sırasında Türkiye, yıllık ortalama debilerini belirleyecek bir Ortak Teknik Komite (OTK) oluşturulmasını teklif etti. OTK, toprak etütleri yaparak üç ülkenin sulama ihtiyaçlarını tespit edecek ve su hakları konusunda nihai bir antlaşmaya varabilmek için temel prensip ve prosedürleri belirlemek amacıyla, ülkelerin var olan ve gelecekteki projeleri için ihtiyaçlarını belirleme ile yetkili olacaktır²⁶¹.

Keban ile Suriye'deki Tabka barajlarının inşaatlarının 1974 yılında aynı anda tamamlanması ve her iki barajında aynı anda doldurulması gereği ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye daima yapıcı bir tutum içinde olmuş, Suriye ise Irak'a karşı çok katı bir tutum sergilemiştir. Türkiye'nin tüm yükümlülüklerini yerine getirmesine karşılık, Suriye daha önceki taahhütlerine uymayarak, Irak'a Tabka Barajı'ndan çok az su bırakmıştır²⁶². Bunun üzerine Suriye'nin, Tabka Barajı'nı bombalamakla tehdit eden Irak'ın ultimatolarına yanıt vermemesi üzerine; Irak, Nisan 1975'de Arap Birliği'ne gönderdiği bir nota ile Suriye'nin engellemediği takdirde olacıklardan sorumlu olmayacağını bildirdi. Su konusunda antlaşmazlık neticesinde, iki ülke arasındaki ilişkiler oldukça gerginleşmiş, hatta sınırda kısa süreli ve düşük yoğunlukta bir çatışmada yaşanmıştır. Irak, Suriye'nin kasıtlı ve düşmanca davranışlarını harp sebebi sayarak askeri yaptırım uygulamaya karar vermiş, son anda Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin de girişimleriyle Irak'ın müdahalesi önlenmiştir²⁶³. Gerilen ortam Suriye'nin Tapga Barajı'ndan daha fazla su bırakacağını bildirmesiyle son bulmuştur²⁶⁴.

Bu gelişmeler olurken, Türkiye Keban Barajı'nı bitirmiş, Fırat Nehri üzerinde projelerini iletirken, Dicle üzerinde de benzer projeler 1977 yılından sonra geniş kapsamlı bir bölgesel kapsamlı projesine dönüştürülmüştür. Koordinatörlüğünü Devlet

²⁶⁰ Özden BİLEN, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Tesav Yayınları, Ankara 2009, s. 88.

²⁶¹ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 99-100.

²⁶² Özden BİLEN, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, s. 88.

²⁶³ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 102.

²⁶⁴ Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denklemine Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 84.

Planlama Teşkilatı'nın yaptığı bu proje; 1986 yılında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) adını almıştır²⁶⁵. Türkiye'nin büyük bir heyecanla Türk ve dünya kamuoyuna duyurduğu GAP 1983 yılında başlatılmıştır. 14'ü Fırat üzerinde olmak üzere 22 baraj ve 11'i Fırat üzerinde olmak üzere 19 hidroelektrik santrali ayrıca 30'u sulama sisteminde inşa edilecek ara depolama, biri yükleme havuzu olmak üzere, 47 depolama tesisi ve sulama tesisleri için gerekli 86 pompa istasyonunun yapımını kapsayan GAP, o güne kadar Türkiye'nin yaşamamış olduğu kadar görkemli, yüksek maliyetli ve entegre bir proje idi. 30 yılda tamamlanması beklenen bu proje ile 27 milyar kilowatt saatlik elektrik enerjisi üretimi ve 1.700.000 hektar tarım alanının sulanması sağlanacaktır. 26 km uzunluğundaki bir sulama tüneli vasıtasıyla Atatürk Barajı'ndan Harran ve Ceylanpınar ovalarına su taşınacak, bu kuru ve geniş ovalar sulu tarımla tanışacaktır²⁶⁶.

Fırat Nehri üzerinde Atatürk Barajı inşaatına, 1980 yılında ve bu barajdan alınacak suyla 476.000 hektar alanın sulanmasını temin edecek Urfa tünellerinin inşaatına ise 1977 yılında başlanmıştır. Ayrıca Dicle Nehri'nin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan itibaren artmış; Türkiye, Güneydoğu Anadolu'da Fırat ve Dicle nehirlerinden faydalanarak, yörenin kalkınmasına yönelik yoğun bir çaba içine girmiştir. Böylece su sorunlarına ilişkin yeni bir sürece geçilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 1980'li yıllardan itibaren başta Suriye ve Irak olmak üzere dünya kamuoyunun dikkatinin bu projelere ve Fırat ile Dicle üzerine çekildiğini görmekteyiz²⁶⁷.

Türkiye sınırı değiştiren suların hakça ve makul olarak kullanılmasını sağlayacak esasları belirlemek için, üç ülkenin uzmanlarından oluşan bir OTK kurulması kabul edilmiştir. Türkiye ile Irak arasında 1980 yılında imzalanan Karma Ekonomik Komisyon protokolüne göre oluşturulan OTK'ye "... her ülkenin sınır aşan suların ihtiyacı olan makul ve uygun su miktarının tamamlanmasını sağlayacak metodu karşılaştırmak..." görevi verilmiştir. Belirtilen görev tanımı çerçevesinde OTK ilk toplantısını 1982 yılında, Türkiye ve Irak'ın katılımıyla yapmış, 1983 yılında Suriye'nin de iştiraki ile toplantılar üçlü olarak yürütülmüştür. Üçlü görüşmeler 1990 yılında Körfez Savaşı'nın başlamasına kadar yedi yıl devam etmiş ve Irak-Kuveyt Savaşı sonrasında ortaya çıkan şartlar nedeniyle müzakere kesilmiştir²⁶⁸.

Türkiye ile Suriye ve Irak arasındaki su sorununun Fırat ve Dicle nehirleri sebep olmaktadır. Fakat Türkiye, Asi Nehri'nin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini ifade ederek Suriye'ye karşı bu nehrin durumunu da sık sık dile getirmiştir²⁶⁹. Bu bağlamda su sorununa neden olan nehirlerin potansiyellerini ve sorunun çözümüne ilişkin ülkelerin öne sürdüğü tezleri açıklamak gerekmektedir.

²⁶⁵ Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 84.

²⁶⁶ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 389.

²⁶⁷ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 105-106.

²⁶⁸ Özden BİLEN, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, s. 90-91.

²⁶⁹ Kaan GAYTANCIOĞLU, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Ocak 2008, s. 68.

2.1.1.1. Fırat Nehri

Doğu Anadolu'da Erzurum yakınlarında doğan Karasu Nehri ile Ağrı Dağı'nın batı yamacından çıkan Murat Nehri Elazığ'ın kuzeybatısında birleşerek Fırat Nehri'ni oluşturur. Fırat Nehri Güneydoğu Toroslari aşarak Birecik'ten Suriye düzlüğüne ulaşır. Güneye ve güneydoğuya yönelerek Habur'dan Irak topraklarına girer. Irak topraklarında güneye devam eder. Dicle Nehri ile Basra'nın yukarı kesiminde birleşerek Şatt-ül Arap Nehri'ni oluşturarak Basra Körfezi'ne dökülür. Fırat'ın uzunluğu 2780 km'dir. Karasu kaynağından Suriye sınırına olan uzunluğu 971 km, Murat Suyu kaynağından sınıra kadar olan uzunluğu 1263 km'dir. Habur'dan sonraki uzunluğu ise 1200 km'dir²⁷⁰.

Fırat Nehri ve kolları, Doğu Anadolu Bölgesi'nin yüksek kısımlarına düşen yıllık ortalama 2500 mm yağış ile beslenmektedirler. Nisan – Mayıs aylarındaki su miktarı, Ağustos – Eylül aylarının en az sekiz katına çıkmaktadır. Fırat Nehri sisteminde yıllık yağış miktarı 32.720 milyon m^3 'tür. Suriye sınırları içerisinde Habur kolunu ve Türkiye'den gelen Sacır sularını alan Fırat Nehri'nin Suriye-Irak sınırında yıllık su miktarı 35 milyon m^3 'e ulaşmaktadır. Yani Suriye'nin %10'luk bir katkısı var denilebilir. Fırat Nehri potansiyeline ise Irak topraklarından hiçbir katkı olmamaktadır. Tablo II'de Fırat nehri üzerinde Türkiye, Irak ve Suriye'nin katkıları ve talepleri verilmiştir²⁷¹.

ÜLKE	SU SAĞLAMA		SU TALEBİ	
	Milyon m^3	Oranı %	Milyon m^3	Oranı %
Türkiye	31.58	88.7	18.42	34.94
Suriye	4.00	11.3	11.30	21.43
Irak	00	00	23.00	43.63
Toplam	35.58	100	52.72	100

Tablo II Kaynak: GAYTANCIOĞLU, a.g.e, s. 69.

Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde yaptığı çalışmalar karşısında sürekli olumsuz tavır takınan Suriye, 1970'lerde GAP'ın gündeme gelmesiyle birlikte Türkiye'ye karşı Fırat nehri hakkındaki suçlamalarını giderek artırmıştır. Bu suçlamalara Türkiye, Fırat nehri debisinde herhangi bir azalma olmayacağını aksine bu nehrin düzensiz akışının kontrol altına alınacağını ve kuraklık ya da su baskınının yaşanmayacağını bildirmiştir. O yıllarda daha proje aşamasında olan ve Türkiye'nin mali kaynak aradığı zamanda GAP engelleyebilmek için her yolu denemiştir. öncelikle finansal olarak Türkiye'ye

²⁷⁰ Sabri Cumhur OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Yüksek Lisans Programı, İstanbul 2009, s. 28.

²⁷¹ Kaan GAYTANCIOĞLU, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, s. 69.

yardıml edilmemesini talep etmiş daha sonra da terör örgütünü destekleme yoluna gitmiştir²⁷².

2.1.1.2. Dicle Nehri

Dicle Nehri, Doğu Anadolu'da Hazarbaba Dağı'nın güney eteklerindeki kaynakların birleşmesinden meydana gelen nehir, Maden Dağları'nı aşarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne girer. Anbar, Batman, Gorzan ve Botan gibi birçok çayla beslenerek Habur kavşağı mevkiinde sınırlarımızı aşarak Irak topraklarına girer. Uzunluğu 1840 km olan Dicle Nehri'nin 523 km'lik kısmı Türkiye topraklarındadır. Irak topraklarında Büyük Zap, Küçük Zap, Adhaim ve Diyale gibi kolları da alarak beslenen Dicle, Basra Körfezi yakınlarında Fırat'la birleşerek 179 km uzunluğundaki Şatt-ül Arap su yolunu oluşturarak Basra Körfezi'ne dökülür²⁷³.

Dicle, GAP bölgesinin 38.750 km^2 ile ikinci büyük havzasına sahiptir. Dicle Nehri'nin Türkiye-Suriye sınırındaki Cizre akım rasat istasyonununun 1946-1994 yılları arasındaki verilere göre, ortalama yıllık akım miktarı 16,2 milyar m^3 'tür. Dicle Havzası'nın %12'si Türkiye, %0.2'si Suriye, %54'ü Irak ve %34'ü İran sınırları içerisinde yer alır. Dicle Nehri'nin sularına kaynak oluşturan alanların %21'i Türkiye'de, %0.3'ü Suriye'de, %31'i Irak'ta ve %48'i İran'dadır. Dicle Nehri'nin yıllık su hacmine Türkiye'nin katkısı %51, Irak'ın %39 ve İran'ın %10 olmaktadır²⁷⁴.

2.1.1.3. Ası Nehri

Türkiye dışından doğarak Türkiye topraklarında denize dökülen en önemli nehirdir. Ası Nehri Lübnan'da Bekaa'da Baalbek eşığının kuzeyinden doğar, Suriye topraklarına girer. Burada Humus yöresinde bazaltlı lav akıntıları etkisiyle yolundan saparak, Hama Kireçtaşı Platolarına yönelir ve Gab çukurun ulaşır. Kuzeye doğru akmaya devam ederek Türkiye topraklarında amik Ovası'na ulaşır. Burada Burç ve Karası dereleri Ası Nehri'ne karışır. Samandağı mevkiinden Akdeniz'e dökülür²⁷⁵.

Türkiye ve Suriye arasında 22 km sınır teşkil eden Ası Nehri'nin uzunluğu 248 km'dir. Bunun 40 km'si Lübnan, 120 km'si Suriye, ve 88 km'si ise Türkiye toprakları içindedir. Nehrin toplam yıllık su miktarı 1.2 milyar m^3 'tür. Bunun %6'sı Lübnan, %92'si Suriye ve %2'si Türkiye topraklarından kaynaklanır. Ası Nehri'nin sularının %98'si Suriye ve Lübnan tarafından kullanılmaktadır. Türkiye ise sadece kendi topraklarından kaynaklanan %2'lik miktarını kullanmaktadır²⁷⁶. Ası Nehri ocak ayında saniyede 15 m^3 ve yaz aylarında saniyede 4,5 m^3 debiyle Türkiye topraklarına

²⁷² Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 84.

²⁷³ Sabri Cumhuri OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, s. 30.

²⁷⁴ Sabri Cumhuri OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, s. 31.

²⁷⁵ Sabri Cumhuri OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, s. 32.

²⁷⁶ Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 96.

girmektedir. Suriye, Asi Nehri'nin sularını kullanırken Türkiye'nin ihtiyacını dikkate almamakta ve yaz aylarında Amik Ovası'nda büyük sıkıntı yaşanmaktadır²⁷⁷.

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin hakça ve makul ölçüler içerisinde kullanımını sağlamak için Suriye ve Irak'la gerek teknik gerekse politik düzeylerde çeşitli müzakereler ve yaptığı halde, Suriye Asi Nehri ile ilgili olarak bir görüşme süreci başlatmaktan çekinmektedir. Türkiye'nin bir parçası olan Hatay'ı kendi toprakları içerisinde göstererek, Lübnan'ı da içine alan Büyük Suriye'yi yaratma hayalinin peşinden gittiği değerlendirilmektedir²⁷⁸.

2.1.1.4. Tarafların Tezleri ve Çözüm Önerileri

Orta Doğu'da Fırat ve Dicle başta olmak üzere suların paylaşımı konusunda Türkiye ile Irak ve Suriye'nin tezleri arasında temel farklılıklar üç konuda özetlenebilir:

- Türkiye, Fırat ve Dicle'yi sınıraşan, Irak ve Suriye ise uluslar arası sular olarak nitelendirmektedir.
- Türkiye bu akarsuların hakkaniyet ilkesine dayalı tahsisini öngörürken, Irak ve Suriye paylaşma ilkesini savunmaktadır.
- Türkiye bu akarsuların kendi topraklarındaki bölümünün egemenliğinin kendisine ait olduğunu ileri sürerek, suların paylaşılması konusunda üçlü bir anlaşmanın hukuksal değil, siyasal tavır olacağını ileri sürmekte ve reddetmektedir. Oysa Irak ve Suriye üçlü anlaşmayı yapmak istemektedirler²⁷⁹.

Bu bağlamda Irak'ın görüşleri şu şekildedir²⁸⁰:

1. Irak binlerce yıldan beri Fırat ve Dicle'den sulama amaçlı yararlanmış ve bu amaçla birçok tesis kurmuştur. Irak'ın Fırat ve Dicle üzerinde kadim(eski) sulamaları nedeniyle "müktesep(kazanılmış) hakları" bulunmaktadır.

2. Fırat ve Dicle suları matematiksel formülle bölüşülmelidir. Bunun için her ülkenin ihtiyacı olan su miktarı her proje için ayrı ayrı ve projenin işletmede, inşa halinde veya planlanmış olduğu belirtilerek bildirilmeli, her iki akarsu için ayrı ayrı hidrolik veriler teati edilmelidir.

3. Türkiye, 1987 protokolü ile Atatürk Barajı tamamlanıncaya kadar 500 m³/sn su bırakmayı taahhüt etmiştir. Bu barajın tamamlanmasıyla bu protokol geçerliliğini yitirmiştir. Nihai tahsis daha yüksek miktarda olmalıdır ve bu miktar 700 m³/sn'den

²⁷⁷ Sabri Cumhuri OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, s. 32.

²⁷⁸ Erdem ERCİYES, *Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri*, s. 97.

²⁷⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 145-146.

²⁸⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 146.

aşağı olmamalıdır. Fırat'ın yıllık ortalama debisi $1000 m^3/sn$ olduğuna göre, bu miktarı üç eşit parçaya bölerek 1/3'ünü Türkiye'ye bırakıp kalan 2/3'ünü Suriye ve Irak'a göndermek adil ve makul bir yaklaşımdır.

Irak, 16 Nisan 1990 tarihinde Suriye ile, Türkiye tarafından bırakılan suların paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varmıştır. Bu anlaşmaya göre Suriye, Türkiye'den bırakılan Fırat suyunun %58'ini Irak'ın kullanımı için bırakmıştır. Yapılan bu anlaşma ile Irak ve Suriye aralarındaki tüm sorunları kenara bırakarak, su konusunda Türkiye'ye karşı cephe almışlardır. Bu anlaşmadan sonra Irak, resmi düzeyde Türkiye'ye, Suriye'nin Fırat Nehri konusundaki tezlerine uyması için çağrıda bulunmuştur²⁸¹.

Suriye'nin görüşleri ise²⁸²:

1. Fırat ve Dicle uluslar arası su yolları olup "ortak kaynak" niteliğindedirler. Bu kaynaklar havza ülkeleri arasında belirli bir oranlarla paylaşılmalıdır ve bu paylaşım salt matematiksel bir formülle gerçekleştirilmelidir. Bunun için her ülke iki akarsudan ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirmeli, ikisinin kapasitesini ayrı ayrı saptamalı ve üç kıyıdaş ülkenin belli bir akarsudan almak istediği toplam miktar o akarsuyun debisinden fazla olursa, geri kalan miktar, oransal olarak her bir ülkenin talep ettiği miktardan düşülmelidir.

2. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun çalışmaları bir an önce tamamlanarak, konuyla ilgili kuralların yerleşmesi sağlanmalı, böylelikle uluslararası bir suyun paylaşımında havza ülkeler arasında çıkacak her türlü uyuşmazlık Adalet divanı gibi kuruluşlarda çözümlenmelidir.

3. Atatürk Barajı'nın rezervuarlarının ilk dolumu esnasında Türkiye iyi komşuluk ve önemli zarar vermeme ilkesine aykırı hareket ederek Fırat'ın sularının önemli ölçüde azaltmış ve Suriye'ye zarar vermiş ve bu şekilde Türkiye'nin suyu siyasi baskı aracı olarak kullandığını belirtmiştir.

4. Sorun, yalnızca Türkiye, Suriye ve Irak'ı ilgilendirmez, tüm Ortadoğu'nun sorunudur. Suriye'nin İsrail'e Golan Tepesi'nde talep ettiği suyu verebilmesi (dolayısıyla İsrail-Suriye barışının sağlanabilmesi) Türkiye'den istediği miktarda su alabilmesine bağlıdır²⁸³.

Türkiye'nin görüşleri ise şu şekildedir²⁸⁴:

²⁸¹ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 111-112.

²⁸² Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 146.

²⁸³ Yavuz Gökalp YILDIZ, *Türkiye, Suriye ve Irak'ın Sınır Aşan Sular Konusunda İleri Sürdükleri Tezler Ve Yaklaşımlar*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 120, Sayı 370, Ekim 2001, Ankara, s. 21.

²⁸⁴ Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 147.

1. Uluslararası değil, sınırı aşan sular olan Fırat ve Dicle'nin kendi topraklarındaki bölümünde Türkiye'nin egemenlik hakları mevcuttur ve Irak ve Suriye, iddialarıyla Türkiye üzerinde uluslar arası baskı yaratmak istemektedirler. Oysa iddiaları bilimsellikten uzaktır: uluslar arası hukukta "müktesep hak" tek başına bir önem taşımamaktadır; ortak kaynakların matematiksel formülle bölüşülmesi fikri Uluslararası Hukuk Komisyonunda başlangıçta reddedilmiş olup, "hakça kullanım" prensibiyle çelişmektedir; "ortak kaynakların paylaşılması" sınıraşan sularla ilgili kabul görmeyen bir yaklaşımdır çünkü sınıraşan sular "bölüşebilir doğal kaynaklar" olarak kabul edilmemektedir.

2. Fırat ve Dicle'yle birlikte Ası'nın de göz önünde tutulması gerekmektedir ve bu çerçevede suların paylaşımı değil tahsisi söz konusu edilmelidir. Suların tahsisi için de uyulması gereken uluslararası hukukça kabul edilmiş ilkeler vardır:

- "Suların hakça ve akıllıca kullanımı" ilkesi çerçevesinde bilimsel ve objektif olarak kriterler geliştirmek gerekmektedir.
- "Önemli zarar vermeme" ilkesi sınıraşan nehirlerde kıyıdaş ülkelerin suyun kullanımında birbirlerine zarar verici eylemlerden kaçınmaları gerektirir. Türkiye, hiçbir zaman, Fırat ve Dicle havzası sularını aşağı kıyıdaş ülkelere karşı bir silah olarak görmemiş ve kullanmamıştır. Hakkaniyet çerçevesinde taahhüt ettiği su miktarını göndermeye azami ölçüde dikkat etmiştir.

3. Irak ve Suriye'nin Atatürk Barajı rezervuarlarının ilk doldurulması sırasındaki Türkiye'nin tutumuna ilişkin iddiaları ve kendileri açısından sulanabilir tarım arazisi olarak verdikleri bilgiler ve rakamlar doğru değildir.

4. Türkiye ayrıca Irak ve Suriye'ye 3 aşamalı plan önermiştir. Bu plana göre²⁸⁵:

Birinci Aşama: Üç ülkenin kullanılabilir su potansiyelinin belirlenmesi safhası olup, aşağıdaki faaliyetleri kapsamı öngörülmektedir.

- Çeşitli bölgelerde seçilmiş ölçüm istasyonlarının tüm verilerini (seviye ve debi ölçümleri) teati etmek,
- Üç ülkenin uzmanlarınca Fırat ve Dicle havzasında seçilen ve havzayı temsil eden meteoroloji istasyonlarına ait aylık bazda buharlaşma, sıcaklık, yağış, kar kalınlığı (eğer mevcut ise) ile ilgili tüm verileri teati etmek,
- Yukarıda bahsi geçen verileri kontrol etmek,
- Gerektiğinde yukarıda belirtilen ölçüm istasyonlarında farklı dönemlerde müşterek ölçümler yapmak,
- Ölçümleri değerlendirmek ve düzeltmek ve mevcut su kalitesi verilerini (yoksa bunların elde edilmesinden sonra) teati ve kontrol etmek,

²⁸⁵ Sabri Cumhuri OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, s. 78-80.

- Su tüketimlerinin ve su kayıplarının tespit edilmesinden soma çeşitli istasyonlarda doğal debileri hesaplamak.

İkinci Aşama: Üç ülkenin sulanabilir arazilerinin miktarlarının belirlenmesi çalışmalarını kapsamakta ve aşağıdaki faaliyetlerin yapılmasını öngörmektedir.

- Her ülke tarafından kabul edilebilecek toprak sınıflandırma ve drenaj kriterleri hakkında bilgi teatisinde bulunmak ,
- İşletmede olan, inşa halindeki ve planlanan projelerin toprak sınıflarını kontrol etmek,
- Şayet, toprak sınıflandırma çalışmaları taraflarca da mutabakata varılan nedenlerle gerçekleştirilemez ise, o zaman toprak kategorilerini mümkün olan azami doğrulukta tespit etmek,
- İşletmede olan, inşa halinde ve planlanan projelerin toprak sınıfları ve drenaj kriterlerine göre belirlenen yetiştirilecek ürün çeşitlerini incelemek ve görüşmek,
- Yukarıdaki maddelerde belirtilen çalışmaları esas alarak işletmede, inşa halinde ve planlanan projelerdeki sulama suyu ve yıkama suyu ihtiyaçlarını hesaplamak.

Üçüncü Aşama: Bu safhada mevcut suyun bu bilgilere göre akılcı bir şekilde tahsis edilebilmesi için aşağıdaki faaliyetlerin yürütülmesi öngörülmektedir.

- Planlanan projelerdeki su kayıplarını en aza indirebilmek için sulama tipive sistemini tartışmak ve belirlemek, işletmedeki projelerin modernizasyon ve ıslah imkanlarını araştırmak
- İkinci aşamada belirtilen ve toprak incelemelerinden sonra yapılan çalışmalara dayanarak, her ülkedeki içme kullanma ve endüstri suyu temini, rezervuarlardan ve sulama şebekelerindeki iletim sistemlerinden buharlaşma kayıpları da dahil olmak üzere tüm projelerin toplam su tüketimlerini belirlemek,
- Dicle'den Fırat'a su transferi imkanını göz önünde bulundurarak arz talep dengesini sağlamaya yönelik bir proje geliştirmek,
- Planlama safhasındaki projelerin ekonomik yapılabilirliklerini belirlemek için yöntem ve kriterleri tartışmak.

Türkiye tarafından bu temel ilkeler üzerine kurulu olan Üç Aşamalı Planın iki önemli gerekçesi olduğu ifade edilmektedir.

Birinci gerekçe: Fırat ve Dicle, Şattül-Arap'da doğal akışları sonucunda birleşmekte, buna ilaveten Irak'taki Tharthar Kanalı vasıtasıyla yapay olarak da birbirine irtibatlandırıldığı ve dolayısıyla bu iki suyun tek bir sınıraşan su sistemi olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, hali hazırda Fırat Nehri tarafından sulanan bazı alanların su ihtiyacının Dicle'den alınacak sularla da

giderilebileceği, mevcut ve ileride doğabilecek tarımsal su ihtiyaçlarının mutlaka Fırat'tan yapılmaya devam edilmesine gerek kalmayacağı ifade edilmektedir.

İkinci gerekçe: Ülkelerin verileri toplaması ve değerlendirmesi ile ilgili yaptıkları çalışmaların, birbirleri arasında büyük farklılıklar göstermesi ve toplanan verilerin sağlıklı bir mukayeseye temel teşkil edebilecek mahiyette bilgiler olmamasıdır. Türkiye, koordinasyonun sağlanabilmesi amacıyla, su ve toprak kaynakları envanter çalışmasının ortaklaşa gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Plan, Suriye ve Irak'a 1984 yılında gerçekleştirilen OTK toplantısında sunulmuştur ancak kabul edilmemiştir²⁸⁶.

Su sorununda önemli konu vardır ki dikkatlerden kaçmaktadır. Bu kaçan nokta, Türkiye'nin ciddi bir su fazlasına sahip ülke olmamasıdır. Türkiye'nin yıllık ortalama akarsu potansiyeli 186 milyar m^3 dolayındadır. Bu miktara 10 milyar m^3 'lük yer altı suyu eklendiğinde, Türkiye'nin su potansiyeli 196 milyarm³'tür. Türkiye'nin nüfusunun 60 milyon düzeyinde olduğu dikkate alındığında, kişi başına yaklaşık yıllık 3000 m^3 su düşmektedir. Uluslararası ölçülere göre ise bir ülkenin su bakımından zengin sayılabilmesi için, kişi başına düşen yıllık su miktarının 10000 m^3 düzeyini aşması gerekmektedir²⁸⁷. Ülkemizde halen kişi başına düşen 3000 m^3 'lük miktar, kurak geçen yıllarda karşılaştığımız sorunların yanı sıra sahip olduğumuz hızlı nüfus artışı yüzünden, bu miktarın 2010'lu yıllardan itibaren 2000 m^3 'e ineceğini hesaplar göstermektedir. Üstelik coğrafi, topoğrafik ve teknik engeller mevcut akarsu potansiyelinden geniş bir biçimde yararlanmaya imkan vermemektedir. Bu nedenlerle yapılan hesaplar 186 milyar m^3 'lük akarsu potansiyelimizin tüketim için kullanılabilir bölüme 95 milyar m^3 'e kadar düşmektedir. Buna karşın resmi makamlarımızın elindeki veriler Irak'ta yılda 6500 m^3 , Suriye'de ise 3350 m^3 su düştüğünü göstermektedir²⁸⁸.

2.1.1.5. Barış Suyu Projesi

Türkiye'de doğup Çukurova Havzası'nı sulayan ve daha sonra Akdeniz'e dökülen Seyhan ve Ceyhan Nehirlerindeki fazla suyun, su kıtlığı çeken Ortadoğu ülkelerine pazarlanmasını içeren bir projedir. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Turgut Özal tarafından 1986 yılında ortaya atılmıştır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden gelen 2.2 milyar m^3 suyla beslenen bu barış boru hattının, biri Suriye ve Ürdün'den geçerek Suudi Arabistan'a, diğeri ise Irak ve Kuveyt'ten geçerek İran Körfezine kadar uzanan iki yönü olacaktır. Ortadoğu'nun gündeminde önemli bir yer tutan proje ile bölgede 15 milyon kişinin su gereksinimini karşılanacağı hesaplanmış, su açığının kapatılması

²⁸⁶ Kaan GAYTANCIOĞLU, *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi*, s. 73.

²⁸⁷ Sabahattin ŞEN, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalım Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2004, s. 307.

²⁸⁸ Sabahattin ŞEN, *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993, s. 458-459.

yanında bölge ülkeleri arasında büyük bir proje etrafında işbirliği ve güven ortamı yaratarak, bölgenin istikrar ve güvenliğine katkıda bulunmak da hedeflenmiştir. Özal'ın 1987'de Sam'a yaptığı resmi ziyarette gündeme gelen Barış Suyu Projesi, ilk olarak Suriye'ye önerilmiştir. Türkiye'nin projeye ilgili resmi önerisi ise 1988'de yapılmıştır²⁸⁹.

Türkiye tarafından resmen önerilen bu proje Arap devletleri sıcak bakmadıkları için hayata geçirilmediyse de bir dönem Özal'ın Araplara yönelik en önemli kozu olarak sunuldu. Arap devletlerinin Barış Suyu Projesi'ni reddederken ileri sürdükleri gerekçe maliyetinin yüksek oluşuydu. Ancak asıl dile getirilmeyen nedenlerin siyasal olduğu açıktı: Her şeyden önce, Türkiye'nin bu proje ile İsrail'e su sağlamayı planladığından kuşkulanan Araplar, Ankara'nın bu yolla bölgede söz sahibi olmasını ve su gibi hayati bir konuda güçlü bir Türkiye'ye bağımlı hale gelmeyi istemiyorlardı. Türkiye'nin Arap ülkelere su satmak yerine Fırat ve Dicle sularının paylaşılması konusunda olumlu yaklaşarak iyi niyetini göstermesi gerektiği konusundaki görüşler Arap kamuoyunda ağırlık kazanınca, Ankara projeyi rafa kaldırdı²⁹⁰. 20'nci İKÖ Dışişleri Bakanları Toplantısında Cumhurbaşkanı Özal açılış konuşmasında bu konuya tekrar değinmişse de önemli bir gelişme olmamıştır²⁹¹.

Türkiye, Suriye ve Irak arasında sorun olan su konusu 1980'lerde siyasi bir boyut kazanarak ön plana çıkmıştır. Kürt sorunu etkisiyle, sadece ekonomik ve teknik bir sorun olarak kalmamış, siyasi bir soruna dönüşmüştür. Sorun üç devlet arasında olsa da, 1980'li yıllarda Irak'ın İran ile savaş halinde olması nedeniyle, daha çok Türkiye ile Suriye arasında yaşanmıştır. Bu dönemde, Türkiye Kürt sorunu ile su sorununu bağlantılı olarak değerlendirirken; Suriye Türkiye'den bu konuda ödün koparma amacıyla Kürt sorununu daha planlı şekilde kullanmaya başlamıştır²⁹². Bu bağlamda iki sorunun iç içe geçmesi ile bundan sonraki süreci güvenlik çerçevesinde devam eden süreç olarak adlandırdık.

2.1.2. Güvenlik Merkezli Politika

1984 yılında PKK eylemlerinin başlayarak gün geçtikçe artması ve teröristlerin Suriye sınırından Türkiye'ye girdiklerinin saptanması, bir kez daha Türkiye ile Suriye'yi karşı karşıya getirdi. Aralık 1984'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren Hafız Esad'a bir mektup yazarak teröre karşı iş birliği önerisinde bulundu²⁹³. Kardeşinin de içinde bulunduğu birçok güç odağı tarafından iktidarı tehdit edilen Esad bu öneriyi olumlu karşıladı ve iki ülke arasında yapılan görüşmelerin ardından Mart 1985'te "Sınır

²⁸⁹ Sabri Cumhur OĞUZAY, *Türkiye – Suriye İlişkilerinde Su ve Terör Sorunu*, s. 80.

²⁹⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 145.

²⁹¹ Tufan AKÇEN, *'Barış'ı BARIŞ SUYU' sağlar*, Tercüman Gazetesi, 5 Ağustos 1991.

²⁹² Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 47.

²⁹³ Erol KURUBAŞ, *1960'lardan 2000'lere Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 282.

Güvenliği Protokolü" imzalandı. Suriye içinde bulunduğu koşullar nedeniyle bir kez daha (1983 yılında olduğu gibi) geri adım atma taktiği uygulamıştı²⁹⁴.

Suriye'nin 1986 yılında başlattığı ekonomik açılma politikasının tarımsal üretimi ve tarım ürünleri ihracatını artırmayı öngören amaçları doğrultusunda Fırat kıyısında binlerce dönümlük araziyi özelleştirmişti. Tarımsal yatırımlar da teşvik edilmişti. Böylelikle dış ticaret açığının kapatılması planlanıyordu. Suya duyulan ihtiyacı arttırdığı bu dönemde Suriye'nin, GAP'ın başlatılmasına duyduğu tepkinin nedenleri çok açıktı. İşte, Karakaya Barajı'nın tamamlanmasının beklendiği sıralarda Suriye Başbakanı Abdülraif Al Kasım Mart 1986'da Ankara'yı ziyaret etmişti. Bu ziyaret su sorunu ile Kürt sorununun bağlantılandırıldığını Suriye tarafından göstermesi açısından önemlidir²⁹⁵. Suriye Başbakanı bu ziyaretinde "Türkiye'nin GAP nedeniyle suyun azaltılması durumunda Suriye'nin elindeki imkanlarla buna cevap vereceği" uyarısında da bulunmuştur. Ancak, görüşmeler olumlu bir hava içerisinde geçmiş, işbirliği içinde çalışmak üzere dört ayrı komite kurulmuştu. Bu komiteler, uluslar arası konular, sınır güvenliği, su ve elektrik ile ticaret ve ekonomi konularını görüştüler. Bunlardan "Su ve Elektrik Komitesi"nin toplantısında Suriye heyeti, bir kez daha Karakaya ve Atatürk barajlarının haznelerinin doldurulması sırasında Türkiye'den yeterli su bırakılmasını talep etti. Türk heyeti de gayri resmi olarak saniyede 500 m³ su bırakılacağı konusunda söz vermiştir²⁹⁶.

Suriye yıllar geçtikçe PKK'ya kucak açmanın yanında bu terör örgütüne yapmış olduğu desteği de artırarak sürdürüyordu. Öyle ki, Türkiye'den kaçan PKK terör örgütü elemanlarına barınak, para ve kimlik kartı temin ediyor, PKK'nın temsilcilik açmasına ve propaganda yapmasına izin veriyor, Lübnan'da kontrolünde bulunan kamplarda yerleşmesine ve askeri eğitim yapmasına imkan sağlıyordu. Öte yandan, Karakaya Barajı da 1987'de tamamlanmış ve mevcut suyun %27 oranında azalacağından endişelenen Suriye ve Irak durumu protesto etmişlerdi. Bu arada 1987 yılında PKK teröründe hissedilir derecede bir artış kaydedilmişti²⁹⁷. Dönemin başbakanı Özal, seçimlerden önce içerideki kamuoyuna yönelik bir başarı havası yaratmak üzere Temmuz 1987'de Şam'a resmi ziyarette bulundu. Özal'ın heyetinde dışişleri ve içişleri bakanlarının yanı sıra MİT'ten Hiram Abas gibi önemli bürokratlarda yer alıyordu. Görüşmeler sırasında Türkiye PKK terörünü masaya getirirken Suriye'nin tutumu değişmedi: Öcalan ve PKK'lılar siyasi mülteciydiler, hükümet terör eylemleri konusunda son derece hassas ve dikkatliydi ama Suriye'nin kuzey sınırı çok uzun olduğu için sınır ötesi eylemleri her zaman denetlemek mümkün olmuyordu. Suriye ayrıca kendi rahatsızlığını yani su sorununu dile getirerek, Fırat sularının belirli bir miktarının Suriye'ye bırakılmasını öngören bir anlaşma imzalanmasını istedi. Bunun üzerine bu ziyarette iki protokol imzalandı. Bunlardan ilki güvenliğe ilişkili ve taraflar

²⁹⁴ Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 135.

²⁹⁵ Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 47.

²⁹⁶ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 393.

²⁹⁷ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 393.

kendi toprakları üzerinde karşı tarafa yönelik terörist faaliyetlere izin vermeyeceklerini ve silahlı eylemlere katılmış kişileri iade edeceklerini kabul ediyorlardı. İkincisi ise, ekonomik işbirliğine ilişkindi. Bu ikinci protokol Suriye'ye saniyede 500 m³ su verileceğini öngörüyordu²⁹⁸.

Özal'ın bu ziyaretinin uzun vadeli bir sonucu olmadıysa da kısa vadede Suriye kendi topraklarındaki PKK kamplarını taşıdı ve hepsini Bekaa Vadisi'ne taşıdı. Bununla birlikte Türkiye'de eylem yapan PKK'luların Suriye'den geçmelerine izin verdi²⁹⁹. PKK ise her geçen yıl Türkiye'nin canını acıtmaya devam ediyordu. Bir bakıma, Suriye ile imzalanan güvenliğe ilişkin bu protokol istenen faydayı sağlamamıştı. Buna rağmen Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının en yararlı bir şekilde kullanımını konusunda Suriye ve Irak'la, ilgili bakanların katılımıyla Türkiye'de bir konferans düzenlemeyi planladı. 1988 yılı Kasım ayında, Türkiye'nin daveti üzerine her üç ülkenin ilgili bakanlarının inisiyatifleri doğrultusunda çalışmalarına karar verildi³⁰⁰.

Türkiye-Suriye ilişkilerinde önem taşıyan bir başka olay da Ocak 1987 ayında Kuveyt'te toplanan Beşinci İslam Konferansı'nda yaşandı. Bu toplantıdan önce komünist rejimle yönetilen Bulgaristan'daki Tudor Jivkov yönetimi, Türk azınlığa yaptığı baskıları iyice artırmıştı. İşte bu konferansta Türkiye Bulgaristan'ı kınayan bir kararı gündeme sunmuş, ancak Suriye'ye ilaveten FKÖ ve Cezayir, Bulgaristan'ı gücendirmekten çekindikleri için bu tasarıyı desteklemekten kaçınmıştı³⁰¹.

Türkiye, su konusunda bu kadar ince eleyip sık dokurken, Suriye'nin Türkiye aleyhindeki faaliyetlerine neden göz yummuştu? 1990'lı yılların başına kadar, özellikle de 1980'li yılların ikinci yarısında Mihail Gorbaçov döneminde, her ne kadar Sovyetler Birliği'nde batı dünyası için büyük açılımlar yapılmaya başlatılmışsa da, henüz Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı ayakta idi. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki en yakın müttefiki de Suriye'ydi. Suriye, Sovyetler Birliği ile yakın olmanın nimetlerini Türkiye'ye karşı politikalarında avantajlı bir şekilde kullanmayı biliyordu. Suriye, Sovyetler Birliği sayesinde, en azından, Batı Bloku içerisinde yer alan Türkiye'nin kendisine yönelik tacizkar politika izlemesi ihtimalini asgariye indirmiştir. Öyle ki neredeyse Türkiye'nin sıkıntılı olduğu her sahada Suriye bu sıkıntıları yaratanların yanında yer almıştır. Bu faaliyetleriyle de Türkiye karşısında tutunacak sağlam bir dal olarak her seferinde Sovyetler Birliği'ne sarılmış ve sonuçta Suriye-Türkiye ilişkilerinde kendi gücünün ötesinde bir politika izleme alışkanlığı edinmiştir. Suriye'nin bu tutumu Sovyetler'in de işine gelmiş kendisi Ortadoğu'ya aktif olarak girme ve yerleşme şansını yakalamıştır³⁰².

²⁹⁸ Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 137.

²⁹⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 137.

³⁰⁰ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 394.

³⁰¹ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 395.

³⁰² Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 394-395.

17 Temmuz 1988'de İran-İrak savaşının sona ermesi Irak'ın dikkatini kuzey Irak'a çevirmesine yol açtı. Savaştan çıkan Irak birlikleri kuzey Irak'a, 8 yıldan beri silahlı direniş yürüten Kürt muhalif hareketleri üzerine gönderildi. Kimyasal silahlarında kullanıldığı bu hareket neticesi ile birçok Kürt yaşadıkları yerleri bırakarak Türkiye ve İran sınırına doğru kaçtılar³⁰³. Bu sayede kuzey Irak'ta boşaltılan yerlere yerleşen ve kamplarını ve kışın sığınacak yerlerini kuran PKK gücünü daha da artırmıştı. Bu nedenle 1989 yılında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay'ın ağzından PKK'ya karşı askeri önlemlerin artırılacağı ilan edilmişti. Bu sözler PKK'ya caydırmak bir yana, PKK'nın Güneydoğu'daki öğretmen ve doktor gibi bölgeye eğitim ve sağlık hizmetleri veren kişilerine ve ayrıca kurumlarına yaptıkları saldırıları şiddetlendirmelerine neden olmuştu. Bölge halkı güvenlik kuvvetleri ile PKK terör örgütü arasında seçim yapma noktasına gelmişti. Bu durum halka adeta propaganda edilmesine kamuoyuna duyurulması da, PKK terör örgütünün etkisini artırıyor, ona yeni kaynak ve güç sağlamaya yardımcı oluyordu. İşte, Türkiye'nin PKK terörü nedeniyle adeta bunaldığı o yıllarda Türkiye, PKK'ya destek verdiği gerekçesiyle Suriye ile bir kez daha karşı karşıya geliyordu. 1 Ekim 1989 tarihi açıklamasında Türkiye Başbakanı Özal, Suriye'yi düşmanca tutumuyla eleştirmiş, "*Suriye'nin 1987 tarihli protokole uymadığı konusunda ciddi kuşkuları bulunduğu* " ifade ederek, Türkiye'nin su kozunu öne sürmüş ve bunu, "*eğer Suriye imzaladığı protokole uygun hareket etmez ve PKK terör örgütüne destek vermeyi sürdürürse, Türkiye de 1987'de imzalanan ikinci protokole uymayabilir ve Suriye'ye saniyede 500m³su vermekten vazgeçebilir* " şeklindeki sözleriyle açıklamıştır³⁰⁴.

Suriye Türkiye'yle su sorununu kesin çözüme kavuşturmadan PKK kozundan vazgeçmek niyetinde değildi. Türkiye'nin sert tutumuna sertlikle yanıt verdi. 21 Ekim 1989'da iki Suriye MiG-21 savaş uçağı Hatay'ın Samandağ ilçesinde sınırı ihlal ederek bir Türk tapu kadastro uçağını düşürdü. Şam'dan yapılan açıklamada olayın bir kaza olduğu, Türkiye'ye gerekli tazminatın ödeneceği ve suçluların cezalandırılacağı söylene de, Türk kamuoyunun kuşkuları bu açıklamalarla giderilemedi. Suriye politikasını, resmi bir görevli olmamakla birlikte devlet yönetiminde etkisi bilinen Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad dile getirdi; Kasım'da verdiği demeçte bölgede bir Kürt devletinin kurulmasının gerekli olduğunu, PKK'ya siyasal ve lojistik destek verildiğini söyledi. Bunun üzerine İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun Suriye'ye yapacağı ziyaret iptal edildi³⁰⁵.

³⁰³ Baskın ORAN, , *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 138.

³⁰⁴ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 397.

³⁰⁵ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 139.

2.1.2.1. 1991 Körfez Savaşı Sonrası Gelişmeler

Körfez Savaşı sırasında Suriye, ABD'nin başını çektiği Batı ülkeleri koalisyonu içerisinde yer almıştı. Suriye'nin bu tutumunda; Sovyet desteğinin kaybolması ve yeni dünya düzenine ayak uydurma ihtiyacının yanında, İran-İrak savaşı sonrasında güçlü bir silahlı kuvvetlere sahip olan Saddam Hüseyin'e duyulan güvensizlik önemli rol oynuyordu. Zira, İran-İrak savaşında Irak silahlı kuvvetlerinin gelişmesi iki ülke arasındaki güç dengesini Suriye aleyhine değiştirmişti³⁰⁶.

Bu sebeple Körfez Savaşı ve hemen akabindeki gelişmeler Türkiye ve Suriye'yi birbirine yakınlaştırdı. Önce Suriye'nin Irak'a karşı kurulan koalisyonda yer alması, daha sonra ise 1991'de Madrid'de başlayan Arap-İsrail barış sürecine katılması, Ankara'yı, iki kutuplu dünyanın bitişinin bölge için sonuçlarını iyi anlamış görünen Esad rejimi ile diyalog arayışına soktu. Daha da önemlisi, iki ülke de Körfez Savaşı sonrasında Irak'taki gelişmelerden rahatsızdı. Irak'ın toprak bütünlüğünün yeniden kurulması ve ABD'nin Irak'ta devam ettirdiği müdahaleci tavrını eleştirmek, iki ülkenin de bu dönemde politikalarının temel noktasını oluşturuyordu. Bu çerçevede doksanlı yılların yarısında Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde bir düzelme yaşandı³⁰⁷.

Türkiye yeni koşullarda Kürt sorununu çözmek üzere harekete geçti. 12 Şubat 1991'de Dışişleri Bakanı Kurtcebe Alptemoçin Suriye, Mısır ve S. Arabistan'ı kapsayan 7 günlük bir geziye çıktı. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ve Dışişleri Bakanı Faruk El Şara'yla görüşen Alptemoçin'in Şam ziyareti sırasında üç konu ele alındı: Irak'ın durumu, bölgesel suların ortak kullanımı ve sınır güvenliği. Ziyaret sonrasında yapılan ortak bildiride, Türkiye'nin ve Suriye'nin Irak'ın toprak bütünlüğü konusundaki duyarlılıkları açıkça belirtilmişti. Taraflar, savaş sonrasında bölge coğrafyasında bir değişiklik olmaması konusunda isteklerini dile getirdikten hemen sonra, Irak'ın gelecekteki yönetim biçiminin Irak halkı tarafından belirlenmesi gerektiğinin altını çiziyorlardı. Ortak bildiride ayrıca kriz sonrasında Türkiye ve Suriye arasında temasların artırılması, güçlü bir koordinasyon ve işbirliği mekanizmasının kurulmasının önemi belirtiliyordu. Ayrıca sınır güvenliği konusunda olumlu adım atılmıştı. Suriyeli yetkililer, Alptemoçin'e Türkiye'deki iç istikrara önem verdiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte iki ülke arasında varolan bölge sularının paylaşılması konusunda bir yakınlaşma sağlanamadığı da görülüyordu. Ortak bildiride yer alan ifadelerden her iki tarafında kendi görüşlerinde ısrar ettikleri anlaşılıyordu. Buna göre Suriye tarafı "suyun kotalara göre paylaşımı" görüşünü, Türkiye tarafı ise "suyun paylaşımı değil ortak projeler yoluyla kullanımının en verimli şekilde kullanılması" görüşünü savunmuşur³⁰⁸.

³⁰⁶ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 406.

³⁰⁷ Meliha B. ALTUNIŞIK, *Güvenlik Kısırcığında Türkiye – Ortadoğu İlişkileri, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun On Yıl*, Derleyen: Gencer Özcan - Şule Kut, Boyut Kitapları, İstanbul, Kasım 1998, s. 332.

³⁰⁸ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 554-555.

Kuzey Irak'taki PKK kamplarına hareket yaparak bu örgütün etkisini azaltmaya çalışan Türkiye, bir taraftan da aynı maksatla Suriye ile temaslarını sıklaştırıyordu. Dönemin İçişleri Bakanı İsmet Sezgin 14 Nisan 1992'de Şam'a resmi ziyarette bulunmuş ve Suriye'nin PKK'ya verdiği desteği kanıtlayan belgeleri Suriyeli meslektaşına vermişti. Bu belgeler içinde özetle:

- PKK terör örgütü ele başısı Öcalan'ın Şam'da yaşadığına ve Suriye gizli servisi tarafında korunduğuna ilişkin belgeler,
- PKK terör örgütü elemanlarının üzerinden çıkan Suriye kaynaklı sahte kimlikler,
- Suriye'nin SAM-7 füzeleriyle koruduğu Bekaa Vadisi'ndeki PKK kamp ve eğitim merkezinin yerlerine ait bilgiler,
- PKK terör örgütü elemanlarıyla birlikte ölü olarak ele geçirilen Suriyelilerin resimleri ve kimlikleri
- PKK'nın terör eylemleri sırasında yakalanan, örgüt mensubu 25 Suriye vatandaşının ifadeleri,

Özeti yukarda sunulan belgeleri Suriyeli meslektaşına gösteren İsmet Sezgin, "Suriye'nin imzalamış olduğu uluslar arası antlaşmalarla üstlendiği yükümlükleri yerine getirmesini" talep etti. Suriyeli yetkililer ise, Öcalan'ın Suriye'de olmadığını, ancak Bekaa'da olabileceğini belirterek, 1987 protokolüne uyulduğunu fakat "800 km'lik sınırın denetlenmesinin çok zor olduğunu ve sızmaların tamamen engellenemediği" şeklindeki görüşlerini tekrarladılar. Görüşmeler sonunda 17 Nisan 1992'de iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolü³⁰⁹ imzalandı. Bu protokole göre, her iki ülke terörizme karşı iş birliği yapılacağını ve bu maksatla da yasaklı olan terör örgütü üyelerinin ikametine, örgütlenmesine, eğitimine ve propaganda yapmasına izin vermeyeceklerini, yasaklanmış örgütlerle ilgili bilgileri karşılıklı olarak bildireceklerini, sınırlarda silahlı olayların önlenmesi konusunda işbirliği yapacaklarını taahhüt ediyorlardı. Bu protokol hazırlanırken Türkiye protokole PKK ibaresinin de yazılmasını özellikle istemiş ancak başta Suriye bu isteğe tepki gösterse de protokolün 8'inci maddesi Türkiye'nin istediği gibi olmuş ve Türkiye'nin PKK'yla ilgili isteklerini 3 ay içerisinde yerine getirebileceği sözlü taahhüt edilmiştir³¹⁰. Gerçekten de bu protokolün imzalanmasından sonra, Suriye, Bekaa Vadisi'ndeki DEV-SOL örgütüne ait kampları hemen, PKK'ya ait, Mahzun Korkmaz adını verdikleri bir kampı da aynı yılın sonbaharında kapatmıştı³¹¹. 5 Mayıs 1992'tarihli Tercüman gazetesinde ise kampın Sezgin'in Suriye ziyaretinden sonra 4 Mayıs'ta kapatıldığını PKK'lı yönetici tarafından açıklandığını belirtmiştir. Ancak bu sefer PKK Bekaa Vadisi yakınlarındaki Baar Elias'ta yeni bir kamp kurdu³¹².

³⁰⁹ 1987 yılında imzalanan Güvenlik ve İşbirliği Protokolü'ne ek olarak imzalanan bu tutanağın maddelerinin açıklaması için bakınız: *Suriye, PKK'yi dışladı*, Tercüman Gazetesi, 19 Nisan 1992.

³¹⁰ "Bekaa'yi birlikte bombalayalım", Tercüman Gazetesi, 18 Nisan 1992.

³¹¹ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 411-412.

³¹² Erol KURUBAŞ, 1960'lardan 2000'lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 286.

3 Ağustos 1992'de Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Suriye ziyareti Türkiye'nin Bakanı Faruk El Şara'yla görüşen Çetin, Suriye'ye eğer nisan ayında imzalanan güvenlik anlaşmasına bağlı kalırsa, Türkiye'nin Fırat nehrinde üzerine düşen tüm sorumlulukları ve verdiği sözleri yerine getireceğini açıkça ifade etti. Ankara bir kez daha su sorununun PKK terörüyle bağlantısına vurgu yapıyordu³¹³.

Türkiye, Suriye ve Irak'tan oluşan üçlü komite 1992 Eylül ayının sonunda Fırat ve Dicle'nin iklimsel koşulları, hidrolik durumları ve Fırat üzerinde yapılan barajlara yönelik bilgiler görüşüldü ve üç ülkenin de Fırat ve Dicle sularının adil bir şekilde tüm tarafları mutlu edecek biçimde paylaşılmasıyla ilgili sundukları teknik projeler ve öneriler değerlendirildi. Ancak Türk tarafının herhangi bir anlaşma tarihi belirlemesinden önce hükümetle bir dizi görüşme yapmak istemesini bildirmesi üzerine, bu görüşmeler bir anlaşma imzalanmadan sona erdi³¹⁴. Takiben 19 Kasım'da Hikmet Çetin, Suriye'nin terörü suya karşı kullandığını, Türkiye'nin kendi başına terör sorununu çözebileceğini ama Suriye'nin su sorununu Türkiye'siz çözemeyeceğini söyleyerek, Suriye'nin bu konuda daha duyarlı olması gerektiğini belirtti. Başbakan Demirel'in benzer yöndeki uyarıları Suriye'de tepkiyle karşılandı. Suriyeli yetkililer, uluslararası hukuka göre Fırat sularının paylaşılması gerektiğini belirttikten sonra, Türk tarafından yapılan açıklamaların Türkiye'nin amaçları, zamanlamaları ve projeleri hakkında kuşklar yarattığını ve bu kuşkların sadece Suriye'de değil tüm Arap dünyasında yankı bulduğunu açıkladılar³¹⁵. Su konusunu uluslar arası bir konu haline getirmek isteyen Suriye, Aralık 1992'de, Türkiye'ye altı sert suçlamada bulundu. Suriye, Türkiye'yi anlaşmaya yanaşmamakla, uluslar arası hukuk kurallarını ihlal etmekle, hakları gasp etmek ve kötüye kullanmakla, ilişkileri geliştirme yolunda isteksiz davranmakla ve Fırat ve Dicle sularının paylaşılması konusunda nihai bir anlaşma imzalanması konusunu ertelemek için planlar yapmakla suçladı. Türkiye'ye karşı bu suçlamaları yapan ve bunu Arap Ligi'ne götüren Suriye, Arap ülkelerinin Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerindeki herhangi bir projesini desteklememeleri talebinde bulundu. Suriye, Türkiye'nin bu projelerinin suyla ilgili tüm Arap çıkarlarına aykırı olduğunu, suyun gıda güvenliği için ne kadar önemli olduğunu vurgulayarak, Fırat ve Dicle sularının paylaşılması ile ilgili olarak en kısa sürede anlaşmanın imzalanması için Türkiye üzerinde Arap baskısını artırmaya çalışıyordu³¹⁶.

1992 yılının son çeyreğinde Suriye ile Türkiye'nin en iyi anlaşabildiği konu muhtemelen kuzey Irak'la ilgili gelişmelerdi. Daha doğrusu, o dönemde kaynağı batı çıkışlı olan, kuzey Irak'ta yeni bir Kürt devletinin kurulacağına ilişkin spekülasyonlar karşısında iki ülke tıpkı İran gibi gergindi. Suriye ile bir taraftan yukarıda

³¹³ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 556.

³¹⁴ Özlem TÜR, 'Türkiye – Suriye İlişkileri: Su Sorunu', *Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik* Derleyen: Meliha Benli ALTUNIŞIK, s. 119.

³¹⁵ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 557.

³¹⁶ Özlem TÜR, 'Türkiye – Suriye İlişkileri: Su Sorunu', *Türkiye ve Ortadoğu Tarih, Kimlik, Güvenlik* Derleyen: Meliha Benli ALTUNIŞIK, s. 119

belirttiğimiz sıkıntılar yaşanırken, Irak'ın geleceği konusunda İran, Suriye ve Türkiye dışişleri bakanları Kasım 1992 ayı içerisinde Ankara'da bir araya gelmiş ve "bölgede bir Kürt devletinin oluşmasına izin vermeyeceklerini" vurgulayarak, Batı'nın olası bir Kürt devleti kurma girişimine karşı bölgesel bir ittifakın oluştuğunu göstermeye çalışmışlardı³¹⁷.

Suriye ile aslında gergin sayılacak bir ortamda yaşanan gelişmelere rağmen Türkiye, kuzey Irak'la ilgili ortak endişe nedeniyle Suriye ile diplomatik ilişkilerini kesmemeye özen gösteriyordu. Zira Türkiye, ABD'nin Ortadoğu ile ilgili politikalarından iyice endişelenmeye başlamıştı. Bu endişelerinden birini de 1993 yılında ABD'nin Irak saldırısı sırasında yaşayan Türkiye'nin Başbakanı Süleyman Demirel, Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad ile görüşmek üzere Şam'a gitmiş ve görüşmelerden sonra da "Irak'taki sivillere zarar verecek olaylara karşı olduklarını" ortaklaşa açıklamışlardı. Suriye'nin 1993'te PKK'ya olan desteğinde, 1993 yılı ilk yarısında PKK'nın sözde ateşkes uygulaması nedeniyle azalmış gibi idi. Suriye-Türkiye uzlaşmasının meyvelerinden biri de Mart 1993 yılı başlarında DEV-SOL kampının kapatılmasına da vesile olmuştu. Ancak, daha sonra PKK'nın sözde ateşkesi ortadan kalkacak ve Suriye'nin PKK'ya desteği tekrar sürecekti³¹⁸.

1993 yılı Türkiye'nin Kürt sorunu açısından dönüm noktası oldu. Cumhurbaşkanı Özal'ın ölümü ve Demirel'in Cumhurbaşkanı, Çiller'in de başbakan olması üzerine PKK sorununa silahlı çözüm esası belirlendi. Genelkurmay Başkanlığı Türkiye'nin güneydoğusunda düşük yoğunluklu savaş olduğu açıklamasını yaptı ve soruna askeri çözüm getirileceğinin altını çizdi. Yine bu dönemde İsrail ile yaşanan yakınlaşma Arap ülkelerinin tepkisine rağmen Türkiye'nin Ortadoğu politikasında ciddi değişikliklerin başladığına işaret ediyordu³¹⁹.

Kasım 1993'te Suriye başbakanı Fırat sularının paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varılamadığını ileri sürerek, Irak ve Türkiye başbakanlarıyla yapılacak toplantıya katılmadı. Su konusunda yaşanan olumsuz gelişmeler aynı ay içinde iki ülke arasında yeni bir güvenlik protokolünün imzalanmasını engellemedi. Güvenlik Konularında Ortak Memorandum başlığını taşıyan bu belgede Suriye ilk kez PKK'yı terörist bir örgüt olarak nitelendirdi. Bunun üzerine su konusunda ertelenen toplantı 5 Şubat 1994'te gerçekleşti ve Suriye Lübnan'da PKK kampı bulunmadığını, Öcalan'ın Şam'da olmadığını ve Suriye topraklarında PKK faaliyetlerine izin vermeyeceğini belirttiikten sonra Türkiye'den su konusunda ikili görüşme yapma talebinde bulundu. MİT'in Suriye'deki PKK yerleşimlerinde bir azalma olduğunu doğrulamasına rağmen, Türkiye Suriye'yle terör probleminin de çözüleceği bir iş birliği ortamı olmadığı sürece

³¹⁷ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 413.

³¹⁸ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 413.

³¹⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 558.

su konusunda bir anlaşma imzalamanın mümkün olmadığını bildirerek Suriye'nin talebini reddetti³²⁰.

ABD'nin ikili çevreleme politikası çerçevesinde yoğunlaştırdığı Kürt devleti kurma ve KDP ile KYB arasındaki anlaşmazlıkları giderme çabaları 23 Temmuz 1994'teki Paris toplantısıyla zirveye çıkmıştı. Varılan anlaşmada Türkiye'nin güvenlik kaygılarına değinilmediği gibi, Irak'ın toprak bütünlüğünden ve kuzey Irak'taki Türkmenlerin ve Arapların konularından da bahsedilmiyordu. Paris anlaşmasına bölge ülkelerin yanıtı 23 Ağustos'ta Şam'da İran, Suriye ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının yaptıkları toplantıda verildi: Üç ülke de Kürt devletinin kurulmasına muhalefet ettiklerini açıkladılar³²¹.

Şubat 1994'te PKK'yı terörist bir örgüt olarak nitelendiren Suriye'nin PKK'ya desteği, her şeye rağmen sürüyordu. PKK terör örgütü 5-15 Mart 1994 tarihleri arasında elebaşları Öcalan'ın başkanlığında III. Konferanslarını Suriye'de gerçekleştirmiştir³²².

Türkiye'nin ABD ile kuzey Irak konusunda yaşamakta olduğu güven bunalımı devam ederken, Suriye'nin de PKK'ya verdiği desteği çekmemiş olduğu 1995 yılı içerisinde de görülüyordu. PKK terör örgütü III. Konferansında alınan kararlardan, Toroslarla bağlantılı olarak Nur Dağları ve Hatay'da eyleme başlama işlemini 1995 yılı içerisinde hayat geçirmişti. Hatay'da düzenlenen PKK saldırılarının failleri Suriye'den sızarak Türkiye'ye giriyorlardı. Bu durum Türkiye tarafından; Suriye'nin yapılan güvenlik protokolüne rağmen, protokolü dikkate almadığını ve bu nedenle sınır denetimlerine gereken önemi vermediği şeklinde değerlendiriliyordu. Suriye'nin bu tutumu karşısında Türkiye, 1995 yılı yazında, 3 ayda bir yapılması gereken güvenlik ve işbirliği görüşmelerini askıya almıştır. Suriye'nin konuyla ilgili görüşmelere yeniden başlanması talebine ise Türkiye iki önemli şart koşmuştu. Bunlardan ilki, PKK elebaşısı Abdullah Öcalan'ın iadesi yada üçüncü bir ülkeye sınır dışı edilmesi idi. İkincisi ise, Lübnan'daki PKK faaliyetlerinin sona erdirilmesi için Türkiye-Suriye-Lübnan üçlü güvenlik ve işbirliği görüşmelerinin başlatılmasıydı³²³.

Ankara açısından bardağı taşıran son damla ise 1995 yılında Yunanistan ve Suriye arasında Türkiye ile bir çatışma halinde Yunan uçaklarına Suriye hava sahasını kullanma hakkı veren bir anlaşma imzalandığı haberlerinin ortaya çıkması olmuştur. Özetle bu dönemde Türkiye'nin Suriye'ye karşı politikasını hızla sertleştirdiği gözlenmektedir. Bu konuda Ankara'yı kaygılandıran başka bir husus da, o sıralara Suriye ile İsrail arasındaki görüşmelerin sonuçlanmak üzere olduğuna ilişkin beklentilerin artması ve ABD – Suriye yakınlaşmasının belli bir aşamaya gelmesi olmuştur. Bir yandan Arap-İsrail uyuşmazlığının barışçı bir yolla çözülmesini

³²⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 558.

³²¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 558-559.

³²² Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 418.

³²³ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 419.

çıkarlarına uygun gören Ankara, öbür yandan, özellikle Suriye ile İsrail arasındaki olası bir barışın Türkiye açısından etkilerinin olumsuz olacağı düşüncesidir. Bu çerçevede, İsrail tehlikesini bertaraf eden ve ABD ile ilişkilerini rayına oturtan Suriye'nin dikkatini ve gücünü Türkiye'ye çevirebileceğinden ve daha talepkar olabileceğinden endişe edilmeye başlanmıştır³²⁴. İsrail'le Suriye arasındaki görüşmelerde, örneğin su konusunda, Türkiye'nin su kaynaklarından da söz edilmesi Ankara'yı rahatsız etmiştir. Çünkü İsrail'in pozisyonu itibarıyla Türkiye'nin savunduğu sınırı aşan sular kavramından çok, uluslar arası sular tanımlaması yanında olması olasılığı, Türkiye'de böyle bir anlaşma olması sonucunda artan baskılara maruz kalacağı korkusu oluşmuştur³²⁵. Bu bağlamda kendi sorunlarıyla baş başa kalmak istemeyen Ankara, daha aktif bir politika gütmeye doğru hızla yönelmiştir. İşte bu aktif politika, bir yandan Suriye gibi PKK'yı destekleyen ülkelere karşı sertliği getirirken, bir yandan da İsrail'le daha yakın bir ilişki³²⁶ kurmanın olası faydalarını Ankara'nın görmesini sağlamıştır³²⁷.

Türkiye'nin ödün vermeyen tutumu karşısında, Suriye su sorununu uluslar arası platforma taşıma kararı almıştır. Aralık 1995'te Mısır ve Suudi Arabistan'ın dahil olduğu sekiz ülkenin desteğini alarak öncelikle, Türkiye'ye bir nota göndermiştir. Bu notada ikili görüşmelerin derhal başlatılması talep edilmiştir. Türkiye'nin Fırat ve Dicle üzerinde baraj yapmasından dolayı Suriye'ye gelen su miktarının azaldığı ve gelen suyun da epeyce kirli olduğu ileri sürülmüş ve uluslar arası hukuka aykırı olan bu duruma son verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Suriye sonra Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkelerden Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'ın Şam'da toplanmalarını sağlamıştır. Bu toplantı sonucunda yayınlanan bildirimde, Fırat sularının paylaşımı için adil bir anlaşma yapılması gerekliliği vurgulanarak, GAP kapsamında Fırat üzerinde baraj yapılmasının doğru olmadığı ileri sürülmüştür. Buna karşılık, Dışişleri Bakanı Deniz Baykal Suriye'nin PKK'nın merkezi olmaya devam ettiği sürece Fırat'ın sularında bir artış beklenmemesi gerektiğini söylemiştir³²⁸.

24 Aralık 1995 seçimleri sonrasında bir yandan içeride hükümet kurma çalışmaları yürütülürken, öte yandan dış politikada gerilimli bir dönem yaşanıyordu. PKK baskılarından bunalan Türkiye 23 Ocak 1996'da Suriye'ye bir nota göndermiştir. Bu notada yer alan can alıcı noktalar şöyledir:

- Suriye, Fırat sularına ilişkin kendi lehine bir çözümü Türkiye'ye empoze etmek için 1983'ten bu yana PKK'yı kullanarak Türkiye'de örtülü bir savaş sürdürmektedir. Bu savaş nedeniyle Türkiye'nin uğradığı can ve

³²⁴ H.Fahir ALAÇAM, *Suriye Raporu*, Milliyet Gazetesi, 27.01.1994.

³²⁵ Banu GÜVEN, *Şam'la barışta Fırat formülü*, Milliyet Gazetesi, 19.05.1996.

³²⁶ Bu işbirliği ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bakınız: Alptekin DURSUNOĞLU, *Stratejik İttifak Türkiye – İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, Temmuz 2005.

³²⁷ Meliha B. ALTUNIŞIK, *Güvenlik Kısacasında Türkiye – Ortadoğu İlişkileri, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar En Uzun On Yıl*, Derleyen: Gencer Özcan - Şule Kut, s. 338.

³²⁸ Jülide KARAKOÇ, *Türkiye'nin Dış Politikasında Kürt Sorununun Etkisi 1980'lerden Bugüne*, s. 50.

mal kaybının esas sorumlusu, PKK ve liderini ülkesinde ve denetimindeki topraklarda bulunduran ve destekleyen Suriye'dir.

- BM Yasası'nın 2/4 maddesine göre, bu tutumuyla Suriye, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve siyasal özgürlüğüne karşı kuvvet kullanmıştır.
- Suriye, ülkesindeki veya denetimi altındaki topraklarda bütün PKK faaliyetlerine son verilmeli, suçluları yargılamalı ve Abdullah Öcalan ve yardımcılarını Türkiye'ye iade etmelidir.
- Suriye, PKK'yı ve Öcalan'ı topraklarında barındırdığı sürece, Türkiye, Suriye'ye karşı her türlü önleme başvurma hakkına sahiptir. Türkiye bu hakkını uygun gördüğü zaman kullanacaktır³²⁹.

Hemen arkasından 23 Şubat 1996'da İsrail'le askeri işbirliği anlaşması imzalandı ve Nisan ayında İsraili pilotlar eğitim amacıyla Türkiye'ye geldiler. Tüm bu gelişmelere Suriye'nin tepkisi 13 Mart 1996'da Kahire'deki Arap Birliği toplantısının gündemine su sorununu alarak Türkiye üzerindeki baskıları artırmak oldu. Suriye'nin Türkiye'ye karşı Arapları harekete geçirmesi için uygun ortam Türkiye-İsrail yakınlaşması dolayısıyla mevcuttu³³⁰.

8 Temmuz 1996'da güven oyu alan Refahiyol iktidarı döneminde yaşanan iç politikadaki gelişmeler üzerine 28 Şubat 1997 tarihli MGK kararlarının uygulamaya konmasından sonra, 29 Nisan'da Genelkurmay Başkanlığı tarafından düzenlenen bilgilendirme toplantısında Milli Askeri Stratejik Konsept kamuoyuna açıklandı; irtica ve bölücü terör tehdidi birinci öncelikli olarak nitelendirilerek dış tehdidin önüne geçirildi ve bu tehdidi destekleyen ülkeler olarak İran ve Suriye'ye karşı siyasal, ekonomik ve hatta askeri güç kullanma ihtiyacının doğabileceğine işaret edildi³³¹.

Bu gelişmelere takiben 1997 Mayıs ayında Türk Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın İsrail'i ziyareti sırasında iki önemli gelişme meydana geldi. Bunlardan biri, Tayan'ın gezi programına, 1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan beri İsrail'in işgali altındaki Suriye topraklarından Golan Tepelerini de dahil ettirmiş olmasıdır. İkinci ve daha önemli gelişme ise, İsrail ve Türkiye için ortak tehdit oluşturan ülkelerin Suriye, Irak ve İran olarak bildirilmesi ve bu maksatla ortak askeri tatbikatların yapılması üzerine durulmuştur³³².

Bu arada PKK'nın 1996 yılında Akdeniz Bölgesi'nde başlatmış olduğu terör eylemlerini daha batıya kaydırıyordu. Özellikle de Suriye hududundan giriş yaptığı ve Suriye tarafından desteklendiği bildirilen, Amanos Dağlarındaki PKK'lı teröristler, bu bölgede beklenmedik anda gerçekleştirdikleri pusularla sadece Türk güvenlik kuvvetlerini değil, yöre halkını da hedef alıyordu. Nur Dağları yada Amanos Dağları

³²⁹ Şükrü ELEKDAĞ, *Suriye'ye karşı strateji yokluğu*, Milliyet Gazetesi, 21.09.1998.

³³⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 559-560.

³³¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 563.

³³² Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 429.

olarak bilinen bu ormanlık arazide kış koşullarında da barınma imkanı bulan terör örgütünün eylemleri, özellikle dağların güney eteklerinde bulunan Dört Yol ve civarında yoğunlaşıyordu³³³. 15 Ağustos 1997'de Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit, komşuların Türkiye'ye karşı politikalarından yakınmış ve; "Suriye, Türkiye'ye artık resmen hasım durumundadır. Suriye yıllardan beri PKK'ya ev sahipliği yapmaktadır" diye belirtmiştir³³⁴.

Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerini geliştirmesi, askeri açıdan giderek PKK'yı zayıflatması ve KDP'yle ilişkileri başta olmak üzere kuzey Irak politikasının önemli bir parçası haline gelmesi Suriye ve Irak'ın endişelenmesine ve yakınlaşmasına yol açıyordu. Türkiye ilk adımı Suriye nezdinde attı ve 2 Temmuz'da kamuoyunda İyi Komşuluk Forumu adıyla yer alan bir belgeyi Suriye'ye iletti. Söz konusu belgede 10 ilke sıralayan Türkiye, bu ilkelerin kabulü ve uygulanması halinde Suriye'yle iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirileceğini belirtti. Sınırların değişmezliği, terörle mücadelede işbirliği, insan haklarına saygı, içişlerine karışmama, kuvvet kullanmama, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan çözümünü taahhüt etme, terörist örgütlerin diğerinin aleyhine kullanılmasına izin vermeme, uyuşmazlıklara ve yanlış anlaşılmalara yol vermemek için birbirlerine zarar verici faaliyetlerde bulunmama, farklılıkların barışçıl yollardan halledilmesi, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gibi ilkelere uygun davranılması halinde iki ülke arasında ekonomik, kültürel ve diğer alanlarda da işbirliğinin geliştirilebileceği açıklanıyordu³³⁵.

Türkiye'nin ısrarlarına rağmen PKK terör örgütüne ve elebaşısına desteğini sürdüren Suriye'de, Türk güvenlik ve istihbarat birimlerince 1998 yılına kadar tespit edilmiş olan PKK kampları ve PKK'nın diğer örgütlerle ortak kullandığı kamplar şunlardır: Helve Kampı, 22 Şubat Kampı, FKÖ Kampı, Zabedan Kampı, Malule Kampı, Hamburiye Kampı, Lazkiye Kampı, Şemin Nida Kampı, Saray Savunma Kampı ve diğer küçük kamplar³³⁶.

Türkiye-Suriye ilişkileri 1998 sonbaharında daha da gerginleşti. 16 Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş, Suriye'yi PKK'ya destek verdiği için uyararak "Artık sabrımız kalmadı. Eğer gerekli tedbirleri almazlarsa biz Türk Milleti olarak her türlü tedbiri almak zorunda kalacağız" dedi. Suriye sınırı yakınlarındaki Hudut Bölük Komutanlığı'nı denetleyen Ateş, Reyhanlı'da ellerinde bayraklarla kendisini coşkulu bir şekilde karşılayan halka seslendi. Türkiye'nin tüm komşularıyla iyi ilişkiler içinde olmayı arzuladığını ve bu doğrultuda politikalar izlediğini belirten Ateş, ancak Suriye başta olmak bazı ülkelerin Türkiye'nin bu iyi niyetini suistimal ettiğini vurguladı. Ateş şöyle konuştu: "Bütün bu iyi niyetimize ve gayretimize rağmen, bazı komşularımız özellikle ismini açıkça söylüyorum Suriye gibi komşular, iyi niyet ve gayretimizi yanlış tefsir ediyorlar. Apo denen eşkiyayı

³³³ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 432.

³³⁴ Sami KOHEN, *Sıra komşularda...*, Milliyet Gazetesi, 28 Ağustos 1997.

³³⁵ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 565.

³³⁶ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 434-435.

destekleyerek, Türkiye'yi terör belasına bulaştırdılar. Türkiye, iyi ilişkiler konusunda gerekli çabayı gösterdi. Ancak artık sabrımız kalmadı³³⁷" diyerek krizin³³⁸ başladığını belirtmiştir.

1 Ekim 1998'de Cumhurbaşkanı Demirel'in TBMM açılışında yaptığı konuşmada "Türkiye - İsrail ilişkilerini bahane ederek, Arap kardeşlerimizi Türkiye'ye karşı kışkırtmaya kalkışan Suriye gibi ülkelerin davranışı dostça değildir. Esasen Suriye, Türkiye'ye karşı açık bir husumet politikası izlemektedir. PKK terör örgütüne aktif destek sağlamayı sürdürmektedir. Tüm uyarılarımıza ve barışçı açılımlarımıza rağmen hasmane tutumundan vazgeçmeyen Suriye'ye karşı mukabelede bulunma hakkımızı saklı tuttuğumuzu ve sabrımızın taşmak üzere olduğunu bir kere daha dünyaya ilan ediyorum³³⁹" diyerek Türkiye Suriye'ye gözdağı vermiştir. Bununla birlikte askeri hareketliliğe geçen Türkiye'de Başbakan Mesut Yılmaz bunu uyarı dozunu artırarak şu şekilde açıklamıştır: "Şu anda İskenderun'da bir NATO tatbikatı yapılıyor. Deniz ve Kara Kuvvetleri iştirak ediyor. Türk Silahlı Kuvvetleri ise Suriye sınırında ayrı bir tatbikat hazırlığındadır. Türk Silahlı Kuvvetleri ilk kez Suriye sınırında bir tatbikat yapacaktır³⁴⁰". Türkiye'nin askeri hareketliliği ise kamuoyuna şu şekilde yansımıştır: PKK'ya verdiği destek nedeniyle Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in Suriye'yi uyarmasının ardından sınır bölgesinde başlayan askeri hareketlilik sürüyor. Şanlıurfa ve Mardin'de Suriye sınırındaki askeri önlemler artırıldı. Bölgedeki askeri birliklerin büyük bölümü sınıra yakın kesimlerde konuşlandırıldı. Bölgedeki bütün birliklerde izinler kaldırıldı. TÜPRAŞ Batman Rafinerisi'ne Genel Müdürlükten gelen bir talimatla, bölgedeki askeri birliklerin ihtiyacını gecikmeden karşılamak amacıyla benzin ve motorinin öncelikle askeri araçlara verilmesi istendi. Bomba yüklü uçaklar Suriye sınırına yakın kesimlerde keşif uçuşları yapıyor. Uçuşlar çoğunlukla gece gerçekleştiriliyor. Yetkililer açıklama yapmaktan kaçınırken, sınıra en yakın havaalanı olan Batman Askeri Havaalanı'ndan özellikle son 3 gündür uçuşların arttığı dikkat çekti. Ayrıca havaalanına sivil personel dışında hiç kimsenin alınmadığı belirtildi. Son bir haftadır Batman Havaalanı'na nakliye uçaklarıyla askeri malzeme yığılması yapıldığı da alınan bilgiler arasında. Mardin'in Nusaybin ve Kızıltepe ile Şanlıurfa'nın Ceylanpınar İlçeleri arasındaki sınır şeridinde yeni mevziler oluşturuldu. Sınır boyundaki devriye sayıları artırıldı. Güneydoğu'da bazı zırhlı birliklerin de kışlalarından çıkarak arazilere konuşlandığı görüldü. Sınıra 50 kilometre mesafedeki Şanlıurfa'nın Ceylanpınar İlçesi yakınlarında, arazinin çeşitli noktalarına topçu birlikleri konuşlandırıldı. Birlikler gece kışlalarına dönüyor. Muğla'daki Aksaz Deniz Üssü'nde bulunan savaş gemilerinden bazıları Akdeniz'e açılarak görevlerine burada devam etmeye başladı³⁴¹.

³³⁷ Ferhat DERVIŞOĞLU, *Suriye'ye uyarı: Sabrımız kalmadı*, Milliyet Gazetesi, 17 Eylül 1998.

³³⁸ Bu krizin çıkma sebeplerini uluslararası ve ülke içi gelişmeler ışığında bağlantı kurarak yorumlama için bakınız: Robert OLSON, *Türkiye'nin, Suriye, İsrail ve Rusya İle İlişkileri 1979-2001*, Orient Yayınları, Ankara, Şubat 2005, s. 12-23.

³³⁹ *Demirel umut aşıladı*, Milliyet Gazetesi, 2 Ekim 1998.

³⁴⁰ Fikret BİLA, *Asker emir bekliyor*, Milliyet Gazetesi, 3 Ekim 1998.

³⁴¹ *Askerler mevzi kazıyor*, Hürriyet Gazetesi, 6 Ekim 1998.

Türkiye'nin tutumuna ilk tepki İsrail'den geldi ve Ankara ile Arap ülkelerinin beklentilerinin aksine İsrail, Türkiye ile Suriye arasında patlak veren kriz konusunda siyasal ve askeri destek vermeyeceğini açıkladı³⁴². Böyle bir durumun Ortadoğu barış sürecine zarar vereceğini düşünen İsrail, Suriye sınırında yapmayı planladığı askeri tatbikatı da iptal ettiği gibi, bu bölgeden askeri birliklerini de çekti. Ortadoğu devletlerinin tepkilerine gelince; Irak Suriye'nin yanında yer alırken, Ürdün, Suudi Arabistan ve İran Türkiye'yi itidale davet ettiler. Libya lideri Kaddafi ise, Suriye'ye yapılacak bir saldırıyı kendisine yapılmış sayacağını belirtmiş ancak bu açıklamayı ne Türkiye ne de Suriye ciddiye almıştır³⁴³. ABD'den de savaş bağlamında destek gelmemesi üzerine, askeri hazırlıklarını tamamlayan Türkiye krizin çözümünde diplomatik girişimlere yeşil ışık yaktı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi arabuluculuk rolü üstlenerek, mekik diplomasisi başlattılar³⁴⁴.

Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ve İran Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi'nin bizzat Şam'a giderek Esad'la yapmış oldukları görüşmelerde Türkiye'nin kararlılığı hakkında açıklamış oldukları bilgiler, ABD'nin uyarıları, özellikle de Türkiye'nin 45 günlük süre belirten ve ödün vermeyen tehdidi sonuç vermiş, Suriye geri adım atmaya karar vermişti. Suriye, 15 yıldır Türkiye'ye karşı kullandığı en önemli dış politika enstrümanı PKK ve elebaşısı Öcalan'dan vazgeçmek zorunda kalmıştı³⁴⁵.

2.1.2.2. Adana Mutabakatı

Diplomatik kanalların devreye girmesiyle birlikte olumlu gelişmeler kaydedildi ve 17 Ekim'de Öcalan Suriye'den ayrıldı. Bu somut adımın atılması üzerine, 19-20 Ekim 1998 tarihinde iki ülke yetkilileri Adana'da bir araya geldiler. Yapılan görüşmelerden sonra türk heyeti adına Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Büyükelçi Uğur Ziyal, Suriye heyeti adına da Siyasi Güvenlik Başkanı Tümgeneral Adnan Badr Al Hassan tarafından imzalanan ve Adana Mutabakatı olarak adlandırılan tutanakta Suriye'nin taahhütleri şu şekilde sıralanmaktadır³⁴⁶:

- Öcalan şundan itibaren Suriye'de değildir ve kesinlikle Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir. PKK unsurlarının da Suriye'ye girmesine izin verilmeyecektir.
- PKK kampları şundan itibaren faaliyette değildir ve faaliyete geçmelerine izin verilmeyecektir. Birçok PKK'lı tutuklanmış ve adalete

³⁴² Suriye, Türkiye ve İsrail arasındaki stratejik ittifak dolayısıyla İsrail'in yaptığı bu açıklamayı güvenilir saymamış ve İsrail'den bir müdahale gelmemesini göz ardı edememiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Alptekin DURSUNOĞLU, *Stratejik İttifak Türkiye – İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, s. 191.

³⁴³ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 442.

³⁴⁴ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 566.

³⁴⁵ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 444.

³⁴⁶ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 566.

sevk edilmiştir. Listeleri vardır ve Suriye bu listeleri Türk tarafına iletmiştir.

- Suriye topraklarından kaynaklanan ve Türkiye'nin güvenlik ve istikrarını bozmaya yönelik hiçbir faaliyette karşılıklılık ilkesi çerçevesinde izin vermeyecektir. Suriye, toprakları üzerinde, PKK'nın silah, lojistik malzeme ve parasal destek teminine ve propaganda yapmasına müsaade etmeyecektir.
- Suriye, PKK'nın terörist bir örgüt olduğunu kabul etmiştir. Ülkesinde, diğer terör örgütleri yanında, PKK ve tüm yan kuruluşlarının bütün faaliyetlerini yasaklamıştır.
- Suriye, ülkesinde PKK'nın eğitim ve barınma amaçlı kamp ve diğer tesisler oluşturmaya ve ticari faaliyetlerine izin vermeyecektir. PKK mensuplarının üçüncü bir ülkeye geçişleri için ülkesini kullanmalarına müsaade etmeyecektir.
- Suriye PKK terör örgütünün elebaşısının Suriye topraklarına girmemesi için bütün tedbirleri alacak, sınır kapılarını bu yolda talimatlandıracaktır.

Tutanakta, tarafların değinilen bu tedbirlerin etkili ve şeffaf bir biçimde uygulamaları yönünde bazı mekanizmalar oluşturmayı kararlaştırdıkları belirtilmektedir³⁴⁷;

- İki ülke üst düzey güvenlik yetkilileri arasında derhal ve doğrudan telefon hattı tesis edilecek ve kullanılmaya başlanacaktır.
- Taraflar, bir diğerinin diplomatik temsilciliklerine ikişer özel görevli atayacaklar ve bu görevliler misyon şefleri tarafından bulunulan ülke makamlarına takdim edileceklerdir.
- Türk tarafının, terörle mücadele bağlamında, güvenliği artırıcı tedbirlerin ve bunların etkinliğini denetlemek üzere bir sistem kurulması önerisini Suriye, kendi makamlarının onayına sunacağını ve sonucu hakkında en kısa sürede bilgi verileceğini belirtmiştir.
- Taraflar, Lübnan'ın da muvafakatının alınması kaydıyla, PKK terörüyle mücadele konusunu üçlü çerçevede ele almayı kararlaştırmışlardır.
- Suriye tarafı, bu tutanakta sözü edilen hususların uygulanması ve somut sonuçların sağlanması için gerekli tedbirleri alacağını taahhüt etmiştir.

2.2. YUMUŞAMA DÖNEMİ

Adana Mutabakatı'nın ardından Türkiye'nin üzerinden büyük bir yük kalkmıştı. Ancak, Türk yetkililer Suriye'ye karşı ihtiyatı elden bırakmıyor, Suriye'nin taahhütlerini yerine getirip getirmeyeceğini izleneceğini bildiriyorlardı. İki ülke Dışişleri Bakanlarının arasında yapılan görüşmelerde siyasi ilişkilerde uyulacak ilkeler üzerinde tartışmalar sürerken, ekonomik ve teknik konularda daha hızlı gelişmeler yaşanıyordu.

³⁴⁷ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 566-567.

Mart 1999'da çifte vergilendirmenin kaldırılması ve karşılıklı yatırımların teşviki konularında anlaşma taslakları hazırlanmış, Karma Ekonomik Komite toplantıları yapılmış ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 700 milyon dolara yaklaşmıştır³⁴⁸.

Suriye-Türkiye ilişkileri artık önemli bir düzelmeye girmişti. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın ölümü üzerine, 10 Haziran 2000'deki cenaze törenine Türkiye en üst düzeyde, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in katılımıyla temsil edilmişti. Bu durum kuşkusuz, Türkiye'nin Suriye ile normalleşme sürecine verdiği önemin bir göstergesi idi. Suriye de bu ilgiyi karşılıksız bırakmamış ve yeni Devlet Başkanı, Hafız Esad'ın oğlu Beşşar Esad da, aynı yılın Kasım ayında Başbakan Abdülhalim Haddam'ı bir dizi görüşmeler için göndermekten geri kalmamıştır³⁴⁹.

2000'den itibaren ilişkilerde gözlenen ilk değişim, Adana Mutabakatı'na uygun bir şekilde, karşılıklı üst düzey ziyaretlerdeki artışlardı. Suriye'nin Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek yönündeki siyasi iradesi, Suriye İçişleri Bakanı Harba'nın 26 Eylül 2000'de ve Suriye Devlet Başkanı'nın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretler sırasında vurgulanmıştır³⁵⁰. Bu sayede hem iki ülke arasındaki sağlıklı bir diyalog ortamı oluştu hem de başta güvenlik olmak üzere bir çok alanda ikili anlaşmalar imzalanarak ilişkiler derinleştirildi. İlişkilerin ilerleme kaydettiği üç temel alandan bahsedilebilir: Güvenlik, su ve ekonomi³⁵¹.

Güvenlik konusunda temaslar iki alanda odaklandı. Birincisi, iki ülke arasında daha genel kapsamlı bir askeri işbirliğinin sağlanmasıydı. Bu konudaki ilk önemli ziyaretler Ocak 2001'de karşılıklı olarak yapıldı. Sonuçta, 19 Haziran 2002'de Askeri İşbirliği Anlaşması ile Askeri Eğitim Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması imzalandı. İkincisi, terör ve kaçakçılıkla mücadele idi. 10 Eylül 2001'de yasadışı göçlerle mücadele alanında Geri Kabul Anlaşması ve iki ülke içişleri bakanlıkları arasında İşbirliği Anlaşması yapıldı. İkili ilişkilerin bir diğer sorunlu alanını oluşturan su meselesinde ise Türkiye, daha 25 Ocak 2001'de Suriye'ye su akışını artırıp iyi niyetini göstermek istemiştir. Temmuz 2001'de taraflar arasında imzalanan İşbirliği Anlaşması ile, henüz nihai bir karara varılamamış ise de, olumlu işaretler ortaya çıkmaya başlamıştır³⁵². Ekonomik ilişkiler ise hızla gelişme göstermekteydi. İki ülke arasında halen 1 milyar dolar civarında olan ticaret hacminin, 2006 'da yürürlüğe girecek olan Serbest Ticaret Anlaşması'nın yanında enerji alanında da bazı işbirliği girişimleri başlatılmasıyla en kısa zamanda 5 milyar dolara çıkarılması planlanmaktaydı³⁵³.

³⁴⁸ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 452.

³⁴⁹ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 452.

³⁵⁰ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diploması*, Mkm Yayıncılık, Bursa, Ekim 2008, s. 637-638.

³⁵¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 402.

³⁵² Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 402.

³⁵³ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diploması*, s. 640.

1998 yılının son çeyreğinde başlayan Suriye-Türkiye ilişkilerindeki gelişmeler, 6 Ocak 2004'te Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'ın Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaretle doruğa çıkmıştır. Suriye-Türkiye ilişkilerinin yeni şekil almasındaki milat her ne kadar Adana Mutabakatı ise de, "Beşşar Esad'ın Türkiye ziyareti"³⁵⁴ de bir o kadar değerli ve önemli bir olaydır. Çünkü Beşşar Esad, 57 yıl sonra Türkiye'ye gelen ilk Suriye Devlet Başkanı olarak üç günlük tarihi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Türk Cumhurbaşkanı Sezer'in davetlisi olarak gelen Esad'ın ziyareti ile her iki ülke siyasetleri ve halkının birbirini tanımlamada bir zihniyet yenilemesi yaşadığı veya normal duruma döndüğü söylenebilir. Bu normalleşme karşılıklı beyanlarda da açıkça dile getirilmiştir. Esad'ın ziyaretinde onuruna verilen yemekte Sezer: "*Türkiye ve Suriye arasında ortak tarihi ve kültürel değerlere dayalı köklü bağlar, ülkelerimiz ve uluslarımız arasındaki dostluk ilişkilerinin temelini ve parlak geleceğinin güvencesi oluşturmaktadır... Türkiye-Suriye ilişkilerinde son yıllarda yaşanan olumlu gelişmeler, ülkelerimiz arasındaki işbirliği alanlarını genişletmiş, uluslarımızın gönenc düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmuştur...*". Esad da Türkiye ziyareti öncesi verdiği röportajda paralel ifadeler kullanmıştır: "*Tarihsel ilişkilerimize baktığımızda ilişkilerimizin özünde karşılıklı çıkarın yanı sıra kaderimizin de ortaklığı söz konusudur. Örneğin Osmanlı döneminde ortak bir devletimiz vardı... Bir dönem Suriye ile Türkiye arasında yaşanan sorunlara gelince... Biz bunları o dönemde yaşanan uluslar arası ve bölgesel gelişmelerden ayrı tutamayız. Şimdi yapmaya çalıştığımız şey ise ilişkilerimizi doğal olan durumuna geri getirmektir...*"³⁵⁵. Bu ziyaret ile iki ülke için önemli bulunan iki hususun altını çizmekte fayda vardır. Bunlar³⁵⁶:

- Bu ziyaret ile Suriye-Türkiye ilişkileri tek bir siyasi irade altına alınıyordu. Yani, Suriye Devlet Başkanı, iki ülke ilişkilerinin geleceğini kendi himaye ve inisiyatifine alıyordu.
- İkinci önemli gelişme ise Hatay konusundaki gelişme idi. Beşşar Esad'ın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile görüşmesi sırasında; "çifte vergilendirmenin kaldırılması ve karşılıklı yatırımların teşviki ve mevcut turizm anlaşması çerçevesinde "6'ncı Turizm Protokolü" olmak üzere üç ayrı anlaşmaya imza atılmıştı. Diplomatik kaynaklardan alınan bilgiler göre , bu anlaşmaların metinlerinde uluslar arası hukuka atıf yapılmıştır. Hatay'da uluslar arası hukukta Türkiye'nin topraklarına ait olduğuna göre, bundan sonra Suriye'nin eski iddiasını sürdürmekte zorlanacağı muhakkaktır.

İki ülke arasındaki 1999 yılına ait 539 milyon dolarlık ticaret hacmi, siyasi yakınlaşmanın hızlandığı 2003 yılında 821 milyon dolara ulaşmıştır. Gelişen ticari ilişkilerde, istatistiklere yansımayan fakat önem arz eden sınır ve bavul ticareti de

³⁵⁴ Bu ziyaretin daha ayrıntılı değerlendirmesi için bakınız: Sami KOHEN, *Hem ziyaret hem ticaret'ten öte...*, Milliyet Gazetesi, 07.01.2004.

³⁵⁵ Yasin ATLIOĞLU, *Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında Suriye*, STRATEJİK ÖNGÖRÜ DERGİSİ TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi, TASAM Yayınları, Yıl 2, Sayı 6, 2005, s. 140.

³⁵⁶ Celalettin YAVUZ, *Geçmişten Geleceğe Suriye – Türkiye İlişkileri*, s. 458-461.

dikkate alındığında, Türkiye'nin Suriye dış ticaretinde ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. 2003 yılı içinde iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri geliştirmeyi amaçlayan Karma Ekonomik Komisyonu 6. Dönem Protokolü (29.08.2003) ve Beşşar Esad'ın 2004 Türkiye ziyareti sırasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Antlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Korunması Anlaşmaları (06.01.2004) imzalanmıştır. Suriye'nin 2003 Aralık ayında AB ile imzaladığı anlaşma ve AB'nin güneye açılım politikaları çerçevesinde Türkiye-Suriye arasında gerçekleşecek Serbest Ticaret Anlaşması'nın, iki ülke arasındaki ticaret hacmini geliştireceği ve ekonomik açıdan stratejik ortaklığa yol açacağı öngörülmektedir. Nitekim Suriye'nin tereddütler taşımasına rağmen planlı diplomatik girişimler sonucu STA, Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın 2004 sonunda yaptığı Suriye ziyaretinde imzalanmıştır. Bu anlaşmayla ticaret hacminin 2005 yılında 2 milyar dolara çıkması hedeflenmektedir³⁵⁷.

2.2.1. Irak'ın İşgali ve Kürt Sorunu Çerçevesinde Gelişen İlişkiler

İlişkileri etkileyen bölgesel dinamiklerin başında, ABD tarafından 2003 yılında Irak'ın işgali gelmektedir. Suriye'de Türkiye gibi işgale karşı çıkıyordu; çünkü işgal, her şeyden önce, ABD muharip birliklerinin Suriye'nin yanı başında konuşlanmasına yol açarak ABD baskısı altındaki ülkenin kuşatılmışlık hissini artırmaktaydı. İkinci olarak, işgal sonucunda Irak'ın etnik ve mezhepsel temelde parçalanma olasılığı, Irak gibi çok etnikli ve çok mezhepli olan bir yapıya sahip olan Suriye'de ister istemez bir tedirginlik meydana getirdi. Bu ikinci neden, benzer sorunlardan mustarip olan Türkiye ile Suriye arasında yeni bir işbirliği doğurdu. Irak'taki gelişmeleri kontrol altında tutmak amacıyla gerçekleştirilen Irak'a Komşu Ülkeler Toplantıları ve bu çerçevede kuzey Irak'taki Kürt bölgesinin bağımsızlık kazanma olasılığın karşı oluşan Türkiye-Suriye-İran bloku, bu işbirliğinin en önemli göstergesiydi³⁵⁸. Ayrıca Türkiye, 2003 Ocak-Mart aylarındaki Irak krizi boyunca Suriye ile diyalog içerisinde olmuş; Irak'ın işgali sonrasında da ABD ve İsrail'in Suriye'ye yönelik olası bir saldırıyı gündeme getiren jargona tepki göstererek bir anlamda Suriye'ye destek vermiştir³⁵⁹.

Irak'ın işgaliyle birlikte, iki ülkenin kendi içinde yaşadığı Kürt sorunu da yeni bir boyut kazandı. 1998 Adana Mutabakatı uyarınca Suriye PKK'ya olan desteğini çekmişse de, kendi Kürtleri ile sorun oluşturmasından tedirgin olduğu için, bu örgütle açıktan mücadele etmiyordu. Ama Mart 2004'te Suriye'nin Kürt yoğunluklu kenti Kamışlı'da bir futbol maçı sonrasında meydana gelen ve rejim karşıtı bir havaya bürünen etnik çatışmalar Suriye'nin kendi Kürt meselesi ve bunun kuzey Irak'taki siyasal gelişmelere duyarlılığı konusunda teyakkuza geçmesine neden oldu³⁶⁰.

³⁵⁷ Yasin ATLIOĞLU, *Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında Suriye*, s. 141.

³⁵⁸ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 413-414.

³⁵⁹ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 638.

³⁶⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 414.

Kamışlı ayaklanmasını çok sert bir şekilde bastıran Suriye yönetimi, 2004'te silahlı eylemlerine yeniden başlayan PKK'nın Suriye'deki uzantılarıyla mücadeleye daha somut destek vermeye başladı. Bu bağlamda en dikkat çekici gelişmeler şöyle sıralanabilir³⁶¹:

- 2003-2007 arasında toplam 73 PKK'lı Suriye tarafından Türkiye'ye teslim edildi ve böylece Suriye Türkiye'ye en fazla PKK2lı teslim eden ülke oldu.
- Temmuz 2005'te PKK'nın Bingöl'de gerçekleştirdiği bir saldırı Suriye tarafından kınandı; bu, Suriye'nin resmen kınadığı ilk PKK eylemidir.
- Nisan 2007'de iki ülke, Suriye'deki PKK unsurlarına yönelik bir operasyon gerçekleştirdi ve aralarında PKK'nın Suriye'deki lideri Sadık Aslan'ında bulunduğu 7 kişi yakalandı.
- Ekim 2007'de Türkiye'nin kuzey Irak'a ABD'nin itirazına rağmen sınır ötesi operasyon gündeme aldığında, Beşşar Esad'ın böyle bir askeri tedbirin arkasında olacaklarını açıklamasıyla, Türkiye'nin kuzey Irak'a yönelik bir operasyonu Suriye tarafından ilk defa desteklenmiş oldu.
- Haziran 2010'da 11 PKK'lının Suriye güvenlik güçleri tarafından öldürülmesinin ardından gerçekleşen operasyonda PKK'yla ilişkin 400 kişinin gözaltına alındığı iddia edildi.

³⁶¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 414-415.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ

3.1. IRAK'TAKİ KÜRT SORUNUNA KISA BİR BAKIŞ

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı hakimiyetinde, bu savaştan sonra İngiliz hakimiyetinde ve 1930 yıllardan itibaren ilan edilen Irak Devleti hakimiyetinde olan Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı kuzey Irak bölgesinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve II. Abdülhamid'in tahttan uzaklaştırılmasıyla isyanlar başlamıştır. Bu çerçevede isyan eden İbrahim Paşa öldürülmüş, Berzenci ailesinden Şeyh Said ise bazı aşiretleri yanına alarak geniş kapsamlı bir ayaklanma başlatmış ve ayaklanma kontrol altına alınamayınca, davet edildiği Musul kentinde halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür. Bu linç hadisesini yönetimin tezgahladığını bilen Şeyh Mahmut Berzenci isyanı sürdürmüş ve babasının intikamını almaya çalışmıştır³⁶².

Süleymaniye şehrinde doğan ve bu bölgede etkin olan Kadiri cemaatine mensup şeyh Mahmut Berzenci, babası şeyh Said'in 1909 yılındaki Şüpheli ölümünden sorumlu tuttuğu Osmanlı yönetimine karşı İngiliz yanlısı bir tutum sergileyerek İngiltere güdümünde Süleymaniye valiliğini elde etmiştir. Şeyh Mahmut Berzenci İngilizlerin sayesinde kazanmış olduğu Süleymaniye valiliğinden çok daha öte tüm Kürtlerin kralı olmak gayesi ile hareket etmiş ve ABD Başkanı Wilson tarafından ilan edilmiş olan „Wilson Prensipleri“ doğrultusunda kendi kaderini tayin hakkını kullanmak istediğini belirterek kendi liderliğinde bağımsız bir Kürt devleti kurmak istemiştir. İngiltere ile bu noktada anlaşmazlığa düşen Şeyh Mahmud Berzenci, desteğini aldığı İngilizlere karşı hiç düşünmeksizin saldırıya geçerek 1919 Mayıs'ında Süleymaniye merkezli bağımsız bir Kürt devleti kurduğunu ilan edince İngilizlerin şiddetli hava saldırılarına maruz kalmış ve yaralı olarak esir alındıktan sonra Hindistan'a sürgün edilmiştir. İngiltere ile Musul Vilayeti konusunda sorunlar yaşayan Mustafa Kemal önderliğindeki Türk yönetimi bu bölgede asıl ismi Ali Şefik El-Mısri olan Özdemir Bey vasıtasıyla İngilizlere karşı üstün gelmeye başlamış hatta işgal altındaki Süleymaniye şehrini İngilizlerin elinden almıştır. Türklerin özellikle Kürt aşiretleriyle beraber hareket ederek bu başarıları elde etmesi Irak'ın kuzeyindeki aşiretler arasında hareketlenmelere neden olmuştur. Kendileri aleyhine gelişmeler olacağını sezen İngilizler Hindistan'a sürgüne gönderilen Şeyh Mahmud Berzenci'yi affederek geri getirmişlerdir. Fakat 1919'da İngiliz politikalarından farklı bir yönelim sergilediği için Hindistan'a sürgüne gönderilen birisi iken Irak'ta yaşanan kimi sorunlara çözüm olması amacıyla geri getirilen Şeyh Mahmud Berzenci Eylül 1922 yılında doğum yeri de olan Süleymaniye'de kendisini Kürdistan Kralı ilan etmiştir. Kürtlerle Türkler İngilizlere karşı mücadele veren Özdemir Bey ve kimi Arap aşiretleri ile de görüşmüş olması İngiltere'nin sabrını taşırması ve Şeyh Mahmud Berzenci'nin krallığını ilan ettiği Süleymaniye şehri İngiliz savaş uçaklarınca bombalanarak şehir 1924 yılı Temmuz ayı

³⁶² Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları*, Pegasus Yayınları, Ocak 2008, İstanbul, s. 25.

itibariyle işgal edilmiştir. İki kez kendi liderliğinde bir Kürt devleti kurma girişiminde bulunan ve netice itibariyle başarısız olan Şeyh Mahmud Berzenci bundan sonraki süreçte tam anlamı ile büyük bir ayaklanma gerçekleştirme olanağına sahip olamamıştır. 1927 yılında İngiliz yönetimi tarafından affedilen Şeyh Mahmud Berzenci 30 Haziran 1930'da İngiltere ile Irak arasında imzalanan ve Irak'a bağımsızlık verilmesini öngören antlaşmada Kürtlere hiçbir şekilde değinilmemiş olmasından ötürü tekrar silaha sarılmış ancak 1931 yılı başlarında yakalanarak ülkenin güneyindeki Ur kentine sürgün edilmiştir. Böylece Şeyh Mahmud Berzenci Irak siyasi sahnesinden silinmiştir³⁶³.

1903'te gerçekleşen bir diğer isyan Barzan bölgesinde Şeyh Abdüsselam Barzani'nin gerçekleştirdiği isyandır. Bölgenin 20'nci yüzyıldaki tarihine damgasını vurmuş olan Barzaniler, Nakşibendiliğin Halidi kolundan olup şeyhlik kendilerine Seyyid Taha el-Nehri tarafından Barzan aşiret lideri Taceddin'e şeyhliğin verilmesi ile bölgede önemli bir dini güç oluşturmuşlardır. Bu ailenin liderlerinden Taceddin'in oğlu Şeyh Abdüsselam Arazi Kanunu çerçevesinde aşiretinin yerleşik düzene geçirilmesi söz konusu olduğunda ayaklanmıştır.

Şeyh Abdüsselam 1907'de bazı aşiret liderleri ile birlikte Babiali'ye bir telgraf dilekçe ile başvurup, Kürt dilinin bölgede resmi dil olmasını, öğretim dilinin Kürtçe olmasını, bölgedeki yönetici ve memurların Kürt olmasını, vergi sisteminde yapılan düzenleme ile bölgeden alınacak paranın bölge için sarf edilmesini talep edince, bölgeye yürüyen güvenlik güçleri direnişe geçen Barzan aşiretini ve bağlı aşiretleri bozarak, liderlerini tutuklamış ve Musul hapishanesine yollamıştır. Barzanlar 1909'da 2'nci Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra İttihatçılar tarafından hapisten çıkarılmış ve affedilmişlerdir. 1913 yılında Musul valiliğine gelen Süleyman Nazif, aşiretin asker ve vergi vermemekte direnmesi üzerine aşiretin üzerine asker yürütmüş, Şeyh Abdüsselam İran'a sığınmıştır. Şeyh Abdüsselam, İran'dan Tiflis'e geçerek Rus yetkililerle görüşmüş ve Osmanlı'ya karşı yardım vaadi alarak aldıktan sonra geri dönüş yolunda yakalanarak 1915 yılında idam edilmiştir³⁶⁴.

Şeyh Abdüsselam Barzani'nin idam edilmesinin ardından aşiretin başına geçen 18 yaşındaki Şeyh Ahmet Barzani Şeyh Mahmud Berzenci'nin 1919'da İngilizlere karşı gerçekleştirmiş olduğu ayaklanmaya kardeşi Mustafa Barzani liderliğinde bir birlik göndererek destek olmuştur. Irak'taki Kürtlerin yaşadığı coğrafyanın kuzeyinde etkin olan Nakşibendi cemaatine mensup Şeyh Ahmet Barzani bir taraftan çevredeki aşiretlerle bir mücadele içine girmişken diğer taraftan da İngiliz mandası altındaki merkezi yönetime bağlı olmak istemediği için silahlı bir mücadele vermiştir. Özellikle Şeyh Ahmet Barzani'nin dini yönden bazı uç faaliyetlerde bulunduğu iddiası dinlerine son derece bağlı olan diğer bazı Kürt aşiretler tarafından memnuniyetsizlikle karşılanmış ve buna karşı mücadele verilmiştir. Böylesi bir mücadelenin içinden zaferle ayrılan Barzan aşireti diğer taraftan Mart 1931 itibariyle merkezi yönetime karşı

³⁶³ Hasan Tevfik GÜZEL, *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009, s. 4-6.

³⁶⁴ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 26.

ayaklanmaya başlamıştır. Irak'ın bağımsızlığını kazanarak Milletler Cemiyetine üye olduğu 1932 yılında çatışmaların şiddetlenmesi neticesinde İngiliz savaş uçakları aşiretin köylerini bombalamış ve aşiret bir bozguna uğrayarak Türkiye'ye sığınmıştır. Türkiye'de yaklaşık 10 ay kadar kalan, aralarında aşiret reisi Şeyh Ahmet Barzani ve Mustafa Barzani'nin de bulunduğu yaklaşık 200 kişilik Kürt grup için Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı, İsmet İnönü'nün başbakan olduğu 22 Haziran 1932 tarihinde hükümet tarafından sığınma için özel bir izin çıkarılmış ve Şeyh Ahmet Barzani Ankara'ya, Mustafa Barzani ve yanındakiler de Erzurum ve civarına yerleştirilmişlerdir³⁶⁵.

1934 yılında ilan edilen af neticesinde Türkiye'den Irak'a geri döndükleri sırada tutuklanan Şeyh Ahmet Barzani'nin yerine Barzani aşireti içerisinde en ön plana çıkan isim daha sonraları da tek başına aşiret reisi olan Şeyh Ahmet Barzani'nin küçük kardeşi Molla lakaplı Mustafa Barzani olmuştur. 14 Mart 1903 tarihinde Hakkari yakınlarındaki Barzan köyünde doğmuş olan Mustafa Barzani daha önce sürgün edildiği Süleymaniye şehrinden kaçarak İran sınırından doğum yeri olan Barzan'a gelmiş ve buradan 1943 yılı ortasından itibaren Irak birliklerine karşı isyan hareketini başlatmıştır. Mustafa Barzani'nin başlatmış olduğu bu isyan hareketi gelecekte oluşturulacak olan Kürt siyasi partilerinin de temelini oluşturan Birayeti Derneği, Darker Örgütü, Kürdistan Komünist Partisi, Rızgari (Kurtuluş) Partisi, Rerast (Doğruyol) Örgütü, Hevi (Umut) Örgütü ve Barzani'nin kendi kurmuş olduğu örgütü olan Azadi (Özgürlük) Konseyi isimli kimi yapılar tarafından büyük destek görmüş ve bu sayede geniş halk kitlelerine ulaştırılabilmektedir. Berzenci hareketinin ardından Kürt isyanlarında ön plana çıkan Barzani aşiretinin Şeyh Ahmet Barzani sonrası lideri olan Molla Mustafa Barzani'nin girişimi olduğu bu isyan hareketine karşı Irak yönetiminin zaman zaman kimi olumlu girişimleri söz konusu olmuşsa da tarafların karşılıklı olarak uzlaşmaması neticesinde iki taraflı saldırılar yer yer daha da şiddetlenmiş ve sonunda İngiliz destekli Irak kuvvetleri Barzani önderliğindeki bu hareketi 1945 yılı sonlarına doğru bozguna uğratmıştır. Almış olduğu bu yenilginin ardından Molla Mustafa Barzani 1945 yılı Kasım ayı içerisinde yanındaki aşiret mensupları ile birlikte İran'da Kürtlerin yoğun olarak yaşamakta olduğu bölgeye göç etmiştir³⁶⁶.

İran'a geçiş Molla Mustafa Barzani için yepyeni bir deneyime vesile olmuştur. İran'ın Mehabat kentinde Kadı Muhammed liderliğinde önce Kürdistan Demokrat Partisi ve sonra Sovyet teşviki ile Mehabat Kürt Cumhuriyeti kuruluyordu. Barzani bu prematüre devletin hizmetine aşireti ile birlikte girmiş ve kendisine general rütbesi verilmiştir. Ancak Sovyetlerin geri çekilmesinden sonra İran Ordusu Mehabat'ı geri almış ve hareketin liderlerini idam etmiştir. Açıkta kalan Barzani ise Sovyetler Birliği'ne sığınmış ve 1958 senesine kadar burada kalmıştır³⁶⁷.

Irak Kürt hareketini asıl etkileyen ve yönlendiren örgüt Molla Mustafa Barzani tarafından kurulmuştur. 1943-45 ayaklanması sona ermeden hemen önce Barzani Azadi

³⁶⁵ Hasan Tefik GÜZEL, *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, s. 6-7.

³⁶⁶ Hasan Tefik GÜZEL, *Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)*, s. 8-9.

³⁶⁷ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 29.

Partisi'ni kurdu. Parti programında diğer Kürt örgütleriyle ilişkileri geliştirmek ve aşiretler arasında işbirliği yapmak vardı. 1945'te ayaklanma başarısız olunca İran'a geçen Barzani buradaki İran Kürdistan Demokrat Partisi'nin bir kolunun Irak'ta kurulması için çalışmalarına başladı. Görüşmeler sonucunda Soreş, Rızgari ve Hevi partilerinin de katılımıyla 16 Ağustos 1946'da Irak Kürt demokratik Partisi (IKDP) kuruldu. Bu parti gelecekte Kürt hareketinin kurumsal çatısını oluşturması bakımından son derece önemliydi³⁶⁸. Partinin başkanlığına Barzani seçilirken programında ise 'Kürtlere özerklik ve Irak'a demokrasi' yer aldı. Barzani'nin, 1947 yılında SSCB'ye gidişiyile 1764 üyesi bulunan IKDP, sol grupların parti içinde güçlenmesiyle iç çekişmelere sahne oldu. Bir süre önder sorunu yaşayan partide İbrahim Ahmed genel sekreter olunca bir takım değişiklikler oldu ve sol söylem güçlendi. 1953'te Kerkük'te yapılan 3'üncü kongrede yeni bir tüzük ve program belirlendi. Partinin adı "Irak Kürdistan Demokratik Partisi" olarak değiştirildi ve sol eğilim daha da güçlendi. Bu arada parti, IKP'yle ideolojik çekişme halindeydi. Bu çekişme 1956'da hızlandı. 1957'de IKP'nin Kürdistan Seksiyonu partiden ayrıldı. Bu kitlenin aynı yıl IKDP'ye katılmasıyla partinin adı Birleşik Kürdistan Demokratik Partisi (BKDP) oldu. BKDP'nin merkez komitesinde İbrahim Ahmed, Celal Talabani gibi isimler yer aldı³⁶⁹.

Barzani Irak'ta monarşinin yıkılmasına yol açan 1958 darbesinin ardından geri geldiğinde partinin kendi denetiminde olduğuna hiç kuşkusuz yoktu. Zaten Ekim 1959'da yapılan 4'üncü Parti Kongresinde Mustafa Barzani yeniden başkanlığa getirildi. 1960 başlarında da BKDP, Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) adıyla yasallaştı. 1964'te KDP içinde ciddi ayrılıklar baş gösterdi. Parti Barzani Grubu ve Politbüro Grubu diye iki kesime ayrıldı. KDP içindeki sol kanadın önde gelen isimleri Celal Talabani ve İbrahim Ahmed, Barzani'nin yönetimini feodallikle suçlayarak arkadaşlarıyla birlikte KDP'den koparak İran'a sığındılar. Ama bu kopma partide bölünmeye yol açmadı çünkü 1965'te Barzani af çıkarınca bu kişiler partiye geri döndüler³⁷⁰.

Mart 1970'te Baas'ın ikinci adamı olan Saddam'ın bu bölgeye gelerek Barzani'ye Baas'ın iyi niyetini açıklayarak Kürtlere özerklik tanıyan manifestoyu tanıdı. Ancak bu tanıma tamamen zaman kazanmak için yapılan bir manevraydı. Çünkü Baas henüz yeni darbe yapmış ve yeni yeni kurumsallaşıyordu. Nitekim 1971'den itibaren Kürtlere uygulanan zorunlu göçlerle bu manifesto geçersiz kılınıyordu. İran'ın desteğiyle ayaklanan Kürtlere, Saddam 1974 yılında Irak Hükümeti'nin otoritesinin tanınması yönünde çağrı yapmış ancak bun çağrısı Barzani kabul redetmiştir. Bunun üzerine Saddam ordusunu bölgeye sokarak bomba yağdırmaya başlamıştır. İran'ın Kürtleri desteklemesinin amacı Şattularap bölgesinde Irak'la olan çatışmasında avantaj elde etmektir. Nitekim Saddam Kürt bölgesinde kesin çözüm alamayınca 1975 OPEC toplantısında İran'la anlaşarak Şattularap üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve böylece

³⁶⁸ Erol KURUBAŞ, *Irak'ta Kürt Ayrılıkçılığı Ve Başarı Şansı*, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 8 Sayı 4, Kış 2002, ASAM Yayınları, Ankara, s.125.

³⁶⁹ Ümit ÖZDAĞ, Dr. Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, *Irak Krizi (2002-2003)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s. 25-26.

³⁷⁰ Ümit ÖZDAĞ, Dr. Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, *Irak Krizi (2002-2003)*, s. 26.

İran'da Kürtlerden desteğini çekmiştir. Anlaşma sonrası Baas'ın gazabı Kürtlere yönelmiş ve büyük bir operasyon başlatılmıştır. Operasyon ile 300 bine yakın Kürt Irak'ın güneyine sürülmüştür³⁷¹.

1975 ayaklanmasındaki başarısızlık, Kürt hareketi içerisinde uzun süredir var olan muhalefet gruplarının 1975 ortalarında Barzani önderliğinden kopmasına yol açtı. Kürdistan Devrimciler Birliği (Soreş Geran), Kürdistan Emekçiler Birliği (Komela) ve bunların yanında yer alan ve daha önce KDP'den ayrılmış olan Genel Hat ile 1975'te kurulmuş olan Kürdistan Sosyalist Hareketi Celal Talabani önderliğinde birleşerek Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) adında yeni bir örgüt kurdular. "Demokrasi, özgürlük, eşitlik" sloganıyla yola çıkan grup self-determinasyonu temel amaçlarından biri olarak kabul etti. Ayrıca bu temel bölünmeden başka daha küçük bölünmeler de oldu. Bu yeni örgütlerden KYB, KDP'yle boy ölçülebilecek tek hareketken diğerleri küçük partiler olarak kaldılar. Böylece Irak'ta Kürt hareketi iki kutuplu bir hal aldı. Bu kutuplar arasında var olan dinsel, ideolojik, aşiretsel, dilsel ve bölgesel farklılıklar Kürt hareketi içinde sürekli çatışmalara neden oldu. Dinsel açıdan, Kürtlerin ezici bir çoğunluğu Sünni Müslüman olmakla beraber Kürt yerleşim bölgelerinin kuzeyi KDP'nin denetimindeki Behdinan (Erbil, Duhok) Nakşibendi tarikatı, güneyi yani KYB denetimindeki Soran (Süleymaniye civarı) Kadiri tarikatının etkisindeydi. Dilsel açıdan, Behdinan'da Kırmanç, Soran'da Sorani lehçesi konuşulmaktaydı. KDP, başından beri Kürt milliyetçisi bir programa sahip olup, daha çok kırsal kesimde etkiliydi. Partinin tabanını Behdinan bölgesindeki aşiretler oluşturmaktadır. Ama onlar üzerindeki egemenliği hiçbir zaman tam değildi. Hatta aralarında zaman zaman çatışmalar bile yaşanmaktadır. İdeolojik olarak, KDP ve lideri Barzani gelenekselci-muhafazakar çizgidedir. Kentli küçük esnafa hitap eden ve Süleymaniye civarındaki aşiretlere dayanan KYB, sosyal demokrat bir ideolojiye sahipti ve Sosyalist Enternasyonel'e üyeydi. Fakat KYB'de İran sınırına yakın yerlerde yer alan İslamcı grupların desteğini almakta zaman zaman sorun yaşamaktadır³⁷².

Irak Kürt hareketinin 1918'den günümüze kadar sürdürdüğü mücadelenin yöneldiği hedefin merkezinde egemenlik haklarına sahip olma ve kendi kendilerini yönetme isteği vardır. Irak'ın kurulması aşamasında bağımsızlık taleplerini dile getiren Kürt liderler, Irak kurulduktan sonra uzunca bir süre özerklik talebinde bulunmuşlar ve 1990'larda Irak'ta statükonun değişeceğinin anlaşılması üzerine de federasyon isteğini dile getirmişlerdir. Irak Kürt hareketi bu hedefe ulaşabilmek için temelde dış desteğe dayalı silahlı mücadele yöntemi benimsemiştir. Fakat bu yöntem Kürtleri içinden çıkılmaz bir döngüye mahkum etmiştir. Çünkü her seferinde dışarıdan sağlanan destekle ayaklanma başlatılmış, Bağdat yönetimi sıkıştırılarak Kürtlerin taleplerine boyun eğmesi sağlanmış, fakat dış destekle ve zorla yapılan bu anlaşmalar, Bağdat'ın zorlamalarından kurtulması ve Kürtlerin dış desteğini yitirmesi ardından anlamını yitirmiş, Kürtler de Bağdat'ın baskılarına maruz kalmıştır. Bu çerçevede Irak Kürt

³⁷¹ Deniz GÖKÇE- Ömer Faruk BARIŞ, *Osmanlı Eyaletinden Irak Devletine Saddam ve Ülkesi* 7, Akşam Gazetesi, 26 Şubat 2003.

³⁷² Ümit ÖZDAĞ, Dr. Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, *Irak Krizi (2002-2003)*, s. 27.

hareketi örgütlü hale geldikten sonra 1942-1970 arası SSCB'ye, 1972-1975 arası ABD, İran ve İsrail'e, 1980-1988 arası İran'a ve 1991'de ABD'ye dayanarak 1943-1945, 1961-1966, 1969, 1974-1975, 1980-1988 ve 1991 yıllarında ayaklanmış, Bağdat'la 1964, 1966, 1970 ve 1991'de anlaşmalar imzalamış, ama bunlar hem Bağdat yönetimince samimi olarak kabul edilmediğinden hem de özellikle petrol zengini Kerkük'ün statüsü konusundaki anlaşmazlıklardan dolayı uygulanamamıştır. Sonuçta Kürt hareketinin hedefe ulaşmak için izlediği yöntem "pragmatik dış destek-özerklik için ayaklanma-Bağdat'la anlaşma-Bağdat'ın anlaşmayı bozması ve Kürtlere baskısı" biçiminde özetlenebilecek bir kısır döngüye yol açmıştır³⁷³.

3.2. I. KÖRFEZ SAVAŞI ÖNCESİ TÜRKİYE – IRAK İLİŞKİLERİ (1980-1990)

17 Eylül 1980'de Cezayir Antlaşmasını tek taraflı olarak fesheden Irak'ın 22 Eylül'de Tahran'ın Uluslararası Mahrabad Havaalanını bombalamasıyla sekiz yıl sürecek olan İran-İrak savaşı başladı³⁷⁴. Türkiye, savaş başlar başlamaz tarafsızlığını ilan etti ve bu politikasını tüm savaş boyunca devam ettirdi. İran-İrak savaşı bölgedeki güç dengesini etkilediği ölçüde Türkiye'yi de etkiledi. Her şeyden önce savaş daha çok güney sınırında cereyan ettiği için, Bağdat yönetimi güçlerini bu bölgede yoğunlaştırmıştı ve kuzeyde bir güç boşluğu meydana gelmişti. Bu durumdan yararlanan, başta KDP ve KYB olmak üzere Kürt örgütleri birçok bölgede fiili denetimi ele geçirdiler. Gerek Irak'la savaşmakta olan İran, gerek Irak'ın her alanda zayıflamasından yararlanarak Arap liderliğini kazanmak isteyen Suriye bu durumun sürmesini sağlamak için Kürt örgütlerine maddi ve lojistik destek verdiler. 12 Kasım 1980'de Şam'da içinde Irak Komünist Partisi ve KYB'nin yer aldığı ve amacının Bağdat'taki yönetimi devirmek olduğunu açıklayan Irak Demokratik Yurtsever Cephesi kuruldu. Hemen arkasından, bu oluşumdan dışlanan KDP kuzey Irak'ta Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Birleşik Sosyalist Partisi ile Demokratik Irak Cephesini oluşturdu. Suriye, İran'ın desteklediği bu cepheye de yardım etmekten geri kalmadı. Tüm bu gelişmelerin Türkiye'yi en fazla etkileyen yönü ise, PKK'nın Suriye'nin bu tutumundan yararlanarak KDP ve KYB aracılığıyla kuzey Irak bölgesine yerleşmeye başlamasıdır³⁷⁵.

PKK'nın kuzey Irak'a yerleşebilmesi için bölgeyi kontrolünde tutan Mesut Barzani³⁷⁶'nin KDP'sinden izin alması gerekmiştir. Bu izin PKK adına Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad tarafından Kasım 1981'de başlatılan temaslardan sonuçlanmıştır. Barzani önce Türkiye'nin tepkisinden çekinerek kabul etmek istemedi ise de, Esad'ın baskıları neticesinde KDP, PKK'nın kuzey Irak'a yerleşmesine rıza göstermiştir. Ocak

³⁷³ Ümit ÖZDAĞ, Dr. Sedat LAÇİNER, Serhat ERKMEN, *Irak Krizi (2002-2003)*, s. 30 - 31.

³⁷⁴ *Irak, İran'a savaş açtı*, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1980.

³⁷⁵ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 131.

³⁷⁶ Mesut Barzani : Mustafa Barzani'nin oğlu olup 1979 yılında yapılan kongrede KDP'nin başkanlığına seçilmiştir.

1982'den itibaren PKK'lılar kuzey Irak'a yerleşmeye başlamışlardır. 20-25 ağustos 1982'de yapılan 2. Kongre'de kuzey Irak'a yerleşme kararı resmîlik kazanmıştır³⁷⁷.

Suriye, İran ve Kürt örgütleri arasındaki yakınlaşmaya karşı Ankara da giderek Bağdat'la işbirliği yapmaya başladı. Bunun somut göstergesi, 10-12 Ağustos 1981'de Irak Başbakan Yardımcısı Taha Ramazan'ın Ankara'yı ziyareti sırasında Türkiye'den yaptıkları ithalatı artırmak isteğinde bulunması üzerine imzalanan ticaret anlaşmasıyla Irak petrolüyle Türk ihraç ürünlerinin takas edilmesi kabul edildi. Irak Türkiye'nin ihracatında Federal Almanya'dan sonra ikinci sırayı aldı. Yine bu ziyaret sırasında, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının kapasitesinin artırılması konusunda anlaşmaya varıldı³⁷⁸.

PKK'nın kuzey Irak'ta gösterdiği faaliyetlerden rahatsız olan Türkiye, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattından daha fazla petrol akıtılması ile ilgili bir anlaşma yaptıktan sonra, Şubat 1983'te Irak ile bir "Sınır Güvenliği ve İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır³⁷⁹. Bu anlaşmaya göre her iki devlette, birbirine önceden haber vermek koşuluyla, birbirlerinin topraklarına sıcak takip yapabilecekti³⁸⁰. Nitekim, 10 Mayıs 1983'te Hakkari Uludere'de 3 Türk askerinin PKK militanlarınca şehit edilmesi üzerine Ankara harekete geçti ve 26 Mayıs'ta 7000 asker katıldığı bir operasyon başlatarak Irak'ta yer alan Zaho ve Amediye arasındaki bölgeye 5 km girdi. Aynı sırada Irak Ordusu da güneyden kuzeye doğru bir hareket başlattı. Türkiye'nin kuzey Irak operasyonu sırasında, PKK'dan çok daha fazla KDP ve KYB kampları zarar gördü. KDP, yaptığı açıklamada, kendi güçleri yetersiz olan ve dikkatini İran'la savaşa yöneltmiş olan Irak'ın, Kürt direnişini yok edemeyince Türkiye'den askeri güç ödünç aldığını ileri sürdü ve Türk kuvvetlerinin Irak Kürdistanındaki KDP üslerini vurmaya amaçladığını, bunun Kürt kurtuluş hareketine karşı düzenlenen bir komplo olduğunu söyleyerek, Türk hareketini kınadı. KDP, Ankara'nın hareketini kınamakla kalması; Barzani Öcalan'a işbirliği önerdi ve Temmuz 1983'te "KDP-PKK Dayanışma İlkeleri" adı altında bir protokol imzalandı³⁸¹. Anlaşmaya göre Barzani faşist ve Kürt halkının düşmanı Türkiye'ye karşı PKK'ya destek verecektir³⁸².

PKK'nın 1984 yılında askeri kanadının örgütlenmesini tamamlayarak, Türkiye içinde silahlı eylemlere başlaması, Türk hükümetini harekete geçirdi. Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu ve Genelkurmay İkinci Başkanı Org. Necdet Öztörün Bağdat'ı ziyaret ederek, 15 Ekim 1984 tarihinde "Türkiye- Irak Güvenlik Protokolü"nü imzaladılar. Bir önceki anlaşmanın devamı niteliğinde olan bu anlaşma ile iki ülkeye de diğer ülke topraklarında 5 km'ye kadar sıcak takip hakkı tanıyordu. Bu anlaşmanın bir öncekinden

³⁷⁷ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 35.

³⁷⁸ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 131.

³⁷⁹ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 36.

³⁸⁰ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s.168.

³⁸¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 133.

³⁸² Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 49. Anlaşma detayı için bu esere bakınız: s. 49-51.

farkı; 5 km'ye kadar olan sıcak takipler için karşı tarafın onayının alınmasının kaldırılmasıydı. Bu protokol ile Türkiye, daha sonra yapacağı sınır ötesi hareketler için gerekli hukuksal alt yapıyı tamamlamış oluyordu. Irak'ın, 1984 tarihli güvenlik protokolünü imzalayarak, Türkiye'nin istediği zaman topraklarına girmesine izin vermesinin asıl sebebi; İran'la savaş sırasında bölgede denetimi elinde tutan Kürt gruplarını Türkiye'nin yardımıyla kontrol altına almak gibi gözükse de aslında ekonomisinin tek gelir kaynağı olan petrolün ihracını Türkiye üzerinden sürdürmekti. Bu arada artan ekonomik gelişmeler paralel olarak, daha fazla petrol ihraç edebilmek için Türkiye'nin istediği ikinci petrol boru inşasına ilişkin anlaşma 6 Ağustos 1984 tarihinde imzalanmıştır³⁸³.

PKK ile KDP arasındaki ilişki, 1985 içinde PKK'nın kaçan bir militanı geri vermediği gerekçesi ile Kürdistan Komünist Partisi'ne (PKI) saldırması ve 22 Nisan 1985'te Haftanın'de PKI militanlarını öldürmesi eklenince KDP'nin PKK'ya karşı tavrı sertleşmiş ve PKK, KDP tarafından aralarında yapılan protokolün 11. Maddesi uyarınca ya Türkiye'ye dönmesi ya da daha güneye çekilmesi için uyarılmıştır. PKK, KDP ve KYB'den farklı olarak Türkiye içinde hiçbir zaman kontrol altında tutabildiği bir bölgeye sahip olmadığı için kuzey Irak'a muhtaçtır. Bu yaşamsal ihtiyaç örgütü bu bölgede kök salmaya itmektedir. Bundan dolayı Öcalan, örgüt için 1985 ve 1986 senelerini kapsayacak şekilde İran sınırından Büyük Zap vadisine kadar kurtarılmış bölgeler oluşturulması hedefini belirlemiştir³⁸⁴.

Bununla beraber Türkiye'nin kuzey Irak'a beklenen ikinci operasyonu gecikmedi. 12 Ağustos'ta Uludere'de 12 jandarma erinin PKK militanlarınca şehit edilmesi üzerine 15 Ağustos 1986'da 20 Türk fantom uçağı kuzey Irak'taki Kürt bölgelerine hareket düzenledi ve ağırlıklı olarak KDP'ye ait kamplar bombalandı. 165 civarında KDP'li peşmerge bu hava saldırılarında öldürülmüştür. Ankara, PKK yerine ona destek veren KDP'yi hedef almış ve KDP ile PKK arasındaki bağları koparmaya yönelik bir cezalandırma sistematığı geliştirmiştir. Ankara, PKK'nın Kuzey Irak'tan düzenlediği saldırılardan dolayı KDP'yi sorumlu tuttuğunu göstermiş ve KDP'yi cezalandırmıştır. Türkiye'nin uyguladığı bu strateji başarılı olmuştur. Bu ceza eylemleri KDP ile PKK'nın zaten gergin olan ilişkilerini daha da bozmuştur³⁸⁵. Türkiye'nin operasyonlarının devam edileceğinin anlaşılması üzerine TBMM 3 Eylül'de bir yasa kabul ederek, hükümete, ilgili ülkenin onayını almak suretiyle kanun hükmünde kararname çıkararak sınır ötesi sıcak takip yapma yetkisi verdi³⁸⁶.

22 Şubat 1987'de PKK'nın Hakkari'nin bir köyünde 14 kişiyi öldürmesi üzerine, 4 Mart 1987'de Türkiye 30 savaş uçağı ile kuzey Irak'ta yeni bir operasyon yaptı. Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına zarar vermesi olasılığı nedeniyle İran'la ilişkilerde yaşanan gerilimin arttığı bu dönemde Türk kamuoyunda operasyonun

³⁸³ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, s.169.

³⁸⁴ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 44.

³⁸⁵ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 58.

³⁸⁶ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 135.

hedefinin genişletilmesi gerektiği tartışılmaya başladı. Ankara'daki "şahinler", operasyonun tek amacının sadece PKK'yı etkisizleştirmek olmaması gerektiğini ve petrol kaynaklarının denetlenmesinin önemini vurgulayarak, kuzey Irak'ta denetim kurulması yani bölgenin kısmı işgalini öneriyorlardı. Başbakan Özal yaptığı açıklamada Türkiye'nin Musul ve Kerkük'e ilişkin bir planının olmadığını söylemekle beraber, ülkenin güvenliğinin tehdit edilmesi durumunda bölgede daha aktif bir politika izleneceğinin işaretlerini de veriyordu. Bu arada 4 Mart 1987 operasyonu KDP – İran bağlantısını kopardı. Bunun üzerine KDP, PKK ile ilişkilerini kesme kararı aldı ve Nisan 1987'de, 1983 protokolünü tek taraflı olarak iptal etti. Mayıs ayında yaptığı açıklamada da PKK'yı terörist ilan etti ve dost bir ülke olan Türkiye'ye ihtiyaçları olduğunu belirtti³⁸⁷.

KDP'nin PKK'yı terörist ilan edip, ilişkilerini koparması, Barzani'nin kuzey Irak'taki baş rakibi Talabani ve partisi KYB'nin PKK ile yeniden ilişki kurmasına zemin hazırlamıştır. Ağustos 1986 yılında başlayan temaslar Kasım 1987'de resmi görüşmelere dönüşmüş, 1 Mayıs 1988'de PKK ile KYB arasında protokol imzalanmıştır³⁸⁸.

İran-İrak Savaşı başlar başlamaz tarafsızlığını ilan eden ve savaş süresince iki ülke ile de ilişkilerini bozmamaya özen gösteren Türkiye, 1987 yılı başında aktif tarafsızlık siyasetini benimseyerek arabuluculuk rolüne soyunmuştur. Bir yandan savaşın yıkıcılığından etkilenmeye başlaması ve bir yandan da kuzey Irak'ta belirsizliklerin artması, Türkiye'yi, savaşın sona ermesi ve savaştan önceki istikrarlı günlere dönüş için bir çözüm aramaya itmiştir. Bu çözüm arayışını tetikleyen en önemli etmenlerden biri de, İran'ın Irak topraklarına girmesidir. İran ordusunun Irak'lı Kürt grupların da desteğini alarak Kuzey Irak'ta ilerlemeye devam etmesi, İran-İrak sınırında bulunan 70 bin nüfuslu Halepçe ve Hırmal şehri, Kürt destekli İran güçlerinin eline geçmiş, İranlıların sınırdan 30 km. içeri girmeleri üzerine, Irak güçleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Saddam Hüseyin yönetimi ise özellikle Iraklı Kürtlerin İranlılara yardım etmesini hazmedememiştir. Irak, 17 Mart 1988'de Kürt nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı Halepçe kentine yaptığı hava saldırılarında kimyasal gaz kullanarak binlerce kişinin korkunç bir şekilde ölümüne neden olmuştur. Bu saldırıda İranlı askerler ile beraber binlerce sivil de hayatını kaybetmiştir. Kimyasal silah kullanarak İran'ı durduran Irak ordusu, kısa sürede toparlanarak karşı taarruza geçmiştir. Bu arada Halepçe'de binlerce kişinin ölümüne neden olan kimyasal saldırı ve binlerce sivilin ölüm haberi tüm dünya kamuoyunda olduğu gibi Türkiye'de de şok etkisi yaratmıştır. BM Güvenlik Konseyi toplanarak 588 sayılı ateşkes çağrısını taraflara yinelemiştir. Irak ordusunun toparlanması ve karşı saldırıya geçmesi ile birlikte, tekrar kimyasal silah kullanacağından çekinen İran, ateşkesi kabul edeceğini açıklamıştır. Irak hükümeti de

³⁸⁷ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 136.

³⁸⁸ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 50. Bu anlaşma için aynı esere bakınız: s. 50-52.

bu karara uyacağını çok geçmeden ilan etti ve 17 Temmuz 1988'de İran-İrak savaşı sona ermiştir³⁸⁹.

İrak-İran savaşının sona ermesi Bağdat'ın dikkatini kuzey Irak'a çevirmesine yol açtı. Savaştan çıkan Irak birlikleri Enfal Operasyonu adı verilen hareketle kuzey Irak'a, 8 yıldan beri silahlı direniş yürüten Kürt muhalif hareketleri üzerine gönderildi. 800 kadar köy ortadan kaldırıldı. Bölge nüfusunu oluşturan yaklaşık 250000 Kürt ülkenin güney ve orta kesimlerine 5 ailelik gruplar halinde yerleştirildi. Amaç sınırdan insansız bölge oluşturmaktı. Ağustosta, Irak kuvvetleri Türk sınırına yakın vadilerde Kürtlere karşı kimyasal silah kullandılar. Halepçe'yi henüz unutmamış olan Iraklı Kürtler Türkiye ve İran'a doğru kaçmaya başladılar. İran sınırı kapatınca, Türkiye sınırına yığıldılar³⁹⁰.

Türkiye bir ikilemele karşı karşıyaydı. Bir yandan her geçen gün Kürt sığınmacılara kapıların açılması konusunda uluslar arası baskı artıyordu, öte yandan 8 yıldan beri PKK'yla sürdürülen mücadele sonucunda psikolojik olarak Kürtlere karşı olumsuz duygular geliştiren Türk kamuoyunun tepkisi, mültecilerin getireceği ekonomik yük ve Kürt sığınmacılarla birlikte PKK'lıların da ülkeye sızabileceğinden duyulan endişe sınır kapılarının açılmasına olanak vermiyordu. Başlangıçta Türkiye Irak'la olan sınır kapısını kapattığını açıkladı ve sınırı geçmiş olanları Irak'a geri gönderdi. Ancak yığılma ve baskılar artınca, Kürtlerin sınırın Türkiye tarafında kısa bir süre kalmalarına müsaade etti. 2 gün sonra da bunlara geçici ikametgah verileceği ama siyasi mülteci olarak kabul edilmeyeceği bildirildi³⁹¹. 28 Ağustos 1988'den itibaren sınırdan geçişleri serbest bırakması üzerine, bir hafta içerisinde 51542 kişi Hakkari ilinin sınır köylerine sığınmıştır³⁹².

İraklı sığınmacıların peşinden gelen ve Türkiye-İrak sınırının sıfır noktasına kadar ilerleyen Irak Güçleri, Türkiye ile Irak arasında imzalanan "Güvenlik Protokolü" gereğince sıcak takip yapmak istemişlerdir. Bunun için Türk birliklerinin önlerinden çekilmelerini talep etmişler, Türkiye ise bu hakkı PKK ile yaşanan çatışmalarda Irak nezdinde üç defa kullanmış olmasına rağmen, uluslararası kamuoyunun da baskısıyla, Irak'tan kaçanların silahtan arındırılarak, Türkiye'ye kabul edildiklerini ve bu kişilerin Türkiye üzerinden Irak'a karşı faaliyet göstermelerine izin verilmeyeceğini, Irak'a bildirerek bu talebi reddetmiştir. Türkiye'nin bu kararını onaylamayan Irak yönetimi Güvenlik Protokolü'nü tek taraflı olarak iptal etmiş, Türkiye de Irak yönetimini

³⁸⁹ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2009, s. 62-63.

³⁹⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 138.

³⁹¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 138.

³⁹² Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, s. 173.

rahatlatacak bir açıklama yaparak Iraklı sığınmacılarda kimyasal silah izine rastlanmadığına dair bir resmi açıklama yapmıştır³⁹³.

Dünya kamuoyunun tüm dikkatlerinin Iraklı Kürt sığınmacıların üzerine yoğunlaştığı bu dönemde Türkiye, Irak sınırı bölgesinde 12 adet ayrı kamp açmıştır. Bir süre sonra İran'ın da sığınmacılara kapılarını açmaları üzerine Türkiye rahat bir nefes almıştır. Irak yönetimi ise Türkiye ve İran'da bulunan sığınmacıların ülkelerine dönmeleri için bir aylık bir af ilan etmiş fakat geri dönüşler olmayınca bu affın süresini biraz daha uzatmıştır. Türkiye'de ilk zamanlar 60.000 dolaylarında olan sığınmacılar, Irak hükümetinin 6 Eylül 1988'de ilan ettiği bu aftan sonra 20.000'lere düşmüştür³⁹⁴.

Kürt mülteciler sorunu Türkiye açısından uzun vadede sonuçlar doğurdu. Her şeyden önce Irak'la 1980'den beri süren yakın ilişkiler sona erdi. Türkiye'nin politikasına karşı Irak kuzeyde Türkmenlere karşı politikasını sertleştirdi, 25 Türkmen'i idam etti ve Kerküklü Türkmenleri de güney bölgelere iskana zorunlu tuttu. Bunun yanında Türkiye kuzey Iraklı liderlerle ilişki kurma olanağı elde etti. Ayrıca kuzey Iraklı Kürtlerin yaşadıkları bölgeleri terk etmeleri sonrası bölgeye Irak ile yakın ilişkiler kurmaya başlayan PKK yerleşti³⁹⁵.

Saddam Hüseyin'in PKK'ya yardım etmesinin iki nedeni vardır. Bunlardan birisi PKK'yı KDP ve KYB'ye karşı elinin altında tutmak ve kullanmaktır. İkinci neden ise 1988'de peşmergeleri ve ailelerini Türkiye'ye kabul eden Ankara'ya karşı misilleme yapmaktır. Enfal Operasyonu sırasında KDP ve KYB'nin Irak Ordusundan kaçarak boşalttığı alanlara PKK el koymuştur. Bütün Kürt örgütleri Irak Ordusunun ilerleyişi sırasında kaçarken, PKK'nın neden geri çekilmeyip, KDP'nin alanlarına el koyabildiğinin cevabı 1988'de Saddam'la PKK arasında yapılan gizli bir anlaşma ile izah edilebilir. Bu anlaşmaya göre PKK, kuzey Irak'ta KDP ve KYB'nin etkisini kırarak, Irak devleti de PKK'nın kuzey Irak'taki varlığını destekleyecektir³⁹⁶.

1989 senesi içinde PKK ile kuzey Irak'ta dönen Saddam Hüseyin arasındaki ilişkiler yoğunlaşmıştır. Bu politika Saddam Hüseyin'in Türkiye ile ilişkileri germe ve su meselesinde Türkiye'yi baskı altına alma stratejisinin sonucudur. Irak, savaş sırasında Türkiye ile yaptığı ticaretin neticesinde Türkiye'ye olan 1.5 milyar doların üzerindeki borcunu ödemek konusunda pek gönüllü görünmediği gibi, GAP'tan dolayı Türkiye'ye suçlamalara başlamıştır³⁹⁷.

³⁹³ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 64.

³⁹⁴ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 65.

³⁹⁵ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 139.

³⁹⁶ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 68.

³⁹⁷ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 59.

3.3. IRAK'IN KUVEYT'İ İŞGALİ VE I. KÖRFEZ SAVAŞI

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile birlikte Basra Körfezi'nde güç dengesi, İran Devrimi ve İran-İrak Savaşı'ndan sonra üçüncü defa bozulma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Irak'ın İran'la yaptığı uzun süreli savaş bittiğinde tek başına 100 milyar dolara yakın silah almış veya kullanmış, tüm döviz rezervlerini sıfırlamanın ötesinde, 40 milyar dolara yakın bir dış borcun altına girmiştir. Irak yönetimi tekrar savaş öncesi askeri ve ekonomik gücüne kavuşmak isterken, azalan petrol gelirlerinin yanında, yıkılan ve ciddi bir onarım ile altyapı yatırımı bekleyen ülkenin daha fazla paraya ihtiyacı olduğu kesinleşmiştir. İran'la verdiği mücadeleye son verdikten sonra, Irak için yine aralarında geçmişten gelen sorunlar olan Kuveyt ön plana çıkmıştır. Irak, Kuveyt'in Osmanlı döneminde kendisinin bir kazası olduğundan yola çıkarak, zaten kendi toprakları olduğunu iddia ediyordu. Irak, Kuveyt ile aralarındaki 130 millik sınırın çizilmesine bile hiç yanaşmamış, ayrıca Kuveyt'ten Bubiyan ve Varba adalarını kendisine bırakması için çeşitli baskılar yapmıştır³⁹⁸.

Irak'ın Kuveyt'i işgal öncesinde ilişkiler tekrar gerginleşirken Irak, Kuveyt'i kendince haklı olduğu bazı nedenlerle suçlamaya başlamıştı. 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreteri'ne gönderilen mektupta Kuveyt'in bir taraftan 1980'den bu yana Irak'a ait el-Rumeyla petrol bölgesinde (ihtilafli bölgede) petrol kuyuları açarak, diğer taraftan petrol üretimini arttırması sebebiyle fiyatların düşmesine yol açarak Irak'ı ekonomik kayba uğrattığı iddia edilmekteydi. Krizin ortaya çıkması esas itibariyle Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in 17 Temmuz'da Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'ni aşırı üretim yaparak Irak'ı 14 milyar dolar zarara uğrattıklarını ileri sürmesiyle başlamıştır. Ayrıca Irak, Kuveyt'in kendi topraklarında petrol kuyuları açarak petrolünü çaldığını iddia etmekte ve bunlara karşılık 2.4 milyar dolar tazminat istemekteydi. Irak aynı zamanda Temmuz ortasından itibaren Kuveyt sınırına asker yığmaya başlamıştı. Aslında Bağdat yönetiminin amacı İran-İrak savaşı sırasında elde ettiği desteği fırsat bilerek Kuveyt'in petrol kaynaklarını ele geçirerek bölgenin süper gücü olmak ve dünya petrol fiyatlarını tek başına belirleyebilecek bir konuma gelebilmektir. Ayrıca savaş sırasında bu ülkelere olan borcundan da böylece kurtulmayı düşünmekteydi. Sonuçta 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal eden Saddam, bu ülkede kontrolünü sağlamlaştırmak için harekete geçmiş ve bu doğrultuda 8 Ağustos'ta ilhak ettiğini, 28 Ağustos'ta ise 19'uncu ili olduğunu ilan etmiştir³⁹⁹.

Tüm dünyanın şaşkınlı izlediği bu işgali, Türkiye diğer ülkeler gibi onaylamamıştır. İşgalin hemen ertesi günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu, Irak'ın derhal Kuveyt'i boşaltmasını isteyen kararını açıklaması üzerine, Irak Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Taha Yasin Ramazan, 5 Ağustos günü Ankara'ya gelerek, Türkiye'den destek almak istemiştir. İran savaşında tarafsızlığını ilan eden Türkiye, bu defa Irak'ın beklediğinin tersine bir karar alarak, Irak'ın karşısında yer

³⁹⁸ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 65.

³⁹⁹ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 563-564.

almıştır. Taha Ramazan, "*Türkiye'den çıkacak olan ambargo kararına uymamasını, boru hattını kapatmamasını ve Türkiye-Irak dostluğunun devam etmesi gerektiğini*" belirtmiştir. Bu görüşmelerde Türkiye, Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini belirterek çekilme için gereken her yardımın yapılabileceğini, ancak işgal devam ettiği sürece Türkiye'den bir şey beklememesi gerektiğini belirtmiştir⁴⁰⁰.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, peş peşe birçok karar alarak Kuveyt'in işgali karşısında tam bir işbirliği görüntüsü vermiştir. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz çekilmesini öngören 660 sayılı kararın arkasından 6 Ağustos'ta ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı karar alınmıştır⁴⁰¹.

BM Güvenlik Konseyi'nin 661 Sayılı kararı almasının hemen akabinde, Cumhurbaşkanı Turgut Özal bir açıklama yaparak, Türkiye'nin bu karara uyduğunu ve petrol boru hattını kapattığını 7 Ağustos 1991 tarihinde açıklayarak, Türkiye'nin Irak'a karşı ambargo uygulayacak ilk ülke olmasını sağlamıştır. Bu kararın ardından Türkiye'nin petrol boru hattını kapatmasıyla Irak'ın günde 1,5 milyon varillik petrol ihracı engelleniyordu. Bununla birlikte, Irak'la yapılan dış ticaret ile üçüncü ülkelerin, Türkiye üzerinden Irak'a yaptıkları dış ticaret engellenmiş oluyordu. Türkiye'nin Kuveyt krizi politikalarında ön plana çıkan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, aktif bir dış politika izlemek istiyordu. Bu nedenle Türkiye'nin ambargoyu uygulamasını istemiş, üstelik hükümete bile danışmadan ambargo kararını açıklamıştır⁴⁰².

Gelişmeler üzerine olağanüstü toplanan TBMM, 12 Ağustos 1990 tarihinde Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca hükümete yurt dışına asker gönderilmesine dair, "107 sayılı" meclis kararını çıkararak, "Türk askerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına dair izin yetkisini" hükümete devretti. 5 Eylül 1990'da TBMM, yeni bir karar çıkararak hükümete verdiği yetkiyi genişletmesi ile Türkiye'nin Irak'a uyguladığı ambargo, deniz ve hava ambargolarını içeren BM Güvenlik Konseyi'nin 667 ve 670 sayılı kararlarından bile daha geniş bir kapsama ulaşıyordu⁴⁰³.

ABD bu kriz sırasında Ankara'dan 3 konuda yardım istedi. İlki, Türkiye'deki üslerin Irak'a yönelik hava harekâtı sırasında kullanılması; ikincisi Saddam Hüseyin'in Kuveyt cephesindeki askerlerini azaltmasını için Türkiye'nin Irak sınırına asker kaydırması; üçüncüsü Suudi Arabistan'da toplanan çok müttefik kuvvetlerine Türkiye'nin de kuvvet göndermesiydi. Türkiye, bu isteklerden ilk ikisini kabul ederek uygulamış, ancak üçüncüsünü kabul etmemiştir⁴⁰⁴.

⁴⁰⁰ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 176.

⁴⁰¹ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze ORTADOĞU Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 565.

⁴⁰² Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-Irak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 67.

⁴⁰³ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 177.

⁴⁰⁴ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 255.

Türkiye, ABD'nin bu istekleri doğrultusunda Kara Kuvvetleri'ne bağlı, yaklaşık 180 bin askerini Irak sınırına kaydırmış ve Irak'ın Kuzey Irak'ta sekiz tümenlik bir güç tutmasını sağlamıştır. Türkiye'nin isteği üzerine 6-10 Ocak 1991 tarihleri arasında; henüz savaş başlamadan önce NATO Çevik Kuvveti'ne bağlı 42 savaş uçağı ve 500 kadar personel, Malatya Erhaç Hava Üssü'ne konuşlandırılmıştır. 29 Kasım 1990 tarihinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 678 Sayılı kararı ile, Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar süre tanınmıştır. Irak'ın Kuveyt'i boşaltmaması neticesinde, 17 Ocak 1991 tarihinde ABD ve beraberindeki 28 ülkenin askerinden oluşan Müttefik Kuvvetlere bağlı uçaklar⁴⁰⁵, 24 Şubat'a kadar sürecek olan ve daha ziyade hava hareketi biçiminde devam eden "Çöl Fırtınası Operasyonu"nun birinci aşamasına başladılar.

Olası Irak misillemesine karşı tedbir almak için 18 Ocak tarihinde toplanan NATO Konseyi, Türkiye'ye yapılacak saldırıyı savaş nedeni sayacağını açıklamıştı. Savaş başladıktan bir hafta sonra da, İncirlik Üssü'nün kullanıldığının anlaşılması üzerine Türkiye, topraklarını Müttefik Kuvvetlere bağlı askeri birliklerin kullanılmasına izin verildiğini açıklamak zorunda kalmıştır. Bu gelişme üzerine Irak hükümeti, Türkiye'ye sert bir nota göndererek, İncirlik Üssü'nün kullanılmasını protesto etmiştir⁴⁰⁶.

ABD Başkanı Bush'un Irak'ın 23 Şubat'a kadar Kuveyt'ten koşulsuz olarak çekilmediği takdirde kara hareketinin başlayacağına dair açıklamasından bir gün sonra 24 Şubat'ta başlayan kara hareketi, Irak'ın BM temsilcisinin 27 Şubat'ta bir açıklama yaparak 660, 662 ve 674 sayılı BM kararlarını kabul ettiklerini, Kuveyt üzerindeki iddialardan vazgeçtiklerini ve Kuveyt'ten tamamen çekileceklerini bildirmesi üzerine 28 Şubat'ta sona ermiştir⁴⁰⁷.

Kuveyt'in Irak işgaline uğradığında Türkiye'de Turgut Özal cumhurbaşkanı, onun doğrudan uzantısı niteliğindeki Yıldırım Akbulut ise başbakanı. Turgut Özal bu dönemde, Türkiye'nin aktif bir politika izlemesi gerektiğini belirtmiş ve bizzat bu politikanın uygulayıcısı olarak ön plana çıkmıştır. Yani, Özal bu dönemde, dış politika yönetimini doğrudan üzerine almış ve bu politikayı zaman zaman Dışişleri Bakanlığı, Meclis, TSK, hatta hükümeti bile atlayarak yürütmeye başlamıştı ve kamuoyunda yarattığı "telefon diplomasisi" görüntüsüyle ABD Başkanı Bush'un politikalarını etkilediği imajını yaratmıştır. Özal'a göre, Türkiye aktif bir politika izleyerek hala stratejik açıdan önemli bir ülke olduğunu gösterecek, ABD'den ticari ve ekonomik avantajlar sağlayacak ve savaş sonrasında Ortadoğu'daki yeni yapılanmada önemli bir aktör konumuna gelecekti. Hukuksal açıdan sorumsuz bir mevkide bulunan Özal'ın bu tutumu hem tüm kurumlarca eleştirilecek hem de Musul ve Kerkük'e ilişkin bazı planları olduğu izlenimi yarattı. Hem Özal'ın daha aktif davranılması gerektiğini

⁴⁰⁵ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 67.

⁴⁰⁶ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, s. 178.

⁴⁰⁷ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 568.

söylemesi ve açıkça asker gönderilmesinden yana olduğunu belirtmesi, hem de ona yakın isimlerin Musul-Kerkük⁴⁰⁸'e ilişkin olarak bazı planlardan söz etmeleri Özal'ın kafasında buraya girilmesi gibi bir planın olduğu kuşkusunu doğurdu⁴⁰⁹.

Özal'ın izlediği politikalar siyasi parti liderleri tarafında çeşitli defalarca eleştirilerek, hükümeti devre dışı bırakarak fiili başkanlık sistemini uyguladığını ve Türkiye'ye fiili başkanlık sistemini yerleştirmeye çalıştığını öne sürmüşlerdir. Bu politikaları uygulama yöntemi siyasi parti liderlerinin tepkisini çektiği gibi bazı bürokratların ve siyasilerin de görevlerinden istifa etmesine neden olmuştur. Bu istifaların genelde tepki istifası olduğu söylenebilir. Öncelikle, 11 Ekim 1990'da, Dışişleri Bakanı Ali Bozer, 18 Ekim'de Milli Savunma Bakanı Safa Giray ve 3 Aralık'ta ise Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay, kendisinden yapılması istenenlerin ilkelerine ve kamu görevi anlayışına aykırı olduğu gerekçesi ile, görevlerinden istifa etmişlerdir⁴¹⁰.

Ancak Özal'ın bu aktif politikayı uygulamaya yol açan sebeplerini ve gelişmeleri Ramazan Gözen şöyle açıklamaktadır⁴¹¹:

Türkiye, Körfez Savaşı'nda sadece geleneksel tarafsızlık politikasını terk etmedi fakat daha da ileri adım atarak "aktif dış politika" izledi. Türkiye, Irak'a karşı BM kararları çerçevesinde oluşan Körfez Koalisyonu'nun bir üyesi olarak, BM kararlarını önce kendisi uyguladı, daha sonra da diğer ülkelerin uygulaması için çaba sarf etti.

Türkiye'nin aktif politika izlemesinin en önemli nedeni, "Özal ve onun dış politika"⁴¹² anlayışıdır. Özal, Körfez Savaşı'na katılım ile ilgili olarak tercihini,

⁴⁰⁸ Musul-Kerkük planları ile ilgili olarak yapılan iki farklı değerlendirmeler için bakınız: 1. Baskın. ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 256-257, 2. Ramazan GÖZEN, *Amerika Kısacasında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara 2000, s.319-321.

⁴⁰⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 255-256.

⁴¹⁰ Zafer AKBAŞ, *Irak Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, Barış Kitap, Ocak 2011, Ankara, s. 115-116.

⁴¹¹ Ramazan GÖZEN, *Amerika Kısacasında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal Ve Sonrası*, Liberte Yayınları, Ankara 2000, s. 246-325.

⁴¹² Bir yandan Adriyatik'ten Çin Seddi'ne uzanan bir Türk dünyasının ülkenin ticaret ve siyaset kaynaklarına açılması fikri, diğer yandan da Türkiye'nin Batı dünyasıyla ilişkilerinde karşılaştığı yeni ideolojik, siyasal ve pratik sorunlar, Türk Dış Politikası'nda yeniden yapılanmayı zorunlu kılan temel öğelerdir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ve bunun sonrasında BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla ABD önderliğinde bir uluslar arası gücün Kuveyt'i kurtarması ve Irak'ı işgalle ortaya çıkan 1991 Körfez Savaşı, tam da bu yeniden yapılanma ihtiyacının ortaya çıktığı dönemde meydana gelen çok önemli bir olaydır. Bu olay, bir yandan uluslar arası düzeyde Türkiye'nin stratejik konumunun yeniden yapılandırılmasında, öte yandan da Türk Dış Politikası'nda bir kırılmaya gidilmesi açısından kritik bir role sahip olmuştur. Bu yeni kırılma, artık Yeni-Osmanlılık olarak tanımlanan dış politika yapılanmasına doğru paradigma kaymasıdır.

Yeni-Osmanlı Türk Dış Politikası, temelini Türkiye'nin bir Avrupa ülkesi olmasının yanında bir Akdeniz ve Ortadoğu ülkesi de olması üzerine inşa edilmiştir. Bu yönelime göre, Osmanlı İmparatorluğu döneminde imparatorluk tarafından yönetilen ülkelerle ilişkilerde, bu ülkelerle Türkiye arasındaki din, kültür ve gelenek benzerlikleri ve ortak geçmişinin kullanılması ile Türkiye çok daha önemli bir uluslar arası aktör olmaya aday olacaktır. Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı süresince Turgut Özal hep bu nokta

"Türkiye daha önceki pasif ve çekingen politikalarını terk etmeli ve aktif bir dış politika izlemelidir" şeklinde ortaya koyuyor ve bu pasif politikaların değişmesini istemeyen muhafazakarların kendisinin dinamik dış politika izlemesini "maceracılık" olarak gördüklerini biliyordu.

Aktif dış politika izlemesinin ikinci önemli nedenini, Körfez Savaşı'nın ortaya çıkardığı şartlarda aramak gerekir. Eğer Türkiye, Irak'a yakın bir konumda olmasaydı veya bu savaş örneğin Latin Amerika'da olsaydı, Özal elbette aynı tavrı gösteremezdi. Diğer bir ifadeyle, özellikle orta ve küçük devletler açısından dış politikayı belirleyen faktörlerden birisi coğrafya ve stratejik konumdur.

İşte bu aktif politikanın izlenmesi gerekliliğini oluşturan ve Özal'ı endişeye sürükleyen gelişmeler üç noktada toplanabilir. Bunlardan ilki; Irak'ın mağlup olması sonucunda Saddam Hüseyin rejiminin yıkılacağı ve Irak'ın parçalanabileceği ve sınırlarının yeniden çizilebileceği ihtimaliydi. İkincisi; Irak'ın parçalanması sonucunda, Iraklı ayrılıkçı Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmaya çalışacakları ve bunların başka ülkeler tarafından destekleneceği ihtimaliydi. Üçüncüsü ise, Irak'ın parçalanması ve bir Kürt devleti kurulma çabası sonucu kuzey Irak'ta bir güç boşluğunun doğabileceği ve bölge içi (İran ve Suriye) ve bölge dışı (ABD, Batılı devletler) ülkelerin bu güç boşluğunu doldurabilmek ve Irak'ta etki alanı oluşturabilmek amacıyla Irak topraklarına müdahale edebilecekleri ihtimaliydi.

Özal'a göre bu tehlikeleri önleyebilmek için tarafsız ve pasif kalmamak, ABD'ye karşı değil onunla birlikte hareket etmek gerekirdi. Dolayısıyla Özal'ın Körfez Savaşı politikasının ana düşüncesi, ABD ile tam işbirliği kurarak Türkiye'nin ABD politikası ve bölgede meydana gelebilecek olası gelişmeler üzerindeki etkisini artırabilmektir. Özal'ın ABD ile tam işbirliği stratejisinin siyasi, diplomatik ve askeri olmak üzere üç ayağı vardı.

Özal'ın Körfez Savaşı politikasının ilk ve hatta en önemli ve belirleyici ayağı, ABD'nin BM çerçevesinde şekillendirdiği Körfez Koalisyonuna dahil olmak ve ABD ile tam işbirliği içerisinde hareket etmektir. Çünkü bu politikanın özünü "gelişmeler ve değişimler konusunda söz ve etki sahibi olma" arzusu oluşturur.

İkinci ayağı ise, bölgedeki statükonun korunmasını sağlamak için diplomatik atak yapma isteği oluşturur. Özal'a göre Türkiye'nin ana amacı Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ilkesi içerisinde Irak'ta demokratik bir sistemin kurulmasını sağlamaktır. Türkiye'nin Kürt devleti problemi konusunda savaş boyunca yaptığı diplomatik girişimlerin en etkili olduğunu gösteren önemli bir gelişme, İsviçre'de

üzerinde durmuş ve aynı zamanda da bu noktalardan hareket ederek Türk Dış Politikası'nın temel duruşunu da etkilemiştir. Özal'ın inandığı dış politika, edilgen ve reaktif değil, etken ve proaktif olmalı ve ülkenin çıkarlarını doğrudan gelişmelere taraf olarak ve bu gelişmelerin sonuçlarının ne olabileceğini öngörerek yapılan bir dış politikaydı. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Cem KARADELİ, *Ortadoğu'ya Yönelik Türk Dış Politikasında Kırılmalar Ve Yenilikler*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Eylül 2007, İstanbul, s. 38.

toplantısı planlanan bir Kürt Konferansının, Türk Dışişleri yetkililerinin Washington, Bonn, Paris ve Stockholm'da yaptığı girişimler sonucunda iptal edilmiş olmasıdır. Bu toplantı önemliydi, çünkü toplantıyı Kürt ayaklanması konusunda daha önce Washington, Avrupa başkentleri ve Arap ülkelerini tek tek dolaşan Talabani organize etmişti.

Üçüncü ayağı ise, sıcak savaşta askeri işbirliğidir. Özal'ın istememesine rağmen savaşın geldiğini görmesi, onu savaşa hazırlık yapmaktan geri koymamıştır. Aynen siyasi ve diplomatik boyutta olduğu gibi, sıcak savaş içinde de ABD ile yakın hareket etmiştir. Özal'ın bu işbirliğindeki amacı da aynıydı: ABD'nin savaş stratejisi çerçevesinde, yani Irak askerlerini kuzeye çekme amacıyla Kürt kartını oynama ve Kürtleri Irak içerisinde "beşinci kol" olarak kullanarak Irak kuvvetlerini meşgul etme planını bozmaktı. Zira, eğer Kürtlere böyle bir görev verilirse, onların silahlandırılmaları, para ve benzeri destek vermeleri anlamına gelirdi ki, bu durum ayrılıkçı Kürtleri güçlendirir ve bir Kürt devleti kuruluşu şansını artırır. Özal, işte bu ihtimali önlemek için, aynı görevi Türkiye'nin atabileceğini hem sözlü hem de fiili olarak ortaya koydu. Özal'ın NATO güçlerinin Türkiye'ye yerleştirilmesinde istekli olması ve bunu gerçekleştirmesi, sınıra büyük bir askeri gücünü kaydırması, Kürtleri saf dışı bırakma isteğinin bir parçasıdır.

Sonuç olarak, Özal'ın 2 Ağustos 1990 - 28 Şubat 1991 tarihleri arasında devam eden savaşta istekleri gerçekleşti. Fakat savaşın sona ermesi, ne bölgedeki sorunların sona erdiği, ne de Özal'ın ve Türkiye'nin nihai hedeflerine tam olarak vardığı anlamına geliyordu. Bilakis, Körfez Savaşı'nın sona ermesi, bölgede yeni bir dönemin başlangıcıydı.

3.4. I. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI GELİŞMELER (1991-2003)

Irak tarihi boyunca, ülkede yaşayan Kürtler ve Şiiiler, Irak'ın düşmanları tarafından bu ülkeyi istikrarsızlaştırmak veya ülkede sorun çıkarmak için kullanılmıştır. Kürtler ve Şiiiler, I. Körfez Savaşı'ndan önce de isyana teşvik edilmişlerdir. ABD Başkanı George Bush, Irak ordusuna karşı isyan başlatmaları konusunda Kürt ve Şii gruplara çağrı yapmış ve destek sözü vermişti. Şiiiler bölgede Irak ordu güçlerinin fazla olmasından dolayı harekete geçemezken Kürt liderler Barzani ve Talabani, Kuveyt Krizi'ni kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayacaklarına dair Irak hükümetine güvence vermişlerdir. Tabii bu güvencenin ardında, 1988 yılında Halepçe'de yaşananların bir daha yaşanabileceği tehdidi önemli bir yer tutmuştur.

Ne var ki, savaşın kısa sürede bitmesi ve Irak'ın savaşı kaybetmesi üzerine söz konusu muhalif gruplar kısa süre içerisinde harekete geçmiştir. 4 Mart 1991 günü ilk olarak Şii grupların ayaklanmasıyla Irak'ta iç isyanlar başlamıştır. Şiiiler aynı gün Basra'yı ele geçirmişler, 7 Mart günü ise Kürt gruplar Kuzey Irak'ta Süleymaniye'de bir isyan başlatmışlardır. Talabani amaçlarının öteki isyancı gruplarla birlikte Saddam'ı

devirmek ve yerine federatif bir Irak devleti kurmak olduğunu açıklamıştır⁴¹³. Güney bölgesinde Kut, Necef, Kerbela ile kuzeyde Erbil ve Kerkük şehirlerini içine alan bir isyan hareketi zamanla Irak geneline yayılmıştır. Irak yönetimi ise bu ayaklanmaları bastırmak için elinde sağlam kalan tek askeri yapılanma olan Cumhuriyet Muhafızları'nı görevlendirmiştir. 20 Mart 1991 tarihinde Kerkük'ü ele geçiren Kürtler, Musul'da da duruma hâkim olmaya çalışırken, Irak ordusu da bölgedeki petrol kuyularını bombalamaya ve silahlandırılmış helikopterlerle, Kerkük'te sivil halka yönelik saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Bu arada, Saddam Hüseyin'in birliklerine kimyasal silah kullanma izni verdiği dedikodusunun yayılmasıyla birlikte halk, Kuzey Irak'taki şehirleri boşaltmaya ve kuzeydeki dağlık bölgelere kaçmaya başlamıştır. İran'ın bu ayaklanmalarda açıkça isyancıları desteklemesi üzerine, daha önce bu grupları isyana teşvik eden ABD yönetimi önceki açıklamasını bir tarafa bırakarak Irak'ın iç meselelerine karışmama ilkesine devam edeceklerini açıklamıştır⁴¹⁴. ABD'nin bu destek vermeyişinin sebebini Başkan G. Bush (Baba) ve danışmanı B. Scowcroft ortak kaleme aldıkları anılarında ayaklanmaların Saddam'ı devirmeye yetmeyeceği ve isyanın Sünni halka yayılmadığı için olduğunu açıklamışlardır⁴¹⁵.

ABD, bu askeri harekate karşılık vermek bir yana, ateşkes antlaşmasında Irak'ın sabit kanatlı uçak kullanamayacağından söz edildiği için, Saddam'ın Kürt silahlı gruplarına karşı askeri helikopterlerini kullanmasına bile göz yumdu. Sonuçta, Nisan başında Irak ordusundan kaçan 1.5 milyon Iraklı Kürt İran ve Türkiye sınırına dayandı. Türkiye sayıları 500000'e varan sığınmacıların içeri alınmamasında yönünde karar almıştı çünkü 1988'de böyle bir deneyim yaşamış ve bunun maliyetine katlandığı halde Batılı devletler yardım bulunmak bir yana bir de Türkiye'yi eleştirmişlerdi. Ayrıca burada kurulacak kampların kalıcılaşarak Türkiye toprakları içinde bir Kürt "Gazze Şeridi"nin oluşması ihtimali endişe yaratıyordu. Tabii, bir de, PKK'nın faaliyetlerindeki artış bu kamplara bağlandığı için hükümet zor durumda kalıyordu⁴¹⁶.

Bu kitlesel kaçış PKK için kuzey Irak'ta tekrar yeni alanlar ele geçirme, yeni silahlar elde etme fırsatını ortaya çıkarmıştır. Gerçekten de bu dönemde PKK ile Irak devleti arasında ilişkiler yoğunlaşmıştır. Irak istihbarat servisi PKK'dan Türkiye'de Amerikan tesisleri de dahil olmak üzere bilgi toplamada faydalanıyor, karşılığında PKK'ya silah veriyordu. Bunun dışında PKK'ya verdiği destekle Saddam, birinci olarak Irak'a karşı Körfez krizinde tavır alan Türkiye'nin zayıflatılmasını ikinci olarak ise kuzey Iraklı Kürt grupların bölünmesini amaçlıyordu⁴¹⁷. Irak ordusuna bağlı sekiz tümenin kuzey Irak'tan çekilirken terk ettikleri silahları devralan PKK Bağdat'tan ateş

⁴¹³ 'Yeni Irak devleti', Tercüman Gazetesi, 14 Mart 1991.

⁴¹⁴ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 71-72.

⁴¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Tuncay ÖZKAN, *Amerika, Kıbrıs ve Kürt devleti*, Akşam Gazetesi, 7 Mart 2003.

⁴¹⁶ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 260.

⁴¹⁷ *Saddam'dan PKK'ya destek*, Sabah Gazetesi, 2 Eylül 1992.

gücü yüksek silahlar almıştır. Bu silahlarla PKK, kuzey Irak sınır bölgesine iyice yerleşmesine imkan sağlamıştır⁴¹⁸.

Bu göç sorununun önlenmesi için iki alternatif vardı: Ya göçmenler Türkiye'ye alınacak ve Irak güçlerinden böylece korunacaktı, ki bu durum, hem kesin çözüm olamazdı hem de Türkiye aleyhine bir durum olurdu. Dolayısıyla Özal bu alternatifi kesinlikle dikkate almadı. Batılı ülkelerin kamuoyundan gelen sınırları açın baskısını dikkate alınmamakla birlikte geçici bir süre kalmak şartıyla az sayıda göçmenin Türk topraklarına yerleşmesine izin verildi. Fakat Özal'a göre bu kesin çözüm değildi. Asıl çözüm, bu göçmenlerin kendi evlerine güvenle dönmelerini sağlamak ve kuzey Irak'ta Irak ordusunun saldırılarından korkmadan yaşayabilecekleri bir ortam yaratmaktı. Özal bu ortamın adını "güvenli bölgeler (safe havens)" olarak koydu ve bunun için girişimleri başlattı⁴¹⁹.

Cumhurbaşkanı Özal, yoğun telefon diplomasisiyle ABD Başkanı Bush'u harekete geçirmiş ve 5 Nisan sabahı Ankara'da Türk diplomatları ile Batılı meslektaşları arasında yapılan toplantının sonunda 688 sayılı kararın taslağı tartışılarak son şekli verilmişti. Fransa tarafından derhal BM Güvenlik Konseyi'ne iletilen karar kabul edilmiştir⁴²⁰. 5 Nisan 1991'de BM'nin 688 sayılı kararı ile Türkiye-Irak sınırına yığılan yüz binlerce insanın can güvenliğini korumak, insani yardım sağlamak, Irak ordusunun saldırısını engellemek amacıyla "Huzur Operasyonu" başlamıştır. Gıda, giyecek, çadır gibi malzemelerden oluşan ilk yardım 7 Nisan 1991'de başlamıştır. 10 Nisan'da ABD, Irak'a 36. Enlemin kuzeyinde tüm askeri faaliyetlerin ve tüm uçuşların yasaklandığını bildirdi. 17 Nisan'da ABD, Hollanda, Fransa, İngiltere, İspanya, İtalya'ya ait birliklerden oluşan Müttefik Güçler Türkiye ve Irak'ın kuzeyinde konuşlanarak çalışmalarına başladılar. Huzur operasyonunun ilk aşamasında 5000 kişilik bir kara birliği bölgeye konuşlanmıştır. Huzur Operasyonunun askeri birliği olan "Kalkık Horoz" veya kamuoyunda bilinen adıyla "Çekiç Güç"ün görev alanı 36'nci enlemin kuzeyindeki Irak toprakları olarak belirlenmiştir. Bu alanın genişliği 160 mil, derinliği 50 mildir. Bu arada sınırdaki sığınmacı sayısı hızla düşmüş, ağustos 1991 itibarıyla yalnızca 5000 kişi kalmıştır⁴²¹.

3.4.1. Çekiç Güç

Koalisyon ülkeleri Temmuz 1991'de askeri güçlerini kuzey Irak'tan çekerken, Türkiye'de konuşlandırılacak ve daha sonra Çekiç Güç olarak adlandırılan daha az sayıdaki acil tepki gücü ile Kürtleri Saddam'ın olası saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklıyorlardı. Bu çerçevede Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı ile oluşturulan Huzur Operasyonu'nun birinci aşaması sona ermiş, ikinci aşaması Çekiç Güç, (Huzur Operasyonu-2, Ortak Görev Gücü) adı altında ve kuzey Irak halkına karşı

⁴¹⁸ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 66.

⁴¹⁹ Ramazan GÖZEN, *Amerika Kışkacında Dış Politika: Körfez Savaşı, Turgut Özal ve Sonrası*, s. 332.

⁴²⁰ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 582.

⁴²¹ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011, s. 140-141.

Bağdat yönetiminin girişeceği bir saldırıyı caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle görevlendirilmiş oluyordu. Türkiye, 12 Temmuz 1991’de aldığı bir Bakanlar Kurulu kararıyla içinde TSK’nin de yer aldığı gücün Türkiye’de konuşlanmasına izin verdi. Türkiye bununla incirlik ve Batman’daki NATO tesislerinin NATO dışı amaçlarla kullanılmasını kabul ederken, kendisi de Çekiç Güç’e katılıyor ve Türk komutanın görev kuvveti komutanıyla aynı rütbe ve statüde olması koşulunu getiriyordu⁴²². Her ne kadar bu gücün geçici olduğu belirtilmişse⁴²³ de, sürekli uzatılmış ve muhalefetin sert hışımına uğramışsa da⁴²⁴, muhalefet iktidara gelince bir önceki hükümet gibi bu gücün görev süresini uzatmayı tercih etmiştir. Kamuoyunda Çekiç Güç, sürekli PKK’yı desteklediği, kuzey Irak’ta Kürt devletinin kurulmasını sağladığı yönünde dikkat çekici tepkiler alması bu gücün sürekli sorgulanır olmasına yol açmıştır. Nitekim eski MİT müsteşarlarından Mahir Kaynak Milli Gazete’ye verdiği röportajında da bu tepkilerin gerçeği yansıttığını belirtmiştir⁴²⁵. Çekiç Güç, İncirlik’te konuşlandırılmış 1748 asker ve 77 uçaktan oluşmaktaydı. Bunun dışında Pirinçlik ve Zaho’da da ikmal ve irtibat görevlerini yürüten, aynı güce bağlı 56 çokuluslu asker yer alıyordu⁴²⁶.

Eylül 1991’de kara birlikleri Türkiye’nin isteği üzerine çekilince, Çekiç Güç, İncirlik ve Pirinçlik’te konuşlanan 77 uçak ve helikopterlerden oluşan bir kuvvet haline geldi. Zaho’da ise bir Askeri Eşgüdüm Merkezi kuruldu⁴²⁷.

İncirlik’ten havalanarak kuzey Irak’ta keşif uçuşları yapan Çekiç Güç’ün 1997 Ocak’ından itibaren adı Keşif Gücü olarak değiştirildi ve önceki dönemlerde olduğu gibi 6 aylık dönemler halinde görev süresi uzatıldı. Görevi ise Mart 2003’te ABD’nin Irak’ı işgaliyle beraber hem fiilen hem de hukuken sona ermiş oldu⁴²⁸.

Çekiç Güç’ün Türkiye açısından muhasebesini Baskın Oran şu şekilde yapmıştır⁴²⁹:

- Türkiye’nin kendi Kürt sorunundan kaynaklanan görüşler:
 - Çekiç Güç, Saddam’ın Kürtleri ezmesini engelleyerek Türkiye açısından kimi olumsuzlukları önlemektedir.
 - Çekiç Güç, Türkiye’nin kuzey Irak’ı denetlemesini sağlayarak PKK’yla mücadelesine yardım etmektedir.

⁴²² Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 261.

⁴²³ Washington açıklama yaptı... Çok uluslu güçte Türk askeri de bulunacak "Çekiç Güç" mü, problem mi?, Tercüman Gazetesi, 13 Temmuz 1991.

⁴²⁴ Örnek bilgi için bakınız: 'Hazır çekiç'i kimse istemiyor, Tercüman Gazetesi, 1 Temmuz 1991 ve 'Çekiç gücü' tartışması, Tercüman Gazetesi, 14 Temmuz 1991.

⁴²⁵ Tutkun AKBAŞ, *Çekiç Güç – Dosyası 2 MİT Eski Müsteşarı Mahir Kaynak: Çekiç Güç’ün Görevi Kürt Devleti Kurmak*, Milli Gazete, 29 Aralık 1993.

⁴²⁶ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 583.

⁴²⁷ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s. 141.

⁴²⁸ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 583.

⁴²⁹ Baskın ORAN, *KALKIK HOROZ Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 150-165.

- Çekiç Güç'e izin vermek, kuzey Iraklı Kürtlerin Türkiye'ye yakınlığını sağlamaktadır.
- Çekiç Güç, süresi uzatılmadığı takdirde, başka bir ülkeye gider ve Türkiye'nin denetimi ortadan kalkar.
- Türkiye'nin bölgesel politikasından kaynaklanan görüşler:
 - Çekiç Güç olmasa, Irak Türkiye için tekrar korkulacak hale gelebilir.
 - Çekiç Güç gider de Saddam güçlenirse, Türkiye'ye bağımlı bugünkü politikasını bir yana itebilir.
 - Çekiç Güç gider de Saddam Kürtleri ezerse, ambargonun kalkması büsbütün uzayacaktır.
 - Çekiç Güç, Türkiye'nin iyi geçinmek zorunda olduğu Körfez ülkelerinin de güvenliğini sağlamaktadır.
- Türkiye'nin batı bağlantısından doğan görüşler:
 - Çekiç Güç sayesinde ABD yardımı alınmaktadır, ayrıca, baskıya meydan verilmemektedir.
 - Çekiç Güç, Türkiye'nin bir pazarlık unsurudur.
- Çekiç Güç aleyhindeki görüşler:
 - Çekiç Güç Türkiye'nin egemenliğini zedelemektedir.
 - Çekiç Güç PKK'ya yardım etmektedir.
 - Çekiç Güç, kuzey Irak'ta bir otorite boşluğu yaratmaktadır.
 - Çekiç Güç, kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasına yardımcı olmaktadır.

3.4.2. Kürt Sorunundaki Gelişmeler

Mart ayında, Irak ordusunun ayaklanan Kürtlere yönelik yaptığı operasyon neticesinde, yarım milyon kuzey Iraklı'nın Türkiye'ye sığınması ve akabinde BM'in devreye girerek yaptırımlar uygulamasıyla kuzey Irak'ı boşaltmak zorunda kalan Irak yönetimi, bölgenin yerlisi olan KDP'ye bırakmaktansa, dışarıdan gelen ve gözü Irak topraklarında olmayan PKK'nın bölgeyi doldurmasına göz yummuştu. Kuzey Irak'taki otorite boşluğundan yararlanan PKK, Türkiye sınırından 10-15 km güneye kadar olan bölgedeki, Saddam Hüseyin tarafından zorla boşaltılan köylere ait bölgelerde, bir karşıt güç olmamasından da faydalanarak çeşitli kamplar tesis etmişti⁴³⁰.

Irak'ın kuzeyinde bir iktidar boşluğu ortaya çıkınca, Ankara Türk devletine iki büyük tehlikenin yöneldiğini fark etti. Bunlardan birincisi, PKK'nın Irak ordusunun yokluğundan faydalanıp Türk topraklarına saldırılarını yoğunlaştırması, ikincisi de Iraklı Kürtlerin bir fırsatını bulup bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve bir Kürt devleti kurmaya çalışmaları riskiydi. Ankara ulusal çıkarlarını, Irak topraklarına PKK'yi ortadan kaldırmak, isyancıları öldürmek ve barınaklarını yok etmek amacıyla askeri hareketler düzenleyerek korumaya çalıştı. Bir Kürt devletinin kurulması engellemek ve

⁴³⁰ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, s. 194-195.

PKK'ya karşı savaşta işbirliği sağlamak için de, Iraklı Kürt liderlerle resmi ve düzenli ilişkiler geliştirildi⁴³¹.

PKK'nın kuzey Irak'taki faaliyetleri bu yönde gelişirken, Türkiye bölgedeki diğer Kürt gruplarla (KDP-KYB) ilişkilerini üst düzeye çıkarmak zorunda kalmıştı. Daha önceleri de bu grupların liderleriyle temaslarda bulunan Türk hükümetleri bu temasları daha çok yerel yöneticiler ve kuzey Irak'ta bulunan Özel Kuvvetlere bağlı subaylarca yürütüyordu. Ancak Kürt liderlerden Talabani'nin ABD'ye giderek bağımsız bir Kürt devleti için destek araması, ve bazı Amerikalı yetkililerle görüşmeler yapması üzerine Türkiye, kuzey Irak'taki gelişmeleri kontrol altında tutabilmek için devreye girmişti. 20 Şubat 1991'de Barzani ve Talabani'ye mesaj gönderen Cumhurbaşkanı T. Özal, Körfez krizinde olduğu gibi hükümetten onay almadan yine kendi politikalarını uygulamak istiyordu. İlk resmi görüşme 8 Mart 1991'de, KDP'nin temsilcisi, KYB lideri Talabani ve Dışişleri Bakanı Turgay Özçeri arasında Ankara'da yapıldı⁴³².

14 Haziran'da Cumhurbaşkanı Özal ilk kez Talabani ile doğrudan bir görüşme yaptı ve Ankara'da görüş ayrılıkları iyice su yüzüne çıktı. Özal'ı ihanetle suçlayan telkin yanlıları devletin politikasında ağır bastılar ve 5 Ağustos, 11 Ekim ve 25 Ekim 1991'de kuzey Irak'a üç harekat yapıldı. Harekatlar kuzey Irak Kürtleri arasında büyük tepkilere yol açtı. Türkiye'nin amacının PKK'yı vurmak değil, Irak Kürtlerini vurarak onları kendi bölgelerindeki PKK birimlerini temizlemek olduğu ileri sürüldü. Harekata yönelik sivil halkın öldüğü yönündeki tepkilere⁴³³ rağmen, Türkiye'nin onayı olmadan kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulamayacağını düşünen KDP ve KYB, Ankara'yla ilişkilerini geliştiriyor ve kendi bölgelerinde Bağdat'ın desteğiyle etkisi artan PKK'nın eylemlerini sınırlandırmaya çalışıyorlardı. Nitekim Talabani Kasım 1991'deki Türkiye ziyareti sonrasında Öcalan'a bir mektup göndererek, kendisinden tek yanlı ve 6 aylık bir ateşkes ilan etmesini istedi. Siyasal güç kazanmaya başlamış olan Öcalan bu teklifi anında reddetmiştir⁴³⁴.

16 Aralık 1991'de, Celal Talabani liderliğindeki KYB ve Mesud Barzani liderliğindeki KDP'nin de aralarında bulunduğu 8 Kürt grubunu bir araya getiren Irak Kürdistan Cephesi'nin toplantısında, grupların sahip oldukları halk desteği oranında temsil edilebileceği bir Temsilciler Meclisi seçimi yapılması yönünde görüş birliğine varılmıştı. Bu doğrultuda 17 Mayıs 1992'de yapılan seçimlerde 105 sandalyeden 50'sini KYB, 50'sini KDP, kalan 5 sandalyeyi de diğer küçük partiler kazandı ancak hiçbir parti tek başına salt çoğunluğu elde edemedi. Yapılan değerlendirmeler kuzey Irak'ta yapılan seçimlerin, diğer ülkelerin gözlemci göndermesiyle birlikte zımnen bağımsız

⁴³¹ Asa LUNNGREN, *İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası*, Kitap yayınevi, Nisan 2008, İstanbul, s. 81.

⁴³² Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-İrak İlişkileri*, s. 194.

⁴³³ Hüsamettin KARANFİL, *PKK'yı süpürüyoruz*, Tercüman Gazetesi, 9 Ağustos 1991. Yine aynı yayında Türk yetkilisinin yaptığı açıklama da ise bunun mümkün olmayacağı çünkü her türlü tedbirin alındığını ve peşmergelere harekat bölgesine girilmemesi yönünde uyarı yapıldığını belirtilmiştir.

⁴³⁴ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 555-556.

Kürt devletinin temellerini oluşturduğu doğrultusunda⁴³⁵. Ortaya çıkan sonuca göre, parlamento başkanı KDP'den, başbakan ise KYB'den olacaktı. Kürtler, parlamento seçimlerinin ardından 7 Temmuz'da bakanlar kurulunu da oluşturarak devletleşme sürecinde önemli adım atmışlardı. Kürt liderlerin bağımsız bir Kürdistan kurulmayacağı konusunda güvence vermesine rağmen, kuzey Irak'ta bağımsız bir parlamentonun arkasından yeni hükümetin oluşturulması bağımsızlığa yönelik yeni bir adım olarak yorumlanıyordu. Irak ve Suriye'nin de benzer tepkilerine yol açan bu gelişmeler karşısında Türkiye, yeni kurulan hükümeti tanımadığı gibi, bu oluşumu bölge barışı açısından da tehlikeli bulduğunu açıkladı⁴³⁶.

Bu arada Çekiç Güç'ün yerleşmesinden sonra Cumhurbaşkanı Özal'ın ağırlığını koymasıyla Türkiye, Kuzey Irak'taki gelişmelerle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı, bölgedeki gelişmelere dâhil olup, aktif bir tutum sergileyerek kendi aleyhine bir durumun ortaya çıkmasını önlemesi olarak tanımlanıyordu ve Türkiye gerçekten de bundan sonra bölgedeki gelişmelerin içinde doğrudan yer almaya başlamıştır. Bunun da en önemli göstergeleri KDP lideri Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani'nin Temmuz 1992'de, Turgut Özal'ın talebi üzerine Ankara'ya gelerek görüşmelerde bulunmaları, burada ayrıca kendilerine diplomatik pasaport verilmesiydi. Dahası, Türkiye Kuzey Irak'lı Kürt grupların Ankara'da temsilcilik açmalarına izin vermiş, ayrıca Kuzey Irak'ın modernize edilmesi amacıyla bölgede sürdürülen altyapı çalışmalarına yardımda bulunmuştur⁴³⁷.

Kuzey Iraklı Kürtlerin Temmuz 1992'de hükümet oluşturması, Eylül'de bir istihbarat ve polis örgütü kurması, Ekim'de ordu oluşturma yolundaki girişimlerine hız verip yine aynı ay içinde Erbil'de Federe Kürt Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesi Türkiye'yi daha etkin önlemler almaya itti. İlk olarak, Türkiye Bakanlar Kurulu kararı ile federe devlet kararını barış ve huzuru olumsuz yönde etkileyecek bir gelişme olarak değerlendirerek Irak'ın bölünmesine sebep olacak böyle bir hareketi tanımadığını açıkladı⁴³⁸. Ardından, Ekim 1992'de PKK'nın üstlendiği bölgeye yönelik büyük bir operasyon başlattı. KDP ve KYB, hem Ankara'nın federe devlete karşı çıkışını önlemek için hem de PKK'nın kuzey Irak'taki gücünü kırmak için PKK'ya yönelik politikalarında değişiklik yaptılar. Bu iki lider Türkiye'de Başbakan Demirel ile görüşmelerinde PKK'yı desteklemediklerini belirtmişler ve ABD'ye gittiklerinde de ABD Dışişleri Bakanı James Baker ile görüşmelerinde aynı hususu vurgulamışlardır⁴³⁹. PKK'yı seçimler de dahil federe devlete giden siyasal sürecin dışında bıraktıkları gibi, Ekim ayında silahlı güçlerini de birleştirme kararı aldıktan sonra PKK güçleriyle çatışmaya başladılar. Tam bu sırada Türkiye'nin yeni bir sınır ötesi hareket yapması PKK'yı iki ateş arasında bıraktı ve PKK Irak denetimindeki güney bölgelere çekilmek

⁴³⁵ M. Necati ÖZFATURA, *ABD'nin Kürt Kartı*, Türkiye Günlük Siyasi Gazete, 15 Ekim 1998.

⁴³⁶ Tayyar ARI, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999, s. 248-249.

⁴³⁷ Taylan DOĞAN, *I. Körfez Savaşı Sonrası Türkiye-İrak İlişkileri: Değişen Konjonktürün Türk Dış Politikasına Etkileri*, s. 84-85.

⁴³⁸ *Hükümet, Kürt devletine karşı*, Tercüman Gazetesi, 9 Ekim 1992.

⁴³⁹ *New York Times Kürdistan'ı Değerlendirdi!.. Hedef Büyük Ermenistan*, Milli Gazete, 14 Eylül 1992.

zorunda kaldı⁴⁴⁰. 12 Kasım'da Silopi'de Jandarma Genel Komutanı Org. Eşref Bitlis, KDP ve KYB yetkilileri ile bir anlaşma yaparak askeri Türkiye'ye çekmeleri karşılığında, Kürt tarafından Türkiye'ye PKK'luların geçmesine izin vermeyeceklerinin güvencesini almıştı. Türkiye tarafından tek taraflı korunmaya çalışılan Türkiye-Irak sınırının, güney tarafının da korunması için maliyetleri Türkiye tarafından karşılanan, 65 karakol kurulmuştur. Buralarda peşmergeler görev yapacak ve PKK'lı teröristlerin Türkiye'ye geçmeleri önlenecekti. Ancak Türkiye beklediği sonucu elde edememiştir⁴⁴¹. İkinci olarak, Ankara kuzey Iraklı Kürt gruplara Bağdat yönetimiyle diyalog önerirken, Bağdat yönetiminin bölgedeki yönetimi yeniden kurması gerektiğini de savunmaya başladı. Üçüncü olarak Kasım 1992'de Ankara'da Suriye ve İranlı yetkililerle bir konferans düzenleyerek Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yolunda bir bildiri yayınlanmasını sağladı. Türkiye böylece bölge ülkelerini yanına alarak ABD ve dünyaya, Kürt devletinin kurulmasına izin vermeyeceğini ilan etti. Dördüncü olarak Türkiye, 1993'ten itibaren Irak yönetimiyle ilişkilerini geliştirmeye ve temelde ekonomik ve sosyal nedenler de olsa, Irak'a uygulanan ambargonun⁴⁴² kaldırılması için daha yoğun girişimlerde bulunmaya başladı⁴⁴³.

Irak Meclis Başkanı Mehdi Salih'in 13 Ekim 1992'de Kürt Federe Devlete ilişkin Türkiye'ye yaptığı ziyaretin sembolik bir anlamı vardı. Çünkü ziyaret kuzey Irak'taki oluşuma karşı olanları bir araya getirmekteydi. O nedenle ABD tarafından tepkiyle karşılandı. Nisan 1993'te Türkiye Irak'la maslahatgüzar düzeyinde diplomatik ilişki kurdu. Ekim 1993'te Başbakan Çiller, ABD ziyareti sırasında BM yaptırımları konusunda bir ara formül bulunması ve petrol boru hattının yeniden açılması isteğini ABD'ye iletti⁴⁴⁴.

1993 yılı başlarında özellikle Türk ordusunun aralıksız devam eden hareketleri ve Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın ani ölümü neticesinde, yerine Başbakan Süleyman Demirel'in seçilmesiyle, devletin PKK sorununa silahlı çözüm esaslı kararı alması karşısında, bölgede iyice sıkışan PKK terör örgütü, 20 Mart 1993'te tek taraflı olarak ateşkes ilan etmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ise yaptığı açıklamada ateşkesi tanımadığını belirtmekle kalmamış, üstelik bölgede "Düşük Yoğunluklu Savaş"⁴⁴⁵ olduğunu ve silahlı mücadelenin, sorun çözülene kadar devam edeceğini açıklamıştı⁴⁴⁶.

1994 İlkbaharı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin PKK ile mücadelede 1993 Ağustos'unda yaptığı konsept değişikliğinin iyiden iyiye yaşama geçirilmeye ve

⁴⁴⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 557.

⁴⁴¹ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 200.

⁴⁴² Bu ambargolar neticesinde bölgede dengeler altüst olmuştur. Bu etken ise işsizliklerin artmasına yol açtığı gibi PKK'ya katılımları da artırmıştır. Ayrıntılı bilgi ve örnekler için bakınız: Necdet B. SIVASLI, *Irak ambargosu PKK'ya güçlendirdi*, Ortadoğu Gazetesi, 27 Ekim 1993.

⁴⁴³ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 264.

⁴⁴⁴ Erol KURUBAŞ, 1960'lardan 2000'lere *Kürt Sorununun Uluslar Arası Boyutu ve Türkiye*, s. 299.

⁴⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ümit ÖZDAĞ, *PKK Terörü Neden Bitmedi, Nasıl Biter?*, Kripto Kitaplar, Ankara 2008, s. 79-88.

⁴⁴⁶ Turan SİLLELİ, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, s. 200.

neticelerinin alınmaya başladığı dönem olmuştur. Mart 1994'te TSK Gabar dağlarında PKK'nın girilmez ilan ettiği eylem alanlarında operasyon başlatmıştır. Gabar'ı Yassı Dağları, Cirat, Caci, Besler izlemiş ve nihayet Temmuz 1994'te Cudi dağı PKK'dan temizlenmiştir. 1994 İlkbahar hareketi ile PKK'nın bölgede toplayacağını ilan ettiği "Kürt Ulusal Meclisi" projesi de gündemden düşmüştür⁴⁴⁷.

Bu gelişmeler altında 1994 İlkbaharında PKK'nın kuzey Irak'ta yeni ve tehlikeli bir politika yürürlüğe koyduğu ortaya çıkmıştır. Kuzey Irak'ta gerçek bir güç olabilmek için kitleye sahip olmak gerektiğine karar veren PKK, kuzey Irak'ta Kürtler arasında ciddi bir taban oluşturamadığından, kitlesini Türkiye'den götürmeye karar vermiştir. Bu kararın alınmasından sonra Şırnak civarında PKK sempatzanı olan ve çoğunluğunu Guyan aşiretinin oluşturduğu 20 bin kişiyi Şubat 1994'ün ikinci yarısından itibaren kuzey Irak'a göç ettirmeye başlamıştır. PKK sempatzanı bu kitle TSK'nın bölgede denetimi sağlaması ile birlikte yoğun bir takibe uğrayınca PKK'dan kopmak amacıyla örgütten batı illerine göç etmek için izin istemiştir. Ancak PKK buna izin vermemiş ve göçü kuzey Irak'a yönlendirmiştir. PKK bu göç ile kuzey Irak'ta kitle tabanı oluşturmayı, operasyonlarda bu kitleyi örtülü olarak kullanmayı, gençlerden militan olarak yararlanmayı ve Türkiye'den Kürt göçü olduğu propagandası yapmayı hedeflemiştir. Göç eden PKK sempatzanları ve aileleri üç merkezi üs kurmuş ve bu üsler daha sonra Atruş kampının çekirdeğini oluşturmuştur.

Bu gelişme bu kamplarda Ekim 1994'te yapılacak seçimlerde oy almayı bekleyen Talabani tarafından desteklenmiştir. Türk karar alıcılara verilen bir raporda ise gelişme şöyle değerlendirilmiştir: "PKK, göç ile BM ve diğer uluslar arası kuruluşları harekete geçirmek istiyor. Türkiye'nin düzenlediği sınır ötesi operasyonların PKK'ya değil sivil halka karşı olduğu izlenimini yaratmak istiyor. Operasyonlar sırasında bu sivil yerleşim yerlerine sığınmayı düşünüyor. Yeterince güçlenince Talabani ile ortak hareket ederek Barzani'nin tasfiyesini amaçlamaktadır." PKK Atruş kampına giden bu sürece karşı Türkiye'nin başarılı ve etkin önlemler aldığını söylemek mümkün değildir⁴⁴⁸.

Bu arada KYB'nin Kürdistan İslam Hareketi'ne karşı sert politikasının Barzani tarafından şiddetle eleştirilmesi ve KYB'nin "Kürt yönetiminin dünyadaki saygınlığını" yok etmekle suçlaması iki parti arasındaki ilişkileri 1994'e girerken iyiden iyiye kötüleştirmiştir. 1994 Mayıs'ından Süleymaniye bölgesi yakınlarında bir arazi meselesi yüzünden KDP'li bir subay ile KYB'li kiracılar arasında çıkan tartışma kısa sürede iki parti arasında kavgaya dönmüştür. Hadiselerin tırmanmasının PKK'ya yarayacağını düşünen Türkiye, 30 Mayıs'ta KDP ve KYB yetkililerini Silopi'de bir araya getirerek ateşkesi zorlamaya çalışmış, 5 Haziran'da ise Barzani ve Talabani Erbil'de bir araya gelişmişlerdir. İki parti lideri 14 Haziran'da Silopi'ye gelerek Türkiye gözetiminde ve

⁴⁴⁷ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 148.

⁴⁴⁸ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 150.

27 Haziran'da Erbil'de tekrar buluşmuşlarsa da, bütün bu gelişmeler ateşkesin sağlanmasına yetmemiştir⁴⁴⁹.

İki taraf arasındaki anlaşmazlığın en önemli noktası, Körfez Savaşı'ndan bu yana Saddam yönetimine karşı Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin işbirliğine dayanan bir politika güden ABD'nin politikası tehlikeye düşmüştür. Bu durum ABD'nin devreye girmesi demektir. Çatışmaların durdurulması ve barışın sağlanma çabaları çerçevesinde Fransa Devlet Başkanı Mitterand'ın girişimleri ile hazırlanan ve 1994 yılında yapılan Paris Görüşmesi sonuçları Türkiye'nin karşı çıkması ve çatışmaların yeniden başlaması üzerine uygulanamamıştır. Toplantıya ABD, Fransa, İngiltere, KDP ve KYB katılmıştır.

Türkiye davet edilmediği bu toplantıyı düşmanca bir toplantı olarak değerlendirmiş ve Barzani ve Talabani'nin Fransa'ya gitmeleri için Türkiye'den geçmelerine izin vermemiştir. Paris Anlaşması'nda; Türkiye'nin güvenlik kaygılarına hiç değinilmediği gibi, Irak'ın toprak bütünlüğünden bahsedildi. Irak'ın kuzeyinde yapılacak nüfus sayımında Türkmenler ve Arapların ne olacağı belli değildi. Paris toplantısı, Türkiye ile birlikte Suriye ve İran'da da büyük bir rahatsızlık yaratmış, Batı'nın Irak'ın kuzeyinde kurmak istediği Kürt devleti yolunda önemli bir adım olarak algılanmıştır. Paris toplantısına İran, Suriye ve Türkiye'nin cevabı 23 Ağustos 1994'te Şam'da verilmiştir. Türkiye'den Mümtaz Soysal'ın katıldığı bu toplantıda, üç ülke bölgede bir Kürt devletinin kurulmasına olan muhalefetlerini dile getirmişlerdir⁴⁵⁰. Türkiye bir adım daha atarak, Habur sınır kapısını uluslararası NGO temsilcileri ile yabancı parlamenterlere kapattı⁴⁵¹.

Bu kargaşa ortamında Türkiye PKK'nın yeniden güç kazanmasını ve destek almasını engellemek amacıyla, 20 Mart 1995'te 34 bin askerden oluşan 53 tabur ile kuzey Irak'a girmeye başlamıştır. Ekim 1992 harekatı ile karşılaştırıldığında Çelik 1 harekatı çok daha kapsamlıdır. Çünkü KDP ve KYB'nin birbirleriyle çatışması ve Irak'ın bu bölgede kontrolünün olmaması neticesinde kuzey Irak'ta doğan otorite boşluğundan PKK'nın güçlenmesine ve Türkiye'ye vur-kaçlar yapmasına büyük kolaylık sağlıyordu⁴⁵². Aynı zamanda da Türkiye, bütün dünyaya kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletine izin vermeyeceğinin mesajını vermiştir⁴⁵³. Aradan geçen iki sene içinde Türk Ordusu'nun sınır ötesi ve sınır içi hareket imkan ve kabiliyetlerinde büyük oranda artış olmuştur. Zırhlı birliklerde Habur sınır kapısından geçerek PKK'nın Haftanin, Sinat, Batufa, Metina ve Evleha kamplarını çembere almıştır. Önceden tespit edilen Zaho, Duhok, Sersing gibi yerleşim yerlerindeki hücre evleri de basılmıştır. Bu

⁴⁴⁹ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 124.

⁴⁵⁰ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s. 148.

⁴⁵¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 559.

⁴⁵² *Kuzey Irak'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Operasyonu Öncesi, sonrası-içerisi, dışarısi*, Türkiye Günlük Siyasi Gazete, 9 Nisan 1995.

⁴⁵³ Sebahattin ÖNKİBAR, *Kuzey Irak harekatının bilançosu*, Türkiye Günlük Siyasi Gazete, 10 Nisan 1995.

operasyonla resmi rakamlara göre 555'i ölü, 13'ü yaralı 568 PKK'lı etkisiz hale getirilmiştir⁴⁵⁴.

Türkiye'nin bu bölgede müdahil olduğu diğer bir gelişme Dublin süreci olarak adlandırılan, Iraklı Kürt grupların uzlaştırılması aşamasıdır. Görünürde aslında Habur sınır kapısından geçen kamyonlardan alınan gelirin paylaşılmasından doğan ama temelde iki büyük aşiretin bölgeye egemen olma çabasından çıkan bu anlaşmazlık yukarıda belirttiğim gibi Mayıs 1994'te iki taraf arasında çatışmaya dönüşmüştü. Bu çatışmanın sona ermemesi ve Paris sürecinin başarısız olması ile ABD yeniden devreye girdi ve iki tarafı 10 Ağustos 1995'te Dublin'de bir araya getirdi. Burada yapılan görüşmelerde Türkiye de gözlemci statüsüyle yer aldı⁴⁵⁵. Aslında Türkiye, Dublin sürecinden çok rahatsız olmuştu. Ancak, sürece katılmadığı takdirde alınacak kararlardan zarar göreceği endişesiyle sürece katılmış ve süreci büyük oranda yönlendirmiştir. Türkiye görüşmelerde sürekli bölücü terör örgütünü gündeme getirerek, özellikle KYB'yi rahatsız etmiştir⁴⁵⁶. Süren müzakerelerde ateşkesin uygulanması, esirlerin serbest bırakılması ve görüşmelere devam edilmesi konusunda prensip anlaşmasına varılmışsa da sonuçta bu da uygulanamamıştır. Bu anlaşmadan memnun olmayan ve sürecin dışında kalmak istemeyen PKK, 25-26 Ağustos'ta KDP'ye ait askeri, parti, idari ve sivil yirmiden fazla noktadan silahlı saldırıya geçmiştir. KDP bu saldırıya karşılık verirken, saldırının o günlerde Suriye'yi ziyaret eden Talabani'nin anlayış göstermesi sonucu sağlanan koordinasyonla mümkün olduğunu iddia etmişlerdir⁴⁵⁷. Dublin zirvesinin ardından, Irak'ın kuzeyine komşu olan üç ülke Türkiye, İran ve Suriye Dışişleri Bakanları 8 Eylül'de Tahran'da bir araya geldiler. Her üç ülke de Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurma endişesini dile getirerek, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiği konusunda anlaşıldılar. Bu ortamda, 12 Eylül 1995'te yine Dublin de, ilk zirvenin devamı niteliğindeki ikinci bir toplantı başladı. Burada ilkinden farklı olarak İngiltere zirveye gözlemci statüsünde katıldı. Türkiye ise bu durumdan rahatsız olmuş ve konunun daha fazla ölçüde uluslar arası bir boyut kazanmasını istememiştir. İkinci Dublin olarak adlandırılan bu zirve de, tarafların anlaşamaması ile sonuçlanmıştır⁴⁵⁸.

Ağustos 1996 sonunda, İran'dan yardım ve destek alan Talabani'nin liderliğindeki KYB'nin Erbil'e girerek burayı ele geçirmesi üzerine bölgedeki dengeler yine bozuldu. Fakat bu kez çok değişik bir durum oluştu, çünkü zor durumda kalan Barzani'nin Bağdat'tan "Saddam yönetiminden"⁴⁵⁹ yardım istemesi sonucu Irak

⁴⁵⁴ Ümit ÖZDAĞ, *Türk Ordusu'nun Kuzey Irak Operasyonları 1984'ten Bugüne*, s. 148-149.

⁴⁵⁵ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 264.

⁴⁵⁶ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s. 148-149.

⁴⁵⁷ Tayyar ARI, *2000'li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*, s. 255.

⁴⁵⁸ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.149.

⁴⁵⁹ İran destekli Talabani karşısındaki konumunun zayıflamakta olduğunu gören Barzani, çok yönlü hesapların keşiştiği bir ortamda doğan belirsiz bir statükonun sağlayabileceği garantisiz gelecek hesapları yapmaktansa, daha önce denenmiş olduğu için uygulanabilir gördüğü realist bir hedefe doğru kaymıştır. Türkiye'nin tercihinin de Irak'ın toprak bütünlüğünü koruması yönünde değişmekte olduğunu gören Barzani, ulaşabileceği en iyi hedef olarak gördüğü kapsamlı bir özerkliğin ancak ve ancak Irak bünyesinde

birlikleri, Çekiç Güç'ün göreve başlamasından beri ilk kez bölgeye girdiler ve Talabani'yi Erbil'den attılar. Bu sırada, kuzey Irak'ta bulunan ve ABD için çalışan, aileleriyle birlikte 6700 kadar kuzey Iraklı Kürt Türkiye üzerinden bölgeyi terk ederek ABD'nin Guam adasına gönderildi. Bu gelişme Türkiye'de ABD'nin bölgeye yönelik planları konusundaki kuşkuları artırırken hem bölgedeki ABD politikası, hem kuzey Irak'taki dengeler, hem de Türkiye'nin politikası açısından önemli değişiklikler yarattı. Türkiye'de Çekiç Güç'ün varlığına yönelik eleştiriler ve ABD'nin bölgedeki politikasına ilişkin kuşkuların arttığı bir sırada "Saddam-Barzani ittifakının"⁴⁶⁰ gerçekleşmesi birçok açıdan Türkiye'nin işine yaradı.

- Bu gelişmelerin en önemli sonucu ABD'nin kuzey Irak politikasının büyük bir darbe yemesi oldu. Eğer Çekiç Güç kuzey Iraklı Kürtleri Saddam yönetiminden koruma amacını taşıyorsa, en azından Kürtlerin yarısının onunla işbirliği yaptığı ortamda anlamını yitiriyordu. Böylece ABD'nin kuzey Iraklı Kürtlerin Saddam'a karşı birleştirilmesi ve ona karşı mücadele etmeleri şeklindeki politikası başarısızlığa uğramış oluyordu.
- Bölgedeki gelişmeler sonucunda bir yanda Türkiye-Irak-KDP öte yanda ise İran-KYB-PKK ittifakı oluştu. Bu gelişme kuzey Irak'ta Talabani ile Barzani'yi bir araya getirmeye çalışan ABD'nin politikasını zayıflattı.
- Askeri Eşgüdüm Merkezi kuzey Irak'taki Zaho'dan Türkiye'deki Silopi'ye taşındı ve Türkiye'nin uzun süredir varlığından rahatsız olduğu NGO'ların faaliyetleri sona erdi.
- Türkiye o tarihe kadar gündeme getirmekten çekindiği Türkmenlere daha fazla ağırlık vermeye başladı. Türkmenlerin kuzey Irak denklemi içine alınmasından rahatsızlık duyarken, ABD buna olumlu tepki verdi⁴⁶¹.

Dublin sürecinin başarısızlığının ardından, atak sırası Türkiye'ye gelmişti. 30-31 Ekim 1996'da Ankara'da Türkiye, ABD, İngiltere, KDP, KYB ve Irak Türkmen Cephesi (ITC) temsilcileri bir araya geldiler. Bu ilk toplantıda ateşkesin yanı sıra, Türkmenlerinde eşit olarak katılacağı geçici nitelikte yerel yönetimle, bölgedeki otorite boşluğunun doldurulması, her iki partinin kontrolündeki bölgelerde PKK'nın faaliyetlerine izin verilmemesi, İran'ın yeni müdahaleye olanak tanımaması, istikrar ve barışın sağlanmasıyla ve BM'nin 986 sayılı kararının yeniden devreye sokulması konuları ele alındı. Bu toplantıda, KDP, Atruş kampının kapatılması konusunda Türkiye'ye garanti verdi. Bu toplantıda, Türkmenler dağınık görüntülerini bırakarak ilk defa uluslar arası toplantılarda temsil edilmeye başladılar.

gerçekleşebileceğini fark ederek konjonktürel olarak kimi zaman satrancın Irak ayağına kayma temayülü göstermiştir. Barzani'nin tekrar Saddam'a yaklaşan son politika değişimi, böylesi bir hayat alanının en iyimser ihtimalle bile özerkliğin ötesine geçemeyeceğini gördüğü anda gerçekleşmiştir. Bilgi için bakınız: Ahmet DAVUTOĞLU, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, Mayıs 2011, s. 444.

⁴⁶⁰ Bu ittifakın ayrıntılı sonuçları için bakınız: Baskın ORAN, *Kalkık Horoz*, s. 224-228.

⁴⁶¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt II 1980-2001)*, s. 265.

Ankara toplantılarının son gününde, KDP ve KYB'nin üzerinde mutabakata vardığı nihai bildiri, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı R. Pelletreau ve Türk Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Büyükelçi O. Öymen tarafından açıklandı. Bu anlaşma, Irak'ın kuzeyinde yeni bir dönem başlatmıştır. Türkmenler, bu yeni dönemde hedeflenen barışın bir parçası haline gelmiştir. ABD, bu toplantıda KDP ve KYB'ye baskı yaparak Türkiye'nin güvenlik endişelerini gidermek için her iki partiden de bölücü örgüte karşı mücadele sözü almıştır. Buna karşılık Türkiye'ye de bölgedeki geçici rejimin meşruluğunu kabul ettirmiştir. Ankara sürecinin ikinci ayağı 15 Kasım 1996'da başladı. Görüşmeler birinci tur sonucunda açıklanan nihai bildirimler çerçevesinde gelişti.

14 Ocak 1997'de Ankara sürecinin üçüncü toplantısı yapıldı. Bu toplantıda hedef Talabani ve Barzani'yi el sıkıştırmaktı. Ama Talabani'nin el sıkışmayı kabul etmemesi üzerine Barzani'de Ankara'ya gelmekten vazgeçti ve toplantı yine temsilciler düzeyinde devam etti. Ankara sürecinin dördüncü toplantısı, 13 Mayıs 1997'de aynı mekan ve temsilcilerle yapıldı. Ama bu defa farklı olan, toplantının ilk günü Türk birliklerinin sınır ötesi operasyon başlatmasıydı. KYB'nin bu toplantıdaki en büyük talebi, Türkiye'nin sınırı ile temas kurabilecek şekilde bölgesinin yeniden düzenlenmesiydi. KDP'nin Türk ordusu ile birlikte harekate katılmasının da etkisiyle, KYB temsilcileri 10 Temmuz'da yaptıkları açıklamada KDP'yi olumsuz tutumu, Türkiye ve ABD'nin de buna destek vermesi nedeniyle Ankara sürecinden çekildiklerini açıkladılar. Bu gelişme ile Ankara'nın inisiyatifi sona eriyordu⁴⁶².

12 Mayıs 1997 sabahı Malatya Erhaç'tan Batman'a intikal eden F-16'ların Zap, Haftanın, Sinaht, ve Gara gibi kamplarında bulunduğu yerlere saldırısından hemen sonra kara birlikleri Ortasu, Taşdelen, Dağlıca, Ortabağ, Andaç, Çığlı, ve Gülyazı mevkiilerinde kuzey Irak'a girerek Türkiye Balyoz harekati başlattı. Irak Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklama ile harekati kınarken, ABD ve İngiltere harekati desteklemişlerdir. Ancak önemli bir dolaylı destek de harekatin başladığı gün Ankara sürecinin dördüncü aşaması sonucu ilan edilen nihai bildiri ile KDP ve KYB'den gelmiştir. Ayrıca KDP, 1992 sonraki Türk operasyonlarını kınarken bu sefer hiç ses çıkarmamış ve örtülü destek vermiştir. Üstelik KDP Politbürosu tarafından 16 Mayıs'ta yapılan bir açıklamada, PKK'nın kuzey Irak'taki faaliyetleri eleştirilmiş ve "tutumu Irak Kürdistan'ı ve yerel hükümete acı veren PKK'nın, herhangi bir güç ile uzaklaştırılmasından üzüntü duymayacağız" denmiştir. Ancak KYB bu operasyona karşı çıkarak PKK'yı desteklemiştir. Operasyon kapsam açısından TSK'nın Cumhuriyet tarihinde düzenlediği en büyük olarak önemli bir askeri harekattır. Haziran sonuna doğru operasyonun hedeflerine ulaşması ile bölgeden birliklerini büyük bir bölümünü geri çeken TSK'nın bazı birlikleri yaz boyunca kuzey Irak'ta sınır bölgesinde kalmıştır.

Sonbaharda yapılması gereken Ankara süreci görüşmelerinin KYB'nin çekilmesi üzerine ertelenmiştir. Bu gelişmeler ışığında TSK, 25 Eylül'de tekrar kuzey Irak'a girmiştir. Özel kuvvetler Irak ve Suriye sınırındaki geçişleri kontrol altına almışlar, hava kuvvetleri ise sınırdaki PKK kamplarını bombalamıştır. Türk birlikleri ile KDP'li

⁴⁶² Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.151-152.

peşmergeler sınır boyunca ortak operasyonlar gerçekleştirmişlerdir. TSK 13 Ekim’de kuzey Irak’tan çekilmeye başlamıştır. Ancak binlerce asker sınır boyunda konuşlanmış ve geçici bir güvenlik kuşağı oluşturmuştur. Bu dönemde Talabani, Bağdat’ta Barzani ile Tarık Aziz’in himayesinde görüşmüştür. Ancak iki parti arasında 25 Ekim’de çatışmaların tekrar şiddetlenmesi ile TSK tarafından desteklenen KDP’li peşmergeler KYB’ye saldırıya geçmiştir. Bu çatışmalar sırasında KDP Bağdat görüşmelerinden çekildiğini ve Ankara sürecinden başka seçenek tanımadığını ilan etmiştir. Talabani ise daha fazla Ankara ile çatışmaya girmek istemediğinin ilk sinyallerini vermeye başlamıştır. Bu çerçevede KYB, PKK’dan kendisi ile olan ilişkilerini çok ön plana çıkarmamasını istemeye başlamıştır.

Esasen 1997 senesi içinde bu gelişmeler yaşanırken Türkiye Irak politikasında ciddi adımlar atmaya başlamıştır. Türkiye, Irak ile ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. 17 Mart 1997’de Türk-İrak heyetleri Ankara’da ikili ilişkileri görüşmüşlerdir. Her iki ülke heyetleri 25 Mart’ta Bağdat’ta ekonomik konuları görüşmek üzere buluşmuşlardır. 9 Nisan’da Dışişleri Bakanı Çiller’in İsrail mevkidaşı ile görüşmesi sırasında daha güçlü Irak’a ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. 9 Mayıs’ta Türkiye, Bağdat’la petrol boru hattı ile ilgili bir anlaşma yapmıştır⁴⁶³.

Temmuz 1998’de ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı David Welch Irak’ın kuzeyinde görüşmeler yapmış ve bu görüşmelere müteakip Barzani ve Talabani arasında yumuşama gözlemlenmiş nihayetinde taraflar Eylül ayında Washington’a davet edilmiştir. Ankara, Washington sürecinin özellikle dışında tutulmuştur. 17 Eylül 1998 tarihinde yeni bir devletin kurulabileceğine ilişkin program niteliği taşıyan Washington Bildirisi Barzani, Talabani ve ABD Dışişleri Bakanı tarafından imzalanmıştır. Türkiye’yi memnun etmek için Kasım ayında Ankara zirvesi gerçekleştirilmiştir. Washington Bildirisi’nin önemli sonuçları ise şunlardır:

- Taraflar (ABD,KDP ve KYB) Irak’ın toprak bütünlüğünü ve Dohuk, Erbil, Süleymaniye vilayetlerinin Irak’ın parçası olduğunu kabul etmişlerdir. Bu kabul aslında dolaylı yoldan bu üç yerleşim yerini merkez alan toprakların Kürt bölgesi olduğunu uluslar arası topluma deklare edilmesi olarak yorumlanabilir.
- Irak’ın egemenliği ve toprak bütünlüğü, Irak’ın kuzeyinin Irak devletinin bir parçası olduğu, Irak’ın sınırları ve bu sınırların teröristler veya başkaları tarafından ihlal edilmemesi, taraflarca kabul edilmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç, Irak’ın kuzeyinin gerçek sorumluları Barzani ve Talabani’dir. Bu oluşum sınırların ihlalinden sorumludur. Diğerleri ibaresinden kastedilen, İran ve Türkiye’dir. Ancak hem ABD hem de diğer iki unsur Türkiye’yi kastetmediklerini belirtmişlerdir.
- Katılanlar bu esaslar çerçevesinde Irak’ın federatif bir yapıda yeniden yapılandırılmasına olan ihtiyacı vurgulamışlardır.

⁴⁶³ Ümit ÖZDAĞ, *Türkiye Kuzey Irak ve PKK*, s. 175-180.

- Bir Yüksek Koordinasyon Komitesi (YKY) kurulacaktır. YKY'nin nihai görevi üç ay içinde Geçici Ortak Yerel Hükümetin kurulmasını sağlamaktır. Ayrıca Geçici Meclis'te üç ay içerisinde eski üyeleriyle toplanacak ve toplanmasına müteakip altı ay içerisinde yeni meclis için seçimler yapılacaktır.
- İleri tarihlerde Londra ve Ankara'da yapılması arzu edilen Liderler Toplantısı için bir görev bölümü yapılmıştır. Londra toplantısında, Erbil, Dohuk ve Süleymaniye'nin gelecekteki statüleri ile ilgili hür ve adil seçim yapılmasının yollarının; Ankara toplantısında da, Irak sınırlarının güçlendirilmesi vasıtasıyla terörizmin önlenmesi yollarının ele alınacağı vurgulanmıştır. Bununla vurgulanmak istenenin, Federe Kürt devletinin esaslarının Londra'da belirleneceği, Ankara'da ise bunun korunması sorumluluğuna Türkiye'nin ortak edileceği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ankara'da Kasım ayında yapılan görüşmelerin en önemli özelliği ise ABD'nin bu bölgede Türkiye'yi tamamen göz ardı ederek politika üretemeyeceğinin anlaşılmasıdır. Ancak Türkiye'nin her ne kadar etkili olduğu gözlenmiş ise de, Kürtler tarafından yönetilmesi tasarlanan bir Irak'ın kuzeyi modeline Türkiye hayır diyememiştir⁴⁶⁴.

1999 yılında Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıyla PKK konusunda biraz rahatlayan Türkiye'yi, 2000'li yıllardan itibaren ABD'nin Irak'a savaş açma olasılığı ve kuzey Irak'ta meydana gelebilecek muhtemel gelişmeler meşgul etmiştir. ABD, Öcalan'ın Kenya'da yakalanması sırasında etkisinin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde olmasıyla Türkiye'ye şu mesajı vermiştir: Öcalan'ın yakalanması ile artık Türkiye içindeki Kürt meselesi kendi iç alanına ve Türkiye'nin tam denetimine çekilmiştir; dolayısıyla da Irak'ın statüsünün ve kuzey Irak'taki gelişmelerin Türkiye'yi tedirgin eden yönleri asgariye inmiştir. ABD, böylece kuzey Irak'taki gelişmeleri kendi iç bütünlüğünün bir parçası olarak gören Türkiye'nin kaygılarının bittiğini düşünmekte, dolayısıyla da Türkiye'yi Irak ile işbirliğine sev etmesi muhtemel saiklerin etkisini kaybedeceğini öngörmektedir. ABD, Irak'la ilgili bundan sonraki hamlelerde Türkiye'nin daha esnek bir tavra yöneleceği kanaatini beslemektedir. Yani ABD bundan sonra Ortadoğu'ya yönelik hamlelerinde Türkiye'nin kendi tercihinine yakın politika benimsemesini isteyecektir. Ancak Öcalan'ın yakalanması ile ne Ortadoğu denklemi çözülmüş ne de Türkiye'nin bölge ile ilişkilerinden kaynaklanan satranç oyunun hamleleri sona ermiştir⁴⁶⁵.

Bu yüzden Ocak 2000'den, AKP'nin iktidara geldiği Kasım 2002'ye kadar olan dönemde Türkiye'nin Irak politikasında iki temel unsur ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, 1990'lar boyunca BM yaptırımları nedeniyle sekteye uğramış olan ticari ilişkileri yeniden canlandırmak için çabalamak diğeri ise, özellikle 2002 başından itibaren, Irak'a

⁴⁶⁴ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.152-155.

⁴⁶⁵ Ahmet DAVUTOĞLU, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, s. 445-446.

olası bir ABD askeri müdahalesini önlemek için ABD, Irak ve bölge ülkeleri nezdinde girişimde bulunmaktadır.

Ticari ilişkilerden bahsederken Körfez savaşı öncesi Türkiye'nin Irak ile ticaret hacmi 3 milyar dolar iken 2000'e gelindiğinde 1 milyar dolar civarında seyrettiğini hatırlamak gerekir. Türkiye'nin bu dönemdeki tüm çabası, PKK'nın Öcalan'ın yakalanması ile 1999 yılında ilan ettiği ateşkesin de etkisiyle bölgede oluşan görece güvenli ortamda iki ülke arasındaki ticaret hacmini eski düzeyine getirmektir. Özellikle Şubat 2001 krizinden sonra, ekonomik istikrarı sağlamak için ihraç mallarına pazar bulma girişimleri yoğunlaşmış, bu çerçevede Irak da ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yalnızca Dış Ticaret Müsteşarı Kürşat Tüzmen'in Irak'a yaptığı ziyaret sayısı bile bu ticari ilişkiye verilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Şubat 2000-2003 döneminde sekiz kere Irak'a gidilmiştir. Irak'la Türkiye arasındaki Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) altı yıl aradan sonra ilk defa 2000'de toplandı ve 2003'teki ABD işgaline kadar her sene düzenli toplandı. İki ülke arasında 20 yıla yakındır işlemeyen demiryolu hattı Mayıs 2001'de yeniden hizmete açıldı.

Türkiye'nin bu dönemdeki Irak politikasının ikinci ayağını bu ülkeye bir ABD askeri müdahalesini önleme çabaları oluşturdu. Özellikle 2002'den itibaren artan müdahale olasılığı Türkiye'yi temelde iki sebepten ötürü kaygılandırmaktaydı. Birincisi, kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkma olasılığı; diğeri ise, Irak'la yeni toparlanmaya başlayan ikili ticaretin ve tabii genel olarak turizminin, yanı başındaki savaş nedeniyle tepetaklak olacağı kaygısıydı⁴⁶⁶.

Türkiye kendi siyasi, ekonomik ve sosyal yapısını göz önüne alarak koşulsuz veya en azından belli kazanımlarla da olsa ABD'nin taleplerine karşı direnme gösteriyordu. Diğer taraftan süreç hızlanmış, 24 Temmuz 2002 tarihinde BM ile Irak arasındaki silah denetçileriyle ilgili müzakereler kesilmişti. Irak'ı vurma konusunda kararlı olan ABD, Türkiye ile veya Türkiye'siz planını gerçekleştirecekti. Ama Türkiye'nin bu süreçte yanında olması her açıdan ciddi avantajlar sağlıyordu. Bu durumda farklı alternatifler, hem Türkiye'yi hizaya getirmek hem de olası hareket durumunda ABD'nin işine yarayacaktı. Bu amaçla ABD, 9 Ağustos 2002 tarihinde Washington'da Iraklı muhalif grupları bir araya getiriyordu. Toplantıya, birçok muhalif grubu bünyesinde toplayan Irak Ulusal Kongresi (INC), KDP, KYB, Şiilerin İslami Devrimi Yüksek Şurası ve eski BAAS Partisi yetkililerinin oluşturduğu Irak Milli Mutabakatı (INA) gibi gruplar katılmıştır. Bütün bu grupların hep beraber ABD saldırısına destek vermeleri ve savaş sonrasında Irak'ın yeniden yapılandırılmasında rol almaları tartışılıyordu. Türkiye'nin bu dönemden sonra Türkiye-Irak ilişkileri süreci dolaylı olarak ABD ile ilişkiler çerçevesinde gelişmiştir⁴⁶⁷.

⁴⁶⁶ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 402-403.

⁴⁶⁷ Ali ÇEVİK, *Ortadoğu Denkleminde Irak, Türkiye ve ABD*, Bengisu Yayınları, İstanbul, Mart 2011, s. 81.

3.5. İKİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI (2003)

3.5.1. Irak'ın İşgal Süreci ve 1 Mart Tezkeresi Olayı

ABD yönetiminin ve özellikle Pentagon'un, hızla Irak'a karşı savaş planları yapmaya başladığı ve Türkiye'den geçecek kuzey cephesine özel bir önem verdiği görüldü. Türkiye'nin savaş planına aslında pasif bir şekilde, yani üzerinden geçiş ve konuşlanma amacıyla dahil edilmesi, iki ülke arasında 2002 başından 2003 sonuna dek çok yoğun bir diplomasi trafiğinin ve Türkiye-ABD ilişkilerinde son derece hararetli ve çalkantılı bir dönemin yaşanmasına neden oldu.

Irak'ın işgali ve bu süreçte Türkiye'nin oynayacağı rol konusu ilk kez DSP-ANAP-MHP koalisyon iktidarı döneminde Başbakan Ecevit'in Ocak 2002'de Washington'a yaptığı ziyarette gündeme geldi. Ardından, Mart 2002'de 11 bölge ülkesini ziyaret eden ABD Başkan Yardımcısı R. Cheney Türkiye'ye de uğradı ve Ecevit'le bu konuyu bir kez daha görüştü. 14 Temmuz 2002'de ise bu kez Savunma Bakan Yardımcısı P. Wolfowitz ile Dışişleri Bakan Yardımcısı M. Grossman Ankara'ya gelerek Ecevit'le görüştüler. Bu arada dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Gürel Washington'a gitti. Orada kendisine ilk saldırı planları gösterildi ve kuzey cephesinden bahsedildi. ABD, stratejisini Irak'ı işgal edip, Saddam ve ekibini tasfiye ederek kendi menfaatlerine uygun bir yönetim oluşturmak olarak belirlemişti. Bu yüzden hedefe ulaşabilmek için bunu en kısa sürede tamamlamak zorunda olduğu için kuzey cephesine büyük önem veriyor ve Türkiye'den bu cephenin açılmasını ve ABD askerlerinin bu bölgede konuşlanıp harekate katılmasını talep ediyorlardı⁴⁶⁸. Bu diplomasi trafiğinde Ecevit Hükümeti ve Dışişleri Bakanlığı havadan geçiş izninden ve sınırlı sayıda özel kuvvetlerin Türkiye'den geçmesine izin verilmesinden yanaydı. ABD ise bunu yeterli görmüyordu ve Irak'ın işgali gibi son derece önemli bir konuda hem kara ve havadan geçiş hakkı, hem de Türkiye'nin tutumu bağlamında siyasal kesinlik ve öngörülebilirlik peşindeydi⁴⁶⁹.

ABD'nin başından beri Türkiye'den isteği topraklarını ABD'ye kullandırması ama kendisinin Irak'ın kuzeyine girmemesi idi. ABD'nin bu tutumunda Kürt grupların etkisi büyüktü. Müdahale öncesi yapılan ABD planlarının hiçbirinde Türk askeri yoktu ve bu nedenle Ecevit Hükümeti ABD müdahale etmeden Irak'ın kuzeyine girmeyi planlamıştı. ABD'nin daha Irak'a işgal niyeti anlaşılır anlaşılmaz 5 Ekim 2002 günü 57'nci Hükümet döneminde ABD'nin müdahalesi beklenmeden Irak'ın kuzeyinde bir kolordu kadar güç ile girilmesine karar verilmişti. Bu hareketin hedefi PKK'yı tümüyle etkisiz kılmak, bağımsız Kürt devleti kurulmasına mani olmak ve Türkmenleri koruma altına almaktı. Ancak bu karar uygulanamadan seçimlerle iktidar değişmiştir⁴⁷⁰. Kasım

⁴⁶⁸ Kemal YAVUZ, " Kuzey Cephesi" neden bu kadar önemli?, Akşam Gazetesi, 12 Şubat 2003.

⁴⁶⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 270.

⁴⁷⁰ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.165.

2002'den sonra AKP tek başına iktidara gelerek ABD ile görüşmeler önce Abdullah Gül Hükümeti daha sonra Tayyip Erdoğan Hükümeti ile yürütülmüştür.

2003 başına gelindiğinde artık ABD'nin Irak'a saldıracağı iyice belli olmuş ve talepleri de netleşmeye başlamıştı. ABD Türkiye'den 12 limanı kullanmak, askeri donanımını ve 60 bin civarındaki askerini Türkiye'ye getirmek, bu askerlerin yarısını Türkiye'de konuşlandırmak, kalanını Irak işgalinde kullanmak için izin istiyordu. ABD ile Türkiye arasında 8 Ocak 2003'te imzalanan belge çerçevesinde Amerikalı yetkililer Türkiye'de ön hazırlığa başladılar. Limanlar ve havaalanlarının modernizasyonu için de 6 Şubat 2003'te Meclis'ten izin çıktı.

ABD'li yetkililer bu izni, talep ettikleri esas iznin de verileceğinin işareti olarak algılayacaklardır. Bu yüzden ABD Ocak 2003'te askerine ait teçhizatı Mersin ve İskenderun limanı açıklarına gönderdi ve 19 Ocak'ta ABD Genelkurmay Başkanı Myers Türkiye'ye geldi. Durumun ciddiyeti belirginleşince, Gül Hükümeti Ocak 2003'te bir Irak'a Komşu Ülkeler Toplantısı düzenledi. Amaç bir yandan Irak'ı ikna etmek, diğer yandan da Müslüman ülkelere ve kendi muhafazakar kamuoyuna ABD'nin bir Müslüman ülkeyi işgal etmesine yardımcı olan ülke görüntüsü vermekten kaçınmaktı. Bu çerçevede, Irak Başbakan Yardımcısı Taha Yasin Ramazan gizlice Türkiye'ye çağrıldı ve durumun ciddiyeti kendisine anlatıldı. ABD bu tür son dakika girişimlere itiraz etmedi. Çünkü Saddam'ın geri adım atmasını beklemiyordu⁴⁷¹.

ABD harekate başlamadan önce Irak'taki en güçlü muhalif gruplar olan aşiretlerle işbirliği yaptığından ve bu gruplar Türk askerinin Irak'a girmesini istemediklerinden ve ayrıca ABD, Türk-Kürt çatışmasından çekindiğinden TSK'nın kuzey Irak'a girmesine müsaade etmeyeceğini beyan etmişti. Diğer bir neden ise, o zaman açıkça belirtilmemiş ise de Türkiye'nin Irak işgali vesilesi ile mevcut siyasi coğrafyayı değiştirerek Musul ve Kerkük'ü işgal etmesi endişesi idi. Bu durumda TSK'nın kuzey Irak'a girmesine karşı ABD tarafından kırmızı çizgi çekilmiş bulunuyordu. Savaş başlarken Türk tarafının elinde o zaman tek alternatif vardı; ABD ile birlikte kuzey Irak'a girmek. Her ne kadar TSK'nın 20-30 km'den fazlası müsaade edilmiyorsa da, Irak'ın içinde kuvvetli bir askeri varlığın bulundurulması zorunluluktadır⁴⁷².

Bush yönetiminin sabırsızlığının giderek arttığı bir ortamda, başında Büyükelçi Deniz Bölükbaşı'nın bulunduğu Türk heyeti ile ABD heyeti arasındaki diplomatik görüşmeler başladı. Sert geçen müzakereler sonucunda bir anlaşmaya varılabildi. Türkiye bu müzakereler sürecinde, özellikle PKK ile mücadele, kuzey Irak'ın statüsü, bölgedeki Türkmenlerin konumu ve bölgeye ABD askerleriyle birlikte Türk birliklerinin de girmesi konularında ısrarcı oldu ve bu isteklerinin bir kısmını elde edebildi. Türkiye, ABD'nin geçişine izin vermek karşılığında, ağır silahlar ve tanklarla

⁴⁷¹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 271.

⁴⁷² Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.164.

donanımlı 31 bin askerini kuzey Irak'a sokacak ve bunları halihazırda orada bulunan 1500 civarındaki özel kuvvetler personeli ile birleştirecekti. Türk askerleri kuzey Irak'ta belli bir hattı⁴⁷³ tutacaklardı. ABD'nin buraya 30 bin asker sokacağı düşünülürse, bölgesel olarak Türk ve Amerikan askerleri arasında sayısal bir denge kurulmuş olacaktı. Kuzey Irak bağlamındaki çıkarlarını korumak isteyen Türkiye'nin aklındaki buydu⁴⁷⁴.

Ancak, 1 Mart 2003'te TBMM'de ABD birliklerinin transit geçişine izin verecek tezkerenin kabul edilmemesi ile ilişkiler bozuldu. Zorlu müzakereler sonunda ABD, Türkiye'nin isteklerini zorlanarak da olsa kabul etmiş, ancak tezkere Meclis'ten geçemeyince, mutabakat muhtırası uygulanamamıştır⁴⁷⁵. Böylece hem Türk-ABD ilişkilerinde bir kriz başladı hem de Türkiye, Irak'ın kuzeyinde inisiyatifini kaybetti⁴⁷⁶.

3.5.2. II. Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Sonrası Değişen Dinamikler

ABD ve İngiltere tarafından düzenlenen ve "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adıyla bilinen Amerikan-İngiliz işgal operasyonu 20 Mart 2003 sabahı başladı. Savaş hızlı bir şekilde sonuçlanma sürecine girmiş ve 9-10 Nisan'da Amerikan askerleri Bağdat'a girmişlerdir. 1 Mayıs'ta ABD Başkanı savaşın bittiğini resmen ilan ederek zaferi vurgulamıştır⁴⁷⁷.

İşgal sonrasında Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasının birbirini etkileyen iki temel boyutu ortaya çıktı. Birincisi, kuzey Irak odaklı güvenlik politikaları; ikincisi ise, ülkenin ekonomik ve siyasi anlamda yeniden imarına ve istikrara kavuşmasına yönelik politikalar.

Koalisyon güçlerine işgal sırasında Türkiye topraklarını açmayı amaçlayan tezkerenin 1 Mart 2003'te TBMM'de kabul edilmemesi, Türkiye'nin Irak pazarından tamamen dışlanacağı korkusunu da beraberinde getirmişti. Türkiye'nin ekonomik olarak Irak'ın yeniden yapılandırılmasına katkı yapmaya hazır olduğu, işgalin gerçekleştiği Nisan 2003'ten itibaren gerek hükümet kanadından gerekse ekonomi kurumları tarafından her fırsatta dillendirilmekteydi. Irak ile son sözü işgalciler söyleyecek olduğundan, hem onların güvenini kazanacak hem de siyasi ve kuzey Irak politikalarında söz sahibi olabilmek için çeşitli girişimler yapıldı. Bu girişimlerden en önemlileri şunlardır:

- Mart 2003'te Türk hava sahasının işgal güçlerine açılması,

⁴⁷³ Bu hat Irak'ın içine doğru 40 km'lik bir bölgedir. Bilgi için bakınız: Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.165.

⁴⁷⁴ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 271.

⁴⁷⁵ Sait YILMAZ, *Irak Dosyası*, s.165.

⁴⁷⁶ Ayrıntılı değerlendirme için bakınız: Sedat ERGİN, *Kararın Sonuçları*, Hürriyet Gazetesi, 02.03.2003.

⁴⁷⁷ Tayyar ARI, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, s. 595-596.

- Haziran 2003'te İncirlik Üssü, Mersin ve İskenderun limanlarının lojistik destek için işgal güçlerinin kullanımına açılması,
- Irak'taki işgal gücüne katılmak üzere asker göndermek için Ekim 2003'te Meclis'ten tezkere geçirilmesi. (Ancak asker gönderilmeyecektir)

ABD açısından da Irak'ın komşuları bakımından en uygun ülkenin Türkiye olması sebebiyle ABD, Irak'ın yeniden imarı için bu konuda Türkiye'ye yeşil ışık yaktı⁴⁷⁸.

Ancak ekonomik boyutta olan bu ilişki diğer boyutlarda belli bir süre görülmedi. Saddam'ın devrilmesiyle birlikte Irak'ta ortaya çıkan dinamikler, Kürtlerin Araplar ile Şiiler arasında bir denge unsuru olmasına, işgal gücünün en önemli müttefiki haline gelmesine ve kuzey Irak'ın göreceli olarak ülkenin en istikrarlı bölgesine dönüşmesine yol açtı. Kürtler tarihlerinde ilk kez kendi bağımsız devletlerine kavuşabilme olasılığının çok yaklaştığını düşünerek ABD ile doğrudan işbirliğine girdiler. Irak'ın kuzeyindeki bu göreceli istikrar sayesinde ABD burada küçük birlikler bırakarak, askerlerini ağırlıklı olarak ülkenin diğer kesimlerine kaydırabildi. tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin hem ABD hem Irak hem de kuzey Irak'a yönelik tutumunu doğrudan etkiledi.

ABD ile ilişkiler açısından bakıldığında işgal sonrasındaki ilk önemli gelişme, 4 Temmuz 2003'te Amerikan askerlerinin, Türkiye'nin Süleymaniye'de bulunan Özel Kuvvetler İrtibat Ofisini basması oldu. Türk askerlerinin karşılık vermemesi üzerine bir çatışma çıkmamış ancak Türk askerleri terörist gibi başlarına çuval geçirilerek Bağdat'a sorguya götürülmüşler ve 55 saat tutulmuşlardır. Türkiye-ABD ilişkileri tarihinde ilk defa görülen bu gelişmenin hem Türkiye-ABD ilişkilerine hem de Türkiye'nin kuzey Irak politikasına etkisini şöyle sıralayabiliriz:

- Simgesel olarak, artık kuzey Irak'ta Türkiye için parametrelerin değiştiği, Türk Özel Kuvvetleri'nin istedikleri gibi rahat hareket edemeyecekleri görüldü,
- Peşmergelerin de olayda dolaylı olarak yer alışı, ABD'nin burada kiminle işbirliği yaptığının göstergesi oldu,
- Türkmenlere ait binalarında eş zamanlı olarak basılması onarlın konumlarının da ne kadar nazik olduğunun görülmesi,
- 1 Mart Tezkeresi yüzünden uluslararası alanda kendi müttefiki tarafından engellenmiş olan ABD'nin, kendisine yönelik oyalama ve engelleme girişimlerini karşılıksız bırakmamış oldu.

İşgalin ilk döneminde ABD, Irak için federal bir yönetim sistemi öngördü. Bu çerçevede, Temmuz 2003'te Koalisyon Geçici Yönetimine bağlı çeşitli etnik grup, aşiret vb. oluşumların temsilcilerinden oluşan Irak Yönetim Konseyi kuruldu ve Barzani ile

⁴⁷⁸ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 407-408.

Talabani bu konsey de yer aldı. Aynı zamanda 8 Mart 2004'te çıkarılan yasa uyarınca Kürdistan Bölgesel Yönetimi de kuruldu. Bu yönetimin etki alanı Dohuk, Erbil ve Süleymaniye'yi kapsıyordu. Buna bağlı bölgedeki 75 bin civarındaki Peşmerge de, anayasa gereğince, Bağdat'taki merkezi yönetimden bağımsız bir güvenlik gücüne dönüştürülerek hukuki bir statü kazandı. Peşmergeler bölgede güvenliği sağlayarak zaman zaman ABD kuvvetlerine yardımcı oldular, bazıları da yeni oluşturulan Irak Güvenlik Güçleri içinde yer aldılar. Bu dönemde ABD , Kürtlere ihtiyaç duyduğu ve Irak'ta gevşek bir federasyon öngördüğü için, Kürdistan Bölgesel Yönetimine verdiği desteği çok açık biçimde ortaya koydu. 2005'te Barzani, yönetimin başkanı sıfatıyla Beyaz Saray'da ağırlandı. Bu gelişmelerle Kürtlerin kuzey Irak'ta özerkliğini güçlendiren hukuksal ve fiili gelişmeler hız kazanmışken, Türkiye'nin bölgeyle siyasal ve askeri bağları ve bölgedeki nüfuzu giderek azalma etkisizleşme sürecine girdi. Bunun ilk belirtisi, Süleymaniye olayından sonra Türkiye'nin bölgedeki askeri varlığının azaltılması ve irtibat bürolarının kapatılması oldu.

Bunların dışında Haziran 2004'te PKK, örgütün adını Kongra-Gel olarak değiştirildiğini ve Öcalan'ın yakalanması ile birlikte ilan ettiği ateşkesin sona erdiğini açıkladı. PKK'nın bu dönemden sonra eylemleri artarken, kuzey Iraklı Kürt liderlerin Türkiye'ye yönelik olarak dillerinin sertleştiği görüldü. Türkiye'de özellikle Barzani'ye yönelik olarak ağır ifadelerin kullanıldığı bir süreç başladı. Bu gelişmeler, 2004'ten itibaren, Türkiye'nin kuzey Irak'taki yönetimle irtibatını kesmesine ve temaslarını sadece Cumhurbaşkanı olan Talabani düzeyinde yürütmesine sebep oldu.

Türkiye içindeki Kürt sorunu devam ederken, Irak'ta istikrar bir türlü sağlanamıyor, ABD'nin bu ülkedeki konumu giderek güçleşiyordu. ABD'nin Irak'ta Kürtlere dayanmaya, Şiiilere şüpheyile yaklaşılmaya ve Sünnileri dışlamaya yönelik politika giderek başarısız oluyor hem ABD'nin kayıpları artıyor hem de ülke kan gölüne dönüyordu. Dolayısıyla hem ABD hem de Türkiye, temelinde Irak'taki gelişmelerin yarattığı yeni bir açılım yapma ihtiyacı içindeydiler ve bu noktada, kuzey Irak ve Kürt konusunda çıkarlarının kesiştiğini gördüler. 5 Kasım 2007'de Başbakan Erdoğan'ın Beyaz Saray'da Başkan Bush ile yaptığı görüşme bu kesişmeyi simgeleyen dönüm noktası oldu.

ABD'nin siyaset değişikliği ile, Kürtlerin Irak'tan kopma olasılığı gittikçe azalırken, ABD'nin asker sayısını çok aza indireceği Irak'ta Kürdistan Bölgesel Yönetimin federal düzen içinde varlığını güvenli bir şekilde sürdürmesi önem kazandı. Bu durumda, bu yönetim için, dünyaya en önemli çıkış kapısı olan Türkiye ile ilişkilerinin düzelmesi ve Türkiye'nin buradaki yönetimle bağlantı kurması önem kazanmıştı. Bu noktada gerek ABD yönetiminin gerekse Kürdistan Bölgesel Yönetiminin uzun süredir elerinde koz olarak bulundurdıkları PKK'yı gündeme getirdikleri anlaşılmaktadır. Ankara'nın 2003'ten beri talep ettiği PKK'nın tasfiye süreci, Türkiye içinde Kürt sorununa ilişkin düzenlemelere gidilmesi ve Erbil yönetimiyle temasa geçilmesi karşılığında başladı.

Dolayısıyla, 2008'e gelindiğinde, kuzey Irak ve Kürt sorunuyla ilgili gelişmelerde 1990'ların dinamiklerine geri dönmüş oldu. Türkiye, Barzani ve Talabani ile ABD'nin de desteğiyle konjoktürel bir ittifak oluşturarak, PKK'ya karşı hem içeride hem de kuzey Irak'ta yeni bir hamle başlattı⁴⁷⁹.

Irak'ın siyasi yapılanmasına gelince, ABD ve Türkiye'nin Irak politikalarında bir uyum meydana geldi. Irak'ta şiddetin artması ve istikrarın bir türlü sağlanamaması üzerine ülkedeki tüm muhalif grupları sürece dahil etme konusunda daha kararlı davranmaya başlayan ABD, bu yöndeki çabalarında Türkiye'den büyük destek aldı. Nitekim işgal döneminde ilk seçimlerin 2005'te yapılmasıyla Türkiye, Irak'la daha yakından daha farklı bir şekilde ilgilenmeye başladı. Bunda etkili olan faktör ise kuzey Irak politikasının başarılı olması için bunun bütüncül bir Irak politikasının parçası haline gelmesi gerektiğinin farkına varmasıydı. Bu da AKP iktidarının genel Ortadoğu politikasının buraya uygulanmasıyla yani ülkedeki bütün siyasi gruplarla diyalog kurulması ile mümkündü.

Türkiye, bu dönemde Irak'taki temsili kurumların gelişmesine ve yeni bir anayasanın hazırlanmasına tam destek verdi. Talabani'nin Nisan 2005'te Cumhurbaşkanı seçilmesini memnuniyetle karşılarken, seçimleri boykot eden Sünni Arapların siyasal sürece dahil olması için girişimlerde bulundu. 2005 sonrası dönemde Türkiye, Iraklı Sünni Araplar üzerinde etki kurmayı sürdürürken, ülkedeki bölünmüşlüğü gidermek için Iraklı Şii Araplarla da temas sağlamaya özen gösterdi. Her şeyden önce, Şii İbrahim Caferi ve Nuri el Maliki'nin başbakanlıklarında kurulan Bağdat hükümetleriyle temasa geçme konusunda diğer Arap ülkeleri temkinli davranırken, Türkiye herhangi bir tereddüt göstermedi.

ABD'yle varılan ve Türkiye'nin kuzey Irak'a sınır ötesi operasyon yapmasının yolunu açan Kasım 2007 mutabakatıyla Iraklı Kürtler ile Türkiye arasındaki siyasal diyalog kalkmış, Türkiye'nin ülkede doğrudan temasa geçmediği önemli bir grup kalmamıştır. Bu ortamda, Talabani'nin Mart 2008'de cumhurbaşkanı sıfatıyla Ankara'ya yaptığı ziyareti, Gül'ün cumhurbaşkanı sıfatıyla Mart 2009 yaptığı ziyaret izledi. Başbakan Erdoğan'ın Temmuz 2008'deki Bağdat ziyareti sırasında oluşturulan Türkiye-İrak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi, siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında düzenli bir toplantı mekanizması kurdu. İkili ilişkilerin tarihi bir zirve yapmasının önünü açan bu mekanizma, Türkiye'nin 2011 sonrası ABD askerlerinin çekilmesiyle Irak'ta oluşacak güç boşluğunu doldurmaya hazırlandığının göstergesiydi⁴⁸⁰.

⁴⁷⁹ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 277-291.

⁴⁸⁰ Baskın ORAN, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*, s. 409-412.

SONUÇ

Türkiye'nin dış politikasında özellikle Suriye ve Irak ile ilişkilerinde Kürt sorununun etkisini ele aldığım bu çalışmada, ülke içerisinde ve komşu ülkelerde çözülemeyen ve ortaya çıkardığı terör, güvenlik ve sosyo-kültürel endişeleriyle gün geçtikçe büyüyen ve daha karmaşık bir yapıya dönüşen problemin dış politika alanlarında ve gelişmelerinde önemli ölçüde belirleyici rol oynadığı görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde bir milliyetçilik sorunu olmaktan ziyade, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücüne tekrar kavuşmak maksadıyla yaptığı reformlar ve güçlü merkezîyetçi yönetim kurma teşebbüsleri sebebiyle Kürt beylerinin kendi bölgelerinde etki alanlarının kaybolmasına yol açacağı endişesiyle giriştikleri başkaldırma veya isyandır. II. Mahmut'tan itibaren girişilen bu merkezîyetçi teşebbüsler Kürt beylerinin başkaldırmalarıyla sonuçlanmış, ancak imparatorluk bu isyanların üstesinden gelmeyi başarmıştır. Bu isyanların bastırılmasıyla beylerin eski gücü kaybolmuş olmasına rağmen imparatorluk, bu bölgede merkezîyetçi düzeni tam olarak sağlayamadığı için bölgede beylerin bıraktığı boşluğu devletin yerine şeyhlerin doldurması sonucu ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine denk gelen bu dönüşüm ile şeyhlerin siyaset sahnesinde daha çok ön plana çıkmasına ve ortaya çıkan isyanlarda baş rolü oynamalarına yol açmıştır. II. Abdülhamit'in padişah olması ve O'nun İslam siyaseti ile Kürtler, devletle tekrar iç içe geçmişler ve devlet içinde nüfuz kazanmışlardır. II. Abdülhamit'in devrilmesi ile İttihat Terraki'nin iktidara gelişi sonrasında I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ve bu savaş sonucunda imparatorluğun yenilmesi ile Kürt şeyhlerinde veya liderlerinde artık üç başlı eğilim gözükmiştir. Buna göre birincisi M.Kemal Paşa ile hareket ederek devleti ve halifeyi kurtarmak, ikincisi bağımsız yada özerk bir devlet kurmak isteyenler ki bunlar dünya savaşı ile daha çok milliyetçilik akımlarıyla iç içe geçen Kürt aydınlardır ve üçüncüsü de kendi bölgelerinde bağımsız yönetimler kurmak isteyen aşiret liderleri yani şeyhlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması ile Kürt nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgelerin dört farklı devletin sınırları içerisinde kalması ile Kürt sorununun derin bir şekilde Orta Doğu bölgesinde etki yapmasına ve bölge devletlerinin ilişkilerinde rol oynamasına sebep olmuştur. Çünkü Kürt nüfusunun Türkiye, Irak, Suriye ve İran topraklarındaki mevcudiyeti bu ülkeleri, Kürt sorununu çözmek için hem birbirlerine yaklaştırmıştır hem de birbirleri üzerinden çözmeye çalışarak birbirleriyle çatışmalı bir sürece sokmuştur.

Türkiye – Suriye ilişkilerine bakıldığında Esad rejiminin Suriye'ye hakim olması ile birlikte Büyük Suriye ideali ile kendine hedef bulan Suriye, bu bağlamda ülkenin güçlenmesi ile geçen süre zarfında bölgedeki ülkeleri çeşitli sorunlarla uğraştırmaya ve zayıflatmaya çabalamış ve bunun en bariz uygulamasını Türkiye'ye karşı ilk önce ASALA terör örgütünü destekleyerek daha sonra da PKK terör örgütünü hem destekleyerek hem de barındırarak göstermiştir. 1970'li yıllardan itibaren Türkiye –

Suriye ilişkileri terör örgütleri ve toprak sorunu sebebiyle gelişme gösterememiştir. Hatay'ı kendi toprağı olarak görmek isteyen Suriye, bunun yanına da PKK terör örgütünü destekleyerek hem Türkiye'nin güçlenmesini engellemek istemiştir hem kendi Kürt vatandaşlarının sorunlarını Türkiye üzerine aktarmaya çalışmıştır hem de su sorununda Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istemiştir. Bu yüzden Türkiye Suriye ilişkilerinde PKK'nın yok edilmesi, Suriye tarafından desteklenmesi ve su sorunu dolayısıyla GAP projesinin tamamlanmasının önemi belirleyici faktörler olarak ortaya çıkmıştır. İlişkilerin seyri aşamasında 1998 yılı Adana Mutabakatı kırılma noktası oluşturmuş, bu tarihten önce savaşın eşiğine gelen iki devlet, bu mutabakat ile Suriye'nin teröre olan desteğini geri çekmesiyle ilişkilerini düzeltmeye hatta çok hızlı bir ivme ile geliştirmeye başlamışlardır.

Türkiye – Irak ilişkilerine baktığımızda hem bu sorun çerçevesinde iki kırılma noktası görülmektedir. Bu kırılma noktaları iki Körfez Savaşı'dır. Birinci Körfez Savaşı öncesi Türkiye ve Irak birbirlerine yakınlaşma politikası izleyerek bu sorun çerçevesinde destek vermişlerdir. Çünkü Türkiye'de ortaya çıkan PKK terör sorunu ve Irak'ta mevcut olan kuzey Irak'taki Kürt grupların (KDP ve KYB) bağımsızlık veya federasyon talepleri ile sürekli isyan etmeleri bu yakınlaşmayı sağlamıştır. KDP ve KYB'nin isyanı çerçevesinde Türkiye insan haklarının korunduğı çerçevede Irak yönetimine destek vermiştir çünkü bu sorunun kendi ülkesine sıçramasını istememektedir. Ancak Körfez Savaşı öncesi imzalanan sınır ve güvenlik anlaşması ile Türkiye Irak'a PKK için girip çıkarken, İran-Irak Savaşı'nın sonucunda Saddam'ın Kürtleri kuzeye doğru sürmesi ve Türkiye'den içeri girmek istemesi ancak izin verilmemesi ile bu işbirliği sona ermiştir. Birinci Körfez Savaşı sonrası Irak'ın tekrar KDP ve KYB üzerine yürümesi sonucu ve bölgeye yapılan uluslar arası müdahale ile ortaya bambaşka sonuç çıkmıştır. Bu sonuca göre kuzey Iraklı Kürtlerin Saddam'dan kaçarken boş bırakılan yerlerin ve silahların PKK'nın eline geçmesiyle PKK güçlenmiş, sonra oluşturulan güvenli bölge ile KDP ve KYB güçlenmiştir. Birinci Körfez Savaşı sonrası Türkiye, bir yandan PKK ile uğraşırken diğer yandan da PKK'nın kuzey Irak'taki varlığına son vermek için kuzey Iraklı Kürt gruplarla iletişime geçip onlara yön ve destek vererek PKK'yı bitirmeyi planlamıştır. Ancak Türkiye bu noktada bir ikileme girerek bu Kürt gruplarına destek verirken çok güçlenmelerini istememiş ve Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuş diğer taraftan da PKK ile uğraştıkça bu grupların zaman zaman birisine zaman zaman da ikisine birden destek vermeyi sürdürmüştür. Nitekim Irak'ın toprak bütünlüğü ile alakalı olarak Türkiye, komşu ülkeler İran ve Suriye ile ortak toplantı yaparak Kürt devletinin kurulamayacağını ve Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ilan etmiştir. Ancak İkinci Körfez Savaşı'na doğru Irak ile daha fazla yakınlaşma gösteren Türkiye, Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra uğradığı ekonomik zararları telafi etmeye gayret gösterirken, ABD'nin ikinci savaş için düğmeye basmasını önlemek ve Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklemek için çalışmıştır. Savaşın kaçınılmaz olduğunun fark edilmesiyle bütün dikkatini kuzey Irak'taki Kürt gruplarının bağımsızlığını engellemek gerekirse buraya müdahale etmek üzerine odaklamıştır. Ancak 1 Mart tezkeresinin TBMM'den geçmemesi ile bu bölgede etkinliğini kaybetmiş ve savaştan sonra Irak'ın yeniden yapılanması sürecinde belirli bir

süre inisiyatif alamamıştır. Bütün bunlardan yola çıkarsak Kürt sorunu bağlamında Türkiye'nin Irak siyaseti, kuzey Iraklı Kürt grupların hem güçlenmelerinin hem de bağımsızlıklarının engellenmesi ve bu bağlamda Irak'ın toprak bütünlüğünü savunma stratejisi ile bu bölgedeki PKK'nın yok edilmesi üzerine oturmuştur.

Sonuç olarak Türkiye'nin Suriye ve Irak ile ilişkilerinde temel belirleyici faktörün güvenlik kaygısı olduğunu görmekteyiz. Ancak Türkiye, kendi kamuoyunda bu sorunu bertaraf edemez ve vatandaşlarını demokratik düzen içerisinde ve uluslararası normlar çerçevesinde gelişen insan hakları ile devlete tam olarak entegre edemez ise bu güvenlik kaygıları peşini hiç bırakmayacaktır. Çünkü Kürt nüfusunun bölge ülkelerde de var olması, buralarda çıkabilecek sorunlardan Türkiye'nin etkilenmesine yol açmaktadır. Özellikle kuzey Irak'taki gelişmeler bu sorunun sürekli güncel ve göz önünde bulunmasına yol açmaktadır. Bu sorunun çözümü, Türkiye'nin uluslararası politikada önemli bir aktör olarak ortaya çıkmasına ve ileride önüne çıkabilecek hareket alanlarında daha aktif ve serbest hareket etmesine imkan sağlayacaktır. Ancak bu sorunun çözümü etnik milliyetçilik bağlamında özerklik talepleri doğrultusunda çözülemeyeceği aşikardır. Devlet, halkını kendisiyle barışık ve bütünleşik yaparak hedefleri doğrultusunda bir bütün olarak yürütmelidir. Sorunu, kültürel ve sosyal haklar çerçevesinde çözerken ayrılıkçı milliyetçilik akımların önüne geçmesini de bilmek zorundadır. Her vatandaşın, Türk Milleti'nin bir ferdi olduğu bilincinde ülkenin ve milletin bekası ve gelişimi için ortak mücadelede birleşmesi gerekmektedir. Çünkü Anayasa'mızın 66'ncı maddesi, "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." ibaresiyle etnik kimlikten ziyade oluşturulan milletin yani ulus devletin vatandaşının adını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AKBAŞ Zafer, *IRAK SORUNUNUN ULUSLAR ARASI BOYUTU VE TÜRKİYE*, Barış Kitap, Ocak 2011, Ankara

AKIN Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, On İki Levha Yayınları, İstanbul, Aralık 2010

AKYOL Mustafa, *Kürt Sorununu Yeniden Düşünmek Yanlış Giden Neydi? Bundan Sonra Nereye?*, Doğan Kitap, Mart 2006, İstanbul

ALTUNIŞIK Meliha B, *Güvenlik Kıskaçında TÜRKİYE – ORTADOĞU İLİŞKİLERİ*, Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar *EN UZUN ONYIL*, Derleyen: ÖZCAN Gencer – KUT Şule, Boyut Kitapları, Kasım 1998, İstanbul

ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze ORTADOĞU Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Mkm Yayıncılık, Bursa, Ekim 2008

ARI Tayyar, *2000'Lİ YILLARDA BASRA KÖRFEZİNDE GÜÇ DENGESİ*, Alfa Yayınları, İstanbul 1999

BERKES Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Ocak 2010

BİLEN Özden, *ORTADOĞU SU SORUNLARI ve TÜRKİYE*, Tesav Yayınları, Ankara 2009

BİRAND Mehmet Ali, *APO VE PKK*, Milliyet Yayınları, Kasım 1992

BRUINESSEN Martin Van, *Ağa,Şeyh,Devlet*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2011

BUZOĞLU M. Hüseyin, *KÖRFEZ KRİZİ VE PKK*, Strateji Yayınları, Ankara 1995

CELİL Celile, *XIX. Yüzyıl OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA KÜRTLER*, Özge Yayınları, Şubat 1992, Ankara

ÇAVDAR Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, Eylül 2008

ÇAY Abdulhaluk, *Her yönüyle Kürt Dosyası*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2010

ÇEVİK Ali, *Ortadoğu Denklemine Irak, Türkiye ve ABD*, Bengisu Yayınları, İstanbul, Mart 2011

DAVUTOĞLU Ahmet, *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul, Mayıs 2011

DURSUNOĞLU Alptekin, *STRATTEJİK İTTİFAK Türkiye – İsrail İlişkilerinin Öyküsü*, Anka Yayınları, İstanbul, Temmuz 2005.

ERCİYES Erdem, *ORTA DOĞU DENKELMEİNDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2004

ERGİL Doğu, *KÜRTLERİ ANLAMAK Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, Timaş Yayınları, Ekim 2010

ERSEVER Ahmet Cem, *KÜRTLER, PKK ve ÖCALAN*, Milenyum Yayınları, Kasım 2011, İstanbul

FULLER Graham E & BARKEY Henri J, *TÜRKİYE'NİN KÜRT MESELESİ*, Profil Yayıncılık, Eylül 2011, İstanbul

GÖZEN Ramazan, *AMERİKA KISKACINDA DIŞ POLİTİKA: KÖRFEZ SAVAŞI, TURGUT ÖZAL VE SONRASI*, Liberte Yayınları, Ankara 2000

İMSET İsmet G., *PKK Ayrılıkçı Şiddetin 20 Yılı(1973-1992)*, Turkish Daily News Yayınları, Eylül 1993

JWAİDEH Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012

KILIÇ Orhan, *Kürdistan Tabirinin Osmanlı Uygulamasındaki Muhtevası Üzerine Bazı Tepitler(16-18. Yüzyıllar)*, *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014

KİRİŞÇİ Kemal– WINROW Gareth M, *KÜRT SORUNU KÖKENİ VE GELİŞİMİ*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Eylül 2011, İstanbul

KODAMAN Bayram, *Sultan II. Abdulhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:67 Seri: IV Sayı: A 21, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1987, Ankara

KURUBAŞ Erol, *KÜRT SORUNUNUN ULUSLAR ARASI BOYUTU ve TÜRKİYE Sevr – Lozan Sürecinden 1950'lere*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ocak 2004, C. I

KURUBAŞ Erol, 1960'lardan 2000'lere *KÜRT SORUNUNUN ULUSLAR ARASI BOYUTU ve TÜRKİYE*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Ocak 2004, C. II

KÜRKÇÜOĞLU Ömer, *MONDROS'TAN MUSUL'A TÜRK-İNGİLİZ İLİŞKİLERİ*, İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim 2006

LUNNGREN Asa, *İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası*, Kitap yayınevi, Nisan 2008, İstanbul

MUMCU Uğur, *Kürt Dosyası*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1993

OLSON Robert, *TÜRKİYE'NİN, SURİYE, İSRAİL ve RUSYA İLE İLİŞKİLERİ 1979-2001*, Orient Yayınları, Ankara, Şubat 2005

ORAN Baskın, *KALKIK HOROZ Çekiç Güç ve Kürt Devleti*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998

ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası KURTULUŞ SAVAŞINDAN BUGÜNE OLGULAR, BELGELER, YORUMLAR (CİLT I 1919-1980)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011

ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası KURTULUŞ SAVAŞINDAN BUGÜNE OLGULAR, BELGELER, YORUMLAR (CİLT II 1980-2001)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011

ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası KURTULUŞ SAVAŞINDAN BUGÜNE OLGULAR, BELGELER, YORUMLAR (CİLT III 2001-2012)*

ÖCALAN Abdullah, *Kürdistan Yurtseverliği ve Ulusal Kurtuluş Cephesi*, Zagros Yayınları, İstanbul 1993

ÖZCAN Gencer, KUT Şule, *EN UZUN ON YIL Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar*, Boyut Kitapları, İstanbul, Kasım 1998

ÖZCAN Nihat, *PKK (KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ) TARİHİ, İDEOLOJİSİ VE YÖNTEMİ*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999

ÖZDAĞ Ümit, *TÜRKİYE KUZEY IRAK VE PKK*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 1999

ÖZDAĞ Ümit, *TÜRK ORDUSU'NUN KUZEY IRAK OPERASYONLARI*, Pegasus Yayınları, Ocak 2008, İstanbul

ÖZDAĞ Ümit, *PKK TERÖRÜ Neden Bitmedi, Nasıl Biter?*, Kripto Kitaplar, Ankara 2008

ÖZDAĞ Ümit, LAÇİNER Sedat, ERKMEN Serhat, *IRAK KRİZİ (2002-2003)*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2003

ÖZER Ahmet, *Beş Büyük Tarihi Kavşakta KÜRTLER VE TÜRKLER*, Hemen Kitap, Mart 2010, İstanbul,

PAMUK Bilgehan, *XVI. Yüzyılın Başlarında Osmanlı-Safevi Mücadelesi ve Kürtler, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara:*

Sempozyuma Sunulan Bildiriler, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014.

SARAY Mehmet, *Anadolu Coğrafyasına Türkler ve Kürtler Ne Zaman Geldiler?, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014,

SİLLELİ Turan, *Büyük Oyunda Türkiye-Irak İlişkileri*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005

ŞEN Sabahattin, *Ortadoğu'da İdeolojik Bunalm Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*, Birey Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2004

ŞEN Sabahattin, *SU SORUNU, TÜRKİYE ve ORTADOĞU*, Bağlam Yayınları, İstanbul, Kasım 1993

TAN Altan, *KÜRT SORUNU*, Timaş Yayınları, Mayıs 2012, İstanbul

TÜR Özlem, *TÜRKİYE – SURIYE İLİŞKİLERİ: SU SORUNU, Türkiye ve Ortadoğu TARİH, KİMLİK, GÜVENLİK* Derleyen: Meliha Benli ALTUNIŞIK, Boyut Kitapları, İstanbul, Eylül 1999

ÜNAL Mehmet Ali, *İstimalet Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürd Politikası, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma Sunulan Bildiriler*, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014

YAVUZ Celalettin, *GEÇMİŞTEN GELECEĞE SURIYE – TÜRKİYE İLİŞKİLERİ*, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara 2005

YAYMAN Hüseyin, *TÜRKİYE'NİN KÜRT SORUNU HAFIZASI*, Doğan Kitap, Şubat 2011, İstanbul,

YEĞEN Mesut, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

YEĞEN Mesut, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, Dipnot Yayınları, Ankara 2012

YEĞEN Mesut, *Son Kürt İsyanı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011

YILMAZ Sait, *IRAK DOSYASI*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2011

YILMAZÇELİK İbrahim, *Diyarbakir Eyaletinin İdari Taksimatı ve 1848-1864/1867 tarihleri arasında Kürdistan Eyaleti Adıyla Yeniden Teşkilatlandırılması, Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, 09-10 Ocak 2014, Ankara: Sempozyuma*

Sunulan Bildiriler, Ed. Orhan KILIÇ, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sayı 10a, C. I, Ankara 2014

TEZLER

DOĞAN Taylan, *I. KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ: DEĞİŞEN KONJONKTÜRÜN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2009

ERGÜL Erhan, *KÜRDİSTAN İŞÇİ PARTİSİ (PKK) TERÖR ÖRGÜTÜ: ETNİK TERÖRÜN FİKRİ YAPISI, ANATOMİSİ VE ŞİDDET STRATEJİLERİ*, T.C. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Bolu 2007

GAYTANCIOĞLU Kaan, *SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİNİN ORTADOĞU POLİTİKASINA ETKİSİ*, T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Ocak 2008

GÜZEL Hasan Tevfik, *IRAK'IN KUZEYİNDEKİ BÖLGESEL KÜRT YÖNETİMİ (1992-2008)*, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009

KARAKOÇ Jülide, *TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASINDA KÜRT SORUNUNUN ETKİSİ 1980'lerden Bugüne*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara 2009

OĞUZAY Sabri Cumhuri, *TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNDE SU VE TERÖR SORUNU*, T.C. Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme Yüksek Lisans Programı, İstanbul 2009

TÖRELİ Türkmen, *PKK TERÖR ÖRGÜTÜ (Tarihsel ve Siyasal Gelişim Süreci Bakımından İncelenmesi) 1978-1998*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta 2002

RAPORLAR

ÖZCAN Ahmet – AKÜZÜM Ural, *Düşünmek ve Düşlemek Arasında KÜRT MESELESİ: Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu*, Arı Hareketi, 2012, http://www.ari.org.tr/TR/?post_publications=dusunmek-ve-duslemek-arasinda-kurt-meselesi-siyasal-ekonomik-ve-kulturel-analiz-ve-cozum-onerileri-raporu.

SOFUOĞLU Adnan, *Atatürk'ten Günümüze Hatay Meselesi ve Türkiye-Suriye İlişkileri*, KÖKSAV E-Bülten KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 14 Nisan 2012 KÖKSAV Cumartesi Konuşmaları, http://www.koksav.org.tr/hassas_konular/26042012_hk_asofuoglu.html.

"Müttefik ve Ortak Devletlerle Türkiye Arasında 10 Ağustos 1920'de Sevres'de İmzalanan Barış Andlaşması", http://sam.baskent.edu.tr/belge/Sevr_TR.pdf.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri

GAZETELER

Milli Güvenlik Kurulu Kürtçülük konusunu görüştü, Akşam Gazetesi, 1 Ekim 1967.

Milli Güvenlik Kurulu Toplandı, Cumhuriyet Gazetesi, 17 Ekim 1967.

Irak, İran'a savaş açtı, Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1980.

'Yeni Irak devleti', Tercüman Gazetesi, 14 Mart 1991.

'Hızır çekiç'i kimse istemiyor, Tercüman Gazetesi, 1 Temmuz 1991.

Washington açıklama yaptı... Çok uluslu güçte Türk askeri de bulunacak "Çekiç Güç" mü, problem mi?, Tercüman Gazetesi, 13 Temmuz 1991.

'Çekiç Güç' tartışması, Tercüman Gazetesi, 14 Temmuz 1991.

AKÇEN Tufan, *'Barış'ı BARIŞ SUYU' sağlar*, Tercüman Gazetesi, 5 Ağustos 1991.

KARANFİL Hüsamettin, *PKK'yi süpürüyoruz*, Tercüman Gazetesi, 9 Ağustos 1991.

"Bekaa'yı birlikte bombalayalım", Tercüman Gazetesi, 18 Nisan 1992.

Suriye, PKK'yi dışladı, Tercüman Gazetesi, 19 Nisan 1992.

Hükümet, Kürt devletine karşı, Tercüman Gazetesi, 9 Ekim 1992.

ALAÇAM H.Fahir, *SURİYE RAPORU*, Milliyet Gazetesi, 27.01.1994.

GÜVEN Banu, *Şam'la barışta Fırat formülü*, Milliyet Gazetesi, 19.05.1996.

KOHEN Sami, *Sıra komşularda*, Milliyet Gazetesi, 28 Ağustos 1997.

DERVİŞİOĞLU Ferhat, *Suriye'ye uyarı: Sabrımız kalmadı*, Milliyet Gazetesi, 17.09.1998.

ELEKDAĞ Şükrü, *Suriye'ye karşı strateji yokluğu*, Milliyet Gazetesi, 21.09.1998.

Demirel umut aşıladı, Milliyet Gazetesi, 2 Ekim 1998.

BİLA Fikret, *Asker emir bekliyor*, Milliyet Gazetesi, 3 Ekim 1998.

Askerler mevzi kazıyor, Hürriyet Gazetesi, 6 Ekim 1998.

ERGİN Sedat, *Kararın Sonuçları*, Hürriyet Gazetesi, 02.03.2003.

KOHEN Sami, *'Hem ziyaret hem ticaret'ten öte...*, Milliyet Gazetesi, 07.01.2004.

YALÇIN SONER, *Başbuğ'a katılmıyorum*, Sözcü Gazetesi, 15.01.2015.

MAKALELER

ATLIOĞLU Yasin, *Türkiye'nin Orta Doğu Politikasında Suriye*, STRATEJİK ÖNGÖRÜ DERGİSİ TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi, TASAM Yayınları, Yıl 2, Sayı 6, 2005

BOZÇALI Veysel Fırat, *Türkiye'nin Kürt sorunu: 1999-2007*, Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Sayı 225, Ocak 2008, Birikim Yayınları, İstanbul.

KARADELİ Cem, *ORTADOĞU'YA YÖNELİK TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KIRILMALAR VE YENİLİKLER*, Akademik Ortadoğu Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Eylül 2007, İstanbul.

KURUBAŞ Erol, *IRAK'TA KÜRT AYRILIKÇILIĞI VE BAŞARI ŞANSI*, Avrasya Dosyası Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi, Cilt 8 Sayı 4, Kış 2002, ASAM Yayınları, Ankara.

ORHAN Oytun, *SURİYE KÜRTLERİ VE TÜRKİYE*, Stratejik Analiz Dergisi, Avrasya-Bir Vakfı Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Sayı 73, Mayıs 2006, Ankara.

YILDIZ Yavuz Gökalp, *TÜRKİYE, SURİYE VE IRAK'IN SINIR AŞAN SULAR KONUSUNDA İLERİ SÜRDÜKLERİ TEZLER VE YAKLAŞIMLAR*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Yıl 120, Sayı 370, Ekim 2001, Ankara

EKLER

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :

9631

KARARNAME

İranla aramızdaki hududun tahtitine dair İran hükümetiyle teati edilen mektup esaslarında Ağrıdağ vaziyeti nazari dikkata alınarak bazı tadilât ve tashihat icrası B.E.H.Reisliğinden teklif ve iş'ar olduğundan bahisle meselenin tetkik ve bir karara raptı zımında Hariciye Vekâletinden gönderilen 21/6/1930 tarihli ve 89137/297 numaralı tezkere ve merbutları İora Vekilleri Heyetinin 25/6/1930 tarihindeki içtimasında mütalea ve icabı müzakere olundu :

Ağrıdağ mintakasındaki mitemadi şekavet ve teovüzlerin men'i ve mitecavizlerin cezri bir surette tenkili ve hudut menatıkında intizam ve emiyetin devamlı bir surette temini için iki hükümet arasında senelerdenberi muhabere ve müzakere İora edilmiş ve bu esaslarda itilâf edilecek 9/Nisan/1929 tarihinde birde mukavele aktedilmişti. ancak filiyat sahasında şimdiye kadar bu hususlarda hiç bir müsbet netice istihsal edilememiştir .

Mezkûr mukavelenin 7 inci maddesi mucibince hususiyle Ağrıdağ mintakasındaki şekavetin izalesi için iki taraf bildümle muktazi tedabiri sıkı bir teşriki mesai ile ittihaz eylemeği ve teşriki mesai usulünün ve münasip tedbirlerin bir protokolla tayin ve tesbitini taahhüt etmiş oldukları halde İran hükümeti olvakattanberi hiç bir mesai de bulunmadığı gibi hayli zaman evel teklif olunan protokolu da henüz kabul ve imza eylememiştir . diğer taraftan eşkiyayı takip ve tenkil için icabında İran Erazisine askerlerimizin geçmesine ve Ağrıdağına müsül olan yollardan askerî kıtaatımızın istifadesinde müsaadeyi kabul etmemiş olduğundan şimdiye kadar miteaddit defa yapılan ciddi harekâtı askeriye neticesinde Ağrıdağının gerek garp gerek şimalinden Serdarbulak istikameti umumiyesinde tevcih edilen hareketlerin ancak İran Hududu dahilinde bulunan (Yarımkaya - Kozlu) köyleri hattının şarkından İkmaline imkân bulunabilmesi ve bu hattın garbinden arası menaati dolayısıyla İkmaline katıyen imkân bulunamaması

030	18	01	02	12	45	18
-----	----	----	----	----	----	----

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı :

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

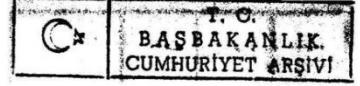
Hasebiyle Şakiler sıkışınca İran Toprağına iltica ederek Askerlerimiz çekildikten sonra yine Ağrıdağ mıntakasına avdet eyledikleri gibi daima da İran Toprağından işe ve malzeme tedarik etmekte olduklarından oradaki şekavet hadisesi müzmin bir hal ve mahiyet iktisap eylemiştir . bundan maada Ağrıdağ eşkiyasının İrandaki bazı teşekküllerden ve hususiyle Tebrizde Taşnaksiyonlarla birleşen kürt cemiyetleri tarafından elbise, yiyecek ve mühimmat alarak mevcudiyetlerini idame ettikleri sabit olup bu teşekküllerin dağıdılması ve şakilerin İran cihetinden muavenet ve muzaherete nail edilmemesi hususunda İran hükümeti nezdinde yapılan teşebbüsler de neticesiz kalmıştır . binaenaleyh bu ahval ve vaziyet müvacehesinde Türkiye Cumhuriyetinin dahilî emniyetini ve asayişini mütemadî bir surette ihlâl eden bu şekavetin önüne geçmek için hudut üzerinde serbestçe askerî harekât icrasını temine kâfi yeni bir muhit ve şerait ihdas ve tayini zarureti tahakkuk etmiştir . hudut üzerinde emniyet ve asayişin tekarrürü ve bunun neticesinde iki hükümet arasındaki siyasî ve ticarî münasebetlerin ve tesanüdün tezyit ve inkışafında İran da Türkiye kadar alâkadardır . hükümetler arasında bu gibi hayatî menfaatlerine taalluk eden meseleler karşılıklı hüsnî niyet ve müsaadât ile hallolunabilip Türkiye ile Yunanistan aralarında mevcut millî ihtilâfları tesviye için yüz binlerce insan kitlelerini mühadeleye razı olmaları ve Türkiye ve Suriye hükümetlerinin müteakabil tavizat ve müsaadâtla aralarında tabif ve emniyetli bir hattı hudut tayin eylemeleri keyfiyetleri birer misal olabilir .

Binaenaleyh bir taviz mukabilinde Türkiye İran hududunun takriben Küçük Ağrı şimalindeki Bilican ve cenubu şarkisindeki Şeyhbavu köylerini birbirine bağlayan ve küçük Ağrı zirvesinin takriben 3000 metro şimali şarkisinden dolayan yoldan itibaren bu yolu Türkiyede bırakacak şekilde cenubu şarkîye dönerek Tojik Tepe, Tojik köyü , Şeyh - lavunun takriben 1500 metro cenubu şarkisindeki tepe ile kişo köyü Türkiyede Tok ve Şorik köyleri İran toprağında kalacak şekilde Kişo ile Şorik köyleri arasındaki sırtın şimali şarkî muntekasındaki tepeliğe (Kişonun takriben 1200 metro cenubi şarkisinde) ve oradan mezkûr sırtın hattı taksimini takiben Aybey dağlarıyla bu sırt arasındaki boyun noktasına ve badehu yukarı yarımkaya köyünün 2500 metro şimali şarkisindeki 941 rakımlı tepeye ve bundan sonra aşağı yarımkaya

030	18	01	02	12	45	18
-----	----	----	----	----	----	----

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muamelât Müdürlüğü

Şube
Sayı: 9631

köyünün hemen şimal ,şark ve cenubundaki tepeler hattı taksimini
Takiben Gerboranı Türkiyede ve Şeytanabadı İranda brakacak şekilde
tashihi için müzakere icrasını ve ya ağıdağ şekavetinin izalesine^{Kadem}
askerî kıtalarımızın buralara girmelerine ve hareket icra eylemele -
rine müsaade veyahut bir kira mukabilinde terk edilmesini İran hü-
kûmetine teklif etmek üzere Hariciye Vekâletinden Tahran Büyük El -
çiliğimize telgrafla talimat gönderilmesine karar verilmiştir .

25/6/930

REİSİCUMHUR

Yazı M. Kemaly

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

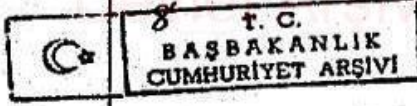
[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

030 18 01 02 12 45 18

BİRİNDİ 96A Divanvekir : 2/I/932
 UMUMİ MÜFETTİŞLİK 23 020

İsmet Paşa Hazretlerine:

Başvekil

30/XII/93I tarih ve 340I sayılı şifre ile
 arz edilen 5/6/929 tarih ve 148 sayılı Dersim raporu
 suretinin ekli olarak taktim kılındığı maruzdur .

Baş Vekil İsmet Paşa hazretlerine ve 29/XII/3I
 tarih ve 2956 şifreli emirlerine cevaben Dahiliye
 Vekâletine arz edilmiştir .

Birinci Umumi Müfettiş

Masri Baki

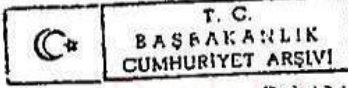
Takdim
 7-I-1932

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

BİRİND
UMUMİ MÜFETTİŞLİK

Mahsus Kalem
No: 148

Suret

Dahiliye Vekâletine :

Diyarbakir: 5/6/1929

Birinci Umumi Müfettişliğin geçirdiği bir senenin mesai ve icraatını telhis, hadisat ve vekayi ile teeyyüt, müşahede ve intibalar delâletinde takviyet bulan noktaî nazarları izah eden 27/4/1929 tarih ve Kalemî Mahsus 76 numaralı müttekaddim raporunda Dersim ahvali umumiyesi hakkında maruzatta bulunacağımı bildirmiştim. Huzuru Devletlerine takdim ettiğim bu raporda, Dersim, manzara halinde gösterilecek, icraatın icap sahasında yürütülmesi iktiza eden aksami, müstenedatı ile izah edilecektir. Yakında yine Dersime ait olmak üzere arz edileceğim diğer bir raporda da, halihazır adeseî maziden geçirilmek suretiyle harsî, içtimaf, ruhî esasların, seyir tarihi üzerinde aldığı vaziyetler, uğradığı istifalar, yaşadığı istihaleler sebepleri ile tahlil ve tafsil olunacaktır. Binaen aleyh bu raporum, vaziyetin irae ettiği hususiyetler, halin taşıdığı umumî mülâhazalar karşısında ve her dürlü muhitî ve şamil ihtimaller muvacehasında tebellür eden muktezayi ve istinat etmesi lüzumlü bulunan sebepleri mücmel bir ifadede toplayan bir arizem olacaktır .

Muhtelif edvarı tarihiyenin sinesinde bazen endişeli tezahuratı, bazen de meçhul ümitli ihtirasatı ile yaşayan Dersim; 11 - 12 tulli şarki ile, 10 - 11 tulli garbi meyanında ve 44 ile 43 derece arz daireleri arasında bulunan 5768 km. murabbaî bir sahai işgalin haiz olduğu unvandır ve sathı bahirden vasatı olarak 2000 metre irtifadadır .

Şimalinde; Munzur silsileleri, şarkında; Bağır paşa, Karabuğa, Çelle dağları, cenubunda Murat nehri, garbında Fırat nehri vardır. Binaen aleyh Dersim; cehatı erbaasında az çok tabif olan hudutlarla çerçivelenmiştir. Bu tabif vaziyetinin en şayanı kayıt kısmını gerek iklimi ve gerekse irtifaları itibariyle Munzur silsileleri teşkil eder. Munzurun yer yer aldığı ve vasatî olarak bulunduğu irtifalar, ehemmiyetli bir seviyededir. Munzur; Akbaba tepesinde 3449, Koçgöl bağı mevkiinde 3250, Orta dağında 3200, Ziyaret tepesinde de 3100 M. lik bir irtifa gösterir. Esasen Dersimin , Çemişgezek kazasının nısfı ile Çarsacak kazasından maada diğer aksami kamilen dinecek derecede sarp ve ormanlık bir araziden ibarettir

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Dersim, iklimi itibariyle Erzurumu andırır. Kış müddeti 7 - 8 ay devam eder. Mahaza Şimal tarafları Munzur dağlarıyla mesdüt bulunduğundan ekser mevkileri şimal rüzgârlarından mahfuz bulunmaktadır. Kış mevsiminde çok fazla kar ve yağmuryağmasına rağmen, Munzur sahası ve civarının havası lâtif ve sağlamdır .

Dersim suları munzur silsilelerinin eteklerinden nebean eder . Ziyaret dağı, Taşgöl, Kori, Aksu, Herami dereleri ve daha bir çok sular Munzur silsilelerinin eteklerinden çıkarak Munzur suyunu teşkil ederler. Munzur suyu da, Pertekin cemubu şarkısında Murat suyuna karışır. Dersimin Ovacığının tuli 10 saat, arzı da 4 saattir. İçerisinden Munzur suyu geçer. Dersimde, ziraat, mayısın on beşinde yapılır. Hasadın idrak zamanı da ağustosun on beşidir. En ziyade zer edilen hububat, darı, buğday ve arpadır. Fakat buğday ve arpa zeriyaı azdır. Buna sebep olmak üzere de Dersimlilerin bu iki nevi hububata arız olan kamil tesmiye ettikleri böceklerin kemale irmiş bulunan deneleri tahrip etmelerini ileri sürmektedirler. Darı da, sulu arazi de ekilir, kudret helvası pek ziyadedir .

Dersimde ziraattan ziyade hayvancılık vardır. Muhitin zaruretleri, iklimin icapları, istikbaldede bu sahada hayvancılığı inkişaf ettirecektir. Bilhassa hayvanatı bakariyesi iyidir. Sikletleri de Elâzizdekilerinden ziyadedir. Vasatı olarak 80 okka gelirler. Dersimde Kara keçi fazla olarak bulunmaktadır. Murat sahillerinde Şavan aşiretinde ve diger bazı mahallerde tüyleri beyaz, uzunboylu, sert etli keçiler vardır . bunların hasılâtı 15 - 30 dir. Sütlerinden peynir yapılır ve civera ihraç edilir. Dersimde koyunculuk da mevcuttur. Ester yetiştirilmesi de müterakki bir haldedir. Dersim hububat üzerindeki ihtiyacatını temin edemez. Bu ihtiyaçlarını Elâziz ve Erzincan pazarlarından tahtmin eder .

Dersim; Osmanlı Türklüğüne Fatih Mehmet zamanında intikal ve Yavuzun Çaldıran seferini müteakip de inkiyat etmiştir. Hozat, Çarsancak Çemişgezek, Ovacık, Mazgirt, Nazimiye kazaları Dersim muhitini teşkil eder. Munzur suyu vasıtasıyla şarkı, garbı Dersim namıyla ikiye ayrılır. Garbı Dersimde Hozat, Çemişgezek, Çarsancak, Ovacık kazaları; Şarkı Dersimde de Mazgirt, Nazimiye kazaları vardır. Ovacık kazasının nüfusu 5 bin 357, Çemişgezeğin 13.704, Hozatın 9.958, Mazgirtin 15.726, Nazimiyenin 6.367, Pertegin 13.946 dir. Bütün Dersim sahasında yaşayan halkın yekün itibariyle mikdarı 65.057 dir .

Aşiretler, birer katlı taş binalarda ikamet ederler. İki katlı olanları da vardır. Ağalar, iki katlı binalarda otururlar. Alt katları ahır ve samanlıktır. Üst katta birer misafir odaları vardır. Köyler toplu bir halde deyildir, ekseriyetle dağınktar, evler yekdigerinden uzak üç

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

3

beşi bir arada olmak üzere bir dağ sırtında ve yüksek mahallerde kurulmuşlardır. Dersimde baştan başa aşiret hayatı hakimdir. Yalnız Kürt ve Arap aşiretleriyle Dersimde bulunan Türkmen aşiretleri arasında bir müşâbehet aramamalıdır. Kürt ve Arap aşiretleri muhacim bir ruhiyet taşırırlar. Halbuki Türkmen aşiretlerinin teşkilât esaslarını Kanunî Süleymandan sonra tefessüh etmiş ve Türkmenler sulhperver bir ruhiyet ictisap etmişlerdir. Bu itibarla da aşiret hayatının devam ve bakası için lüzumlu olan esasları zayi eylemişler, gaip etmişlerdir. Binaen aleyh Dersim aşiretleri, Teşkilât esaslarına teveccüh edecek vukuat, hadisat ve icraata karşı vaziyet alamazlar. Reis ad edilen eşhasın Kürt aşiretlerinde olduğu veçhile mutlak bir hüküm ve nufuzları mevcut deyildir. Türkmenlerin hemen beşte üçü alevîdir. Şah İsmail Safevinin pederi şeyh Erdebili tarafından vahdetî vucut esasına istinat ederek batini bir din mahiyetinde tedvin edilen alevilik, Türk ruhunu, Şamânî mezhebine müşâbehet arz eden hususiyetleri ile kolaylıkla okşamış ve Türkler bu dinî pek çabuk beremsemişlerdir. Bu dinî mezhep şekline getiren Hacı Bektaş Veli, tarikete salık bulunanları bektâşî olmak üzere tevsim eylemiştir. Alevilik Yavuz Selim zamanında hat bir safhai inkışaf göstermiş, yeryer bu tarikata sülûk edenlerin mikdarı çoğalmıştır. Şah İsmail Safevinin siyasî bir hamlei zekâ ile vurmak istediği hedef önünde tebellür eden bu piştar kanaat büyük bir tehlike mahiyetinde görüldüğü içindirki, taraf taraf alevîler, bektâşîler, kızılbaşlar takip edilmiş, ancak Dersim, Hınıs ve sair mahallerde bir kısım kendini koruyabilmiştir. Bilâhare ikinci Mahmut zamanında bunların aleni bir şekilde ayın yapmaları da men edilmiştir.

Sünniler Alevîlere Kürt, Alevîler de Sünnîlere Türk derler. Cahil ve basit bir hezyan fikrinin mahsulü bulunan bu isnadın devam ve şuyunda ~~şeyh~~ dün acemlik, bu gün de Kürtçülüğün istifade mevkiindedir. Bu halin tabii ruşunda bırakılması, bilhassa Kürtlere komşu olan Dersim Alevîlerinin bazılarında kendilerinin Türkten ayrı bir millet ve Kürt oldukları hakkında yanlış bir zehap ve kanaatin oyanmasında emil olmuştur. Hakikatı bilmeyen, tarihî hamlelerdeki gizli esasları ve maksatları kavramayan, istikbal ufuklarının tehlike mevzularını ihata edemeyen memurlarımız bunların tashihi üzerinde en küçük bir tevekküfu bile lüzumlu at etmedikleri gibi bilâkis cahil Sünnî halk ile beraber alevîler hakkında yapılan tazyiklere alet olmuşlar ve mümaşetkâr davranmışlardır. Bu hal, alevî Türkmenler arasında menfaatlarda iştirak esasına müstenit kuvvetli bir tesanüt ve içtimaf bir tekâfülün doğmasında emil bir vazife ifa eylemiştir. bu vaziyette aşiretlerin ve efradının esaslı rabitalarla ve yekdiglerine sıkı sıkıya bağlanmalarında mündemiç esbabı arayacak ve manî izale edecek yerde bunu, teşkilâtlerinin Kürt aşiret

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

teşkilâtının aynı bulunduğu kanaatında tevekküf etmek ve sair illetleri taharri eylememek esasına istinat ettirmişlerdir .

Dersim Türkmenleri alavî mezhebinin Caferî tarikatındandırlar. muhtelif esbabı tarihiye tahtında aralarında batıl ve muzur pek çok itikatler kök salmış bir halde bulunmaktadır. Yirminci asrın tenkit ve tahlil mantiki karşısında bu zununun batilinin muhafazesi mevcudiyet ve iraeî mukavemet eylesine imkân yoktur. Bugün için yapılacak iş, lâyük bir Devlet olan Cumhuriyetimiz memurlarının halkı şu veya bu akideye mensubiyetinden dolayı taan ve teşni etmemeleri, bilâkis siyasi maksatlarla ihdas edilmiş ve aynı gayei siyasiyenin istihsali emrinde muhafaza edilmekte bulunan mezhebî münaferet ve münakaşe esaslarını izaleye çalışmalarını bu hedefe şaşırmadan ve ihtilâl yaptırmadan yürümelere iktiza eder. Bu faaliyette en mühim hizmeti, açılacak mekteplerin ve mefkûre sahibi muallimlerin şuru gâip etmeden, tetrici bir hazın ve temsil esasını zayıf eylemeden yapabilecekleri hususunda katî bir kanaat taşımaktayım. Bu irşat ve ikaz tarikinden yürütülecek fikrî istifaya ve zihnî inkilâba memurini saire: ancak tali bir kaynat ve muavenet halinde iştirak edeceklerdir .

Aşiretler arasında vefak ve ittihat hissi olmadığı gibi uzun bir devrei tarihin vücudı verdiği münaferet esasları böyle bir vahdetin husuluna da mani teşkil etmektedir. Aşiretler, diğer bazı aşiretlerle ittifak halinde fakat ahar birine karşı da muhasım vaziyettedirler. Gerçek mazinin ihmalkâr sinesinde kendilerinin mücerret ve seraset yaşamaları gerekse aşiretlerin çapul ve akınlardan havf ve ihtiraz sebepleri tahtında her Dersimli hayatını malını muhafaza kaygusuyla daima müşellâh bulunmak mecburiyetini his eder. Bu duyguda şüphesiz aldıkları terbiyenin tarzı hayatlarında hiç bir nüfuz ve mesuliyet tazyikinun bulunmaması keyfiyeti de hayizî tesir bulunmuştur .

Dersimde vukubulan şekâvetlerin gâsp ve garatların çok mühim bir sebebi yaşamak his ve endişesinde aramak icap eder. Mahaza, hırsız katil, ve mütecaviz emeller de aşiret münaferetlerinin, kan devalarının ve nihayet hükûmete ve kudâeti Devlete muhalefet için yapılan telkinleri tesirlerinin de ayrı bir mevki vermek lâzımdır. Fakat esayişi muhil hadîselerin kısmı azamı yaşamak mülâhazası mebdel hareket olmak üzere ika edilmiş ve edilmekte bulunmuştur . Aşiretler arasında vukubulan tecavuzlar, alelekser beşer onar kollar tertibiyle hasım tarafına baskın ve salgın yapmak rast geldiklerini katil, cerh, emval ve agnaru yağma etmek fırsat buldukları takdirde de köyleri tahrip eylemek ve yakmak şeklinde ceryan eder .

030 10 110 740 23

5

Aşiretler, hemen umumiyetle küçük çaplı mavzerlerle müsellâhtırlar. Rus tüfenkleri ile büyük çaplı mavzerler Dersimde çoban sopası kadar bile haizi kıymet ad edilmezler .

Dersimde mevcut silâh miktarı, asgari bir tahmin ile yirmibeş bin raddesindedir. Geçen sene koraklığı ve cenupta silâh fiyatlarının yüksekliğinden dolayı vukubulan kaçakçılığa rağmen bu miktar yine asgari dir. Kürtçilerin mühim bir merkezi faaliyet olmak üzere telekki ettikleri Dersim sahasına gizliden gizliye silâh ithaf ettiklerine de kuvvetli bir ihtimal atf etmekteyiz .

Çok küçük, istimaline kudret bulunabileceği bir yaştan itibaren silâha alıştıırılan Dersimlilerin bir tahmine göre hini hacette 20.000 silâhlı çıkarabilecekleri iddia edilmektedir. Bu rakam hakikatın ifadesi olmaktan ziyade Dersimlilerin zaman zaman hükümetin siyaset ve hareketine göre kuvvetleri vermek istedikleri fikri izah eder. Mahaza, Bu rakam da ne kadar fazlalık ve mubalâga olduğu kabul edilse bile, muhakkak olan bir cihet varsa o da Dersimde silâh miktarının ziyade bulunduğudur . Dersim aşiretlerinin silâh, cepane, insan , hayvan yekdigerlerine karşı olan münaferet muhadenet vaziyetleri, şimdiye kadar hükümete karşı takip ettikleri hat ve hareket berveçizir hulasaten arz olunur :

Şadili aşireti : Reisleri Kemisor kariyeli Mehmet ef.dir. Kışlak ve yaylakları olmağığı gibi evvelce ve şimdi de isyan ve muhalefetleri yoktur. Kırısan aşiretleriyle münaferet halindedirler. Mücavir veya gayri mücavir diğer aşiretlerle münaferetleri olmayıp hoş geçinirler 100 zükûr, 150 inas, 100 sığır, 400 koyun, 100 keçi, 20 merkep, 60 silâh, 2000 cepaneleri vardır .

Hormik aşireti : Reisleri Civrekli Süleyman ağadır. Tamamen meskündurlar, Nazimiyenin Artilli aşiretiyle münaferet halindedirler, diğer aşiretlerle dost geçinirler, mevkileri yayladır, mahaza bazı seneler Kığının Sepet dağına çıkarlar, ötedenberi hükümete mutidirler, isyanlara iştirakları yoktur, 200 zükûr, 300 inas, 7 at, 3000 sığır, 400 koyun, 500 keçi, 10 katır, 20 merkep, 200 silâh ve 10000 cepaneleri vardır .

Kârsan aşireti : Reisleri Musa ağadır, civarındaki aşiretlerle muhadenet halindedirler, münaferet vaziyetindedirler, fakat diğer aşiretlerle dost geçinirler, tamamen meskündurlar, yaz mevsiminde kendi muhitlerinde yaylaklarını yaparlar, hükümete mutidirler, isyanları ve bu tarzda hareketlere iştirakleri yoktur. 400 zükûr, 500 inas 60 at, 500 sığır, 100 koyun, 1000 keçi, 4 katır, 30 merkep, 3000 silâh, 3000 cepaneleri vardır .

Şeyh Mehmedan aşireti : Reisleri Harikli Kigo ağadır, temayle meskündurlar

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

6

civar, uzak hiç bir aşiretle münaferet ve muhasemeleri yoktur, umumi dostturlar, hükûmete isyanları veya muhalefetlere iştirakleri mevcut deyildir, yaylakları yoktur. 200 zükûr, 300 inas, 3 at, 200 sığır, 100 koyun, 300 keçi, 20 merkep, 100 silâh, 15.000 cepaneleri vardır .
Hayderanlı aşireti : Hüseyin namıyla iki kabileye ayrılmıştır. Hazi-miyenin Artili, Ovacığın Şeyh Hasan aşiretleriyle münaferet halindedir ler. Bu aşiretin adı Abagadan Adilcevaza kadar yayılmıştır. Cenup ve cenubu garbiye doğru kör Hüseyin paşanın nüfuzu nereye kadar gitmişse o mahalle kadar herkesi Hayderan yapmış, bir çok ufak tefek kabileleri nüfuzu altına almıştır. Şeyh Hasan aşiretinden ~~ada~~ mada diğer aşiret-lerle halen dostturlar. Aşiret temaiyle meskündür. Kışlak ve yaylakla-rı hudutları dahilinde bulunan Haydaran dağlarıdır. ~~İ~~ İtaatlarına itimat edilemez. 400 zükûr, 600 kadın, 7 at, 500 sığır, 200 koyun, 2000 keçi, 10 katır, 50 merkep, 250 silâh, 15/20 bin cepaneleri vardır

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

Artilli aşireti : Mahmudan, Abbasan, Ferhadan namlarıyla üç kabileye münkasemdir . Reisi umumî Kirişli Yusuf ağadır . Karsanlı ve Mazgirdin Alanlı aşiretleriyle dostturlar . ve temamiyle meskündürler . Yaylak mahalleri hemcivarları bulunan Pertek ve Guher dağlarıdır . Umumi harpta umumiyetle isyan etmişler, kaza merkezini ve hükümet binalarını kâmilen yağma ve tahrip etmişlerdir . 1500 zükür 2000 unas , 10 At, 1000 sığır, 150 koyun, 2000 Keçi, 5 katır, 60 Merkep, 1000 Tüfek vardır .

Kurevsan aşireti : Husniyan, Gülner, Elyan, Muavlyan, Kalyan namlarıyla beş kısımdır . Reisi umumî Ballica karyeli Derviş İbrahim ağadır . Halen Ertilli aşiretiyle münaferet vaziyetindedirler . Diğer aşiretlerle dostturlar . Temamiyle meşûn bulunmaktadır . Kışlak . ve yaylakları Zerkavit namındaki Dereçakaran ve Tenkin dağlarıdır . Umumi harpta kâmilen isyan ederek kaza merkezini baştan başa demecek derecede yağma ve tahrip etmişlerdir . 1000 zükür, 1200 unas, 10 At, 800 Sığır, 150 Koyun, 1500 Keçi, 12 Katır , 50 Merkep, 700 Tüfek .

Lolan aşireti : Reisleri Sap karyeli Rıza efendidir . Yaylak zamanında Mazgirdin Kizan aşireti dahiline göçerler . Hükûmete katiidirlirler . Evvelce isyanları vaki değildir . Mazgirdin Demenen aşireti ile münaferet halindedirler . Diğer aşiretlerle hoş geçinirler . Temamiyle meskündürler . 100 zükür, 150 unas, 2 At, 100 Sığır, 50 koyu 200 Keçi , 1 Katır, 20 Merkep, 50 Tüfek .

Koçusağı aşireti : Koçusağı aşireti; Koçusağı, Seyithan uşağı, İsmail uşağı, Kerik uşağı, Resik uşağı namlarıyla bes kabileye ayrılır . Reisi umumî İbrahim ağadır . Hiç bir aşiretle dostlukları yoktur . Temamiyle meskündürler . Kendi karyeleri civarında yaylakları vardır . Koçusağı aşiretinin hudutlarında ve havzası aşiretlerinde mevcut bulunan irtifalar ziyadedir . Garp Kırklartepesi 2703, Yılan dağı 3000 metro irtifaındadır . Hükûmete katiyen itaatları yoktur . Bir çok fırsat ve bahanelerle bir çok defalar isyan etmişlerdir . En son tedip hareketi 926 senesinde vaki olmuştur . 2500 zükür, 1500 unas, 20, At, 200 Sığır, 800 Keçi, 200 Katır, Küçük çaplı mavzer olmak üzere 500 tüfekleri vardır .

Aşağı abbas usakı aşireti : Zeyno zadeler, ve Hasen İbrahimler namıyla ikiye ayrılır . Aşiret kâmilen Zeynozadeler Mustafa ve İbrahim ağalar elindedir . Pilonik aşiretiyle münaferet halindedirler . Aşağı karaballı ve Ferhat uşağı aşiretleriyle dostturlar . Aşiret havzasının vasatında 2200 metro irtifaında Kızıldağ tepesi vardır . Hükûmete olan itaatları zahiridir . İtimat ve emniyet edilemez . 800 zükür, 700 unas, 10 At, 500 Sığır, 1000 Koyun, 2000 Keçi, 30 Katır, 15, Merkep, 300 silâhları vardır .

Bahtiyar aşireti : Rotanlı, Bahtiyarî namıyla iki kabileye münkasemdir . Aşiret reisleri Süleyman ve Yusuf ağelardır . Yukarı

030	10		110	740	23	8
-----	----	--	-----	-----	----	---

Abbas ve Leçin uşağıyla hali münaferettedirler . Aşağı Karaballı ve Aşağı Abbas uşağıyla dostturlar . Aşiret temamiyle meskündür . Karyeleri yayla olduğundan yaylağa gitmezler . Daimî surette isyana mitemayıldırler . Muhtelif tarihlerde harekâtı askeriyeyi icap ettirmek büyük isyanlar yapmışlardır . 1800 Zükür, 1200 Ünas, 10 AT, 1200 Sığır, 500 Koyun, 2500 Keçi, 45 Katır, 15 Merkez, 300 Silâhları vardır .

Yukarı Abbas uşağı aşireti: Aşiret ; Lori Mustafa, İksor, Seyit İbrahim zedeler namıyla üç kabileye münkasemdir . Aşiret reisi Seyit Kıza ile biraderi Seyit ağadır . Seyit Kızanın Seyh Hasebaba ve Hüseyin adlı üç oğlu vardır . Üç kabileye ayrılan bu aşiret Seyit Rızanın emrindedir . Kalan. Demenan ve Bahtiyar aşiretleriyle münaferet ve muhasama halindedirler . Yukarı Karaballı ve Kırgan aşiretleriyle dostturlar . Aşiret temamiyle meskündür . Aşiretin şimalinde de Monzur silsileleri mevcuttur . ve havzai aşiretleri dahilinde yüksek ittifaklı tepeler vardır . Abdadan vaknında Kozdağı tepesi 2124 Kızaltepesi 2257, Döjeyk tepesi 2690, Horran tepesi 2570 metrodur , Köylerinin civarları yaylaklıdır . Hükûmete itaat hissiyle aslâ meşre değildirler . Devlete bir çok defalar isyan etmişlerdir . 1500 Zükür 1200 Ünas, 10 At, 2000 Sığır, 800 Koyun, 1500 Keçi , 50 Katır, 500 silâhları vardır .

Yukarı Karaballı aşireti : Fendanlı, Karaballı namıyla iki kabiledir . Aşiretin reisi Hüseyin ağazade Ağa dır . Kalan aşiretiyle münaferet halindedirler . Yukarı Abbasuşağı ve Kırganlılarla dostturlar . Havzai maşetlerinin şimal kısmında 1850 rakımlı Hazan tepesi, cenup kısmında ise 1900 rakımlı Tavuktepesi vardır . Temamiyle meskündür .Yaylakları kendi köyleri civarındadır .Hükûmete olan itaatlarına itimat edilemez . Muhtelif tarihlerde bir çok defalar isyan etmişlerdir . 900 Zükür, 600 Ünas, 3 At, 1000 Sığır, 300 Koyun, 1700 Keçi, 10 Katır, 300 Küçük çaplı mavzerleri vardır .

Leçinuşağı aşireti : Reis Kakpıri Yusuf ağadır . Bahtiyar ve Koçuşaklarıyla hali muhasamadadırlar . Aşağı Karaballı, Ferhatuşağı ile dostturlar . Temamen meskündürler . Yaylakları kendi karyeleridir . Hükûmete itaatları zaiftir . Muhtelif tarihlerde vasi ve mütehit isyanlar yapmışlardır . 700 Zükür, 500 Ünas, 10 At, 1000 Sığır 200 Koyun, 1000 Keçi, 15 Katır, 150 Mavzerleri vardır .

Ferhat uşağı aşireti : Kahramanagazade , Abışanagazade, Diyabağazade, Zengölar, Küçükkaliler namıyla beş kabileye ayrılır . Aşiret reisi Kahramanagazade Diyap ağa ve Cemşit ağalardır . Koçuşağı ile hali münaferettedirler . Karaballı ve Aşağı Abbasuşağı ile

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

9

dostturlar . Havzai maişetleri dahilinde şarkta Er Mustafa tepesi , 1800 Vasatta Kızıl Ziyaret tepesi 1750 metre irtifaındadır . Aşiret temamiyle meskündür . Köylerinin haricinde bulunan dağlara, yaylalara giderler . Hasat zamanı avdet ederler . Başkaca kış lakları yoktur . Hükümete itaatları mevcut değildir . Bir çok defalar isyan etmişlerdir . 1700 Zükür, 1500 Ünas, 30 At, 100 Sığır, 1500 Koyun, 3500 Keçi, 40 Katır, 30 Merkep, 700 Mavzerleri vardır .

Kırğan aşireti : Şat oğulları, Tahrip uşağı, Miruslar namıyla üç kabileye ayrılır . Aşiretin reisi Süleyman ağadır . Yukarı Abbas uşağı ile hali münaferettedirler , Kureyşan ve Aşağı Abbasuşağı aşiretleriyle dostturlar . Aşiret temamiyle meskündür . Kendi köyleri civarında yaylakları vardır . Hükümete itaatları yoktur . Muhtelif tarihlerde çok defalar isyan etmişlerdir . 2500 Zükür, 1200 Ünas 20 At, 1300 Sığır, 1000 Koyun, 3000 Keçi, 50 Katır, 350 Mavzerleri vardır .

Pilvenk aşireti : Halfanlı ve Zıyanlı namlarıyla iki kabileye ayrılmışlardır . Tekmil civarlarında bulunan aşiretlerle münaferet ve muhasama halindedirler . Temamiyle meskündürler . Yaylakları çok yoktur . Kendi hudutları dahilinde Kümülkan ve buna yakın bazı dağlara yallalara giderler . Umumî harpta isyan, Pertek nahye merkezini yağma ve Hükümeti iskat etmeye çalışmışlardır . 2000 Zükür, 1600 Ünas, 80 At 5000 Sığır, 2000 Koyun, 1200 Keçi, 200 Katır, 200 Merkep, 1000 Mavzerleri vardır .

Aşağı Karaballı aşireti : Aşiret, Kanğolar ve Ali Kefolar namıyla iki kabileye ayrılmıştır . Reisleri Kango zade Mehmet Ali ağa ve Koc ağadır . Koç uşağıyla münaferet halindedirler . Ferhat uşağı , Aşağı Abbas uşağı , Bahtiyarî, Laçın uşağıyla dostturlar . Hükümete itaatları yok denecek derecede zayıftır . Muhtelif tarihlerde isyan etmişlerdir . 2000 Zükür, 1500 Ünas, 25 At, 1500 Sığır , 2000 Koyun, 3000 Keçi, 800 Katır, 50 Merkep, 800 Mavzerleri vardır .

Şam uşağı aşireti : Aşiret Lillo ağa eürindedir . Aşağı Karaballı aşiretiyle hali münaferet ve muhasamadadır . Koc uşağı, Maksut ve Bezkar uşaklarıyla dostturlar . Aşiret temamiyle meskündür . Yaylakları kendi karyeleri civarındadır . Havzai maişetleri dahilinde ve şarkta Tokmak baba tepesi 2150, onun ittisalinde Sivribaba tepesi 2250 gârpta Hanife tepesi 2100 metre irtifalar gösteren tepeler vardır . Hükümete itaatları yoktur . Muhtelif tarihlerde vasi surette ve devamla isyanlar yapmışlardır . 800 Zükür, 700 Ünas, 8 At, 1000 Sığır, 1500 Koyun, 2500 Keçi, 40 Katır, 200 Mavzerleri vardır .

Ovacı'nın Kalan aşireti : Aşiret Keçil uşağı, Kara oğulları Pirim uşağı, Baluşağı, Abbas uşağı namıyla beş kabileye ayrılmıştır . Reis Munzur ağazade Ali ağadır . Yukarı Abbas, Yukarı Karaballı aşiretleriyle hali muhasama ve münaferettedirler . Ovacı'nın Bevt uşağı ve

030	10		110	740	23	10
-----	----	--	-----	-----	----	----

Arslan uşağı aşiretleriyle dostturlar . temamiyle meskündürler . Eary-
lerinin etrafları kâmilen dağlık ve yaylak olduğundan köylerinin etre
fında kalırlar . Hükûmete karşı da muhtelif tarihlerde ve zamanlarda
isyan etmişlerdir . 3000 Zükür, 2000 Ünas, 150 At, 3000 Sığır, 4000
Koyun, 900 Keçi, 100 Katır, 1500 Küçük çaplı Mavzerleri vardır .

Ovacıkta Maksut uşağı aşireti : Aşık uşağı, Ferhat uşağı,
Holik uşağı, Taş uşağı, Buzik uşağı, Laçın uşağı, Söylemezler, Han
oğulları namıyla sekiz kabileye münkasemdirler . Bezkar, Beyt uşakla-
riyle dostturlar . Arsaln uşağı ile olan dostluklarını muhafaza eder-
ler . Seyyar değildirler . Yaz mevsimleri Munzur silsilesinde Fikir
bey ve sair mevkilere yaylalara giderler . veñk üç ay kaldıktan sonra
da avdet ederler . Hükûmete itaat hisleri yoktur . Muhtelif tarihlerde
isyan etmişlerdir . 1700 Zükür , 1300 Ünas, 25 At, 2000 Sığır, 700
Koyun, 80 Katır, 400 Küçük çaplı Mavzerleri vardır .

Bendikâr uşağı aşireti : Han uşağı, Soğutlu Ağass, Topuz
oğlu namleriyle üç kabileye münkasemdirler . Aşiret reisi İbrahim ağa
dır . Ovaciğın Maksut uşağıyla dostturlar . Aşiret temamiyle meskün-
dür . Kış lak ve yaylakları kendi karyeleri civarlarıdır . Hükûmete
itaatları yoktur . 800 Zükür, 500 Ünas, 5 At, 500 Sığır, 500 Koyun,
1500 Keçi, 40 Katır, 200 Küçük çaplı Mavzerleri vardır .

Beyit uşağı : Kolla Mehmet oğulları , Süleyman oğulları ,
Sol Hasanlı namile üç kabileye ayrılır . Aşiret reisi Zinaldır . Hem
hudut ve hemcivar aşiretlerle dostturlar . Aşiret temamiyle meskündür
Kışlak ve yaylakları köyleri civarındır . Her an isyana müheyya bir ka
haldedirler . Muhtelif tarihlerde isyan etmişlerdir . 700 Zükür, 500
Ünas, 20 At, 800 Sığır, 300 Koyun, 1500 Keçi, 20 Katır, 200 Küçük çap
lı Mavzerleri vardır .

Ovacığın Arsaln uşağı aşireti : Gedikli Hüseyin ağa, Bulurlu
Seyit ağa, Colıklar ve Kozlucalar namıyla dört kabileye aykılır ,
Aşiret reisi Pulurlu Mahmut ağadır . Maksut uşağıyla hali müneferet
ve muhasamedadırlar . Ovaciğın Bezkar ve Şam uşağıyla Beyit uşağıyla
dostturlar . Aşiret temamiyle meskündür . Kışlakları ve yaylakları
munzur silsileleridir . Muhtelif tarihlerde pek çok isyanlar yapmış-
lardır . 1400 Zükür, 1000 Ünas, 80 At, 2000 ~~Koyun~~ Sığır, 1000 Koyun
300 Keçi, 50 Katır, Küçük çaplı 300 Mavzerleri vardır .

Dersimin belli başlı aşiretleri ve Umumi ~~karşılık~~ vaziyetler
ve 1926 senesindeki silah miktarları bunlardır . Dersimin Hozat, Ova-
oık, Mazgirt, Nazımiye kazalarında en son tahmin edilen silah miktar-
ları ise berveçhi zirdir :

Hozat kazası aşiretlerinin silah m aktarları :

Silah adedi	030	10		110	740	23
1000'l	Karaballa aşireti					

11

II

Silah miktarı

1000	Ferhat uşağı aşireti
300	Aşağı Abbas uşağı "
800	Bahtiyar "
500	Kırğan "
800	Yukarı Abbas uşağı "
120	Laçın uşağı "
1000	Pilvenk "
1500	Koc uşağı aşireti

Ovacık kazası aşiretlerinin silah miktarları :

Silah adedi

500	Şam uşağı aşireti
800	Teberkâz "
800	Arslan "
800	Maksut "
600	Beyt "
2500	Kalan "

İazgirt kazası aşiretlerinin silah miktarları:

Silah adedi

600	Hizan aşireti
700	Alan "
800	Demenan "
500	Yusufen "
100	Suvar "
450	Şeyhan "
250	Kodan "
500	Kureyşan "
1000	İzoli "
600	Şadilli "
450	Şeyh Mehmedan "

030 10 110 740 23

12

Nazimiye Kazası aşiretlerinin silâh miktarları:

	Adet
	<u>Silâh</u>
Kurışan Aşireti	700
Haydaran "	550
Erilli "	100
Kârsanlı "	300
Hormek "	200
Şeyh Mehmedan "	100
Lulânlı "	50

Yekûn : 20,670 silâhtır . Fakat umumî miktar asgari bir tahmin ile Dersim'in dört kazasına aittir . Hariçte kalan ve henüz ellerinde bulundukları silâhların en son tahmini yapılamayan Çemişkezek ve Pertek kazalarındaki aşiretlerin silâhlarında dahili hesap edilirse , bütün Dersim'e ait bulunacak yekûn bu tahmine nazaran =25= bin kabul edilebilir . Dersim'in dört kazasına ait olmak üzere verdiğimiz bu rakam , muahhar bir tetkikin tahminine müstenit bir netice bu mübaleğanın içinde hakikatin ifadesi , Dersim'de yüksek bir yekûn halinde , silâhın mevcut bulunduğu keyfiyetidir . Yalnız nazarı ehemmiyette tutulacak nokta ; silâhları kullanan halkın hem istimalini iyi bilmediği , hemde isyanlarını ve şakavetlerini menî bir araziye menfi faaliyetine mesnet ittihaz ederek yaptığı esasıdır . Bu bir tehlikedir . Tarihin gösterdiği misaller ortadadır . Dersim , en küçük fırsatta daima yaramaz ve haşarı bir çocuk rolü oynamıştır . Ve bittaoi harakâtı üzerinde murakip , vaziyetlerinin mevzun bir şuur kadrosunda tenmiye ve inkişafa delâlet edecek bir mürebbiden de mahrum olduğu içindir ki ; Dersim , Türk tarihinde acı ihtilâfların , mantıksız hamlelerin , basit bir mebdeyden yürüyen , sakat sınıfların asarını gösteren bir yer olmuştur . Bu hasta üzerinde ne ufak bir teşhis , nede küçük bir ihticam yapılmıştır .

030 10 110 740 23

13

Onun yıkımcı ve tahripkâr tecavüzlerine , aynı silâlarla mukabele edilmiş , askerî hareketler Devlet hazinesine milyonlarca liraya mal olmuş , binlerce Türk evlâtlarının kanı esaslı olmayan acemi ameliye üzerine boş yere dökülmüştür . Feticeî icraat , kaçınılmaz acıların itlâfı , takım , takım köylerin tahribi olmuştur . Fakat dert , illet , sebebi tetkik edilmediği ve bu hususla teşhis mebdelî faaliyet ittihaz edilmediği için , hadise , tarihin sinesinde aynı tesadüflerle yaşamış , aynı ihtilâlciler zaman zaman koçdini göstermiştir .

Bersim'de yolsuzluk , halkın en hayati ihtiyacı üzerinde şüphe olduğu sıkıntılardan en büyüğünü teşkil eder . Halk , muvasalayı , tabii ve dar patikalar üzerinden yapar .

Pertek'ten ayrılan bir patika Pavşank - Vakırt - Lunzur köprüsü tarikiyle Çarsancaga - Pertek'e gider . Yol çok arızalı ve aynı zamanda da tehlikeli ivicacalar yapar . Kışın Hozat'tan Pertek'e gitmek için Pertek'e gelmek ve oradan bu patikayı takip eylemek icap eder .

Yâzin ise , pek tehlikeli ve arızalı olan korkunç patikalar aşmak suretile İn - İrgün - Ezunik - Gümlügen dağı - Tali köyü - Yaş evnek tarikiyle altı , Lunzur köprüsü yolu ile dokuz saatte gidilir . Bu yol üzerinden Lunzur köprüsü , Pertek'e iki saat mesafedir .

Kazgirt ve Nazimiye'nin yolu , kış mevsiminde Pertek'ten gider . Kazgirt dar ve tehlikeli bir patikadan Pertek'e beş , Nazimiyede Kazgirt'e sekiz saatlik bir mesafedir .

Yâzin , İn - İrgün - Ezunik - Gümlügen dağları - Turuşmek nahiyesi - Lunzur suyundan keleik ile geçilerek Kazgirt'e gidilir .

Pertek'ten üç saat sonra ilk merkez beş haneden ibaret bulunan Ziverek dir . Ziverek'ten sonra yol yoktur . En vasi noktada ancak üç karış genişliğinde olmak üzere bir patika vardır .

Hozat'tan Çemişkezek'e giden iki yol mevcuttur .

1- Yedi saat imtidadındadır . Dardır . Seyit bey - Kızıl ziyaret dağları - Karataş köyünden geçer .

2- Seyit bey - Ulu kale - Ahtük - Prast bey yoludur . Bu yolların her ikisinde Hozat yolu gibi tehlikeli yerler ve meşakkat verici şekillerle meşhurdur . Ve aynı zamanda da dar patikalardan ibarettir . Tarihin içinde , mazlum ve müphem hareketleri , yakan, yıkan tahripkâr vaziyetleri ile yaşayan Bersim , her türlü dertleri ve ihtiyaçları ile , Cumhuriyetimizin feyis ve nur dağıtan elinde , en yakın bir tetkike ihtiyaç göstermektedir .

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

Gelüp , geçen mühtelif idareler , mühtelif devirler , icraatında , meo-
 dei faaliyetini sebeplere ve illetlere istinat ettirmeden yürütmüştür .
 Hiç bir teşhise , ilmf ve hakikî hiç bir tahlile dayanmadan bu harle-
 ler bittabi , pek hazin ve pek elim hasılalar vermiştir . Halkın
 samim intiyacı ile ne uzaktan , nede yakından alâkadarlık göstermeyen
 bu imaller , gerek yetiştirdiği fenn emelîyet , gerekse millî servet
 ve mazine hesabına hiç bir müsbet netice vermedikten maada taide yeri-
 ne zararları müteddi olmuştur . Ağır'ların sinesinde yürüdükçe geniş-
 leyen bu nisyan ve imal , Dersim'de tegallübün ve Seyitliğin olanca
 hızıyla ilerlemesine sebebiyet vermiştir . Halkın samim maneviyatında
 bütün bir kudretile yerleşen Seyitlik ; tegallübün istinsal menfaatin-
 de en tabii ve en kuvvetli muavin telekki ettiğinden ona el uzatmış
 tegallübte maddî samada temin ettiği tahakkuk ve mütefevvik mufuzları-
 nı manevi esaslarda takviye etmeği taide bulduğu için Seyitliği
 emellerinde siper , şeyuligi uygulamalarında mükemmel bir alet yapmak is-
 temiş ve her iki taraf , düşüncelerinde temenniyle muvaffak olmuşlardır .
 Bu kuvvetler arzularının sâbalarında , en küçük rahatsızlığa uğramadan
 mutlak bir ehemk içinde yürümüşler , tegallüp esmiş , Seyitlik , Halkı
 sindiren bir emniyetle yerleştiği kalplerden tegallübün mevkiini sağlam-
 laştır . Halk ise ; derin bir aciz ve sefaleti rudiye içinde bu
 tahakkukların mutlak bir esiri olmuş , elinde avucunda en küçük bir
 şeyi bile kalmadığı ve her şeyden mahrum olduğu için , değil hakkında
 hayatına taalluk eden bütün işlerde maddî ve manevî muhit şumulluk
 tesis ettiği saltanın arkasından maçar bir vaziyette sürüklenmiştir .
 Zira ; hiç bir şeyi kalmadığı için , tegallüp , vorirse yiyecek , uza-
 tırsa alacak , kovarsa gidecek , isterse hayatınıda söndürebilecektir .
 Seyit ise ; tegallübün bu hudutsuz icraatında halka verdiği manevî
 korku ile yapılan tazyiklerin en kuvvetli mesnedini hakırlamış en
 esaslı müeyyidesini temin etmiştir . Devlet makinası , verdiği hasıla-
 nın kıymetleri üzerinde hiç bir şuur tahlile malik olmayanlar elinde
 idi . Onun içindir ki ; vatanın sair köşelerinde olduğu gibi , Dersim de
 de neler yapmak iktiza ettiğini , Halkın hangi izdiraplar ve zaruretler
 altında kıvrandığını , isyana fevza mahiyeti rudiye ve istinat et-
 tigi esasları tetkik edemiyor ve nihayet isyanlara karşı gösterilecek
 şiddet ve tazyiklerin her şeyi yapmakta kâfil ve en kestirme tarik
 olacağı hakkında batıl bir kanaat taşıyordu . İşte bu mantık , sebepler
 üzerinde tevekküf etmeyen , hakikatin ve filin gislendiği esaslarda
 tetkik hücumunu his cylemeyen bu dar ve basit düşünce , o zamanki ida-
 renin Dersim'e tevcih ettiği siyasetin umumî hatlarını izan eder .
 Hükümet , Halkın uzak yakın dertleri , ufak büyük ihtiyaçları ile meş-
 gul olmadığını gören ve meydana emel ve menfaatları için temenniyle boş
 bulan mütegalibe ve Seyitler , arzularının husulü için ne yapmak lazım-

030	10		110	740	23
-----	----	--	-----	-----	----

onu icradan geri durmayorlar , bilakis mevkiilerini ve vaziyetlerini takviye saledinde halkın izdiraplarını gittikçe genişleyen faaliyetlerine olanca kuvvetleri ile germi veriyorlar idi . Millî menfaatin icaplarını , va tanî mülâhazaların maktesadlarına idraktan aciz memurlar , mütegalibe siyasetinin basit birer aleti oluyor , mezhep ihtilâflarının halk beyninde açtığı boşluğu ne yaptıklarını bilmeyen mantıkları ile teşci ve teşvik ediyorlardı .

Aşiret müzaseaları Jevah halinde idi . Asayiş , Emniyet ve sukûn , bütün mahitte mefkut idi . Her Dersim'li hayatını , malını korumak kudretini , Devletin cenanı himayesinden , kanunî ilticadan değil kendisinden beklemek lâzım geldiği kanaatında idi . Zira ; Başında izdirap ve ihtiyacı ile alâkadar olmayan bir hükümet vardı . Bundan dolayı eli silâh tutan bütün Dersim'liler , müsellâh bulunmakta hayatlarının ve mallarının muhafazası için mutlak bir zaruret görüyorlardı .

Halk topraksız , aç , sefil ve mütegalibenin verdiği ile iktifa etme mevkiinde idi . Bunun içindir ki ; Asayiş ve emniyet , Dersim'de baştan başa zayıllanmış idi . Yaşamak his ve endişesi , gasbu garetlerde , yani çapularda birinci derecede amel oluyordu .

Dersim ; hükümetin verdiği sözlere , ettiği vaatlere karşı , şüpheli bir vaziyet ve zahiri bir itminan taşıyordu . Zira ; sefalet ve izdiraplarına çare , miracaatlarına filf bir cevap yerine , bin bir vaat verilmiş , fakat hiç biri intaç edilememiş , yerine getirilmemişti . Bilakis , icraat , verilen sözün hilâfı olan şekillerde tecelli etmiş idi . Kendi başına kaldığını gören halk ; Devletin memurlarına umumi bir itimatsızlık gösteriyordu . Zira , memur , sefaletin ve zaruretin önüne geçmek değil , izdirapın taşkın revişlerine karşıda lâkayt kalıyordu . Her türlü istikamet tayininden aciz ve doğru ve rehakür bir yol gösterenden mahrum olan halk , zavallılığı için de başı boş çırpınıyor , kıvranıyordu .

Bu müteelif sebepler , Dersim'de , çok menfî bir kabiliyet yaratmış , o istidat , her türlü fenalıklarla amel bir vazife görebilecek , tahripkür bir vaziyet alabilecek bir hale gelmiş idi . Ağa ve Seyit , bu menfî harlenin vücudunda doğrudan doğruya alâkadar olduğu için tenriye ve inkişafında , doğmasına olângu kadar yakın bulunmuştur . Siyasetin müteelif cereyanları burada kendileri için müsait bir zemin bulmuşlar , zaman zaman buraya baş vurmuşlar , tuğyan ve fevranların köruklenmesinde mühim roller oynamışlardır .

Hülâsa , Dersim ; Cumhuriyetin eline , şaki ve istiadını fena bir tarihi ile beraber getirmiş vermiştir .

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

16

Dersim'e tevcih edilecek islâh esaslarında , bir kısmı halkın zaruret ve ihtiyaçlarının şiddeti nisbetinde , derhal tehvini ,diğer bir kısmı ise zamanın elinde , murakip ve mütebassır bir şuur ile takip ve intacı icabeden hedefi aynı , yalnız , icraatın mevdi noktasından farklı iki veçhe vardır . Yapılacak islâh esaslarında isticâl gösterilecek , Halkın asırlardan beri devam eden zaruretlerine şifa bahş neticeleri ile cevap verecek tedbirlerin başında toprak , yol , mektep-~~te~~, muallim ve memur meseleleri gelir .

Halkı asırların elinde , ruhiyetlerinde sinen bir aciz marası hali, kabiliyetlerinde istinatsız yaşayamamak ve mutlaka bir himayeden lutuf ve hayat beklemek kanaati topraksızlıktan ve sefaleti maddiyeden tevelüt etmiştir .

Tagallüp ; halkı tabii haklarının her nevi üzerinde tasarruf selâhiyetini kendinde mündemiç göstermiş , maddi refah , servet ve şursuz kitlelerin tahkim ettiği mevkilerinin kâhrolü ile , bu zavallı ve naçar insan kemiyetinde , arzularına , emellerine temaniyle muti ve ram bir esir kalabalığı ~~yaşatmıştır~~ manzarası yaşatmıştır . Zira ; tagallüp, zaruret ve sefaleti dileliği yoldan yürütmekte , istediği nisbet ve vaziyette arttırmak ve eksiltmek mevkiinde bulunduğunu zaman zaman yaptığı zulum tecrübeleri acı hakikatları ile isbat etmek fırsatında kaçırmaştır . Tagallüp , Seyidin manevi mufuzunu , yer yer yükselettikten , taraf taraf vaziyetini takviye ettikten sonra , bu mevzide kendine tansis etmekte de gecikmemiştir . Doğrudan doğruya elinde bulundurduğu veya mufuzunun altında tuttuğu bu kuvvetlede , halkı manevi bir irtibat ile kendine o kadar seğla yaklaşmış , o derece kuvvetli bir şekilde bağlamıştır ; hayat ve kutsiyetleri üzerinde taşıdığı mutlak arzularının kat'i olan hakimiyetlerine karşı bir ses bile yükselmemiş , en ufak bir arızai fevoran Dersim ufuklarında en küçük bir rüzgâr bile yapamamıştır . Tagallüp , yürüdüğü , arkasından şursuz insan sürüleri , davayı kıyamdan temaniyle behresiz zavallılık kitleleri koşmuş , yıkarken bilmemiş , yakarken anlamamış , yalnız vurur , devirir , külden bir eser , harabedeb bir yağın yaparken düşünmüş ki ; Seyit istediği için yaktı , ağa dilediği için yaktı , küll etti , çaldı ve öldürdü . Zira o ; hayatının hâcisi , tenoffusunun saikidir . Çünki açtır . Vermezse gelecek , isterse ocağı sönecektir . Binaenaleyh halk ile Seyit ve ağanın aralarında kat'i bir münasebet tesis eden bağları çözmek en yakın bir yoldan , matlup hedefe tevci etmek demektir . Halk kâriyetinin lezzetine , mesaisinin seheresine kavuştuğu gün , dava en ümitli bir hamle ile yarı yarıya , kazanılmış olacaktır . Zira , tagallüp; kudretini halkın topraksızlığından ve sefaletinden almış , onun zaruretlerini mufuzunun takviyesinde vesita olarak kullanmıştır .

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

17

Tarihin , esas dava üzerinde yaptığı telhis budur. Vakayinin te'vîit ettiği hakikatı fikriye budur .

Mazinin ve hadîsatin irae ettiği manzarai ispatı , faaliyetine mebdey tanıyan Birinci Umumî İkfettîglik , iskân davasını , tarihin sinesinde yaşayan Dersim meselesinin cezai bir imkân selâha mazhariyeti için birinci derecede amel tanımıştır . Sinaenalyın halkın , hürriyeti tasar rufiye ve melkiyeti filiyesinin tezakürü ile tegallübün hamlei m- vaffakiyetinde mündemiç bulunan esararı engie hikmetler de bütün çıp- laklığı ile meydana çıkacak , halkın , meni araziiden münbit ve feyizli ovaya indirilme ameliyesinin bittiği gün , isyan ve t'everanlar diya- rında , sülküm tarihinin dönümü kalplerin heyecanlarında tes'it edi- lecektir . Bu netice ; hem tegallübün mu'uzunu kesreden bir hamle, hemde şekavet ve tecavüzlerin illet ve sebebini izale eyleyen bir darba vazifesini görecektir . Zira halkın izdirabı bundandır . O bunu lisanın if'adesine veremeyecek , hürriyetinin mûtehasırlı bulunduğu bu hayalinin tahakkukunu diliyle söyleyemeyecek kadar , tegallübün esiridir . İşte yara bu derece derin , izdirap bu kadar elimdir . Taş kovuklarında , mağara kuytularında yer yer sürünen ve kableltarih devirlerin en iptidâî maişet tarzını taraf taraf yaşayan bu insanla- rın , refah ve hürriyete mazhariyetleri , Dersim'de emniyet ve huzuru- la tesis edecektir . Zira Dersim; muntakasında emniyet ve asayışın kat'iyetle takrir , aşair ve kabailin yekdiğerlerine tecavüzlerine mani olacak tedabirin , toprağa nailiyet , hürriyeti mesaiye mazhariyet esasları alınacak diğer vaziyetlerin en ilerisinde gelir . Bu mülâha- zaların tahakkuku , iskân faaliyetinde şuurlu bir tevzi ile ayiret ve kabile hayatlarına müayyet verecek , diğer bir cepheiden de tegallü- bün mu'uzuna kat'i bir hamle ile cezai bir darbe indirmiş olacaktır . Bu esastan mülhem olduğumuz , vaz'ı tarihinin icap ve zaruret halin- de ortaya attığı bu hakikattan , istikbal için pek müfîd ve şifa bahş neticeler umit ettiğimize içindir ki ; halkı toprağa bir an ev- vel kavuşturmak hususunda alınacak tertipleri , islâh ve tanzim esas- larının diğerlerine tercih etmekte tereddüt göstermeden , ancak teşeb- bûğün geç başlamış olması 928 senesi zarfında , arzularımızın mahasa- lasını yüksek bir rakam halinde ortaya koymadı . Ümitlerimizin bir an evvel tahakkukunu , mûteakip faaliyetlerimizin bu sahaya teksif edilecek dikkat ve alîkası ile kazanacağımızdan emin ve mutmain bulun- duğumu burada bildinasebe arz etmek isterim .

030	10			110	740	23
-----	----	--	--	-----	-----	----

K

928 senesi zarfında Dersimden ovaya naklen iskân olunan ailelerin mik-
dar ve mensup buldukları aşiretler berceğizirdir :

<u>K a z a s ı</u>	<u>A ş i r e t i</u>	<u>Aile miktarı</u>
Hozat	Karaballı	35
"	Ferhat uşağı	49
"	Abbas uşağı	10
"	Laçın uşağı	6
"	Bahtiyar uşağı	30
Pertek	Plonek aşireti	20
Hozat	Şam uşağı	6
Pertek	Karaballı aşireti "Zive kariyesi"	3
"	" " Ziverek kari.	4
"	" " Çoravak kari.	2
"	" " Balan kari.	2
"	" " Dümruk kari.	5
"	" " Sağman kari.	1
"	Şavak aşireti	5
Hazgirt	Yusufan aşireti	5
"	Şeyh Mehmet aşireti	1
"	Kırısan aşireti	2
Hozat	Abbas uşağı	7
"	Karaballı aşireti	= 5
"	Bahtiyar aşireti	= 1
"	Ferhat uşağı	= 1
Mazgirt	Alan aşireti	= Merkezde iskân olu- nanlar 2
"	Hızan aşireti	= 2
"	Yusufan aşireti	= 3
Hozat	Kargan "	= 4
"	Abbas uşağı	= 4
Y e k û n		215

Naklen iskân olunan bu Dersimlilerin mahalli iskânları berveçiatidir :

<u>İskân olundukları yer</u>	<u>Hane miktarı</u>	<u>Nüfus mekdarı</u>
Habus	35	218
Aşvan	11	76
Tadım	155	159
Kuyulu	27	152
İçer	10	57
Ağnis	11	66
Şenitel	9	36
Şeyh Hacı	13	71
Könek	19	94
Vertetil	8	54
Çocuk	12	76

030	10	110	740	23
-----	----	-----	-----	----

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ 19 96 01 030

İskân olundukları yer	Hane miktarı	Nüfus miktarı
Ağsenik	6	34
Kehli	3	16
Hasnik	1	5
Mori	1	7
Merkezi vilâyet	15	95
Y e k û n	215	1211

030 10 110 740 23

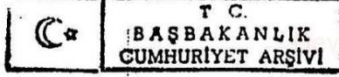
20

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Şube 6.A
Husul 3446
Umum

29-96A
48

22/11/934
29

Özü : Dersimli çapulcular tarafından civar vilayetler mintakalarına yapılan sarkıntılıklar H..

Başvekalet Yüksek Makamına

Zata Mahsus

GİZLİLİĞİ KALDIRILDI

I - Dersimli çapulcuların bu sene civar vilâyetlere yaptıkları akınların istikametlerini ve takip müfrezeleriyle yaptıkları müsademe yerlerini gösterir bir kroki ile 933 ve 934 Birinci Teşrin ayları sonuna kadar yapılan sarkıntılıkların mukayeseli bir surette görülebilmesi için işaretlenmiş bir harita bağlı olarak sunulmuştur . Ayrıca ilişik olarak sunulan mukayeseli cetvelde de arzedildiği veçhile bu sene içinde Dersimli çapulcular tarafından Erzincan, "alatya, Sivas, Elâziz ve Erzurum vilâyetleri mintakasında yapılan silâhli tecavüzler geçen 933 yılı içinde yapılmış olanlara nazaran iki mislinden fazla bir yekun tutmaktadır . Geçen 933 yılında 787 çapulcu tarafından 66 soygun ve baskın yapılmıştı. Bu sene zarfında şimdiye kadar miktarları 1312 olarak tespit olunan Dersimli tarafından civar vilâyetler dahilinde 138 gasp suçu işlenmiş ve müfrezelerimizin takipleri neticesinde bunlar tarafından gaspedilen hayvanlardan 765 öküz, manda, koyun ve merkep geri alınmıştır.

2 - Dersimli çapul kolları tarafından bu sene içinde yapılan sarkıntılıkların geçen seneye nispetle ehemmiyetli bir yekün tutması bilhassa şu iki sebepten ileri gelmektedir .

A) Yukarı Abbas Uşağı aşireti reisi Seyit Rıza; öldürülen oğlunun intikamını almak için 933 yılı başında ittifakına aldığı aşiretlerle Kırganlılar üzerine yürümüş ve bu suretle bütün Dersimi alakalandıran bir aşiret kavgası meydana getirmişti .

Cevaben yazılacak muharrerata, ait olduğu şube tarih ve numarasının derci rica olunur

5 tharita

030	10		110	742	4
-----	----	--	-----	-----	---

1

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Kamniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube _____
Husul _____
Unvan _____

-2-

Bu kavgalar asnasında aşiretlerin silâhli kuvvetleri Seyit Rıza veya Kırganlılar tarafını iltizam etmek suretile çarpışmalara girmişler ve bundan dolayı çapul ve talan için muhitlerinden pek fazla uzaklaşmak fırsatını bulamamışlardır.

B)Geçen yıl içinde Dersimlilerin muhitlerine daha fazla bağlantılarının ve bu suretle bol böl çapul yapmağa fırsat bulamayışlarının ikinci sebebi de Erzincan ve Elâzizdeki askerî kıt'aların hareket hazırlığına başlamalarıdır . Bu haber aşiretler arasında duyulur duyulmaz Dersimde derhal bir sinme ve hükûmete sokulma baş göstermişti . Bu hazırlığın sonunu korku ve heyecanla bekleyen Dersimliler muhitlerinden uzaklaşamıyorlardı .

3 - Dersim çapul kolları; gayelerine kolayca varabil - diklerinden , en fazla Erzincan ve Elâziz mintakalarını talan hedefi yapmışlardır. Fıratın şimalinde . pek çok kürt köyleri vardır ve yazın bu suyun her yeri geçit verir . Erzincan-Refahiye şosasının şimalinde Şadilli aşiretile meskûn Çimendağ mintakaları da barınmalarına pek müsaittir . Buralardaki kürt köyleri çapulculara menfaat mukabilinde kılavuzluk yaparlar .

Çimen ve Karadağ mintakaları, halkı kâmilen kürt ve Şadilli aşiretine mensup 470 nüfuslu Mihvarik,119 nüfuslu Ahmediye, 488 nüfuslu Kirmana köyleri vardır . Bu köyler Erzincan-Refahiye yoluna müvazi olarak birbirlerini takip ederler .

Erzincan-Refahiye şosasının cenubunda Kemah kazasına bağlı İhtik nahiyesinin Kara Mustalar,68 nüfuslu Çolalar,Ermelik nahiyesinin 31 nüfuslu Merek,123 nüfuslu Çalıklar, 106 nüfuslu Enecek köyleri ve Erzincan merkezinin 305 nüfuslu Zazalar,241 nüfuslu Keçürda,125 nüfuslu Kıtmana,170 nüfuslu Ağı,174 nüfuslu Kermili köyleri vardır .

Cerazben yazılacak muharrarata, ait olduğu şube tarih ve numarasına dergi riça olmasın

030	10			110	742	4
-----	----	--	--	-----	-----	---

2

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü

Şube _____
Hesap _____
Tevzi _____

-3-

Bu köylerin ahalisi kâmilen kürt ve Şadilli aşiretine mensup şafii mezhebindedirler. Bu köyler Erzincan-Refahiye yoluna bir buçuk saat mesafede ve yola müvazi bir vaziyette bulunmaktadır .

Son defa Mebus beyleri soyan Dersimlilerle ötedenberi Dersim çapulcularına yataklık eden Ahmediye, Sorbahan, Balibey, Mahmutlu, Ağaçor, Kimsor ve Garni köylerinden 40 kişinin garp vilâyetlerine nakilleri için gereken teşebbüslere girişilmiştir.

4 - Dersimlilerin 934 yılı içinde civar vilâyetler zararına olan faaliyetleri geçen yıllara nispetle dikkatli çekecek derrecede artmıştır . Bunun en başlı sebebi, yukarıda da arz edilmiş olduğu veçhile, 933 yılında bir Dersim hareketi yapılacağı yolunda aşiretler arasında çıkan şayialarla sureti mahsusada yaptırılan propagandalar hilafında Dersimlilerin gözünü yıldırarak kat'ı bir hareketin yapılmamış olması ve Hozat havalisinde civar garnizon kıt'alarile yapılan kısa hedefli hareketin de aşiretleri sindirebilecek bir netice vermemiş ve bu suretle onların hükümet nüfuzuna karşı olan ananevi itimatsızlıklarını artırmış olmasıdır. Dersimlilerde günden güne ilerlemekte olan bu düşünüş ve duyuşun; onları gelecek 935 yılı içinde daha şiddetli saldırılara sevkedeceği muhakkaktır .

Dersimde esaslı bir hareketin geciktirilmesinde görülen ikinci mühim mahzur da Hoyboncuların bu mntakaya ehemmiyet vermeğe başlamış olmalarıdır. Filhakika Hoyboncuların son günlerde Dersimlilerle temasa giriştikleri bu mevzu etrafında birbirini müeyyit olmak üzere alınan raporlardan anlaşılmaktadır .

5 - Dersimli çapul kollarının akınlarını karşılamak için sınır vilâyetlerce alınan özgü tertipleri gösterir kuruluş

Cevaben yazılacak muharrerata, ait olduğu şube tarih ve numarasının dersi rica olunur

030 10 110 742 4

3

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ

Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Şube _____
Husul _____
Umumi _____

-4-

haritası ilişik olarak sunulmuştur . Bu kuruluşa göre Sansa boğazından Kemaliyeye kadar olan mntaka dahilinde 8 : 10 jandarmalık sabit jandarma karakollarından başka Kemaliye mntakasında 95 , Divriki mntakasında 66,Zara mntakasında 28, Havaçur boğazında 67 piyade ve süvari jandarma kuvvetleri vardır . Ayrıca her sene olduğu gibi bu senede Erzincanın mühim geçit yeri olan Sansa boğazına 3 ncü Fırkadan bir piyade bölüğü konmuştur .

Bütün bu tedbirlere rağmen sözü geçen sarkıntılıkların artmasına mani olunamamıştır . (ma) hareketi önümüzdeki yıl içinde de yapılamadığı takdirde etraf halkını bu çapul kuvvetlerinin zararlı saldırılarından korumak için jandarma ve askerî kuvvetlerle Dersimi sarıp girilip çıkılmaz bir hale getirmek ve bu maksatla Dersimin dışına çıkan bütün yol ve patekaları, toprak ve su parçalarını elde bulundurmak lazımdır . Böyle bir tedbir ise bu mntakada bütün yaz ve sonbahar mevsimlerinde büyük kuvvetler bulundurulmasına lüzum gösterdiğinden mahzurlu ve imkansızdır . Bu vaziyet karşısında şimdilik Dersimlileri muhitlerine sindirebilmek ve zararlarını mümkün olduğu kadar azaltabilmek için aşiret dışlılarından veya suçlularından Dersim dışında her ne suretle olursa olsun ele geçeceklerin derhal garp vilâyetlerine kaldırılmalarının muvafık olacağı mütalâa edilmektedir .

Keyfiyeti tensibi devletlerine arzederim Efendim .

Dahiliye Vekili

Tahdim
29-11-34
Hefiz

S. Kaya

Cevaben yazılacak muharrerata, ait olduğu şube tarih ve numarasına derci rica olunur

16-7-25

030	10		110	742	4
-----	----	--	-----	-----	---

96A

030 10 110 742 4

933 ve 934 Yıllarında Dersimliler tarafından yapılan
tecavüzler

(9 3 3)

<u>Vilâyeti</u>	<u>Gasp</u>	<u>Faillerin miktarı</u>	<u>Tutulan</u>
Elâziz	11	109	0
Erzincan	48	583	18
Erzurum	3	43	5
Malatya	4	52	3
	66	727	26

(9 3 4)

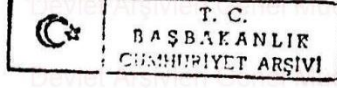
<u>Vilâyeti</u>	<u>Gasp</u>	<u>Faillerin Miktarı</u>	<u>Tutulan</u>
Elâziz	59	563	8
Erzincan	55	611	8
Erzurum	7	55	6
Malatya	9	38	5
Sivas	6	45	0
	136	1312	27

030 10 110 742 4

5

EK - 4

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet İşleri Umum Müdürlüğü
Şubesi 1. G. 3.
Umumi 1615
Husus

6 / 2 / 1936
H: Dersim'de yapılar
toplantı Ek.

96A

Yüksek Başvekâlete

GİZLİLİĞİ KALDIRILDI

GOK ACELE :

İlişigi

Dersim ağalarının yaptıkları toplantıya, pro-
pagandaya dair Malatya Vilâyetinden alınan 5/2/936 gün
ve Em. 155 sayılı yazının bir örneği yüksek bilgileri -
için bağlı olarak takdim olunmuştur .

Saygı ile arz ederim .

Başvekâlete, R.C.U.Kâtipliğine, Genelkurmay Bş.
ve M.Em.Hz.Reisliğine yazılmıştır .

Dahiliye Vekâleti V.

C. Bigay

m.0.

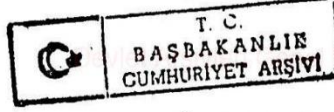
aydilli . 8.2.936

030 10 111 743 13

Ş.

Karşılık yazılacak Bitiye ait olduğu şubenin gün ve sayısının yazılması

5

Malatya Vilâyetinin 5/2/36 gün ve Em.155 sayılı şifre yazısı örneğidir .

1 - Dersim'de yapılan toplantı Hk.

2 - Dersim agalarının dikkate değer bazı çalışmalarına ait olup mefsuk şekilde alınan haberler müteakip maddelerde bildirilmiştir . Bu hususta çok müteyakkız bulunulması ve işin mahiyetini vuzuhu ile öğrenecek şekilde tedabir alınarak neticesinin derhal iş'arı Dersim'le hudut olan Kemaliye ilçesine teblig edildi . Elde edilecek sondan derhal malûmat verileceğini arz ederim .

3 - Seyit Rıza'nın ve kör Seyit Han'ın başkanlığında toplanan Dersim agaları aralarındaki husumeti kaldırarak hükûmete teslim olmaktan ise silahları arkasında ölünceye kadar müdafaa ve hükûmet mukavemet göstermeyi karar altına almışlardır .

4 - Agalar İran Hükûmetine müracaatla kendilerine iltica ettikleri takdirde kabul edilmeleri yolunda tekliflerde bulunmuşlardır . İran Hükûmetince bu dilek reddolunmamıştır .

5 - Dersim'liler arasında isimleri ve nereden geldikleri belli olmayan 45 yaşlarında iki sivil Türk'ün dolaşarak propaganda yaptıkları anlaşılmıştır .

6 - Viranşehir'den İbrahim Pş. yeğenlerinden birisinin de Dersim'e giderek bu toplantılara iştirak ettikleri ve propaganda yaptıkları anlaşılmıştır .

7 - ...

Aslı gibidir .

030	10			111	743	13
-----	----	--	--	-----	-----	----

6

Elâziz Vilâyetinin 25/5/933 tarih ve 2/456 numaralı
şifre suretidir .

20/5/933 ve J.2/436 şifreye arttır :

I - Kırgan aşireti üzerine yapacağı harekâtı yakından takip ve idare etmek üzere Bali mezraasına geldiği arzedilen Seyit Riza kendi aşiretinden dörtyüzden fazla tekml kuvveti (ve Damadı topal Ahmedin reisi olduğu aşığı abbas uşığı ile Ferhat; Lâpçin uşaklarından birer kısım ve Ovacığın kalan aşiretinden ve aşuran kabilesinden yüz silâhlı ve Mazgirdin Demenan ve Kureyşan ve yukarı Karaballı aşiretinden birer kısım aldığı kuvvetleri yardımcı olarak) dört gündenberi Kırgan aşiretinin oturduğu mntakadan Hozat kazasının Nahije merkezi olan Sin köyüne taarruz ederek köyü işgal etmiş ve Şekak köyünü tamamen yakmış ve karargâhını Sin köyüne nakletmiştir.

2 - Seyit Rizanın bu hareketi öldürülen oğlunun intikamını almak için, Kırgan aşireti ağalarından Mehmet ve Melili ağalara karşı olup bunlardan Mehmet ağa Bahtiyar aşireti içinde Torut köyüne ve Melili ağaya da Mazgirdin Kureyşan aşireti içinde Kırık köyüne kaçmışlardır . Yakınan Şekak ve işgal edilen Sin köyünün ceman otuz evden ibaret halkı bahtiyar aşiretinin Torut ve Pakire köyelerine iltica etmişlerdir.

3 - Kırganlıların bu hucume mukavemet edememelerinden Seyit Riza hareketini kazandığı bu muvaffakiyetle iktifa etmiyerek hareketini Memili ve Mehmet ağalara mensup diğer köylere de teşmil ve tearruzunu yapmak için hazırlamakta ve

030 10 113 779 1

5

Bahtiyar aşireti Reislerine de mektup yazarak aşiretleri içine iltihak edenleri himaye etmemelerini ve kendisine iltihaklarını ve aksi halde bu hareketin eski bildikleri gibi adı bir aşiret kavgası olmayıp neticesinin idama müneer olacağını yazmaktadır .

4 - Bu vaziyete göre kendisini Dersimin temeltaşı ve ulusu sayan Seyit Rıza bu harekâtı ile nüfuzunu bir kat daha arttırmakta ve aşiretleri de kendisine itaat ve inkiyada davet ve bil'umum aşiretler üzerine hakim ve nâfiz kelmeyi temin etmektedir . Bu hal kırgan aşiretinin ve büyüğü olan Selman ağanın tevabiile diğer kabilelerden ayrılarak Seyit Rızaya dahalet etmiş olması ile de sabittir .

5- Pakirede otuz neferlik bir müfrezemiz vardır . Bundan başka Hozat kaymakamı ile Jandarma kumandanı Hızat bölüğünün süvari takımı ile o köyde hareket ve vaziyeti yakından takip ve tetkik etmektedirler .

6 - Vaziyet şudur :

Bütün manası ile hükümeti tanımayan Seyit Rıza Bahtiyarlılardan mada garbi dersimin bütün aşiretlerini nüfuzu altına almış ve onların müsellâh muavenetlerini temin etmiş ve kırganlıların Reisi Selman ağayı amanına düşürmüş ve epeyce düşmanlarını tepelemiş ve bu suretle Dersimde teferrüt etmiştir .Hozat merkezi civarında dört yüz kişiden fazla silâhlı kuvvet ile hareket eden bu şeririn bu serbestisinin, kendisine iltihak etmeyenlere idam tehdidi altında bulunan aşiretlere yapacağı tesir aşikâr bulunduğu gibi bir

030 10 113 779 1

6

tarafından da müdahale edilmeyen maddi ve manevi kuvvetinin hiç te arzu edilmeyen Dersim aşiretleri arasında fikir ve hareket birliğine yol vereceği muhakkaktır .

7 - Bu vaziyet, netice karşısında şu tedbirlerin alınmasını lüzumlu görüyorum .

A) Her hangi bir hareketten tevakki edilmesi ve yanında bulunan silâhlı efradı dağılması kendisine tebliğ olunmakla beraber buna yardımda bulunan aşiretlere de yerlerine çekilmelerinin tebliği ve elli altmış mevcutla Fakirede olan karakol tertibatına zammeten Palodaki süvari bölüğü ile Hozattaki taburdan o istikamette ateşsiz hareket yapması ve mevki alması .

B) Mazgirtteki seyyar taburun Seyit Rizanen cenubi şarkı - sından nümeyiş yapması ve icap ederse bir piyade alayının Hozat üzerine nümeyiş yürüyüşü yapması .

C) İki gündenberi Elâziz üstünde dolaşan tayyarelerin sin nahiyesinin üzerinde muntazam uçuşlar yapması için emri saamilerini beklerim Efendim .

8 - 28/5/933 ve J.2/456 numara ile Dahiliye Vekâ - letine ve B.U.Mf. arzedilmiştir .

Vali : Tevfik

Aslı gibidir .

030 10 113 779 1

ÖZGEÇMİŞ

27.07.1985 tarihinde Denizli ilinin Çivril ilçesinde doğdum. İlk ve ortaokulu burada tamamlamama müteakip liseyi Bursa'da Işıklar Askeri Lisesi'nde okudum. 2004 yılında üniversite eğitimim için Ankara'da bulunan Kara Harp Okulu'na geçtim. Kara Harp Okulu'ndan 30 Ağustos 2008 yılında Sistem Mühendisi ve Piyade Teğmen rütbesi ile mezun olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nde subay olarak görev yapmaya başladım. Sırasıyla İstanbul, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Ağrı'da Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın çeşitli birliklerinde komutan olarak görev yaptım. Ancak bu görevlerim esnasında trafik kazası sonucu ile geçirdiğim ameliyat sebebiyle Türk Silahlı Kuvvetleri'nden Üsteğmen rütbesinde Aralık 2014 Kara kuvvetleri Komutanlığı'nın Şubat 2015 SGK'nın onayı ile malulen emekli oldum. Bunların yanı sıra aynı zamanda A Sınıfı İş Güvenliği Uzmanı olmam ile birlikte halen özel sektörde yönetici olarak çalışmaktayım. İyi düzeyde İngilizce ve başlangıç düzeyinde Fransızca bilmekteyim. Özlem Keskin ERYILMAZ ile evliyim.

